

BÜNTETŐJOGI
TANULMÁNYOK

X.

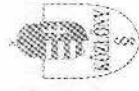

2009

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA VÍD
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁG
GAZDASÁGI-, JOGI- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁG

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK

X.

MAGYAR KÖZLÖNY LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2009

A szerkesztő előszava / 7

Kahler Frigyes

Vérbírákról – lábjegyzetek nélkül / 9

Zimmer Tibor

Qui prodest?

Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait is a rendszerváltás idején? / 23

Jungi Eszter

A foglyozókés büntette a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság ítélkezési gyakorlatában / 41

Botos Gábor

A büntetőjog feladata a környezetvédelemben / 63

Bótor Szabolcs

A bűnügyi költtség a büntetőeljárásban a bíróság szemszögéből / 73

Petrovicz Anitta

A kötelező védőoltás megtagadásának büntetőjogi megtétele / 111

Kánics Éva

Állatkínzás – jog és közvélemény / 147

Takácsné Takács Dóra

A fogvatartott védelemhez való joga – középpontban a kapcsolattartás gyakorlata / 169

Bejczy Alexa

Gondolatok a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés újraszabályozásával kapcsolatban / 185

© Dr. Bejczy Alexa, Dr. Bótor Szabolcs, Dr. Botos Gábor,
Dr. Jungi Eszter, Dr. Kahler Frigyes, Dr. Kánics Éva,
Dr. Petrovicz Anitta, Dr. Takácsné dr. Takács Dóra,
Dr. Zimmer Tibor

Szerkesztette:

Jungi Eszter

ISSN 1586-3077

Kiadja a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
Kiadásért felel: dr. Kodola László elnök-vezérigazgató

Készült a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
Lajosmizsei Nyomdájában – 09.1360
Felelős vezető: *Burján Norbert* igazgató

Felelős szerkesztő: *Tóth Márta*
Műszaki szerkesztő: *Holczter Gábor, Kenesi Gábor*
Megjelent 14,5 A/5 iv terjedelemben

A szerzők nevében tisztelettel köszöntöm az olvasót. Ebben az évben X. tanulmánykötetével jelentkezik a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Büntetőjogi Munkabizottsága.

Hagyományainkhoz híven a kötet lapjain teret adunk jogtörténeti, elméleti és a gyakorlatból merített tanulmányoknak, valamint népszerű és még feltáratlan témáknak egyaránt.

Neves szakemberek, gyakorló jogalkalmazók és pályakezdő jogászok ragadtak tollat a munkabizottság felhívására, hogy méltó tartalommal töltsék meg e könyvet.

A szerzők névsora egyúttal szakmai közösségünk keretszemszeretét is mutatja. A munkabizottság a bűnügyi tudományok mentén szerveződve az egész régió területéről fogadja a szakmai kezdeményezéseket, és reméljük, ez a jövőben is így lesz.

Ezúton köszönöm meg munkabizottsági elnökünk, dr. Kahler Frigyes Veszprém megyei kollégiumvezető úr fáradhatatlan szervezőmunkáját, továbbá dr. Becher Rezsóné asszony, a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság, dr. Magyar Károly, a Zala Megyei Bíróság, dr. Horváth György, a Veszprém Megyei Bíróság elnökének támogatását.

Külön köszönet illeti dr. Kodela László urat, a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó elnök-vezérigazgatóját, aki nélkül ez a kötet nem jelenhetett volna meg.

Juraj Ester

Vérbírákról – lábjegyzetek nélkül

I.

Kétévtized – amelyben a magyar jogrendszer már nem ismeri a halálbüntetést – kevés volt ahhoz, hogy a vérbíróságokról és a vérbírákról hallva meg ne borzongjanak a tisztelt olvasók.

Honnan származik ez a megdöbbentő elnevezés? A ma élők mindenestire az 50-es évek nagy koncepciós pereire és az 1956-os forradalom egyetlen megtorlására gondolnak, pedig, a fogalom sokkal korábbi időkből ered.

Az első vész- vagy vértörvényszék a *pozsonyi* volt. *Ampringen Gáspár* kormányzó állította fel a Wesselényi-összeesküvés után 1673-ban azzal a céllal, hogy megbüntesse az 1669-es összeesküvés valamennyi gyanúsítottját.

1674. április 4-én azután 300 ember fölött mondtak ki halálos ítéletet. Igaz, 236 elíteltet – akik aláírták az uralkodó iránti hűségnyilatkozatot – elbocsátottak, a többi gályarabságba hurcolták. Ruytter holland admirális a túlélőket évek múlva sikeresen kiszabadította.

Talán ennél is kegyetlenebb volt Gróf *Antonio Caraffa* generális *Eperjesen* felállított vértörvényszéke, a másik „bíróság”, amely vészterhesen telepedett rá a magyar közéletre. Caraffa generális 1687-ben Thököly Imre híveinek kiirtására hozta létre a 12 tagból álló bíróságát. A 12 tagból álló testületben 4 császári katona és 8 magyar nemes, illetve polgár vett részt. Döntéseiket a gyanúsítottak kivallatása után mindenkor Caraffa utasításainak megfelelően hozták. Esztelen vérengzésük a nádort is arra indította, hogy panaszt emeljen I. Lipót császárnál a jogtíprás miatt. A császár nem adott elégtételt, s a magyar jogtudatban megmaradt a vérbíróság és a vérbíró fogalma. Olyan „bírók” voltak ők, akik a hatalom érdekében

1 Dr. Kahler Frigyes bíró, jogtörténész, egyetemi docens, a Veszprém Megyei Bíróság kollégiumvezetője.

– mit sem törődve az igazsággal – meghozták a kívánt halálos vagy súlyos raboságot jelentő ítéleteket.

II.

A magyar jogtörténet a bírói fogalmán azonban ezzel ellentétben olyan ítélethez értett, aki körültekintően és igazságosan alkalmazza a törvényt, úgy bünteti a bűnt, hogy a sértett jogrend helyreállítása mellett a méltányosság is érvényre juthasson. *Deák Ferenc* az 1820-as években így fogalmazott: „Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem éreztve és gondolkodva, ítélő teljesítője azoknak.” A reformkor és a kiegyezést követő liberális jogállam jogászai és törvényalkotói mindezt komolyan gondolták. A Montesquieu által vázolt államhatalmi ágak – törvényhozás, végrehajtó hatalom és ítélkezés – elválasztása és egyensúlyának megteremtése egyik sarkalatos pontja volt a kiegyezés utáni állami berendezkedés megteremtésének. Az 1869: 4. tc. a bírói hatalom gyakorlásáról, amely elválasztotta az ítélkezést a közigazgatástól, megteremtette a *bírói függetlenség* garanciáit.

Mi volt a *bírói függetlenség* tartalma?

A törvénycikk 19. §-a kimondta: a bíró a törvény, a törvény alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek és törvényerejű szokások szerint tartozik eljárni. A bírót így senki – az igazságügyi tárcát vezető miniszter sem – utasíthatja ítélkező tevékenységével kapcsolatban. A törvénycikk a pártatlan bíráskodás érdekében kimondta, hogy a bírák anyagilag függetlenek (5. §), valamint állásukból elmozdíthatatlanok (15. §). Ez utóbbi rendelkezés magában foglalta azt is, hogy 70 évesnél fiatalabb bíró nem kénytelen nyugdíjaztatható.

A törvénycikk az összeférhetetlenségi esetek felsorolásával ugyancsak a bírói függetlenséget bátyázta körül. Az összeférhetetlenség kiterjedt funkcióbeli és foglalkozásbeli, gazdasági, valamint politikai területre.

III.

A magyar történelem folyama azonban – az 1945 utáni szovjet katonai megszállással – a hatalmi ágak megosztását és egyensúlyát valló polgári államelmélettel ellentétben indult el. A kizárólagos hatalomra törő – és a szovjet megszálló hatalom teljes támogatását élvező – Magyar Kommunista Párt (MKP) államról és jogról vallott nézetei ellentétben álltak a pol-

gári berendezkedéssel. A marxista államelmélet ugyanis nem fogadta el a hatalmi ágak megosztását – így a bírói függetlenséget sem –, hanem a *monolit* (egységes) *hatalom* megteremtésére törekedett, amelynek központja az ellenzék nélküli kormányzópárt. Ezt a törekvést szolgálta már az 1945. évi VII. tv. alapján működő népbíráskodás is. Magyarországot nemzetközi kötelezettség terhelte a háborús és emberiségellenes bűnöket elkövetők felelősségre vonása tekintetében. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. (II. 5.) ME. és kiegészítve az 1440/1945. (V. 1.) ME. r.] rendeletével felállított népbírószakok külön politikai bíróságként funkcionáltak. *Dr. Ries István igazságügy-miniszter* – akiről később még szót ejtünk – maga is *politikai elégtételnyújtásról* beszélt. A népbíráskodást úgy fogta fel, hogy az „voltaképpen egy per, mely technikai szempontokból bomlik különböző perekre”, valamint hogy a népbíráskodás „a nemzet pere megtörténevel szemben”.

A népbírószakok szervezete is különbözött a rendes bíróságok felépítésétől. Magyarországon 25 népbírószak szerveződött, és az ítélőtanácsok a koalíciós pártok küldöttjeiből alakultak meg, akik *pártjuk álláspontját* képviselték a szavazásnál.

Az első ítéletet a Budapesti Népbírószak 1945. február 3-án hirdette ki, az ítélőtanács elnöke *dr. Major Ákos* volt. Major Ákos személye nemcsak azért érdemel figyelmet, mert ő azoknak a bírácoknak az egyike, akik feltétel nélkül – kezdetről fogva – kiszolgálták a hatalomra törő kommunista diktatúra igényeit, majd a koncepciós perek sorozatában csúfolta meg az ítélkezést, hanem mert életútja korábban egészen más irányba mutatott.

Dr. nemes tasnádi Major-Maróthy Ákos (1908–1987) 1927-ben katonai szolgálatba lépett. 1933-tól hadbíró, illetve katonai ügyész volt. 1942. május 31-től 1943. május 26-ig a keleti fronton szolgált. Illovszkoje faluban részt vett Horthy István halála körülményeinek vizsgálatában. 1940-től 1945-ig századosi rendfokozatot viselt.

1945 januárjában igazolták, majd gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán, és 1946-ra a szolgálaton kívüli hadbíró vezérőrnagyi rendfokozatot ért el. 1945 elején a Budapesti Népbírószak elnöke volt, majd 1946-tól 1948-ig a Népbírószak Országos Tanácsa (NOT) elnöke volt. A gyors karrier mögött – túl a politikai váltáson – az állt, hogy Major Ákos hajlandó volt elfogadni azt a szerepet, amelyet Rákosi Mátyás osztott rá. Péter Gábornak, az ÁVO első emberének és *Feri (Fusch) Sándornak* (1895–1989) – ekkor az MKP Jogi Osztályát vezette – a Demény Pál-ügygel kapcsolatban Rákosihoz írt leveléből tudjuk, hogy a már 1945-ben megindult koncepciós perekben is – szovjet mintára – a *színijátékban* az ügyészek és bírák részt vettek.

„Megfelelő bíró és ügyész legyen kiválasztva. Úgy a bíróval, mint az ügyéssel, előzőleg beszéljen az arra megfelelő elvtárs”. Később Feri Sándor írja: „a vádirat elkészült, de nem megfelelő. Intézkedni fogok, hogy az megfelelően kiegészítessék. Azt javasolom, Major Ákos tárgyalja az ügyet. Pervezetési tevékenysége csak arra korlátozódjék, hogy a nyomozási eljárás során lefolytatott egész egyszerű tényállás a tárgyaláson ugyanazon tanúk kihallgatásával bizonyítást nyerjen...”

Major Ákos kapta meg a Bárdossy-pert is. Rákosi – erre később maga Major emlékezett vissza – elégedetlen volt Major pervezetésével. „Magának itt nem vitatkozni kell Bárdossyval, mert abban veszít, hanem ítélni” – oktatta ki Rákosi a túlbuzgó tanácselnököt.

Major Ákos akkor is nagyon jól tudhatta (nem csak „közel négy évtized távlatból”, mint emlékirataiban írja), hogy „1948-ban minden jelentős bírósági ügy valamilyen politikai eseményhez kapcsolódott... Egyengette az idősebb politikai fejlődés útját... A népbíráskodás malter volt a politikai építés téglái között.”

Más szóval, a büntetőügyek egészen másról szóltak, mint a ténylegesen elkövetett bűnök megbüntetéséről.

A koncepció perék, amelyek ekkor a hatalom megragadásának és megtartásának gyakori eszközei voltak a politika kelléktárában, Magyarországon szovjet mintára készültek. Az ÁVO (ÁVH), illetve a HM Katonapolitikai Osztály (KATPOL) tervezőasztalain a legmagasabb politikai vezetés (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József) megrendelésére, gyakran konkrét utasításaik alapján (pl. Mindszenty-per) készültek a tényállások és a tanúvallomások.

A koncepció perекről mára számos szakmunka jelent meg, ezért itt csupán a perék néhány jellemző tulajdonságára utalunk. A koncepció perék olyan büntetőeljárások, amelyek elszakadnak a büntető anyagi jognak és eljárásjognak a törvénybe foglalt céljától (az elkövetett bűncselekmény felderítése és megbüntetése), és különböző politikai célok elérését szolgálják. Ennek érdekében gyakran fiktív az ügyekben megálapított tényállás, vagy valós tényállási elemeket kapcsolnak úgy össze, hogy abból a célnak megfelelő tényállás alakuljon ki. Jellemző a koncepció perекre, hogy mind a tényállás, mind a bűnösség csaknem kizárólag a *vádoltak beismerő vallomása* alapján kerül megállapításra, a védelem – amely ugyancsak részese a színjátéknak – meg sem kísérel elterő bizonyítást előterjeszteni, vagy ha ritkán igen, azokat a bíróság elutasítja. A vádlottak „beismerését” a nyomozó hatóságok alkalmazott, egyébként az akkor hatályos törvénybe ütköző eszközökkel (kínvallatás, zsarolás, megfélemlítés) csikarták ki, amelyet a bíróság minden ellenőrzés nélkül elfogadott. Az eljárás során a bíró, az ügyész és a védő

„összjátéka” biztosította a politikai akaratnak megfelelő végeredményt, amelyet a politikai hatalom előre meghatározott.

Kézenfekvő, hogy a koncepció perекet rendszeresen alkalmazó hatalomnak újtáiban álltak a független bírák, ezért a *bírói függetlenség megszüntetése* a rendes bíróságokon is megtörtént. Az 1949. évi XX. törvényként kihirdetett Alkotmány kimondta ugyan, hogy: „A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve”. (Ettől függetlenül az 1950. évi IV. tv. a Legfelsőbb Bíróságot az igazságügy-miniszter felügyelete alá helyezte) Dr. Timár Istvántól (Péter Gábor helyettese) és dr. Décsi Gyulától (az ÁVH ezredese, majd igazságügy-miniszter 1952. november–1953. február) tudjuk, hogy a bírákkal és az ügyészekkel „személyes kapcsolatot” tartottak fenn hatóságuk nevében. „1946–1948 között – így indokolt Timár – szükség volt erre a kapcsolatra, mert biztosítani kellett a párt befolyását a politikai ügyekben.”

A bírói kar nagy többsége azonban ragaszkodott a tisztességes eljáráshoz és a bírói függetlenséghez, ezért az 1948. évi XII. törvény formálisan megszüntette a független bírákat, és a régi bírák közül – 1956-ig – 1100 veszttette el az állását, vagyis a bírói kar 70%-a.

Rics István (1885–1950), aki szociáldemokrata igazságügy-miniszterként Rákosi büntetőben vesztette életét (egy adat szerint agyonverték, más adat szerint súlyos vesebetegségében nem kapott gyógyszer, minek következtében életét vesztette), 1949. november 18-án a Legfelsőbb Bíróság teljes ülésén a bíróságot nyíltan az *osztályharc eszközeként* mutatta be. „... a Népköztársaságban minden hatalom a munkásságnak és a dolgozó parasztságnak a kezében van. Ezt a hatalmat arra használja az állam, hogy eltávolítsa és megszüntesse a kapitalizmus utolsó maradványait az országból. Az állam ezt a célt a proletárdiktatúrával éri el, vagyis a Magyar Népköztársaság állama a proletárdiktatúra funkcióját tölti be. Minden állami szerv működését ennek a gondolatnak kell áthatni... A bíróság igenis politikai működés... az állami életben minden megnyilatkozás csakis politikai célt szolgál. Nem tagadjuk, hogy a bíráskodásnak politikai célt kell betölteni... Aki a marxizmus-leninizmus eszméitől elzárkózik, az a bíró a jó törvények alapján sem fog olyan helyes ítéletet hozni, amely a népi demokrácia államának megfelel.”

Időközben – a népbíróságok befejezték tevékenységüket – Major Ákos a Budapesti Ítéltábla elnöke lett. 1950 közepén – ekkor már *Molnár Erik* (1894–1966) vette át az igazságügyi tárcát Rics Istvántól – elkészült a bírák újabb káderanyaga is. Igen tanulságos Major Ákos jellemzése, ami alig három sor: „Szakmailag kiváló. Jó képességű, erősen képzi magát. Sokat foglalkozik marxista irodalommal. Volt hadbíró. Sas rendes. Kiszolgál bennünket.” Az utóbbi két szó a jellemzés lényege.

A korszak másik hírhedtje vált bírāja Olti (Olbéka) Vilmos (1914–2005). A tehetséges szegedi joghallgató egy ideig a Harmadik Birodalomban volt ösztöndíjas, majd részt vett az ellenállásban. 1945-ig a Budapesti Polgári Törvényszék joggyakornoka, majd népügyész, az IM Börtönügyi Főosztályának vezetője, majd a Budapesti Üzsorabírószék után a Budapesti Népbírószék tanácselnöke, 1948 első felében pedig már a bíróság elnöke.

Olti maga is elismerte, hogy a Kommunista Párt legfelsőbb vezetésének utasításai szerint „ítélkezett” a *Mindszenty-perben*, a Nitrokémia-ügyben, a Pócspetri-perben, a Rajk-perben vagy a MAORT-perben. Éppúgy végrehajtotta a politikai elváltásokat, mint a Standard-ügyben, ahol az AVH jelölte bírónak.

A történelem fintora, hogy a matuzsálemi kort megélt Olti Vilmos rég megtagadott vallásához visszatérve keresett feloldozást és hagyta el a világot.

A Mindszenty-perben egyébként megtiltotta Rákosi, hogy halálos ítéletet hozzanak. Ez nem illett a politikai koncepcióba. Ugyanakkor ki-mondta a népbírószék – s ennek következményei beláthatatlanok voltak –, hogy *jogellenesség nélkül is van büntetőjogi bűnösség!* Nem tűrhető ugyanis – így a népbírószék ítélet –, hogy *reakciós* személyek a jogszertűség köntösében a népi demokráciával szemben fellépjenek. Ez az „elv” azonos halálos ítélet forrása lett. Elég volt „bizonyítani”, hogy a vádlott reakciós (azaz kommunistaellenes), és már bűnös volt, akár méltó a halálra.

A koncepció perек bírái közül „kiemelkedő személyiség” volt dr. Jankó Péter (1907–1955), aki karrierjét a Budapesti Népbírószékön kezdte 1945 májusában, s 1946 februárjában már a bíróság másodelnöke volt. A Magyar Testvéri Közösség, valamint Kovács Béla ügye megalapozta a hatalom bizalmát vele szemben. Már a NOT-nál tárgyalt, amikor a Rajk-per tárgyalására visszament a Budapesti Népbírószékhez. 1949. november 2-tól a Legfelsőbb Bíróság bírója volt. 1950 októberétől másodelnöke, s elnök hiányában a Legfelsőbb Bíróság tényleges vezetője lett.

A „feketebírák” sorában előkelő hely illeti dr. Jónás Bélát (1905–1956), az egyri ügyvédből lett tanácselnököt a Budapesti Népbírószékön. Ő az Antibolszevista Gárda, Papp Ervin és társa, a „húszévesek pere”, a „bajai összekülvők” ügyében hozott halálos ítéletekkel írta be nevét a vérbírák könyvébe.

Miközben a nagy koncepció perекben mintegy „kézi vezérlessel” folyt az ítékezés, s a menesztett bírák helyére a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémián képzett „gyorstalpalós” bírók kerültek, akik a bírói függetlenségről már Molnár Erik felfogásában vélekedtek. A hétköznapi koncepció perекben pedig Molnár ekkor már sorban adta ki titkos utasításait

arról, hogy miként kell az osztálybíráskodás szellemében ítélni a helyi pártbizottság iránymutatása szerint, elkerülendő „a felesleges jogászkodást”. Egyik felügyeleti tájékoztatójában így ír az új bírákról (1283 főt neveztek ki az akadémiát végzettekből) a miniszter: olyan „független bírák”, akikre „a népi demokráciánk... nyugodtan rábízhatja az osztályharcos igazságszolgáltatást”.

1953 után recsegni kezdett a koncepció perек segítségével kialakított politikai rendszer. Igaz, egyelőre csak az ún. *munkásmozgalmi személyek* vonatkozásában indultak vizsgálatok (a többi – nem munkásmozgalmi – áldozatnak a rendszerváltozásig kellett várni az igazságra). Szűk körben ugyan, de mégiscsak nyilvánosságra került a politikai ítékezés egy szelete, és ez sokkoló volt.

Piros László belügyminiszter 1956. május 23-án készített jelentést a legfőbb ügyész egyetértésével, s elkészült az az összeállítás is az Igazságügy-minisztériumban, amely a „hamisított perекben eljáró bírák” egy csoportjának névsorát tartalmazza. Ekkor már 1956. október 19-ét írták. A névsorban Jankó Péter már néhaiként szerepelt, önkezeléssel vetett véget életének. Később hasonló módon járt el Jónás Béla is.

Major Ákos és Olti Vilmos nem volt ennyire érzékeny. ’56 után eltűntek őket az ítélezkéstől, így ügyvédként folytatták jogász pálya-jukat.

Nincs itt terünk arra, hogy akárcsak a névsorban említett bírák életút-ját vizsgáljuk.

Ebben a vészterhes időben is akadt bírák, akik önmaguk veszélye árán is csak bírói esküjük – és nem a hatalom elvárásai – szerint voltak hajlandók ítélni. Kecskeméten dr. Rákossy Árpádra, a Kecskeméti Megyei Bíróság tanácselnökére, dr. Bakay Tibor bíróra 6–6 év börtönt szabott ki 1951 márciusában a Budapesti Megyei Bíróság, mert felmentettek egy embert – jogos védelem címén –, aki egy erőszakoskodó ittas szovjet katonát vasvillával leszúrt. A kecskeméti államügyészség vezetőjét, dr. Gorzó Györgyöt, a beosztott ügyészt, dr. Holosnyai Ambrust, sőt még az ítélotanács fogalmazóját, dr. Nagy Lajost is szabadságvesztésre ítélték a felmentő döntés miatt!

Joggal merül fel azonban a kérdés, *hányan lehettek a vérbírák*, akiknek lelkén olyan emberek vére szárad, akik nem követtek el sem háborús, sem köztörvényes bűncselekményt, csak a hatalom vérszomja vette el életüket. Pontosan egyik kérdésre sem tudunk választ adni.

A vérbírák száma – az ítéletek kutatási tapasztalata szerint – félszáz körül lehet.

Az áldozatok számának megállapítása még bonyolultabb, mert az 1945–1956 között elítéltek jogi sorsa ma is nagyon különböző.

A népbírósági törvény alapján elítéltekre vonatkozó ítéletek közül csak azok kerülhettek megsemmisítésre, amelyekben a rendkívüli jogorvoslat eredményre vezetett.

A túlnyomó részben az 1946. évi VII. tv. alapján 1945–1963 között elítéltek esetében (kivéve az '56-os forradalom megtorlását, amiről külön törvények rendelkeznek) az 1990. évi XXVI. tv. nyilvánította ex lege – törvény erejénél fogva – semmissé a koncepció eljárásokban született ítéleteket. Emellett számos ügyben folytattak rendkívüli perorvoslatot is eredményel.

Sajnos, egyik ügykörben sem állnak rendelkezésre statisztikák. Különböző szerzők visszaemlékezéseikben több százra teszik az áldozatok számát.

IV.

1956 megtorlásának irodalma – mind a jogászok, mind a történészek által művelt területeken – ma már jelentős. Zinner Tibor, Gosztonyi Péter, M. Kiss Sándor, Rajner M. János, Szokolczai Attila, Eörsi László, Jobbágyi Gábor, Horváth Miklós, Ripp Zoltán, e sorok szerzője és még sokan mások vizsgálták a „20. század történelmének legnagyobb politikai megtorlását” (Gosztonyi).

A megtorlás adatairól itt már sokkal több statisztikai adat áll rendelkezésre, bár pontatlanságok itt is vannak. A kivégzettek számának meghatározásában sem értenek egyet a kutatók és a sértetti szervezetek. Egy 1958. december 31-én kelt statisztika szerint 259 volt a végrehajtott halálos ítéletek száma, más kutatás szerint viszont 1963-ig 367 főt végeztek ki. Az '56-os Intézet az általa elemzett perekből 229 kivégzést tekintett a forradalom megtorlásának, míg a Kisfogház Emlékhely létrehozásakor felállított bizottság 236 kivégzett esetében állapította meg, hogy a forradalom mártírja. Ezekon túl több ügyben még vita folyik, hogy a legsúlyosabb ítélet elszenvedése összefüggésben volt-e a forradalommal.

A szabadságvesztésre ítéltre nézve is több statisztika létezik. Ezek összesítéséből az állapítható meg, hogy az állam elleni és a politikai jellegű cselekményekért 23 761 embert ítélték szabadságvesztés-büntetésre, amihez hozzá kell számítani a közbiztonsági őrizetbe (internálás) utaltakat, mintegy 16 000–18 000 embert. S akkor még nem szóltunk a jogon kívüli megtorlások – gyilkosságok, kínzások stb. – áldozatairól.

Összehasonlításképpen: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően (a háromszor nagyobb országterületről) 120 embert végeztek ki és 1200-at börtönöztek be.

A párizsi kommün (1871. március 18.–1871. május 28.) után – ahol a nemzetőrség létszáma 340 000 fő volt, és a kormányerők 140 000 fővel küzdöttek – 900 barikádon folyt a harc egy héten (véres hét). A harcokban 10 000 halott volt a felkelőknel és 3500 halott (valamint sebesültek nagy számban) a kormányerőknel. 12 500 főt állítottak bíróság elé, 95 halálos ítéletet hoztak és 23 kivégzést hajtottak végre, 4000 főt pedig Új-Kaledóniába deportáltak.

A magyar forradalom megtorlásának végrehajtásához a hatalom gyors ütemben alakította ki a speciális jogi eszközöket. Ezek működtetéséhez ismét szükség volt olyan bírákra, akiket teljes joggal nevez az utókor vérbíráknak.

Milyen jogi eszköztárról beszélünk itt?

– Az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet (tvr.) bevezette „az ellenforradalmi tevékenységben, terrorcselekményben részt vevők felelőségre vonásának meggyorsítására” a *rögtönbíráskodást*. Ez 48 órán belül katonai törvényszék elé rendelte állítani a vádlottat, s a halálos ítéletet 2 órán belül végrehajtották.

A tvr. szövegét – a már korábban említett – Feri Sándor készítette elő. Az egykori MKP jogi osztályvezető, aki annak idején a konstruált koncepciók perék „háttér-munkásaként” a tervezésben és a lebonyolítás megszervezésében vett részt, most újra felbukkant. 1950. január 5-én áthelyezték a Legfelsőbb Bíróságra, ahol 1957. január 31-ig ítélkezett. Az 1917-es szovjet–oros forradalomban részt vett Feri Sándor amúgy kiváló kapcsolatokkal tartott fenn szovjet NKVD- (Belügyi Népbiztonság Különleges Ügyosztály) tisztekkel...

A rögtönbíráskodást 1957. november 3-tól megszüntette az 1957. évi 62. tvr. A hatalom nem volt maradéktalanul elégedett. A politikai vezetés – mint arra Zinner Tibor megalapozottan rámutatott – egy részt kevesellte a szigor, másrészt kifogásolta, hogy a hadbírák – ha tehetnék – az eljárást rendes bíróságok elé utalták. (418 elítélés – 70 halálos ítélet.)

– *A gyorsított büntetőeljárás* bevezetéséhez (1957. évi 4. tvr.) dr. Domokos József (1890–1978) a Legfelsőbb Bíróság elnöke készítette elő a jogszabályi anyagot. Domokos József budapesti ügyvédből – aki a német megszállás idején Mauthausenben volt fogoly – 1945. augusztus 30. és 1946. április 28. között legfőbb államügyész lett. Innen került az IM-be adminisztratív államtitkárnak. 1953-ban nyugdíjazták, majd hirtelen 1954. október 30-án a Legfelsőbb Bíróság elnöke lett. 1958. március 28-ig töltötte be e tisztséget. Szemléletét nemcsak a gyorsított eljárás olyan jogi abszurdumai fémjelzik, mint a súlyosítási tilalom eltörlése (vagyis hogy ügyészi fellebbezés nélkül, csak védelmi fellebbezésre is

erect autyosant az itéletet, akar hatalmas ítéletre is, amelyre több példa volt), hanem az alábbi szónoklata is: „Tanuljunk egy kis osztályharcot a füstizmus igazságszolgáltatásától! Ne engedjük magunkat áljogtudósok magyarázataitól félrevezetni, akik egyik kezükben a talmudot, a másik kezükben régi fölénységeket tartva igyekeznek megmagyarázni, hogy november 4-e előtt nem lehetett gyilkosságot elkövetni, és hogy a gyorsított eljárásban 3 hónapi börtönt is ki lehet szabni. Ne üljünk fel ezeknek, és ne feledjük, hogy a Magyar Népköztársaság bírái vagyunk, a proletárdiktatúra bírái, akiknek kötelessége, hogy a proletárforradalomra márt erősítsék, és annak minden ellenségét, aki a proletárforradalomra kezét emel, kíméletlenül megsemmisítsük.” (Kiemelések tölem. K. F.)

A kíméletlenség valóban érvényesült. Domokos József volt a címzettje annak a levélnek, amelyet Pap János, a hírhedt vespriemi párttitkár írt annak érdekében, hogy Brusznay Arpád tanárt, a megyei forradalmi tanács elnökét – aki a megyében példás rendet tartott fenn a forradalom napjaiban – végezzék ki. Domokos a kérést teljesítette a Szimler János hadbíró vezette különintézet által. Szimler egyébként szerepelt azon az 1956. október 19-én kelt listán, amely „A hamisított perekben eljáró bírákról” szólt.

Ami a bírói függetlenséget illeti ezekben az időkben, nos így értelmezik a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség közös pártszervezetének ülésén, Borbély János megfogalmazásában: „Az igazi bírói függetlenség egyet jelent azzal, hogy a bírák semmilyen körülmények között sem befolyásolhatók a munkássztyál érdekei ellen, és mindig a proletárhatalmat szolgálják.”

Domokos aláírása ugyan nem szerepel egyetlen '56-os halálos ítéleten sem, mégis – a politikai felelősök mögött – felelősség terheli a történetekért. A gyorsított eljárásról szóló tvr. 1957. január 15-től 1957. június 15-ig volt hatályban. Gyorsított ítékezés öt megyében és a fővárosban folyt.

– A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa felállításának indoka az volt, hogy legyen a politikai hatalom kezében olyan bíróság, amely bármilyen ügyben nyomban jogerős döntést hozhat, továbbá bármilyen lezárt ügyet felülvizsgálhat. Ilyen tanács – amelyet 1957. április 6-án az 1957. évi 25. tvr. állított fel – döntött Nagy Imre miniszterelnök és mártírtársai ügyében Vida Ferenc vezetésével – akiről még szóltunk.

– A népbírósági tanácsok országos rendszerének felállításával (1957. évi 34. tvr. 1957. június 17.) teljessé vált az a jogi szervezet és eszköztár (ebben a súlyosítási tilalmon kívül szerepel a 16. évet betöltött fiataloké halálra ítéelésének lehetősége is), amely a vérbírák működésének keretét adott.

Még mielőtt rátérnénk '56 megtorlásának vérbíráira, említést kell tenni a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma vezetőjéről, aki a megtorlás „levezénylésének” kulcsemberé volt a Legfelsőbb Bíróságon. Ő volt dr. Lee Tibor (1890–1974). Az irországi menekült család sarja képzett jogász volt. 1922-től az igazságszolgáltatásban dolgozott. (A Budapesti Királyi Ügyészség alelnöke, majd főügyész). 1947 februárjától a legfőbb államügyész helyettese, 1948. június 28-tól budapesti főállamügyész. 1951–1953 között internáltak, 1954-ben szabadult. 1957-ben az új politikai vezetésnek szüksége lett a régi szakemberre. Rehabilitáltak, és 1957. január 16-tól kinevezték a Legfelsőbb Bíróságra, a Büntető Kollégium élére. (Még nem erősített forrás szerint kifizették részére az internálási időre eső teljes bérért, miután vállalta a „feladatot”).

Lee Tibor 1965. május 31-ig vezette a Büntető Kollégiumot. Az ott történtekért aligha háríthatja el a rá eső felelősséget.

V.

A forradalom megtorlása során a legfőbb halálos ítéletet – összesen hatvanhetet – „a mosolygó halál”, dr. Borbély János (1905–2000) hozta. Ő ugyan csak a „régibírák” egyike volt. 1938 közepétől járásbíró a battonyai, majd a nagykátaai bíróságon, végül a Pestvidéki Járásbíróság bírója. 1942-től már törvénytudó bíró (Pestvidéki Törvénytudó), 1945-től tanácselnök. 1946-ban népfőügyész-helyettes, majd az IM munkatársa, az Ügyészi Felügyeleti Főosztályon. 1948 júniusától 1950. március 31-ig a Népfőügyészség vezetője volt, ekkor legfőbb államügyész helyettes lett. 1953. június 15-ével elbocsátották, majd szeptembertől az Állami Fuvározási és Korhelyozási Vállalatnál helyezték el jogtanácsosnak. 1957. május 18.–1962. szeptember 1. között a Legfelsőbb Bíróság bírója (1958. november 1-jétől tanácselnök). 1962. szeptemberében történt nyugdíjazásakor úgy hirdette, hogy valójában ismét eltávolították az ítékezésből. Kivel és milyen össze-tűzésbe került, miért lett kegyvesztett a legtöbb halálos ítélet kihirdetője, nem tudjuk biztosan.

Dr. Tutsek Gusztáv hatvanegy halálos ítéletet hozott a megtorlás során. Életrajzi adataiból alig sikerült valamit felderíteni, személyi iratait ugyan is annak idején megsemmisítette. Csupán arisztokrata anyjára, s arra van szóbeli utalás, hogy második utóneve Vazul volt. Bírói körökben ma is emlegetik embertelen cinizmusát.

Tudjuk, hogy a Budapesti Népbíróság bírója volt, majd a Fővárosi Bíróságon ítélezett. Itt 46 főnek hirdettet ki halálos ítéletet a megtorlás során.

Balázs Géza és társai ügyében 21 vádlottból 14-et ítélt halálra. A másodfokon eljáró Vida tanács 9 fő halálos ítéletét hagyta helyben.

Vida Ferenc (1911–1990) húsz halálos ítélettel – köztük Nagy Imre és mártírjársai ügyében hozott ítéletekkel – jegyzi a vérbírák sorát. Ő sem a gyorstalpalósok egyike. Apja tehetőس ügyvéd volt. Vida Ferenc 1932–1933-ban a cionista mozgalom tagja volt, s 1934-ben a Palesztinai Kommunista Párt tagja lett Tel-Avivban. Hazatért Magyarországra. Ügyvédjelöltként részt vett a szociáldemokrata mozgalomban – mint kommunista. Részesen az MKP újjászervezésének. 1942-ben letartóztatták és életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Különbözö börtönökben töltötte a büntetést, majd Németországba hurcolták. 1945. április 24-én szabadult. Hazatérve az MKP V. kerületi titkára lett 1945-ben, majd a Belügyminisztérium és az Állami Ellenőrzési Központ munkatársa volt. 1951 februárjától az IM-ben osztályvezető-helyettes, majd osztályvezető. 1953 novemberétől a Legfelsőbb Bíróság bírójá, tanácselnöke (1972. októbertől kollégiumvezető-helyettes).

Megérte a Nagy Imre-per felülvizsgálatát, és mindvégig állította, hogy az ügyben törvényesen és befolyásmentesen járt el. Talán akkor még bizott abban, hogy az MSZMP PB-nek és KB-nak a Nagy Imre-ügyre vonatkozó határozatai – amelyekben azt is megszabták, hogy kit milyen büntetéssel kell sújtani – nem fognak nyilvánosságra kerülni.

Dr. Vágó Tibor (1923–1990) segédmunkásból lett a bírói akadémia hallgatója 1950-ben. Volt járásbíró, megyei bíró, majd – 1956-tól – a Legfelsőbb Bíróság bírójá (1957-től tanácselnök). A forradalom megtorlása után a közlekedési ügyek szakbírájává képezte magát, s egészen a rendszerváltozásig volt hivatalban. A vérbírák sorában csak 9 ítélettel szerepel, de nevéhez fűződik a fiatalkorú Manszfeld Péter halálos ítélete. Az ítélet – amely az akkori jogszabályok szerint lehetséges volt – a magyar ítélezés szégyenfoltjai között is elborzasztó, mert tagad minden humanumot. Ez az ítélet az embertelenség sűrítménye, lemoshatatlan szégyenfolt.

A halál angyalai a bírói pulpitusról (akkor még nem volt talárja a magyar bírácoknak) nem csak Budapesten szedték áldozataikat. A vidéki vérbírák közül nem lehet nem szólni Földes Gábor és társai ügyében a Győr-Sopron Megyei Bíróságon ítélező Gyepes Istvánról (1922–2000). Gyepes péksegédként kezdte pályáját, a párt küldte a bírói akadémia-ra. Innen kikerülve nyomban vezető beosztásba került. A forradalom napjaiban ő is felvonult későbbi áldozatával – Földes Gáborral –, majd „bizonyítani” akart. Hogy mi történjen a Földes-perben – amely a Nagy Imre-perhez adott „hasznos adalékokat” –, ezt Gyepes István Nezvál Ferenc igazságügy-miniszterrel történt „személyes megbeszélés” for-

májában tudta meg. A perben Gyepes bíró nemcsak tudottan hamis tényállást állapított meg, de tültette magát olyan orvosszakértői véleményen, amelyből az következik, hogy az egyik sértett már halott volt, amikor a vádlott megírta, ő mégis gyilkosságban állapította meg a vádlott bűnösségét, és halálra ítélte. Pontosan végrehajtotta az „elvárássokat”, 7 halálos ítélettel megalapozva megyei elnöki pozícióját. (Közben elvégezte a jogi kart is.)

Az utolsó halálos ítéletet, amelyet ’56 megtorlásaként hoztak, 1961. augusztus 26-án hajtották végre. A vérbírák befejezték a munkájukat. Amikor róluk szólunk, nem feledkezhetünk meg azokról a bírácokról sem, akik nem vállalták a gyalázatot, és 1956-ban feldálltak a bírói székéből. A statáriális bíraskodás bevezetésekor a Katonai Kollégium tagjai közül: dr. Mérsáros Agoston, dr. Kulcsár Kálmán és dr. Nagy Miklós, a gyorsított eljárás bevezetésekor pedig dr. Budai György, dr. Czétényi Jenő, dr. Horváth Béla, dr. Horváth János, dr. Komlóssy István, dr. Kővágó János és dr. Szepes Gyula mondott le bírói tisztségéről a Legfelsőbb Bíróságon. Távozott még dr. Kulcsár József, dr. Laszly Pál és dr. Sohár Béla Legfelsőbb Bíróságra be rendelt bíró is. Bátor tettük emlékét márványtábla őrzi a Legfelsőbb Bíróságon.

VI.

Sokáig a bíróságok irattárában – egyes helyeken elnöki páncélszekrényekben – várták az ügyek, hogy egy tisztultabb kor újra olvassa valamennyit, s az egykori elítéltek igazságot kapjanak. Ezek voltak azok az évtizedek, amelyekben a megtorlás elítélteinek családjai folytonos üldözésnek voltak kitéve. Rendőri zaklatás, a munkahelyek elvesztése, a gyermekek továbbtanulásának lehetetlenné tétele és az egyéb hátrányok be láthatatlan sora igen sok családot a társadalmi lét peremére – egyeseket azon túl – sodort.

A nyolcvanas évek végére a világ nagyhatalmi viszonyai – s ennek függvényében Magyarország sorsa is – alaposan megváltozott. A Szovjetunió ugyanis – amint akkortájt az elemzők mondták – „elvesztette a békét.” Ennek függvényében a Kádár-rendszer és dogmái is elporladtak. Kimondatott hangosan is: 1956-ban Magyarországon forradalom volt!

Megtörtént, ami még hónapokkal korábban is elképzelhetetlennek látszott: Nagy Imrét és mártírjársait a nemzet gyászától kísérve helyezték méltó nyughelyre, és felhangzott a megtorlás során kivégzettek névsora. (Ez a névsor – később – sok vitát váltott ki, de ebben a pillanatban

ez mellékes körülmény volt.) A Kádár-korszak utolsó parlamentje 1989. október 20-án elfogadta a 1989. évi XXXVI. tv.-t, amely *semmissé* nyilvánította a megtorló ítéletek többségét. Valamennyi '56-os forradalmár ítéletének semmissé nyilvánítását csak a 2000. évi CXXX. tv. tette lehetővé, feltárva, hogy a megtorlásra alakított bíróságok és az ott folyó eljárások nem tekinthetők – a jogállamok mércéje szerint – ítékezésnek.

Ez egyben értéktétel is a vérbírákról. Visszavonhatatlan tetteik szolgájanak *tanulságul az utókor* számára: az erős demokrácia, az *ellenőrzött hatalom* lehet biztosíték arra, hogy ne alakulhassanak ki olyan viszonyok, amelyek között „igény van” a vérbírák szolgálataira. Ha ugyanis van ilyen hatalmi igény, féltő, hogy ismét lesznek vállalkozók is.

Qui prodest?

Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait is a rendszerváltás idején?

Bevezetés

Két szerzőtársammal, Somorjai Ádám bencés szerzetessel, a Vatikáni Allamtitkárság munkatársával és Horváth Miklós hadtörténésszel írott két nagylegzetű dokumentumkötetünk² 2008. október 15-én mutatott be a „haza házában”. A két mérőben eltérő életutat járt főhős életében egy közös metszéspont van, 1956. október 31-e. Ezen a napon irt alá Nagy Imre kormányfő egy dr. Erdei Ferencsel közösen fogalmazott okmányt. Ibban a Magyar Nemzeti Kormány megállapította, hogy a bíboros hercegprímással szemben „1948-ban indított eljárás minden törvényes alapot nélkülözött, az akkori rendszer által ellene emelt vádak alaptalanok voltak”, ezért a vele (és tegyük hozzá, hogy társaival szemben) „elrendelt jogfosztó intézkedések érvénytelenek, ennek következtében a hercegprímás minden állampolgári és egyházi jogát korlátozás nélkül gyakorolhatja”. Ez a dokumentum ugyan tartalmában megkérdőjelezhetetlen, de hatályossá sohasem vált/válhatott (nem csupán a forradalom és szabadságharc bukása miatt, hanem azért sem, mert ennek az okmánynak a kiállítása kizárólag a Népköztársaság Elnöki Tanácsát [a továbbiakban: NET] illetve – ettől függetlenül sem a rádióban, sem a médiában nem tették közzé).

2008-ban emlékeztünk a mártír kormányfő és 3 társa – dr. Szilágyi József, Gimes Miklós és Maléter Pál – kivégzésének 50., Mindszenty József és társai őrizetbe vételének 60. évfordulójára. Emlékük előtt tiszte-

¹ Dr. Zinner Tibor egyetemi tanár, a Legfelsőbb Bíróság fősztályvezetője, tudományos kabinetfőnöke.

² Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élet-történeléhez (CD-melléklettel). Budapest (a továbbiakban: Bp.), 2008. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó (a továbbiakban: MKLK), 1985. oldal (a továbbiakban: o.) és Horváth Miklós – Zinner Tibor: Koronatanúk jellelen sírgödörökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez (CD-melléklettel). Bp., 2008. MKLK, 1005. o.

legve teszem közzé a két kötet bevezető tanulmányából az általam írott, és velük szemben lefolytatott 1948–1949-es, valamint 1957–1958-as törvénytelen jogi aktusokkal összefüggő 1989–1990-es ügyészégi és bírósági eljárásokkal kapcsolatos (e kiadványhoz átszerkesztett) fejezeteit.

I.

Nagy Imre és társai rehabilitálása

A „Nagy Imre és társai” ügy folytatása elsősorban a végeredmény – Nagy és társai rehabilitálása,³ Losonczy Géza ügyében a nyomozás megszüntetése⁴ és a kivégzettek, valamint az „ismeretlen felkelő” jelképes újratemetése – oldaláról ismert. Az már kevésbé tudott, hogy Vásárhelyi Miklós a történet megismerése érdekében – 1987. november 5-én – írásbeli kérelmet terjesztett a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága elé, amelyben leszögezte: „*Legalapvetőbb jogom, hogy a reám vonatkozó ítéletet ismerjem. Az ítélet semmiféle államtitoknak minősülő adatot nem tartalmaz.*” Vásárhelyi részére négy nappal később postázott – féligazságokat tartalmazó – válasz végén a következő mondat olvasható: „*miután az iratok nem állnak rendelkezésünkre, az ítéletet nem áll módunkban Önnek elküldeni*”.

A közel két éven át tartó küzdelem ezzel megkezdődött. Az ügy folytatásaként Vásárhelyi, az '58-as per VIII. rendű vádlottja december 2-án annak közlését kérte, „*hogy az iratok hol állnak rendelkezésre, hogy az ítélet kézbesítését kérhesse, vagy legalább az iratokba betekintést kérhessek*”. A legfőbb bírósági vezetők megbeszélését követően – 1988. január 13-án – Vásárhelyit arról értesítették, hogy nyolc nap múlva jelenjen meg a bíróságon. Ekkor – miután „*személyi igazolványával igazolta magát*” – elolvashatott egy, az egykori ítéletből szerkesztett, háromoldalas kivonatot.⁵

Nem sokkal később – 1988. március 28-án – Vásárhelyi a Legfőbb Ügyészségnél perújítási kérelmet terjesztett elő.⁶ Az Államelleni Ügyek

Osztálya a Legfelsőbb Bíróságtól április 25-én, háromsoros indoklással – „*a kérelemben megjelölt indokok és becsatolt nyilatkozatok nem elegendők ahhoz, hogy az ügyben perújítás elrendelésére kerüljön sor*” – javasolta a kérelem elutasítását.

Az illetékes vezetők is érezhették a változások közeledtét, ezért a korábbi indítványtétel számukra elfogadhatatlannak tűnt. Ugyan a május 26-i indítvány az érdemi részt tekintve nem változott, de tartalmában mégis eltért a korábbi lakonikus állásfoglalástól. Most közel ötoldalas indoklás rögzítette, hogy miért kéri a Legfőbb Ügyészség a perújítási kérelem elutasítását. Az indoklás szerint „*Vásárhelyi Miklós cselekményének az adott társadalmi, politikai közegben történő komplex vizsgálata egyértelműen minden kétséget kizáróan azt eredményezi, hogy a bíróság kellő alaposítással felülről tényállás alapján állapította meg Vásárhelyi Miklós bűnösségét a jelzett bűntettben és ítélt el a cselekménye és személye társadalomra veszélyességével arányosan*”.

A június 1-jén postázott ügyési indítványt öt nappal később dr. Vágó Tibor tanácselnökre szignálta főnöke. A kádári megtorlás során 9 főt, köztük Mansfeld Pétert is halálra ítéltó ítésez⁷ két ülnökével együtt gyorsan határozott. Június 28-án hozott végzésükkel elutasították Vásárhelyi kérelmét, aki ezt a döntést sem fogadta el, így jogával élve benyújtotta fellebbezését a Legfelsőbb Bírósághoz július 8-án.⁸

Időközben Grósz Károly kormányában – június 29-től – az 1957-ben „*osztályharcos bíraskodást*” követelő dr. Markója Imrét,⁹ az Igazságügyi Minisztérium élén dr. Kulcsár Kálmán váltotta, aki a „Nagy Imre és társai” ügy ítélete, illetve Vásárhelyi perújítási kérelme ismeretében egyetértett azzal, hogy – az igazságügyi tárca vezetőinek július 12-i értekezletén született megállapodással – „*egy részt az 1956 eseményekben való részvétel miatt elmarasztaltak teljes mentesítését napirendre tűzik, másrészt meg kell vizsgálni Nagy Imre és társai perét, s ha a BM Állambiztonsági Operatív Nyelviintézetéből megszerezhető az eljárás iratai, azt követően döntenek a jogorvoslat módjáról*”.

Grósz kormányának a mentesítéssel összefüggő előterjesztés elkészítéséről – augusztus 11-én – született határozatával kezdetét vette az '56-os megtorlás során életüket veszítettek földi maradványainak azonosítása. A változásokat az MSZMP „illetékes” titkára, Fejti György és közeli munkatársa, dr. Pálvölgyi Ferenc is támogatta. A történetekre hatott – a tavasz-

³ Lásd Horváth Miklós – Zimmer Tibor i. m. 301. dokumentumát, a 897–922. o.-t!

⁴ A per. Nagy Imre és társai. 1958. 1989. (a továbbiakban: A per), szerkesztette [a továbbiakban: Szerk.]: Dornbach Alajos, Kendé Péter, Rainer M. János és Somlai Katalin. Bp., 2008. 1956-os Intézet – Nagy Imre Alapítvány kiadása (a továbbiakban: kiad.), 234–237. o. A Legfőbb Ügyészség a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette 1989. június 9-én.

⁵ Legfelsőbb Bíróság Titkos Ügykezelés (a továbbiakban: TÜK) T. Nb. 003/1958/19–21. o.

⁶ Dornbach Alajos: A pártállam igazságszolgáltatása és a Nagy Imre-per. In: A per, 27–29. o. Dr. Dornbach 1985-re helyezi a perújítás kezdetét. Az iratok keletkezésére vonatkozó adatok ezt nem támasztják alá.

⁷ Zimmer Tibor: A kádári megtorlás rendszere (a továbbiakban: Kádári megtorlás), Bp., 2001. Hamvas Béla Kulturakutató Intézet kiad., 422. o.

⁸ Legfelsőbb Bíróság TÜK Tbt. 3/1988/2.

⁹ Zimmer Tibor: Kádári megtorlás, 220. o.

tól szerveződő és hivatalosan június 6-án létrejött – Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB) július 20-ai állásfoglalása a politikai perekéről, illetve az igazságügyi tárca szándéka, mely szerint a TIB-bel együtt kíván működni.¹⁰

A következő hónapok történéseiből¹¹ kiemelendő, hogy Vásárhelyi 1988. november 17-én – a peranyagot eddig az időpontig sem tanulmányozhatta – a Legfelsőbb Bíróságnak írt válaszában nem rejtegette véka alá elmarasztaló véleményét a történekről és érzékeltette, sejtí, hogy miképp határozna majd másodfokon (is): „*illúzió lenne azt feltételezni, hogy tárgyhelyes és jogszerű perújítási eljárást lehet folytatni... semmi értelmét nem látom annak, hogy részletesen indokoljam fellebbezésemet. Csak tiltakozni tudok jogaim csorbítása miatt.*”

Egy nappal azután, hogy a Legfőbb Ügyészség megkapta a Legfelsőbb Bíróságtól az aktát, november 23-án az Államelleni Ügyek Osztálya a végzés helybenhagyását indítványozta. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága – immár kizárólag bírálóból álló tanácsa – két nappal később ennek megfelelőképp hozta meg újabb, ezúttal másodfokú végzését.¹² Az érintett november 30-án értesült a végzés rendelkező részében foglaltakról,

¹⁰ Zsinter Tibor: Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény háttéréhez (a továbbiakban: Személyes adalékok). In: A semmisségi törvények – Büntetőjogi tanulmányok III. – Tudományos Ülések Kollégiuma, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiuma, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága Büntetőjogi Munkabizottsága rendezésében 2000. március 13-án (a továbbiakban: A semmisségi törvények). Bp., 2002. Kairoz K, 16–17. o. Sajtó alá rendezte: Kahler Frigyes.

¹¹ A Legfőbb Ügyészség is megkapta az elsőfokú legfőbb ítélőszéki perújítási kérelmet elutasító végzésről július 13-án azzal, hogy Vásárhelyi fellebbezéséről foglaljon állást, azt tudomásul vették július 14-én. Vásárhelyit, a nyári szabadságát követően – miután korábban jelezte, hogy fellebbezésének írásbeli indoklásához, érdemi részéhez el kívánja olvasni az elsőfokú elutasító határozat indoklását – augusztus 26-án felszólította a legfelsőbb bírói testület, hogy szeptember 10-ig jelezze, elni kíván-e ezzel a joggal, mert ellenkező esetben úgy tekintí, mint aki lemondott az irattalulmányozási jogáról. Noha Vásárhelyi élt a jog biztosította lehetőséggel szeptember 2-án, mégsem nyújtotta be szeptember 16-ig fellebbezésének indoklását. A legfelsőbb bírói testület elnöke azzal a megoldással értett egyet október 3-án, hogy a fellebbező a másodfokú tárgyaláson fejtesse ki álláspontját, mert azon részt vehet. Október 10-én az is felmerült, hogy amikor Vásárhelyit értesítik a tanácsülés napjáról, tájékoztassák egyúttal arról is, hogy az az előtti 3. napig még előterjeszheti írásbeli indoklását. Végül arról értesítettek 1988. november 4-én, hogy e levél kézhezvételétől számított nyolc napon belül terjessze elő fellebbezésének indokait, mert azokat meg kell küldeni észrevételezésre a Legfőbb Ügyészséghez. Ellenkező esetben ennek hiányában terjesztik tovább fellebbezését.

¹² Az előadó bíró, dr. Kuhnyár László tanácselnök az '56-os megtorlás idején halálos ítélet meghozatalában vett részt, viszont utóbb, alig több mint fél esztendővel az eljáró tanács elnöke, dr. Czili Gyula és a szavazó, dr. Pálfinkás György tanácselnök tagja lett a Nagy Imre és társai ügyében 1989. július 6-án eljárt elnökségi tanácsnak, mi több, dr. Czili annak előadó bírójá lett.

azzal, hogy indoklását – ha akarja – elolvashatja.¹³ Az eredménytelenül zártult küzdelem azonban nem volt hiábavaló, municiót biztosított a jövőhöz.

1988. november 29-én az MSZMP KB PB döntött „*a Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálra ítéltékkel kapcsolatos kegyelmi kérdések rendezéséről.*”¹⁴

Az MSZMP vezetésére és a kormányzatra nehezedő egyre nagyobb nyomás hatására a miniszterelnök – a hivatalos pártálláspontra megszűlését megelőzően – a „saját nevében” az 1989. január 8-án tartott kormányülésen az igazságügyi tárca vezetőjét felhatalmazta, hogy dr. Kulcsár a honatyákat a törvénytelen perek felülvizsgálatára vonatkozó elképzeléseiről eredeti elgondolásainak megfelelőképp tájékoztassa. Január 10-én dr. Kulcsár a legfelsőbb bírósági elnököt és a legfőbb ügyészt, valamint a büntető ügyszakos helyetteseiket beavatta elképzeléseibe. Szólt arról, hogy miképp tervezi a felülvizsgálatot, és a megbeszélésen megszabták a főbb tennivalókat. Ettől csak akkor tértek el, illetve csak akkor rögtönzött az igazságügyi tárca vezetője, ha eltökélt céljait gyorsabban és eredményesebben valósíthatta meg.¹⁵

Január 28-án Pozsgai Imre népfelkelésnek minősítette '56-ot a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában. A folyamat 1989. februárban felgyorsult.¹⁶ Február 14-én dr. Czili – a Vásárhelyi-féle perújítási kérelem ügyében másodfokon eljárt legfelsőbb bírósági tanács elnöke – „rövid úton” megküldte dr. Kulcsárhoz az elutasító határozatokat, tájékoztatva a minisztert az eljárásról is.¹⁷ Az igazságügyi tárca vezetőjét ekkor már nem a Vásárhelyi-féle perújítási kérelem elutasításának jogerős lezárása izgatja, ő messzebbre tekintett. Február 16-án Grószrt kérte, hogy segítsen az '58-as büntetőeljárás BM-örizetben lévő iratainak átadásában.

¹³ Legfelsőbb Bíróság TUK Tbf. 003/1988/10.

¹⁴ Pajcsics József: Nagy Imre és mártírjársai sírhelyeinek felkutatása (1888–1989), Rendszerteti Szemle 1993. 10. szám [a továbbiakban: sz. J. 80. o.

¹⁵ Nyíri Sándor: Nagy Imre és mártírjársai ügyének felülvizsgálata 1989-ben. In: A semmisségi törvények, Bp., 2002. Kairoz K, 155–158. o. Sajtó alá rendezte: Kahler Frigyes. Dr. Nyíri hol 1989. január 10-ét, hol 20-át említi. A találkozó többi résztvevőjének emlékei szerint a pontos dátum január 10-e volt.

¹⁶ Előbb 13-án dr. Kulcsár – mellette a legfőbb ügyész, dr. Szijjártó Károly, valamint dr. Czili, a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese, egyúttal a Büntető Kollégium kollégiumvezetője, miként Grósz és köre is – hivatalos másolatot kapott a Nagy és társai ügy ítéletéről. Az ítéletmásolatok az MSZMP KB PB és az MSZMP KB ülése közötti időszakban készültek. Grósz iratköcsönzésének nincs nyoma a legfelsőbb bírósági iratok között.

¹⁷ Legfelsőbb Bíróság TUK Tbf. 003/1988. Az igazságügyi miniszter március 2-án dr. László Jenő miniszterhelyetteshez továbbította a megkapott dokumentációt, aki 8-án visszaküldte azokat.

A Nagy és társai ellen folytatott büntetőeljárás felülvizsgálatának jogi lehetőségét megismerve¹⁸ Németh Miklós miniszterelnök – 1989. április 20-án, a kormányúléson – utasította a belügyi tárcát, hogy azonnal adja át a büntetőeljárás teljes anyagát a Legfőbb Ügyészségnek. Április 28-át követően¹⁹ dr. Nyíri mellett dr. Gál Attila fősztályvezető ügyész, dr. Gyöngyi Gyula fősztályvezető-helyettes ügyész és dr. Szeder Gyula osztályvezető ügyész²⁰ munkája nyomán előbb megszüntették a nyomozást bűncselekmény hiányában Losonczy ügyében június 9-én, majd be-nyújtották a törvényességi óvást a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsához június 13-án.

A legfőbb ügyész, dr. Szijártó törvényességi óvásában részletes jogi és eljárásjogi elemzéssel mutatta ki a nyomozó és ügyészi szervek, valamint az ügyben eljáró népbírói tanács eljárási szabálysértéseit és bizonyították az ítélet egyes ténymegállapításainak megalapozatlanságát, téves voltát.²¹

A törvényességi óváskor megtámadott ítéletek hatályon kívül helyezését a legfőbb ügyész többek között azzal is indokolta, hogy az eljárásjogi szabályok alapvető rendelkezéseit a nyomozás során és később az eljárás bírósági szakában sem tartották be. Ezek a szabálytalanságok meghatározták a büntetőeljárás egész menetét és részben előidézői voltak az „anyagi jogi” törvényesítéseknek is.

Ezen eljárás szabálytalanságok közül kiemelhető, hogy a letartóztatottak az eljárás alapját képező tények ismeretének hiányában nem tudtak védekezni. A terhelteket az eljárás korai szakaszában megfosztották a védőválasztás jogától. A lefolytatott bizonyítás egyoldalú volt, csak a terhelő körülményekre koncentrált, ennek következtében az ítélet egyes ténymegállapításai is megalapozatlanok és tévesek voltak. A vádlottak védekezését a tárgyalások során a népbírók is korlátozta. A tárgyalás vezetése arra irányult, hogy a bizonyítás csupán az eljárás tárgyát képező – a vádlottakat terhelő – tényekre korlátozódjon. A vádlottaknak a tulaj-

¹⁸ Lásd Horváth Miklós – Zinner Tibor i. m. 297. dokumentumát, a 875–882. o.-t! A korábbiakban közölte: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. Bp., 1995. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 897–909. o. Szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zsath János és dr. Zinner Tibor.

¹⁹ Dr. Antall József kormánya idején vált ismertté, hogy az eljárás számos dossziéját nem adták át az ügyészeknek 1989. áprilisban. A BM Állambiztonsági Operatív Nyilvántartójától a Nagy és társai elleni eljárás irataiból csupán 87 kötetnyi iratanyagot kapott a Legfőbb Ügyészség. Ezekből a törvényességi óvás elkészíthető volt.

²⁰ Dr. Nyíri Sándor i. m. 158. o.

²¹ A per, 238–298. o.

donképpeni védekezés előadására nem volt módjuk, a népbírók ennek lehetőségét a tárgyalásoknak a „tények tisztázása utáni” idejére odázta el, ami azonban később is elmaradt. A vádlottak védekezésüket összefüggően nem adhatták elő.

Törvénybe ütközött az is, hogy Lakatos Péterné – akinek férje a Köztársaság téri események egyik áldozata volt – az ügyben eljáró népbírói tanács tagja lett.²²

Eljárási szabálysértést követtek el azzal is, hogy 1958. június 9-én a tárgyalást annak ellenére, hogy a népbírói tanács összetételében változás állt be, és az előző tárgyalás (1958. február 5–6.) óta több mint két hónap eltelt, nem kezdték előlrol. Az, hogy ekkor a tárgyalást az első tárgyaláson felvett jegyzőkönyv felolvasásával folytatták – a korabeli ítékezési gyakorlat szerint is – olyan eljárási szabálysértés, amely önmagában is az ítélet hatályon kívül helyezését teszi szükségessé.

A legfőbb ügyész szabálysértésként értékelte azt is, hogy a nyilvánosságot – az előfeltételek megléte nélkül – az egész tárgyalás időszakára kizárták. A törvényességi óvás szerint megalapozatlanok voltak az ítéletek, mivel azokat a népbírók nem csak a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokra alapozta.

A bíróság az eljárási szabálysértéseken túl az „anyagi büntetőjogi szabályokat” is törvényesítően alkalmazta.

Ennek egyik okaként szerepel, hogy a népbírók nem vizsgálta, hogy a vádlottak cselekményeinek mi a célja, azok a törvényi tényállásban meg-

²² A Bartók Rádióban 1989. július 19-én erről dr. Vida Ferenc tanácsvezető ekképp nyilatkozott: „A népbírók között volt olyan, akitől azért féltam, mert attól tartottam, hogy elfogult lesz. Volt, akinek a családja nagy áldozatot hozott az ellenforradalom idején: közvetlen hozzátartozója halt meg a Köztársaság téren... A népbírakat az Elnöki Tanács nevezte ki. Mindegyikük meg volt győződve arról, a párt határozata – amelyik az ellenforradalom négy okát sorolta fel – az igazi politikai álláspont. Ha nem lettem volna én is meggyőződve arról, hogy a párt politikai álláspontja megalapozott, akkor nem ítékeztem volna. Azért volt olyan szilárd a meggyőződésünk, mert az előző peranyagokban minden konkrét bizonyítást nyert, és a Nagy Imre és társainak pere tette rá a koronát.” Dr. Vidával Faragó Jenő készítette hosszabb interjút, a kinyomtatott, 132 oldalas anyag: „Perbe fogott ítélet” – nem jelent meg. Fehér Kálmán, az egyik népbíró visszaemlékezése is kéziratban maradt. Ebben a közigazdaság-tudományi diplomával rendelkező népiéssz összegezte azokat a szempontokat, amelyeket 1957. április 13-án történt kinevezésétől követett. Emlékezett népbírói gyakorlatára, a csepeli tanácselnök „gyilkosai”, Tóth Ilona és társai, Francia Kis Mihály, Iván Kovács László, a győri, miskolci „ellenforradalmárokat”, a Déry Tibor és társai, Bibó István és társai elleni ügyekben. Nagy és társai ügyéről keveset írt. Lakatosnéról ekképp: „Az ellenforradalmi árulásban kiemelkedő szerepe volt Kopácsi Sándor rendőr ezredesnek, a Budapesti Rendőrkapitányság vezetőjének. A Nagy-budapesti Pártbizottság székházából hiába fordultak hozzá segítségért, a segítséget azonnal tagadta meg, hogy a szolgálatban lévő kb. 100 rendőr nem teljesítene ezt a parancsot. Népbíró-ságunk egyik tagja, akinek férjét (pártiskolai tanárt) megölték a fasiszta ellenforradalmárok, nem tartotta Kopácsit Maléternéül különbnek, sőt...”. A visszaemlékezés dr. Zinner Tibor birtokában.

határozott eredmény – a népi demokratikus államrend megdöntése – elérését célozták-e. A népbíróság számtalan körülmény figyelmen kívül hagyásával, illetve helytelen ténykövetkeztetések révén tett megállapításokkal jutott el a bűncselekmény elkövetésének törvényesítő megállapításához.

A törvényességi óvásban leírt indokok alapján a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a „Nagy Imre és társai” ügyben hozott ítéleteket hatályon kívül helyezte és „mivel a vád tárgyává tett cselekményük nem bűncselekmény” az elítélteket felmentette.²³

Egyetérthetünk-e Litván György azon megállapításaival, hogy a törvényességi óvás „néha még messzebbre” rugaszkodott el „a történelmi igazságtól, mint a vádirat vagy ítélet, csak éppen az ellenkező irányban”, hogy nem leplezte le az ’58-as vádpontok és ítéletek alapvető hazugságait, hogy „Nagy Imre és társai” ügyében – beleértve dr. Szilágyi elkülönített perét is – a forradalmat követően kétirányú torzítás történt? A történést idézzük: „Míg 1958 engedelmességi jogászai sötét ellenforradalmároknak minősítették Nagy Imrét és »bűntársait«, addig 1989-es utódaik például, rendszerint kommunistákat igyekeztek belőlük faragni.

Egyik beállítás sem felel meg a valóságnak. Ezek az emberek (Tildy Zoltán kivételével) olyan egykori kommuniszták voltak, akik a szocializmus lepleződött bűneinek hatására kiábrándultak a kommunizmusból..., a forradalom hatására pedig azonosultak a magyar nép demokratikus és nemzeti szabadságtörekvéseivel...²⁴

Nem kívánunk kitérni Litván minden tételére. Sommás megállapítása Nagy és társai ’58-as elmarasztalását – és hozzátételük, valamennyi, a kádári megtorlás idején elítélt személy meghurcolását – illetően valós. Ezzel szemben a volt kormányfő és társai ’89-es ügyében benyújtott törvényességi óvást és ítéletet illető megjegyzése sántít. Nem amiért annak torzító jellegére (dokumentálva) utal, hanem azért, mert a kétféle torzítás összefüggését, a jogászok ’89-es, valójában kényszerpályájának legfőbb okát nem tárja fel, arról hallgat. Nem teszi hozzá – és ezért ő is torzít –, hogy a ’89-es ügyészek és ítészek nem tehetek mást, szakmájuk írott és íratlan szabályai miatt nem járhattak el historikusként, nem lehetett feladatuk, hogy emberi életutakat, azokban bekövetkezett változásokat értékeljenek. Ugyanis a jogszolgáltatók, különösképp a rendkívüli perovoslatoknál nem térhetnek el a korábbi ítéletekben rögzített tényállástól. Ahogy csúf magyarsággal szokták fogalmazni, az abban foglaltakhoz kö-

²³ Lásd Horváth Miklós – Zinner Tibor i. m. 301. dokumentumát, a 897–922. o.-t!

²⁴ Litván György: A Nagy Imre per politikai háttere. Világosság, 1992. 10. sz. 756–757. o.

tettek, nem terjeszkezhettek azon túl. Nagy a különbség a politikai elit által megszabott, kiszolgálására hivatott, ezért elvárt (’58-as) vagy a hatályos jog szabta feltételrendszerrel szem előtt tartó, attól el nem térő, annak törvényes előírásait következetesen betartami igyekező (’89-es) jogászai engedelmesség között.

A törvényességi óvást követően, az ítélet július 6-án történt kihirdetésekor – alig pár órája – Kádár János már halott volt. A másnapi újságokban Nagy legfőbb meggyilkoltatója halálával messze többet foglalkoztak, mint a dr. Szilbereky Jenő vezette, vele együtt hét tagból álló tanács ítéletével.²⁵

II.

Az elsodort harmadik per – törvényes időhúzás 1989 őszétől

Kijelenthető – a fennmaradt írásos dokumentumok ellenére –, azért húzódozott el Mindszenty és társai ügyében a perújítási nyomozás 1989–1990-ben, hogy azt ne követhesse se perújrafelvétel, se törvényességi óvást benyújtó újabb bírósági, nyilvánvalóan felmentő ítélet.²⁶ Végül, a vele és társai egy részével szembeni múltbéli törvénytelenégeket tette semmissé, ex lege a második semmisségi törvény, ekképp nem a bíróság ítélete, hanem semmisségi igazolása hozta helyre azt, amit a jogelődök elkövettek.

Néhai dr. Horváth József vezérőrnagy, a magyar állambiztonság belső elhárításának korabeli, ’89 tájt vezetője, nem sokkal 2004-es halála előtt mesélte el az úpesteri panelházban lévő lakásában Zinner Tibornak, hogy – okulván a múlt „hibáiból” (holott ezek nem hibák, hanem bűnök voltak – a szerk.) – arra törekedtek 1989-ben, hogy mind a korabeli közvéleményre, mind az utókorra azt olvashassa, hogy a meghatározó személyek nem képezték gájtát a folyamatoknak. E célt szolgálta a hercegprímás ügyével összefüggő levelezés is.

„Nagy megnyugvást jelentene – írta dr. Paskai László primás a kormányfőnek 1989. június 28-án, két nappal azt követően, hogy a NET megszüntette az Allami Egyháziügyi Hivatalt (a továbbiakban: AEH) –, ha a Magyar Kormány az elhunyt bíboros elítélésének a felülvizsgálatát soron

²⁵ Lásd Horváth Miklós – Zinner Tibor i. m. 301. dokumentumát, a 897–922. o.-t!

²⁶ Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: i. m. 364. dokumentumát, a CD 58-at!

segítő" tevékenységét is igénybe kívánja vevetni.²⁹ Így indult és húzódnak tovább a törvény hatálybalépéséig a folyamat. Két héttel később választ is kapott dr. Paskaitól, aki a „legmesszebbmenően biztosítani” öhajította a perújítás segítését. Készséggel adott lehetőséget együttáll arra, hogy személyes találkozási lehetőséget adjon a legfőbb ügyész helyettesével, és megköszönte azt a „készséget, amelyet az egyházi személyekkel kapcsolatos törvényesítő ítéletek felülvizsgálatában” tapasztalt.³⁰ A legfőbb ügyész képviselője előbb tárgyalt Esztergomban, december 12-én, illetve két nappal később megtekintette az ott őrzött dokumentációt, minderről tájékoztatót egy nappal december idusa előtt. Újabb hetek teltek el. Ekkor már javában írta Zinner az általa vezetett történet tényfeltáró albizottság jelentését (és folyamatosan lektorálta azt dr. Szakács Sándor), tették azzal az elnökkel szándékkal, hogy naponta elkészül 45 oldal, és így az összefoglaló hozzájárul a jogász albizottság már kész jelentésével ahhoz, hogy együtt megalapozzák majd a második semmisségi törvényt.³¹

A másutt, tudatosan eltervezett mozzanatsorokból fakadt, hogy azok egy egymást keresztezték, és pont azt a célt szolgálták, hogy egyik a másikat kioltsa, ex lege. A következő esztendőben a kutatás folytatódott a Prímási Levéltárban, január 8-án. Az eredmény semmi más nem lehetett, mint az, hogy egyről nem léptek a kettőre.

Persze, mindez nem volt könnyű. A kutatás – mint a legfőbb ügyész jelezte – számos irányban indult meg, nem csupán Esztergombra koncentrált. Hol kutakodtak és miképp? A legfőbb ügyész dr. Glatz Ferenc művelődésügyi miniszterhez fordult, hogy az AEH jogutódánál kutathasson képviselője. November 22-én írott levelére a hivatalos válaszadási kötelezettség utolsó napján, december 21-én kapott választ.³² A legfőbb ügyész dr. Kulcsár támogatását is igényelte, hasonlóképp november 22-én.

²⁷ Közben megszűnt a Magyar Szocialista Munkáspárt, és október 7-én megalakult a Magyar Szocialista Párt.

²⁸ A Legfőbb Ügyesség – ahol csak tudta – érzékeltette: ha valami nem volt nyére, annak látható jele adta. Például az első, jól ismert, lefogott kommunista, a már 1945. február 13-án letartóztatott Demény Pál törvényesítő, 1946-os perének újratárgyalásán olyan szintű vádképviseletet biztosított 1989-ben, hogy azon a tárgyalást dr. Zinner mellett végighallgató dr. Szilbereky, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke is megdöbbent, és azt minősíthetetlenül alacsony szintűnek tartotta 1989. május 23-án. A szignálást követően illetékessé tett ügyész erről semmit sem tehetett. Ennek a legfőbb ügyességi magatartásnak legszembetűnőbb mozzanata az volt, amikor az 1958. június 16-án kivégzett miniszterelnök és társai ügyében benyújtották a törvényességi óvást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához 1989. június 9-én. Ez a hatályos, kézbesítésre vonatkozó eljárási jogszabály alapján azt jelentette, hogy a tárgyalás kitűzéséről értesített személy által aláírt vétiven szereplő időponttól számított nyolc nappal hamarabb nem tárgyalhatja az ügyet az eljáró tanács. Ezért Nagy Imrét és társait akképp temették el újra 1989. június 16-án, hogy ügyükben nem hirdethetett új ítéletet a bíróság. Nem helyezhette hatályon kívül a korábbi törvényesítő elmarasztalásokat, és nem menthette fel őket, miként tette azt utóbb 1989. július 6-án.

²⁹ Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 366. dokumentumát, a CD 59-ét!

³⁰ Zinner Tibor: Személyes adalékok. In: A semmisségi törvények. Bp., 2002. Kairoso Kiadó, 83–84. o. Sajtó alá rendezte: Kahler Frigyes.

A történet albizottság munkáját kívánta segíteni a legfőbb ügyész, aki az általa benyújtott törvényességi óváásokat meg küldte 1989. október 13-án. Ezek között egyetlen egyházi személyiség anyaga sem szerepelt.

³¹ Uo. 88–90. o. A jogászok jelentésére alapozott törvénytervezet megteremtette a Minisztertanács 1990. február 16-án. A törvénytervezet az 1990. január 24-ére elkészült, másteles sorközzel gyűjtött, 417 oldalas jelentést nem használták fel.

A sajtó másnap jelezte, hogy rehabilitálják az egykor elmarasztaltakat.

³² Mindszenty József és társai perújítási ügyének iratai (másolatai dr. Zinner Tibor birtokában) (a továbbiakban: Mindszenty perújítás). Dr. Szijártó Károly levele dr. Glatz Ferenchez 1989. november 22-én, valamint dr. Glatz Ferenc válasza dr. Szijártó Károlynak 1989. december 21-én.

kívül előmozdítaná.” Ehhez hozzáfűzte, hogy „a Magyar Kormány kezdeményezze Mindszenty József bíboros perének felülvizsgálatát”. Következő mondata önmagáért beszél: „Bizonyos vagyonok abban, hogy ez a lépés erősítene a Magyar Kormány reformtörvényeinek a hitelességét.” Noha a kormányfő találkozott a római katolikus egyház vezetőivel szeptember 15-én, a primás kezdeményezésének aprópenzre váltására várni kellett november 8-ig.²⁷ A Legfőbb Ügyességen nem akárcsi, nem egy magas rangú állami vezető, nem az ügy horderejének megfelelő beosztású irányító – minimum a legfőbb ügyész büntetőügyekben illetékes helyettese –, hanem az eljárást szabályzó előírások maradéktalan betartásával az illetékes osztályvezető ügyész, dr. Pócsi Lajos rendelkezte el a perújítási nyomozást.²⁸ Történt ez közel két hónappal azt követően, hogy 1989. szeptember 21–22-én kétnapos ülést tartott a kormány. A Minisztertanács felkérte az igazságügyi tárca vezetőjét, hogy az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló törvényjavaslatot terjessze be az országgyűlés szeptemberi ülészakára. Október lett belőle. A kormány-szóvivő pedig arról is szólt, hogy a legfőbb ügyész jelentés szerint 16 nagy, egykori perben folyt, és közülük még nyolcban folyik felülvizsgálat a Legfőbb Ügyességen, köztük az egyházi vezetők pereiben is.

A legfőbb ügyész, dr. Szijártó következett. Ő dr. Paskainak írt levelet november 13-án. Ebben segítségét kérte, miután „a felülvizsgálat megálapította, hogy az ügyben eljáró hatóságok az ítélet érdemére is kiható törvényesítések követtek el. Ezek azonban jellegüknek megfelelően, amelyek csak perújítási eljárás során orvosolhatók.” Ehhez a római katolikus egyház támogatását kérte, és jelezte azt is, hogy „egyes állami szervek

Az igazságügyi tárcától választ december 15-én kapott.³³ A legfőbb ügyész Horn Gyula külügyminisztertől is segítséget kért november 22-én. Itt részben sikerrel járt, mert az Új Magyar Központi Levéltár illetékesek már másnap levelet írt a legfőbb ügyész helyetteséhez, amiben utalt arra, hogy az ott őrzött külügyi iratokban való búvárkodást engedélyezze a külügyminiszter. A legfőbb ügyész Horn utóda, Kovács László viszont csak 1990. január 9-én tájékoztatta arról, hogy a Magyar Közlönség rómái és washingtoni képviselőit utasították a kért hitelesített iratok beszerzésére.³⁴ Ami a Párttörténeti Intézetben 1990. január 30-án történteket illeti, arról egy négyoldalas feljegyzés tanúskodik. Benne rögzült: „Végül a feladatnak megfelelően, fénymásolatban kikértem az MDP Központi Vezetőség Titkárságának 1949. július 28-i üléséről készült jegyzőkönyv 1. lapszámát.³⁵ Ez az anyag a 276. f. 54/51. ó. e. dossziéban fekszik el. Az anyagot nemhogy eredeti (a szerk.)ben, de még fénymásolatban sem akarták kiadni (a szerk.), de mivel azt válaszoltam, hogy a bírósági tárgyaláshoz az eredeti példányra szükség van, hajlottak arra a felvetésemre, hogy fénymásolatban megkapjam. A jegyzőkönyv Rákosi Mátyás előterjesztésében a következőket tartalmazza: »A jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenty-ügyet és hozzon helybenhagyó ítéletet.«³⁶ E kijelentés közvetlen beavatkozás a bírósági perbe, amely egymaga semmisségi ok lehet. A döntés nyilvánvaló, hogy a Mindszenty-ügyben hozandó II. fokú határozatra vonatkozik.” A feljegyzés készítője összegezte kutatási eredményeit, és ezek között azt sem hallgatta el, hogy „megállapítható az iratokból, hogy Rákosi Mátyás közvetlenül részt vett a Mindszenty-per előkészítésében, rendszeres tájékoztatást kapott a nyomozás állásáról a kihallgatási jegyzőkönyvek átadásával, és most feltárt, későbbi adatokra fegyelmel következtetni lehet arra is, hogy belefolyt az elsőfokú tárgyalásba is. Az anyagokat Péter Gábor adta át Rákosi Mátyásnak, a Mindszenty-ügyben tehát Péter volt az, aki Rákosi Mátyással ezen ügyben konzultációt folytathatott és folytatott.”³⁷

³³ Uo. dr. Szijártó Károly levele dr. Kulcsár Kálmánhoz 1989. november 22-én, valamint dr. Kulcsár Kálmán válasza dr. Szijártó Károlynak 1989. december 15-én.

³⁴ Uo. dr. Szijártó Károly levele Horn Gyulához 1989. november 22-én, dr. Dancs Istvánné levéltári osztályvezető levele dr. Nyírihez, a legfőbb ügyész helyetteséhez 1989. november 23-án, valamint Kovács László külügyminiszter levele dr. Szijártó Károlyhoz.

³⁵ Téves az időpont, a helyes hónap június volt. Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 222. dokumentumát, a CD 50-et!

³⁶ Dr. Kozma nem idéz szöveghű módon, lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 222. dokumentumát, a CD 50-et!

³⁷ Uo. dr. Kozma Gyula legfőbb ügyész feljegyzése 1990. február 2-án.

Ezzel immár a második kemény döntést eredményezhető jelzést kaptak a legfőbb ügyészségi vezetők. Az első – mint (a könyvben a korábbiakban – a szerk.) utaltunk rá – dr. Olti Vilmos, egykori tanácsvezető 1989. december végi tanúvallomása volt az 1949-es népbírósági eljárásba történt illetéktelen beavatkozásról.³⁸ Épp ezért most nem kellett volna semmiféle további perújítási nyomozás a legfőbb ügyészségi ügyész kutatása után. Azonnal, mondhatni órákon belül elkészíthető lett volna a törvényességi óvás. El lehetett volna hagyni a perrendszerű, aprólékos tényfeltárást, bőven elég lett volna az 1949. június 28-i, titkársági ülés törvénytelenségére alapozni. Az óvás után a Legfelsőbb Bíróság értesíthette volna az érintetteket és jogi képviselőjüket, és felmenthette volna a hercegrimást és társait a semmisségi törvény elfogadását megelőzően. Ha az ügyészek akarták volna, de nem érezték erre készletét (a bíróság, az ügyészség eljárásához kötött volt, magától nem cselekedhetett a perújítási nyomozás elrendelése után).

A miérte, a nem véletlenszerű packázásra, a legfőbb ügyész leveleire történő válaszadás elhúzóására a legfőbb okot – többek között az képezte –, hogy id. Georg Bush és Mihail Szergejevics Gorbacsov találkozott 1989. december 2–3-án a Málta partjainál horgonyzó hajón. Eszmecserejükről a szovjet pártfőtitkár azonnal tájékoztatta a Varsói Szerződés tagállamainak illetékeseit, köztük az új magyar szocialista párt elnökét, Nyers Rezsőt és a kormányfőt is december 3–5. között Moszkvában. Ezt követően, december 22-én az ideiglenes magyar államfő 1990. március 25-ére kitűzte az országos választást. Ez meghatározta a továbbiakat, hatalmon levők mindent a sikeres választási eredmény elérésének rendelték alá.

Mi több, és nem mellesleg a magyar egyházak sorsa, valamint a vatikáni kapcsolatok alakulása is terítéken volt ez idő tájt. Kilenc napot töltött tárgyalással Magyarországon, december 8–17. között Francesco Colasuonno címzetes érsek, különleges meghatalmazású pápai nuncius. A kézzelfogható eredmények: az Országgyűlés 1990. január 23–26. között tartott ülészakán elfogadták a IV. törvényt a lelkiismereti és vallásszabadságról, az egyházakról. Február 6-án felbontották a kormány és a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1950. augusztus 30-án kötött

³⁸ Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 368. dokumentumát, az 1202–1213. o.-t, különösen képp az 1200. o.-t, az 1562. számú jegyzetet! Ebből: „A pártnak nem lenne ellenére, ha nem ítélnék halálra Mindszentyt!”

„egyezmény”-ét.³⁹ Egy nappal később érkezett és 12-ig tartózkodott Budapesten Agostino Casaroli bíboros államtitkár, a Vatikáni Egyházi Közigazgatási Tanácsa elnöke hivatalos látogatáson, és 48 órával később, február 9-én aláírta a magyar tárgyalóféllal a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok helyreállítását rögzítő okmányt. Márciusban a pápa Angelo Accerbi címzetes érseket nevezte ki Vatikán magyarországi nunciussává.

Mindez már a jövő, a közelgő választások előszele árnyékában történt. A politikai erők között éleződő viszonyok inkább arra sarkallták a volt MSZMP, illetve az új párt vezetőit, hogy miután a második semmisségi törvényt a kabinet újra elfogadta a hónapokkal, több, a „párt” dicstelén múltjával összefüggő iratnak a kutatók rendelkezésére bocsátásával akadályozzák további kompromittáló információk nyilvánosságra kerülését (ugyan másra hivatkoztak, de ezért nem használták fel a történész-albizottság jelentését sem). Ugyanis láthaták, hogy minél jobban táruult fel a múlt, annál jobban rendült meg a társadalom, mert ennyi gazdaságot senki sem tételezett fel. Mindszenty József és társai ügyének újratárgyalása és várható végkimenetele sok jóval nem kecsgettette a politikai aréna határon lévő képviselőit, főképp a közelgő voksolás miatt, hisz hatása mérhető lett volna a leadott szavazatok számára.

Miután az Országgyűlés elfogadta a második semmisségi törvényt – 1990. évi XXVI. tv. – 1990. március 14-én, semmi akadály sem lehetett annak, hogy a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságának vezetője, Sarkadi Nagy Barna egy héttel később feljegyzést írjon a kormányfőhöz.⁴⁰ Tájékoztatta, hogy a kormányfő megbízásából tárgyalt egyfelől dr. Nyírivel, a legfőbb ügyész büntető helyettesével, másfelől dr. Paskaival, aki kérte Mindszenty rehabilitációját. Mit írt a titkárságvezető 1990. március 22-én?

Rögzítette, hogy dr. Nyíri szerint a törvény és a perújítási nyomozás alapján dr. Paskai kérése támogatható: a volt hercegprímás születésnapján, március 29-én bejelenthető a rehabilitáció „ünnepélyes kinyilvánítása”. A legfőbb ügyész helyettese azt javasolta, hogy ezt az aznapi kormányülés után, sajtótájékoztatón jelentse be. Ezzel egyetértett a titkárságvezető, aki felvetette, hogy a sajtótájékoztatót kapjon szót dr. Nyíri, és jelentse be a rehabilitálást. A lap szélén, mindezeknél Németh lakonikus egyetértése olvasható: „OK”. A titkárságvezető előterjesztését egy rutinszerű, a Nagy

³⁹ Március 19-én a többi: református, evangélikus, unitárius és izraelita egyházakkal 1948-ban aláírt dokumentumok is érvényüket veszítették.

⁴⁰ Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 374. dokumentumát, a CD 60-at!

Imre és társai ügynél már alkalmazott megoldás ismételt elővezetésével zárta: a Legfőbb Ügyészség – nyilvánvaló, hogy dr. Nyírítől származó ötlet alapján – „eből az alkalomból visszajuttatná a Mindszenty- és a Gröss-per aktáiboz csatolt egyházi iratokat a katolikus egyháznak”.

A vitorlából a szelet így sikerült kifogni. Mondhatnánk rá, hogy ügyes, ha nem ismétlődött volna az '56 előtti közelmúlt. Meglátásunk szerint mindez egyfajta ismételt, tudatos törvénytisztegetés, újabb büntetés volt. Nem más történt, minthogy egy törvénnyel kizárták és megakadályozták az újabb büntetőeljárást, vagy ha úgy tetszik, meghústitották az ellenkező előjelű kirakatpart, amit így teljességgel – másoknak, ezreknek kétségtelesenül jogos elégtételt szerezve – sikerült leplezni.⁴¹ Ha másra nem, arra jó volt az idő tájt, hogy napjainkban elmondható legyen: nem csupán Rákosi, hanem kései utódai idején is dívott az ún. „pettyes rehabilitáció”. A különbség most az volt, hogy akkoriban a petty ismét az igazságszolgáltatástól, azaz a bíraktól származott a korábban törvénytisztét szenvedettek múltján a megismételt, újratárgyal, az ún. rehabilitációs ügyek tárgyalásait záró ítéletekben, most ez másképp, rutinosabban történt. Ezért volt óriási jelentősége az időtényezőnek. Miután a szűkebb jogász vezetők berkeiben 1989. novembertől tudott volt, hogy 1990. márciusban, az utolsó szocialista „rendi” országgyűlés az elé terjesztett törvényről szavazni fog, és amint közeledett ennek az újabb semmisségi törvénynek a várható elfogadása, kihirdetése, annál több kutatni való feladat akadt a perújítási nyomozás során eljáró ügyészeknek. Nyilvánvaló, hogy a több ezer ártatlanul meghurcolt személy ügyének semmisséggel történő, újbóli, végleges lezárása hasznos és gyors, jogszerű megoldás lett és volt. A tudatos, törvényes eszközökkel zajlott, akkoriban szándékos időhúzásnak nem tűnő perújítási nyomozás – noha lett volna mód gyors lezárására, a törvényességi óvás benyújtására – folytatódott, mert különböző okokból sokaknak ez a megoldás jobban kedvezett, mint egy újabb bírósági tárgyalás.

A Legfőbb Ügyészség egész, Mindszenty-üggyel összefüggő igazi tevékenységét fémjelző, undorító petty – nem köztudottan, hanem a széles közvélemény háta mögött – rányomódott a hercegprímás palástjára, az ún. házi iratok között, 1990. június 14-én. Ekkor rögzítették a perújítási nyomozás megállapításait összegző dokumentumban azt, hogy „annak ellenére, hogy a deviza-bűncselekmények vonatkozásában... tárgyi bizonyítékok (pl. pénztárkönyv, egyéb írásbeli dokumentum) nem áll(nak) – a

⁴¹ Mindez a korábbiakban meghurcolt személyek eképp elmaradt, lehetetlenné tett büntetőpervereire is vonatkozik.

szerk.) rendelkezésre, csupán vallomások, a vádlottak a deviza-bűncselekményeket elkövették. « Ez az összegzés azonban nem fogadható el. »

Ugyanis, „ha az államellenes bűncselekmények esetében a »beismerő vallomásokat« – amelyekről a kardinális memoárjában írottakkal szemben azt állapították meg, hogy azokat nem fizikai kényszerrel érték el – nem fogadta el a perújítási nyomozást végző hatóság, akkor négy évtizeddel később, egy-egy, az ügyben annak idején érdektelen egyházi személyiség késci tanúvallomása nem lehet elégséges ok annak kimondásához, hogy a primás és társai elkövették az akkor akár halállal is büntethető devizabűnteteket.⁴²

Sőt, az ún. Ordass-ügyben jelzett MNB 30%-os felár arra utal, hogy az állam és az egyházak vezetői között e téren is modus vivendi állhatott fenn.⁴³ Ezt borította fel az állam a koncepció per során. Ha Mindszenty József, akinek önkezeléssel írott vallomása hitelességéhez kétség nem fér, nem követte el az államellenes bűncselekményeket, akkor semmi ok sincs arra, hogy a devizabűnteteket – szemben az államellenes bűncselekményekkel valótlanságának tételes kimondásával – valósnak fogadják el a kutatás.⁴⁴ Az ügyészégi okfejtés és az egykori, 1953-at követő ún. Rákosi-féle rehabilitáció között párhuzam érzékelhető: aprólékos nyomozati tevékeny-

⁴² Mindszenty perújítás. Dr. Kögl Lénárd, nyugalmazott püspöki számvevő tanúhíhallgatási jegyzőkönyve, 1990. február 13. 2–3. o.

⁴³ „Mindszenty nem ismerte el az államnak azt a jogát, hogy a valuta értékét ő maga szabadon állapíthassa meg, amely adott esetben a tényleges forgalmi értékénél alacsonyabb, így az állam jut pénzügyi előnyhöz az egyház rovására... felfogása már akkor is a szabadpiac volt, ebből is és a korábban elmondottakból következik, hogy az adományokra vonatkozóan az egyház szuverenitásából kiindulva, nem fogadta el a devizajozsabályokat.”

⁴⁴ Uo. MOL Pénzügyminisztérium iratai, 45430/1949. Bizalmas. A Gazdasági Főtanács 1948. december 30-i ülésének 105/a. pontja, határozat.

„A Gazdasági Főtanács felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a JOINT, valamint más egyházi, kulturális vagy szociális testületek, szervek stb. részére az általuk a Magyar Nemzeti Bankhoz beszereltelt nemes deviza forinttelértéke, mintegy 30%-ának megfelelő állami támogatást nyújtson, a G. F. főtítkárával és a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszterrel egyetértésben... A P.M. IV/c. osztálya tudomásul vette a határozatot, és irattárba helyeztette azt 1949. január 26-án, de illetékes megjegyezte, „hogy az érdekeltek értesítése nem szükséges, mert már a múltban a G. F. határozatában megjelölt támogatást az érdekeltek egyházi szervek a dollárszégélynek a Magyar Nemzeti Bankhoz történt befizetése után megkapták.”

A Pénzügyminisztérium a dokumentum másolatát 1990. március 27-én postázta a Legfőbb Ügyészségnek. Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 136. dokumentumát, a CD 22-t (A semmisségi törvény 48. órában belüli hatályossá vált. – a szerk.)

⁴⁵ Uo. B. M. Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztálya, 7001–1041/1990. Együttes nyelvészszakértői vélemény, 1990. április 18. 16. o. és ua. együttes írásszakértői vélemény, 1990. április 28. különösepp 45–46, valamint 50. o. A nyelvészek szerint „valamennyi vizsgált szóveg azonos fogalmazó-szerzőtől, Mindszenty Józseftől származik”.

séggel azt bizonyítani, hogy az egykori vádlottak nem voltak ártatlanok, valamint csak elkövették⁴⁵, sőt, mi több, akár halálra is ítélték volna őket.⁴⁶

Korabeli szóbeszéd, hogy mindez kölcsönös engedmények utáni alkudozásból fakadt. Ezt a felek azért köthették – és ha igaz, nyilván csupán szóban – hogy ne terheljék a mindennapok eseményeit a múlt felhánytorgatásával, ne legyen újabb Mindszenty és társai per, és helyette a törvény által biztosított, bíróság által kiállítandó semmisségi igazolás zárja le az egykor elmarasztaltak ügyét.⁴⁶ Így történt, a Budapesti Népbíróság jogutóda, a Fővárosi Bíróság tette meg mindez 1990. május 11-én.⁴⁷

A tárgyaló feleket különböző szándékok vezethették. A részletezés igénye nélkül ilyen lehetett a már közel két évtizedes modus vivendi további fenntartása. Ezt a jelzett, a korábbiaktól már eltérő, a feleket motiváló határon túli és hazai tényezők számos, különböző bel- és külpolitikai, közeli és távolabbi célja egyaránt alakíthatta. Nem kétséges, hogy a közelebbi választás éppúgy szerepet játszhatott ebben a konstrukcióban, mint a magyarországi római katolikus egyházi vezetés túlélési vágya, sokrétű

Az írásszakértők odáig mentek el, hogy két, különböző időpontban „keletkezett írásirodaktumra kölcsönösen jellemző a felgyorsított, zaklatott írástempó, a szálkás és vertikálisan megnyújtott vonalvezetés, a pontszerű ékezetek ívelt kivitelezése, a vesszők abszolút méretének megnövelése, a sorvonalak szembetűnő emelkedése. Mindezekből indultak, feldúlt lelkiállapotról következően, így az 1948. december 29-ei feljegyzésnél, illetve vallomásnál, valamint az 1949. január 3-ai nyilatkozatnál. „Az írástempó szélsőséges változása, ingadozása és a »puha« írásnyelv más a fizikai erőnlét csökkenésére, kimerültségre enged következtetni.” A „Magyar nemesség” kezdetű, „jobboldali mozgalmakat támogattam” befejezésű kézírás „tartós és jelentős, rendkívül szubjektív íráskörülmények között készült. A kézírás koordinációjának szétesése, a vonalvezetés minőségének alacsony színvonala alapján szellemileg kimerült, fizikailag legyengült kivitelezőre következtettünk.” Ennyi, és nem több.

Mind Mindszenty, mind dr. Zakar András (primási titkár) esetében megállapították, hogy valószínű, kérdéses kézírás „egyazon személytől” származik.

⁴⁵ Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természeté”. – Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948. Bp., 1997. Génius Gold kiad. 443. o.

⁴⁶ Az idő telt minderről a Legfőbb Ügyészség három ügyésze is tájékoztatta a tényfeljáró bizottság történéss társelnökét, akik főnöküktől hallottak e „megállapodás”-ról. Név szerint csupán egyet nevezünk meg közülük: a meghalt dr. Vajda Alajost. A többiek sem dolgoznak már a Magyar Köztársaság Legfőbb Ügyészségén, azért hallgatjuk el nevüket, nehogy e „ítók” elárulása miatt bajuk legyen. Legfőbb Ügyészség Bűntető Ügyek Felülvizsgálói Osztálya, B. 18.300/1989. Összefoglaló a Mindszenty József és társai bűntügyében lefolytatott nyomozás megállapításairól, 1990. június 14. 43. o. Másolata dr. Zinner Tibor birtokában.

A Legfőbb Ügyészség tájékoztatta a primást két alkalommal a nyomozás állásáról, titkárával – Németh Lászlóval – „szinte napi munkakapcsolat” alakítottak ki.

⁴⁷ Lásd Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor i. m. 376. dokumentumát, a CD 62-t!

állambiztonsági kötődése és így tovább.⁴⁸ És nem kismértékben a Vatikán dédelgetett céljai.

Am épp e pozitív föltétű katarzisnak, az ellenkező előjelű (mondhatni) kirakatpernek, illetve Mindszenty és társai felmentő ítéletének az elmaradása okozta és okozza mindmáig főképp azt, hogy a valós tények és összefüggések, adatok és adalékok ma már szinte senkit sem érdekelnek, és helyettük a mártírium pótcselekvést eredményezett.

Mindszenty és több, perbeli társa ekképp nem lett bírósági eljárással rehabilitálva. Nem a vádpontoktól, hanem a vele szembeni egész bűnvádi eljárástól tekintettek el, mintha az meg se történt volna, semmissé tették a kiállított határozatokkal. Egy főnél bírósági eljárással orvosolták a korábbi elmarasztalást. Az 1990. évi XXVI. tv. a hercegprímást – meggyőződésünk alapján – valójában, valóságosan, sajtós eszközökkel rehabilitálta.

Befejezés

Így történt 1989–1990-ben. A Tisztelt Olvasóra bízom, hogy értékelje a történeteket, az eseményekben részt vevők tetteit. Én nem hallgathattam tovább minderről, mert részben a szemem előtt zajlottak a mozzanatok. Az idő tájt kissé csukva volt, a fától nem láthattam az erdőt, mert mi – a jogász és történelész albizottságokban – nem a kiemelkedő perekkel, hanem kizárólag a tízezrek sorsát érintő ügyekkel, a majdani semmisségi törvények megalapozásával foglalkozhattunk. Két évtizeddel később – látván a történetekről fennmaradt iratokat, egybevetve korabeli ismereteimmel – a Tisztelt Olvasó elé kellett tárom megállapításaimat. Nem az évfordulók, nem a főhősök, hanem a történelmi tények és összefüggések, a valós nemzeti múlt, berune az eklektikus rendszerváltás feltárása és bemutatása érdekében. Ha az egykori hercegprímás és társai perrei felől közelítünk témánkhoz, nyilvánvaló, hogy az egykori kúriai épület timpanonján olvasható „Iustitia regnorum fundamentum” esetükben csupán kiváncsi, és nem a valóság volt. Holott lett volna rá idő 1989 első harmadától. Azt tudjuk, hogy miként tették bűnbakká a bíborost a püspökkari körlevél miatt Rákosi és társai az 1945-ös nemzetgyűlési választások eredményei, a pártjukat ért fiaskó miatt. Ennek emléke kísérthetett a rendszerváltás idején...

⁴⁸ Népszava, 2007. január 10. 11. o. Rónay Tamás – Simon Zoltán: Itthon is kidőlhettek a csontvázak a szekrényből. Magyarországon még egyetlen egyházi vezető sem mondott le állambiztonsági érintettségé miatt.

A fogolyszökés büntette a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság ítélkezési gyakorlatában

– Itt a nyílnál könnyen átjutnak a Kongón, ahonnan csak egy rövid ösérdet út választja el a Szahara dél felé kiszögellő csücskénél Nemasz-Rumba óázist.

– Kitiűd – ámuldozott Senki Alfonz. – Ön igazán egy Monte Christo.

– Ki az, hogy folyton emlegetik? – kérdezte Tuskó Hopkins, ez a műveletlen. Szégyelltem, hogy ilyen barátom van.

– Monte Christo rab volt Ifvárában – magyarázta Yvonne.

– Az melyik helyőrség? – kérdezi Potrien.

– Marseille közelében volt valaha. Ott tartották fogva Monte Christot és egy öreg abbét, aki mindenféle holmit készített a cellájában. A lepedőjére irt, az úgy lábból vésőt csinált!...

– A Sing-Singben ilyesmi nem fordulhatott elő – szóltam közbe –, kinyílni kellett a felsezerelest.

– Ez régen volt – mondta Yvonne.

– Úgy van – bólintott Hopkins -, ez az új igazgató most rendet csinált.

– És mi lett a fegyencekkel? – érdeklődött Tuskó.

– Amikor Faria abbé meghalt, Monte Christo a halott helyére fekiűd, és a tenyerbe dobták egy zsákban a tetem helyett. Ott aztán felfűgta a vászrut és elmenekült!...

De ez a dolog a zsákkal nem ment ki a fejemből. Tuskón is láttam, hogy idegeslőti valami. Odájött hozzám.

– Te jónak tartod, hogy ezt az öreg urat a vízbe dobják? – kérdezte halkam.

– Tiszta marhaság Senki Alfonzról. Nem értem, miért változtatott az eredeti tervben, hogy tutajra üliünk, és a tábortokot itt hagyjuk Potriennel!

– Ezt mondom én is. Egy ilyen öreg urat a folyóba dobni... És hozzá a csudába isszon a Kongón?

– Nem is szólva a krokodilusokról.²

¹ Dr. Jungl Eszter bíró, egyetemi oktató, a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság tanácselnöke.

² Rejtő Jenő: A három testőr Afrikában – Budapest, 1985, p. 168–169.

Rejtő Jenő három testőrének végül is sikerült megszöknie a helyőrségtől a Kongón folyón, majd nem úgy, ahogy Monte Christo is megszökött Ifi várából. A világirodalom tele van sikeres szökések történetével.

A következő esetek „hősei” azonban nem jártak szerencsével.

Az elmúlt években Győr-Ménfőcsanak megyében történt fogolyszökések ismertetése előtt azonban vessünk egy pillantást a jogtörténetre.

Első magyar büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex (1878. évi V. tv.) a XL. Fejezetben, a közveszélyű bűntettek között, a 447–448. § alatt tárgyalta „A foglyok megszöktetése” elnevezésű bűncselekményt:

447. § Aki valamely fogolynak a fogságból vagy a hatósági őrizetből való megszökésére segítséget nyújt: büntetett követ el és két évig terjedhető börtönnel büntetendő.

Aki pedig a megszökés céljából a fogolynak fegyvert, kulcsot vagy bármiféle más eszközt ad: három évig terjedhető börtönnel büntetendő.

448. § Azon ör, felügyelő vagy hatósági közeg, aki a felügyeletére bízott fogolyt szándékosan megszökteti: öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Ha pedig gondatlanságból okozta a felügyeletére bízott fogolynak megszökését: vétség miatt hat hónapig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Ezen paragrafus mindkét esetében a szabadságvesztés büntetésén felül a hivatalvesztés is kimondandó.

„Törvényünk szerkesztésénél abból indultak ki, hogy a fogolyszöketés közveszélyű büntetendő cselekmény, mert a gonosztevők ellenőrizetlen kiszabadulása kiszámíthatatlan büntettek elkövetésére nyújt alkalmat. Ezért a közveszélyű bűntettek sorába vették föl a jelen fejezetet.”³

A tényállás külön kezelte a magánszemélyek és a fogoly felügyeletével megbízott hivatalos személyek által megvalósított cselekményt, ez utóbbinak gondatlan alakzata is volt. A fogvatartott azonban szökésével nem követett el bűncselekményt.

„Maga a fogoly csak fegyelmileg büntethető szökés miatt, s ezért fogolytársának ilyenmű megszöktetése szintén fegyelmi eset. Ha azonban a fogoly más valakit megszöktet, anélkül, hogy ő maga is szökni akarna: ez esetben semmi sem akadályozza, hogy irányában a fogolyszökés bűntetése alkalmaztassék.”⁴

A fogolyszökést az 1950. évi 11. tvr. 1. §-a nyilvánította bűncselekménnyé, ennek nyomán került be az 1952-es „Hatalyos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállításába” (BHÖ), melynek 218. pontja szerint:

³ Edvi Illés Károly: A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata, Budapest, 1909, p. 55.

⁴ Edvi I. m. p. 559–560.

(1) Az a fogoly, aki a fogságból vagy a hatósági őrizetből megszökik, három évig terjedhető börtönnel büntetendő.

(2) Jogerősen elítelt szökése esetén a börtönbüntetés tartalma nem haladhatja meg annak a szabadságvesztés büntetésnek a tartamát, amelyet a fogolyra jogerősen kiszabtak.

A BHÖ 217. pontja az 1940. évi XVIII. tv. 2. §-ára utalással meghatározta a fogoly fogalmát akként, hogy „A büntetőtörvények alkalmazása szempontjából fogolynak kell tekinteni, akit a hatóság őrizetben vagy személyes szabadságának korlátozásában felügyelet alatt tart.”

A fogolyszöketés továbbra is több változatban megvalósítható bűncselekmény volt, melyet a 219–222. pontok taglaltak az 1878. évi V. tv. és az 1948. évi XLVIII. tv. alapján.⁵

Az 1961. évi V. tv. mint új Btk. elfogadásával döntő változás következett be. A fogolyszökés bűncselekménye egy rövid tényállásba sűrítve része lett az új jogszabálynak, míg a fogolyszöketés önálló cselekményként elenyészett. Ettől kezdve a fogolyszökéshez nyújtott segítség vagy a fogolyszökés tettesi alapcselekményéhez kapcsolódó részesi cselekményként vagy hivatali, illetve katonai bűncselekményként nyert értékelést. A fogolyszökés a Különös rész XI. Fejezetében, az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűntettek között, a VI. Címben mint igazságszolgáltatás elleni bűntett kapott helyet az alábbi szöveggel:

185. § Aki a büntetőeljárás vagy a büntetés végrehajtása során a hatóság őrizetéből megszökik, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Ugyanezt a megoldást követte az 1978. évi IV. törvény is. Jelenleg – az eredeti '78-as változathoz képest kisebb változtatásokkal – az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni bűncselekményekről szóló XV. Fejezetben, az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményekről alkotott VI. Címben, a 245. §-ba foglalva olvasható a hatályos szöveg:

(1) Aki a büntetőeljárás alatt vagy a szabadságvesztés végrehajtása során a hatóság őrizetéből megszökik, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztés, közérdekű munka vagy pénzbüntetés, ha az elítélt a szabadságvesztés végrehajtása során a részére engedélyezett büntetés félébeszakítás, eltávozás,

⁵ A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítás, Budapest, 1962, p. 132–133.

rövid tartamú eltávozás vagy kimaradás tartamának elteltével abból a célból nem tér vissza, hogy a büntetés végrehajtása alól kivonja magát. Az utolsó módosításra a 2001. évi CXXI. törvénnyel került sor, a tényállás szövege tehát viszonylag hosszabb ideje változatlan.

Megfeszítva a foglaltszökést a bevezetőben idézett Rejtő Jenő-i humortól és Monte Christo grófjának romantikájától, a bűncselekményt különböző történeti tényállásokon keresztül abban a valóságos közegben mutatam be, ahogy az a XX–XXI. században Magyarországon ténylegesen megjelenik és ügyirattá sűrűsödve a tárgyaló bíró asztalára kerül. A jogeseteket a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság ítélkezési gyakorlatából választottam ki.

Amikor a szökés terrorcselekménnyel párosult – a halmazat és a társtetteség problémája

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság, mint elsőfokú bíróság, 1993. november 17-én, kelt B. 320/1993/4. számú ítéletében bűnösnek mondta ki az I. r. vádlottat és a II. r. vádlottat társtettesként elkövetett terrorcselekmény büntetésében, társtettesként felfegyverkezve elkövetett hivatalos személy elleni erőszak büntetésében és társtettesként elkövetett foglaltszökés büntetésében. Ezért az I. r. vádlottat 8 év fegyházra, 5 év közügyektől eltiltásra, a II. r. vádlottat 7 év fegyházra és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte azaz, hogy mindkét vádlott többszörös visszaeső, a II. r. pedig feltételes szabadságra sem bocsátható.

Az irányadó tényállás szerint a vádlottak 1992 decemberétől mindketten a Sopronkőhidai Fegyházban tartózkodtak, az I. r. vádlott előzetes letartóztatásban volt, míg a II. r. jogerős büntetését töltötte. Kérelmükre őket közös zárkában helyezték el. Ezt követően felmerült bennük, hogy megszöknek. Ennek érdekében egy 15 cm pengehosszúságú, feltehetőleg házilag készített éles kést szereztek, továbbá a matracok huzatából csíkokat vágtak és azokból kötelelet készítették. 1993. január 23-án az esti órákban észlelték, hogy a körletparancsnok egyedül tartózkodik a főfelügyelői irodában. Ekkor a vádlottak elhatározták, hogy szökési tervüket végrehajlják. Bementek az irodába, ott az I. r. vádlott az említett kést a körletparancsnok nyakához szorította, II. r. vádlott pedig a helyiség ajtaját beárta. Az I. r. vádlott felszólította a sértettet, hogy tegye hátra a kezét. Miután ő a felszólításnak eleget tett, a II. r. vádlott a nála levő kötözőanyagot és cellux ragasztóval megkötözte. Ezt követően felhívták az intézet őrparancsnokát, a telefonkagylót a sértettnél átadták, aki az őrparancsnokkal közölte, hogy öt túsul ejtették. A telefonba az I. r. vádlott is beleszólt,

közölte, hogy ha nem engedik ki őket, „kinyírják” a túszt. A követelés közlése után a vádlottak a helyiségből elindultak, a sértettet továbbra is fogolyként kezelték, arra kényszerítették, hogy velük menjen a folyosóra. Időközben az intézetben tartózkodó személyek – az őrszemélyzet tagjai és elítéltek – a történeteket észlelték, és az elítéltek megpróbálták a sértettet segítségére sietni. A II. r. vádlottat el is fogták, őt leteperték. Az I. r. vádlott azonban kijelentette, ha nem engedik el, megöli a sértettet. Erre az elítéltek a II. r. vádlottat elengedték. Ezután a II. r. vádlott az irodában maradt, ahhoz vett egy papírvágó kést, azt a sértett tarkójához nyomta, azután mindkét vádlott megfogta a sértettet és vele együtt az intézet udvarára mentek. Az udvaron az őrszemélyzet felé az I. r. vádlott azt kiabálta, hogy ne löjjenek, mert elvágja a sértett nyakát. A vádlottak az udvaron át a túszzsal együtt a parancsnoki épület bejáratához mentek. A II. r. vádlott a bejárat ajtaját rugdosta, annak kinyitását követelte, és azzal fenyegetőzött, ha nem nyitják ki az ajtót, a sértett nyakát elvágják. Az őrszemélyzet a fenyegetés hatására a parancsnoki épület előcsarnokába nyíló ajtót kinyitotta, így mindhárman az utcára lehet kijutni. Innen már egyetlen ajtó kinyitásával közvetlenül az utcára lehet kijutni. Az előcsarnokban a vádlottak az egyik nevelővel – aki távozási szándékukról igyekezett őket lebeszélni – közölték, hogy gépkocsit kérnek, amivel elmehetnek. A követelés közlése közben a vádlottak a sértettet közrefogták, az I. r. vádlott a nála levő kést a sértett nyakánál, a II. r. vádlott a tarkó tájékán tartotta. Időközben a helyszínrre érkezett az intézet parancsnoka is, aki előlt a vádlottak követelésüket megismételték. Az intézet személynete újra megkísérelte a vádlottakat a szándékuktól eltéríteni, azonban ez eredményre nem vezetett. A helyzetet a vádlottak feszült és ideges állapota miatt is olyanak ítélték meg, hogy tartani kellett a fenyegetések beváltásától, ezért a vádlottak kérését teljesítették. Az intézet utcai bejárata elé egy Lada 1500 típusú személygépkocsit állítottak, az intézet bejáratát ajtaját kinyitották, és a vádlottak az intézetet 1993. január 24-én 0 óra 10 perc körüli időben a továbbra is foglyul tartott túszzsal elhagyták. Mindhárman beszálltak a rendelkezésükre bocsátott személygépkocsiba és azzal Sopron irányába elhajtottak. Rövid távolság megtétele után a gépkocsi lefulladt, továbbhaladni nem tudtak, a gépkocsiból így kiszálltak és a közeli szántóföldön át Sopron irányába indultak. Ezt követően a vádlottak a túszt elengedték, ők maguk pedig gyalogosan Sopronba mentek, ahol mindkettőjüket a rendőrök 1993. január 24-én 2 óra 37 perckor elfogták. A vádlottak cselekménye következtében a túszt 8 napon belül gyógyuló hámfoszlásos sérüléseket szenvedett, melyek miatt nem kérte a vádlottak megbüntetését.

Az ügyészség eredetileg csupán társtettesként elkövetett terrorcselekmény miatt emelt vádat akként, hogy a túszt sérelmére elkövetett súlyos

testi sértés büntetének kísérlete miatt a vádemelést mellőzte. A tárgyaláson a vádat mindkét vádlottal szemben változtatás nélkül fenntartotta.

A vádlottak ténybeli beismerő vallomást tettek, a bizonyítékok összhangban voltak.

A bíróság a vád tárgyává tett és bizonyítást nyert tények alapján a társítottként elkövetett terrorcselekmény büntette mellett, azzal halmazatban a felsorolt egyéb bűncselekményekben is megállapíthatónak látta a vádlottak bűnösségét.

A terrorcselekmény végrehajtása során hivatalos személyt, szolgáltatásban lévő büntetés-végrehajtási őrt fosztottak meg személyi szabadságától, vele szemben erőszakot, fenyegetést alkalmaztak, ezzel hivatali kötelességének teljesítésében akadályozták. A cselekmény elkövetése során az emberi élet kioltására alkalmas eszközök tartottak maguknál. Cselekményük tehát mindenben megvalósítja a hivatalos személy elleni erőszak büntetének valamennyi tényállási elemét is. A terrorcselekménynek nem tényállási eleme sem a hivatalos személy személyi szabadságtól történő megfosztása, sem az emberi élet kioltására alkalmas eszköz használata. Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint a két bűncselekmény valóságos halmazatot képez. Ugyanez vonatkozik a foglyszökésre is. A vádlottakat a terrorcselekmény végrehajtására éppen az az ok indította, hogy a büntetés-végrehajtási intézetet elhagyják, a szabadságvesztés-büntetés, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtása alól magukat kivonják. Cselekményük mindenben kimeríti a foglyszökés büntetének valamennyi törvényi tényállási elemét is. E téren ugyancsak valóságos halmazatot jött létre.

Az elsőfokú bíróság ítéletében leszögezte álláspontját arról is, hogy a vádlottak mindegyik bűncselekményt társítottként követték el. A terrorcselekmény és a hivatalos személy elleni erőszak büntette esetében a társított elkövetés nem lehet vitás. A foglyszökésnél már vitatható. A bíróság okfejtése során abból indult ki, hogy mindkét vádlott külön-külön önálló alanya a szabadságvesztés-büntetés, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtásának. Elképzelhető olyan álláspont, hogy a bűncselekményt tettesként csak az követheti el, aki magát a büntetés vagy előzetes letartóztatás végrehajtása alól kivonja, több elkövető esetén is kizárt a társítottként való elkövetés. Több elkövető azonos alkalommal végrehajtott szökések or ezen álláspont helyessége esetén arról lehetne szó, hogy mindegyik elkövető tettesként felel saját maga vonatkozásában, s felbujtói vagy bűnsegédi bűnrészesség alapján a többi személy cselekményéért. Jelen esetben azonban arról van szó, hogy a vádlottak a szökést közösen tervezték ki, közösen határozták el és dolgozták ki a végrehajtást, s a cselekmény minden egyes mozzanatát közösen hajtották végre, azaz a

törvényi tényállás elemét egymás tevékenységéről tudva, közösen valóval követték meg. Ilyen körülmények mellett – az elsőfokú bíróság szerint – a foglyszökést a vádlottak társítottként követték el.

Az ítélet ellen az ügyész sulyosításért, a vádlottak és védőik enyhítésért fellebbeztek.

A Legfelsőbb Bíróság, mint másodfokú bíróság, Bf. I. 1014/1994/3. számú, 1994. december 2-án hozott ítéletével az elsőfokú ítéletet megváltoztatta annyiban, hogy a társítottként elkövetett foglyszökés büntetésként értékelt cselekményt tettesként elkövetettnek minősítette. Egyebekben az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta.

A tényállást kiegészítette azzal, hogy a vádlottak képek voltak a cselekményeik társadalomra veszélyességének a felismerésére és a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására. Mindkét vádlott a büntetésének letöltése alatt többször volt fenytve. A túszejtés során a II. r. vádlott elvette a sértettől a gázsprayt. Amikor a vádlottak áthaladtak az udvaron, az őrtoronyból egy figyelmeztető lövést adtak le, amikor is az I. r. vádlott a további lövések esetére a sértett megölésével fenyegetőzött, és a kést is meghúzta a nyakán, és ezt többször megismételte. Az utolsó határidőt 24 óra 10 percben szabták meg, s az I. r. vádlott közölte, hogy kiszúrja a sértett szemét, és akkor majd komolyan veszik a fenyegetését. Ekkor adott a parancsnok gépkocsit az eltávozáshoz. A vádlottak a gépkocsi letuladása után mintegy 1–1,5 órát gyalogoltak a sértett vezetésével, aki megkötött kezekkel haladt, majd Sopron határában őt elengedték. A sértettet a történetek pszichésen nagyon megviselték, hosszabb ideig állt orvosi kezelés alatt. A másodfokú bíróság kifejtette, hogy a megyei bíróság helyesen következtetett mindkét vádlott bűnösségére és csak a foglyszökés büntetésénél tévedett, amikor azt társítottként elkövetettnek minősítette. Függetlenül attól a körülménytől, hogy a szökési szándékukat és annak kivitelezését egyeztetették, magát a cselekményt – a törvényi tényállási elemeket – önállóan valósították meg azzal, hogy az intézetből megszöktek. A szabadságvesztés, illetve a büntetőeljárás kényszerintézkedés személyre szólóan egyéniesített joghátrány, és az ezen alapuló hatósági őrizetnek minden érintett a maga személyében és más őrizetben levőkre tekintet nélkül köteles magát alávetni. Tehát, ha megszegi ezt a személyes kötelezettségét, önálló tettesként követi el a foglyszökés büntetését még akkor is, ha másokkal egyetértésben határozza el és viszi véghez a cselekményt. Mindezekre figyelemmel a vádlottaknak az ezzel kapcsolatos cselekményénél a bíróság mellőzte a társítottként elkövetést, megállapítva, hogy a foglyszökés büntetését tettesként követték el.

Ezáltal az a sajátos helyzet állt elő, hogy bár a vádlottak mindhárom cselekményüket szándékegységben, közösen, szinte teljesen azonos

magatartással követték el, ezek közül csupán kettő cselekmény valósult meg társietesi elkövetéssel, a halmazat harmadik tagja pedig – a foglyoszkés – elvi megfontolásból önálló tettesi cselekményként minősült.

Az esetet a Bírósági Határozatok című folyóirat is leközölte *BH* 1995. 620. szám alatt, kiemelve, hogy „Az előzetes letartóztatás, illetve a szabadságvesztés végrehajtása során a hatósági őrizet a fogoly személyére szóló, egyéniesített joghátrány, ezért a foglyoszkés bűntettét a fogoly önálló tettesként és nem társietesként valóstíja meg akkor is, ha más foglyokkal együtt határozza el és viszi véghez a szökési cselekményét.”

Az eseti döntés jelentőségét növeli, hogy az akkor használatos kommentárban egyáltalán nem volt szó az elkövetői alakzatokról, a jogszabály szövege pedig több értelmezést is lehetővé tett.⁶ A jogesettel adott iránymutatás a Btk. jelenlegi rendszerében is megállja a helyét, a hatályos kommentár is mérvadónak tekintti („Minden fogoly a saját személyében köteles alávetni magát a hatósági őrizetnek; e személyes köteletségének megszégésével önálló tettesként követi el a bűncselekményt akkor is, ha más foglyokkal közösen viszi véghez a cselekményt.”⁷), ezenkívül a *CompLex* Jogtár is hivatkozik rá.

Kómúves a csapatban – önálló tettesek párhuzamos cselekménye

Mire ez a bűncselekmény elbíralásra került, a társietesség kizártsága már megszilárdult a bírói gyakorlatban. Így a Győri Városi Bíróság 2004. június 24-én kihirdetett B. 1707/2003/30. számú ítéletében már mindhárom elkövető vonatkozásában önálló tetteséget állapított meg. Bűnösnek mondta ki az I. r. vádlottat foglyoszkés bűntettében, ezért 8 hónap börtönre és 2 év közügyektől eltiltásra ítélte, egyben elrendelte a korábbi felüggesztett szabadságvesztés végrehajtását. A II. r. vádlott bűnöségét szintén foglyoszkés bűntettében mondta ki. Öt 8 hónap – végrehajtásában 2 év próbaidőre felüggesztett – börtönre ítélte. A III. r. vádlott bűnöségét a foglyoszkésen kívül megállapította még attól függetlenül elkövetett két másik bűncselekményben is (hivatalos személy elleni erőszak

⁶ A Büntető Törvénykönyv magyarázata, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, p. 725–726.

⁷ Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára, 2. kiadás, II. kötet, szerk. Berkes György, HVG-ORAC Kft., p. 605.

bűntette és közüti veszélyeztetés bűntette), s halmazati büntetésül 1 év börtönre, valamint 1 év 6 hónap közüti járművezetéstől eltiltásra ítélte akként, hogy a szabadságvesztés végrehajtását 3 év próbaidőre felüggesztette.

A tényállásban rögzített adatok szerint az I. r. vádlott szakmunkásképző iskolát végzett, kómúves képzettségű, nős, 3 kiskorú gyermeke van. Személyiségzavarban szenved, ami enyhe-közepes fokban érinti beszámítási képességét. A II. r. vádlott lengyel állampolgár. A III. r. vádlott a bűncselekmény elkövetésekor 19 éves nappali tagozatos főiskolai hallgató volt. A vádlottak különböző ügyekből kifolyólag kerültek előzetes letartóztatásba, fogvatartásukat a győri rendőr-főkapitányság fogdájának 11. számú zárkájában hajtották végre. Az I. r. vádlottal szemben 3 rb. kiskorú veszélyeztetésnek bűntette, a II. r. vádlottal szemben 21 rb. feyyvesesen, csoportosan elkövetett rablás bűntette és más bűncselekmények, míg a III. r. vádlottal szemben kábítószerrel visszaélés bűntette miatt volt folyamatban eljárás. (E cselekményekért később őket jogerősen elítélték.)

Az I. r. vádlott előzetes letartóztatását a bíróság 2003. június 3-án megszüntette, mely után a vádlott június 4-én ismételten bűncselekményt követett el, ezért június 5-én őrizetbe, majd június 6-án újra előzetes letartóztatásba került. A korábbi szabadításról szóló papírok a birtokában voltak.

A vádlottak a 11. zárka azon falát, ahol ablak van, 2003. július 12. napján kezdték el kibontani, amelynek során egy radiótartartó konzollal és egy ablaknyitó csővel a maltert és a téglákat eltávolítva egy trapéz alakú, 45 × 32 × 43 × 18 cm-es nyílást alakítottak ki. A bontással keletkezett törmelék a zárkában található papírdobozokba és nejlontasakokba rejtették. A falbontást főként az I–II. r. vádlott végezte, közben a III. r. vádlott a zárka ajtajánál állt és jelezte, ha fogdaőr közeledett. A helyiség padlóját folyamatosan tisztították, a törmelékert mindig eltakarították, a padlót tisztán tartották és a falban lévő nyílást egy törülközővel, a felhasználások során a cselekmény hiányára ruhadarabbal leplezték. A zárkaellenőrzések során a cselekményükre azért nem derült fény, mert a 2003. július 12-től július 15-ig szolgálatot ellátó fogdai személyzet a kötelmeit sorozatosan megszegte azzal, hogy a zárka falát nem ellenőrizték, és ezért nem észlelték és nem fedték fel, hogy a zárka falának bontása megkezdődött, illetve folyamatosan tartott. A vádlottak 2003. július 15-re virradó éjszaka a szökéshez elég nagy mennyiségű csomagot készítettek maguknak, amelyben ruhaneműket és élelmiszert, valamint iratokat tartottak. Három lepedő összecsonomozással felkészültek arra is, hogy az útközben adódó magasabb épületről le tudjanak ereszkedni. Ezt követően a falban lévő nyíláson át kimásztak,

majd az ottani rácson át a fogda tetejére felmásztak. Innen az udvaron lévő garázs tetejére ugrottak, ezt követően továbbhaladva a szomszédos örvösi rendelő udvarára másztak le, az összecsomózott lepedők segítségével. Szándékuk szerint taxival akartak a magyar–szlovák határ közelébe eljutni, majd Szlovákiába távozni. Ennek érdekében a közeli taxiállomásra mentek, ahol azonban nem találtak kocsi, így gyalogosan indultak el. Meglehetősen hosszú utat megtéve, a Mosoni-Dunáig együtt haladtak, itt azonban rendőri ellenőrzést észleltek, ezért a III. r. vádlott egy közeli parkolóban elrejtőzött, míg társai a folyóba ugrottak. A rendőrség felhívására az I. r. vádlott a folyóból kiúszott, a II. r. azonban a folyó túlsó partjára úszott át. A rendőr az I. r. vádlottat igazoltatta, de ekkor még nem észleltek a fogdából történő szökést, így elfogatóparancs vagy más gyanús körülmény hiányában igazoltatását követően elbocsátották, különös tekintettel a nála lévő, néhány héttel korábbi dátummal kiállított szabadítási bizonylatra. A III. r. vádlott egy telefonfülkéből felhívta édesapját, akivel közölte, hogy a fogvatartásból megszökött. Édesapja felszólította, hogy maradjon a helyszínen, gépkocsival érte meg, és visszaviszi a rendőrségre. Ezt követően a III. r. vádlott szülei a helyszínre érkeztek, gyermeküket a főkapitányság kapujának közelébe vitték, ahol a III. r. vádlott becsengetett, majd elfogásra került. A II. r. vádlottat 2003. július 15-én Vámosszabadi község közelében egy mezőgazdasági területen fogták el, ahol igyekezett a rendőrség elől elrejtőzni. Az I. r. vádlott gyalogosan Dunaszegre ment, ahol elfogása 2003. július 16-án történt meg egy házban, melynek pincéjében akart elrejtőzni a rendőrök elől. A vádlottakat visszaszállították a főkapitányság fogdjárára.

Valamennyi vádlott beismerő vallomást tett, de a III. r. azzal védekezett, hogy őt társai kényszerítették a szökésre, amit az I. r. és a II. r. tagadott. Az elsőfokú bíróság – figyelemmel az ügyben feltárt tényekre – a III. r. vádlott védekezését nem fogadta el. Az ítélet az II. r. vádlottra nézve fellebbezés nélkül jogerőre emelkedett, így a másodfokú eljárás csak az I. r. és a III. r. vádlottat érintette. Az első fokon eljáró ügyész a III. r. vádlott terhére, súlyosításért jelentett be fellebbezést, a büntetés tartamának emelése érdekében. Az I. r. vádlott és védője enyhítésért, a III. r. vádlott és védője részben felmentésért, részben enyhítésért fellebbezett. Másodfokon a főügyész az ügyészi fellebbezést fenntartotta.

A Győr-Ménfőcsanak Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság, Bf. 330/2004/7. számú, 2005. június 6-án kelt végzésével az elsőfokú bíróság ítéletét az I. r. és a III. r. vádlott vonatkozásában helybenhagyta. A tényállást többek között kiegészítette azzal, hogy a vádlottak közös meggyezés alapján tervezték ki, készítették elő és hajtották végre a szökést. Mindannyian csomagot készítettek maguknak. A zárkat először a II. r.

vádlott hagyta el, őt követte a III. r. vádlott, aki néhány percre visszatért a zárkába, hogy a még bizonytalan I. r. vádlottat is hívja, hogy menjen velük. Ezt követően a III. r. vádlott után az I. r. vádlott is elhagyta a zárkat. A zárka falának kibontása következtében a rongálás helyreállítási költsége 9138 forint volt.

A III. r. vádlottnak az a védekezése, hogy társai kényszerítették a cselenként, a másodfokú bíróság előtt sem állta meg a helyét. Az I. r. és a II. r. vádlott részletesen és őszintén elmondta, hogy milyen motivumok készítették őket a szökésre, hogyan tervezték meg, miként kiviteleztek, majd hajtották végre és hogyan került sor elfogásukra. A III. r. vádlott, miután édesapja visszavitte a fogdába, első vallomásában szintén részletesen és életszerűen taglalta, hogy mi történt megelőzően. Vallomásában végig többes szám 1. személyt használt, amely már önmagában egy eljárási szempontból jelentős, mert ha őt kényszerítik, akkor miért vonták bele a megelőző döntési folyamatba. A vádlott-társak vallomása a III. r. vádlott kényszerítésével szemben alapul védekezését egyértelműen megcáfolta. Elmondta, hogy a fizikai munkához nem szokott, de a legjobb hallással rendelkező III. r. vádlott feladata volt a figyelés és testi adottságai miatt sem fogadható el, hogy őt fenyegették. A III. r. vádlott is beleegyezett a szökésbe, hiszen óvadékos kérelmét elutasították és tartott attól, hogy a bv-intézetbe átszállítják. Az is körvonalazódott a társak vallomásából, hogy éppen a III. r. vádlott volt az, aki visszament az időközben elbizonytalankodó I. r. vádlottért, majd közösen hagyták el véglegesen a zárkat.

Ezzel párhuzamosan egy másik büntetőeljárás is folyt. A Győr-Ménfőcsanak Megyei Bíróság Katonai Tanácsa KB. II. 179/2003/22. számú, 2004. január 27-én kelt ítéletével 13 rendőrségi dolgozó felelősségét állapította meg szolgálatban kötelességszegés bűntettében, illetve vétségében (további 1 vádlottra nézve felmentő ítéletet hozott). A bűnösnek kimondott vádlottakat pénzbüntetésre ítélte.

Tényként állapította meg, hogy a fogdai szolgálatot ellátó vádlottak kötelmeiket sorozatosan megszegték, a zárka falát nem ellenőrizték. Ezért nem észlelték és nem fedték fel, hogy a 11-es zárkában levő személyek megkezdtek a zárka falának bontását, és azt több napon át hosszabb-rövidebb megszakításokkal folyamatosan végezték. A fogvatartottak a falon keletkező és egyre szélesebb nyílást kezdetben egy nagyméretű vizes törülközővel takarták el, amit a nyílás elé akasztottak száradni, majd egy akctfóval is leragasztották azt a törülköző mögött.

A szökés során a távozó személyek kb. 5-20 percen keresztül tartózkodtak az épületek tetején. A fogda épületének tetején nem volt mozgásérzékelő, de a szomszédos épület tetején, ahová a fogvatartottak átugrottak, volt. Ez az érzékelő 2003. július 15-én 03.04 órakor, majd 03.05 órakor

riasztási jelzést adott a főügyeletre. A szolgálatot teljesítő tiszt ezt egyszerűen nyugtázta, így a riasztás okának megállapítására nem került sor.

A szakértő megállapítása szerint a fal bontására legkevesebb 6 órai, de inkább 7-8 órai időtartam igazolható, a fogvatartottak által használt célszerűtlen fémtárgyakkal és a zajelkerülésére, valamint a nyomok eltüntetésére vonatkozó körülményekkel együtt. A szakértő ennek megállapítása érdekében próbabontásokat is végzett a zárkában, ugyanazon a falszakaszon és három különböző eszközzel is bontási kísérletet hajtott végre, hogy meghatározhassa, ez a tevékenység mennyire eredményes és időigényes.

A vádlottak túlnyomórészt azzal védekeztek, hogy a szökéssel összefüggésbe hozható mulasztást nem követtek el, szolgálatuk során semmi rendellenes nem tapasztaltak és ilyesmit beosztottjaik sem jelentettek, semmi nem utalt arra, hogy a fogvatartottak szökésre készültek volna. Ha törülközőt vagy poszttert láttak volna a falon, azt biztosan levetették volna. A szolgálatparancsnok számára nappal szolgálatban előírt az egyetemes kötelező személyesen végrehajtandó ellenőrzés, éjszakai szolgálatban azonban nem, mert 22.00 óra és 06.00 óra között nem szabad bemeneni a zárkába. A vádlottak védekezése körében elhangzott az is, hogy riasztások nagy számban valószínűleg érkeznek az ügyeletre, a vádbeli napon pedig több mint 100 jelzés érkezett a riasztórendszer különböző egységeitől. Riasztást egycikként akár kisebb testű állat is kiválthat.

Ezen érvek többségét a rendelkezésre álló más bizonyítékok megcáfolták. Igazolást nyert, hogy a fogda biztonsági rendszere elavult (melynek sürgős felújítása az eset után meg is történt), a falbontást érzékelő nem működött, a mozgásérzékelő pedig akár állatra is jelezhet. A betonszerű keménységet elérő, jó minőségű, cementhabarcsos vakolat megbontását azonban nem lehetett néhány óra alatt elvégezni. Ezzel kapcsolatosan életszerű és szakértőileg bizonyítható volt mindaz, amit a fogvatartottak tanúvallomásokban elmondtak. Ha pedig ezt a munkát több napon át végezték, annak ezen időszakban nyoma maradt, amit álcázni kellett. A fogdaszabályzat nem engedi meg a falon lévő tárgyakat, ha az őrszemélyzet ilyen észlel, le kell vetetnie. A fogda ellenőrzéséről készült feljegyzések szerint mindent rendben találtak. Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint a vádlottak terhére az éjszakai szolgálatokban ellenőrzés elmulasztásával elkövetett kötelességzegést nem lehetett megállapítani, mert a fogdaszabályzat kimondja, éjjel a zárkán belül ellenőrzést tartani csak különösen indokolt esetben szabad. Nappali szolgálatok során azonban kötelességzegést követtek el. Huzamos időn át, több napon keresztül tartott a fal bontása, amíg a lyuk elérte a megfelelő méretet. A vakolat igen jó minőségű volt, ami kézi fémдарabokkal csak nehezen bontható, ez a munka lassabb haladását eredményezte. Az pedig egyértelmű, hogy az őrszolgá-

lat nem észlelte a fal bontását, hiszen a fogvatartottak meg tudták szökni zárkájukból. Július 14-én 20 órától július 15-én hajnali 06.30 óráig szünetelt meg sem közlítő számú riasztás érkezett az ügyeletre, így a riasztások nagy száma sem adhat alapot a vádlottak védekezésének.

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa az 1.Kbf.60/2004/5. számú, 2004. november 24-én kihirdetett ítéletében az éjszakai szolgálatokkal kapcsolatban eltérő álláspontra helyezkedett. Rámutatott arra, hogy a fogdaszabályzat a fogdparancsnok kötelezettségként jelöli meg a napi körletszemle lefolytatását. Az a rendelkezés, hogy 22-6 óráig zárkán belül ellenőrzést csak különösen indokolt esetben lehet tartani, nem akadályozza annak, hogy a fogdaszolgálat parancsnoka a szolgálat átvételekor ellenőrizze a zárkák állapotát. Egyéb vonatkozásban a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság okfejtésével egyetértett.

Az eset tényállásából megállapítható, hogy a fogvatartottak őrzését több tényező együttesen biztosítja. Mindenekelőtt erre a szolgálatra beosztott személyek tartják fenn a rendet, ezenkívül pedig különböző távolmágra elhelyezett technikai eszközök szolgálatnak védelmet. Amikor a körülmények szerencsétlen összejárása folytán sem a személyi, sem a tárgyi tényező nem működik, szabadbá válik az út a fogvalévők számára. Jelen esetben az őrszemélyzet részéről elmaradt a rendszeres ellenőrzés, a bontásérzékelő nem funkcionált, a tetőre szerelt riasztó pedig hiába szólt, a gyakori vakriasztás miatt nem vették komolyan. Ehhez még hozzátartozik az is, hogy a szökést követően a város távolabbi pontján végrehajtott igazoltatás során sem akadtak fenn a hálón az illegálisan távozott letartóztatottak. Több személy „sok kis mulasztása” egymással összekapcsolódva teremtett olyan sajátos helyzetet, amelyet a fogvatartottak a maguk javára időlegesen kihasználtak.

A következő történet főszereplője már nem jutott ilyen messze, ő az intézet falai között az udvaron rekedt.

A demonstráló fogvatartott és segítőtársai – a bűncselekmény stádiumairól

A Győri Városi Bíróság 2001. május 17-én B. 646/2001/9. számú ítéletével két jogoszláv állampolgárságú vádlott ügyében hozott döntést. Az I. r. vádlottal szemben fogolyszökés büntetnének kísérlete miatt 1 év börtönbüntetést, míg a II. r. vádlottal szemben büntetnének kísérlete miatt 1 év börtönbüntetést, míg a II. r. vádlottal szemben büntetnének kísérlete miatt 1 év börtönbüntetést, míg a II. r. vádlottal szemben büntetnének kísérlete miatt 1 év börtönbüntetést szabott ki.

A tényállás lényege, hogy a vádlottak előzetes letartóztatásban voltak a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. Elhelye-

zésükre az első emelet 23. zárkájában került sor, ahol rajtuk kívül még egy (szintén jugoszláv állampolgárságú) fogvatartott volt.

Az I. r. vádlott 2000. október 9-én 20 óra körüli időben a 23-as zárka ablakának 22 mm átmérőjű gömbvasból készült vasrácsát egy – ismeretlen körülmények között a zárkába került – 13 cm hosszú, 6 mm széles fűrészlappal elfűrészelte és két lepedőt összekötözött, majd azon a falba illesztett vasrács bal alsó sarkában lévő 50 × 31 cm-es résen át – az azon kívül elhelyezett dróthálót kilökte – lemászott a büntetés-végrehajtási intézet 1-es számú sétálóudvarára. Innen a kb. 3 méter magas teglafalon átmászva a 2-es számú sétálóudvarra ment, ahol egy aknafedelet megemelt, egy másik akna fedelén lévő lakatot levágta, majd a csatormán keresztül megpróbált kijutni a börtön területéről, azonban a csatornatető, illetve a betonlapok felemelését követően észlelte, hogy ezen az úton nem tud megszökni. A II. r. vádlott – leplezve társa szökését – az I. r. vádlott távozását követően a lepedőt az ablakból visszahúzta, s azt a kölcsönadott tréningruhával együtt a zárka szemetesében – ételmaradékkal leöntve – elhelyezte, majd visszatette a kivágott rácsdarabot a helyére. Az intézet felügyelője 2000. október 10-én 5 óra körüli időben észlelte, hogy a 23-as zárkában csak két fogvatartott tartózkodik, majd röviddel ezt követően a börtön sétálóudvarán megtalálták az I. r. vádlottat. A szökés közben az I. r. vádlott 8 napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedett. A rácsdarab visszahelyezése során a II. r. vádlott szintén 8 napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedett.

Az I. r. vádlott a bűnösségét nem ismerte el. Azzal védekezett, hogy hajnali fél 5 körül arra ébredt, hogy társai arról beszélgettek, hogy elvágják az ablakrácsot és jön a rendőrség. Ekkor ő jeditében önszántából kiugrott az ablakon. Állítása szerint nem akart megszökni, csupán a rendőrök hallatán elfogta a pánik. Nem tudta, ki fűrészelte el a rácsokat. Később ezt úgy módosította, hogy a II. r. vádlottnak csomagja érkezett, amiben egy preparált sportcipőt kapott, melyben egy kis kézifűrés 20-30 db fűrészlappal volt elrejtve. A II. r. vádlottat körözte az Interpol, ezért elhatározta, hogy megszökik. Azon az éjszakán a II. r. vádlott egyedül fűrészelte el a rácsokat, a lepedőket összekötötte, majd mindketten kimentek az ablakon. Neki nem állt szándékában a szökés, csupán a II. r. vádlott fenyegetésére hagyta el a zárkát. A II. r. vádlott ugyanis egy börtönkessel a kezében arra kényszerítette, hogy menjen vele, nehogy értesítse az őroket. A sétálóudvaron a II. r. vádlott egy konzervnyitó és egy lepedő segítségével felemelte a csatornatetőt, majd az ereszcsatornán próbált meg felmászni, végül pedig egy akna fedeléről lefűrészelte a lakatot és a nála lévő eszközöket elrejtette. Sikertelen próbálkozásait követően a lepedőkön visszamászott a zárkába, s őt a sétálóudvaron hagyva visszahúzta a lepedőt, a rácsdarabot pedig visszatette eredeti helyére.

A II. r. vádlott szintén tagadta a bűnösségét. Előadta, hogy az I. r. vádlott a vádbeli eset előtt 1-2 héttel történt budapesti kihallgatásáról visszaérkezve, a testére erősitve fűrészlapokat és mobiltelefon hozott a zárkába. A vádbeli napon 18 óra körül elkezdte az ablak rácsainak fűrészelését, amivel 20 óra 30 perc körüli időben végzett. Ezt követően kettő lepedőt egy huzallal összekötött, majd 23 óra 30 perc körüli időben a rács bal alsó részén kifűrészelt lyukon a lepedők segítségével lassan leereszkedett a falon. Miután az I. r. vádlott elhagyta a zárkát, kérésének megfelelően a kifűrészelt rácsdarabot visszatette a helyére, aztán később pedig ugyancsak az I. r. vádlott kérésére visszahúzta az összekötözött lepedőn az általa korábban kölcsönadott tréningruhát és azt a lepedővel együtt beledobta a szemetesbe. Az I. r. vádlott egyedül végezte a fűrészelést, a zárkát is csupán az I. r. vádlott hagyta el, ő nem járt a sétálóudvaron. Elmondása szerint nem akarta, hogy az őroek elfogják a társát, így nem jelezte a szökését. Az I. r. vádlottat soha nem bántotta, a zárkába költözéskor ő már sérülésekkel érkezett.

A zárka harmadik lakóját tanúként hallgatták ki. Elmondta, hogy a II. r. vádlottól szerzett tudomást arról, hogy az I. r. vádlott egy reszelővel elvágta az ablakrácsot, majd a lepedőkön lemászott az ablakból. A tanú éjjelel 3 óra körül ébredt fel, s látta, amint az I. r. vádlott az ablakon kifelé mászik, a II. r. vádlott pedig segítkezik. Személyesen nem észlelte, hogy ki és mikor fűrészelte el a rácsot, vitte el a lepedőjét, s azt sem tudta, az I. r. vádlott hogyan jutott a reszelőhöz.

Az I. r. vádlottat elfogó bv-őr tanúvallomása szerint a sétálóudvaron megtalált I. r. vádlott „demonstrációra” hivatkozott, a 23-as zárka másik két fogvatartottja pedig semmiféle magyarázatot nem adott a történetekre. A vádlottak vallomását összevetve megállapítható, hogy kölcsönös terhelő vallomás megtételével igyekeztek a felelősséget egymásra hárítani. Ennek következtében az eljárás során nem sikerült tisztázni azt a körülményt, hogy a lefoglalt fűrészlapok kinek a részére és milyen módon kerültek a zárkába.

A rendelkezésre álló tanúvallomások arra vonatkozóan sem szolgáltak információval, hogy a II. r. vádlottnak milyen szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében. A kihallgatott bv-őr azon vallomása, mely szerint a fogvatartottak cipője szennyezett volt és több réteg ruha volt rajtuk, felveti annak gyanúját, hogy az I. r. vádlotton kívül a II. r. vádlott is elhagyta a zárkát. Azonban egyéb megerősítő bizonyíték hiányában nem lehetett kétséget kizáró módon megállapítani, hogy a II. r. vádlott a zárkájának elhagyásával a fogolyszökés bűntettének kísérletét megkezdte. Mivel védekezése nem cáfolható, terhére a bíróság csak bűnsegédi közreműködést állapított meg.

A védelem arra hivatkozott, hogy a II. r. vádlott magatartása csupán előkészület, ami nem büntethető, illetve legfeljebb bűnpártolás. A bíróság nem osztotta ezt a véleményt.

Az ítélet jogi indokolása szerint a foglyszökés büntetnének előkészületét az követi el, aki szökési szándékkal az eltávozás előfeltételeit – például megfelelő eszközök beszerzésével, szökés megszervezésével, rács elfűrészelésével, falbontással – megteremtí, azonban az elindulás, kijutás reális lehetősége még nem áll fenn, az igen távoli. A II. r. vádlott azzal védekezett, hogy nem akart megszökni, ez érdekében sem állt, a fűrészek nem az ő részére érkeztek, azok zárkába kerüléséhez köze nincs. Ugyanakkor saját vallomása alapján megállapítható, hogy az I. r. vádlott távozását követően a lepedőt visszahúzta az ablakból, a kifűrészelt rácsdarabot visszahelyezte eredeti helyére, biztosítva ezáltal társának zavartalan szökését vagy legalábbis szökésének minél későbbi felfedezését, esetleges sikeres kivitelezését. Cselekménye túlmutat a büntetlen előkészületen, mivel fizikailag segítséget nyújtott a befejezetlen tettesi alapcselekményhez. Magatartása tehát fizikai bűnszegélynek minősül, ugyanis a tettes által kifejtett elkövetési magatartás már elkezdődött, de még nem fejeződött be, így fel sem merülhet a cselekmény bűnpártoláskénti minősülése.

Az ítélet ellen a II. r. vádlott felmentésért, védője elsődlegesen megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezésért, másodlagosan felmentésért, harmadlagosan téves minősítés és enyhítés miatt jelentett be fellebbezést.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság ezen kérelmeket nem találta alaposnak, ezért a Bf. 718/2001/4. számú végzésével az elsőfokú ítéletet 2002. március 6-án helybenhagyta. A tényállást annyiban egészítette, hogy a II. r. vádlott az I. r. vádlott kérésének megfelelően leplezte annak szökését a leírt módon. A másodfokú végzés megerősíti, hogy a városi bíróság helyesen vont következtetést a II. r. vádlott bűnösségére, helyes a jogi minősítés és az elkövetői minőség megjelölése is.

Az előző történettel összehasonlítva az esetet, látható, hogy a biztonsgosan kialakított udvar „megfogta” a szökni vágyó vádlottat, sem felfelé a tetőre, sem lefelé a csatornába nem talált kiutat. Az átlagot meghaladó testi ügyességgel rendelkező fogvatartott hiába próbálkozott addig is a külső terepen, amíg az őrszemélyzet a zárkaellenőrzés során a létszáml hiányt felfedte. Homályos pontja maradt a tényállásnak az eszköz eredete és bejutásának módja, de maga a vád tárgyává tett bűncselekmény büntetőjogi szempontból e nélkül is tisztázható volt. Egyébként pedig ismét levonható az a tanulság, hogy ha az eszköz a biztonsági védelmi rendszer egyik részen valahogy bekerül a fogvatartó intézménybe, s a letartóztatott használtni is tudja, a többszintű védelem következő állomásán az illető mégis fennakad, így egy újabb akadály gátat vet a fogvatartott távozási

szándékának. Azóta ez az épület is felújításon esett át, ami nyilván tovább fokozta az őrzés eredményességét.

Anyagi jogilag értékelve, a vádlotti védekezés megint a stádiumok és az elkövetői alakzatok körül forgott. Az elsőfokú bíróság azonban minden tekintetben helyes álláspontot foglalt el az ügyben, így döntését a másodfokú bíróság változtatás nélkül megerősítette.

A falbontás mint előkészület – fegyelmi vétségként értékelt cselekmény

A Győr-Moson-Sopron Megyei BV Intézet az elítéltet 2007. február 13-án hozott 2007/41. számú fegyelmi határozatával foglyszökés kísérlet, előkészület vétsége miatt 20 nap magánelzárással sújtotta. A határozat ellen az elítélt fellebbezést jelentett be. Az ennek elbírálása során tartott tárgyaláson az elítélt előadása és a fegyelmi eljárás iratai alapján a megyei bíróság megállapította, hogy a bv-intézet eljárása és az általa kiszabott fegyelmi büntetés törvényes volt. Ekként a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bv. 51/2007/2. számú, 2007. február 15-én kelt végzésével az elítélt fellebbezését elutasította.

Indokolásában rögzítette, hogy a fenytés kiszabására azért került sor, mert az elítélt a győri bv-intézetben, az 50. számú zárkában megbontotta a plafont, így készítve elő szökését. A bontás helyét kenyérbéltől, mosóporból és fogpasztából készített keverékkel leplezte. Cselekménye 2007. február 6-án 15 óra körüli időben felfedésre került.

A jogerős fegyház fokozatú szabadságvesztését töltő elítélt korábban már két alkalommal követett el foglyszökést más intézetekből. Jelen ügyben tagadta, hogy ő bontotta meg a plafont. Meghallgatásakor úgy nyilatkozott, hogy ő soha nem volt egyedül a zárkában, azt sem látta, hogy bárki zárkatársai közül csinálta volna a falbontást. Ezzel szemben egyik zárkatársa törvényes figyelmeztetések után azt vallotta, hogy nevezett elítélt bontotta meg a plafont. Az iratok alapján megállapítható, hogy ő volt az, aki huzamosabb ideig tartózkodott a zárkában és többször is egyedül volt. A fegyelmi jogkör gyakorlója helyesen állapította meg, hogy a fogvatartott elkövette a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 2. § (2) bek. a) pontjában meghatározott fegyelmi vétséget. Az alkalmazott fenytés nem túlzott, a cselekmény súlyával arányban álló.

Az elítélt fellebbezése folytán másodfokú eljárás indult, melynek keretében a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság 2007. március 5-én hozott Bkf. 80/2007/2. számú végzésével az elsőfokú bíróság végzését változtatlan tartalommal helybenhagyta.

Ebben az ügyben is több szálon futottak azonban az események. A fegyelmi eljárással párhuzamosan a bv-intézet parancsnoka feljelentést tett a fogvatartott ellen fogolyszökés bűntett kísérlet megalapozott gyanúja miatt, s ennek nyomán megindult a büntetőeljárás. A Győri Rendőrkapitányság 2007. március 1-jén kelt 321-682/2007. bü. számú határozatával a nyomozást – mivel a cselekmény nem bűncselekmény – megszüntette. Indokolásában a hatályos bírói joggyakorlatra utalva kifejtette, hogy a fogolyszökés bűntettének nem a kísérlete, hanem csupán az előkészülete valósult meg, és ez a Btk. anyagi jogi rendelkezése hiányában nem büntethető. Ellenben rongálás szabálysértés elkövetése miatt a rendőrség az iratokat szabálysértési eljárás lefolytatására az illetékes hatóságnak megküldte.

További vonulata az ügynek, hogy az elítélt feljelentést nyújtott be fogva tartott társa ellen, aki rá nézve terhelő vallomást tett, hamis vád miatt. A Győri Nyomozó Ügyészség Ny. 43/2007. számú, 2007. március 14-én meghozott határozatával a feljelentést elutasította azzal az indokkal, hogy a bűncselekmény gyanúja hiányzik.

Az ítélezési gyakorlat meglehetősen jól kirajzolta az előkészület és a kísérlet, valamint a kísérlet és a befejezett bűncselekmény közötti határvonalat. A Győrben elkövetett cselekmények minősítésénél már volt mire támaszkodni.

A BH 1990. 48. számú jogeset nagyon hasonlít a fenti történetre. A jogeset lényege, hogy a vádlott a büntetés-végrehajtási intézet zárkájában az ott talált létra fokával és a késével az ágya mögötti falrészen elkezdte a vakolatot megbontani, s azt bizonyos mélységben lekaparta. Amikor a falat már megbontotta, utána azt kenyérbéllel betapasztotta, hogy ne vegyék észre. Ha a vádlott terve sikerül, úgy a szomszédos ház tetőteraszára jutott volna. Ezt a magatartást az elsőfokú bíróság fogolyszökés bűntetté minősítette. A döntést a másodfokú bíróság akként változtatta meg, hogy a cselekmény helyesen rongálás vétségének minősül. Indokolása szerint a zárka fala homokból, téglából és terméskőből épült, annak vastagsága kb. 70 cm, ezen a vádlott két helyen bontotta meg a vakolatot, az egyik helyen kb. 10 cm, a másik helyen kb. 3-4 cm mélyen. A vádlottnak a fal anyagára és vastagságára figyelemmel még hosszú ideig, s kitarítón kellett volna a megkezdett falbontást folytatnia, hogy a szándékolt cselekményének végrehajtása, vagyis a szökés reális közelségébe kerülhessen. A cselekmény véghezvitelének megkezdése szempontjából nem közböbs, hogy a jogtárgyat közvetlenül vagy közvetve éri-e sérelem. Az adott esetben a vádlott teljesen megvalósulása szempontjából, hogy az volli veszély a bűncselekmény megvalósulása szempontjából, hogy az nem tekinthető kísérletnek. A kísérlet megállapítására akkor kerülhet sor,

amikor a kényszertartózkodásra kijelölt nem zárt hely elhagyását az elkövető megkezdi, vagyis eltávozási szándékkal elindul, vagy zárt hely esetében az elindulást ténylegesen lehetővé tevő feltételeket biztosította, például a rácsot elfűrészelte, a falat kibontotta stb., tehát megteremtette az elinduláshoz szükséges összes feltételt. Jelen esetben az eltávozás előfeltételeinek létrehozását szolgáló ténykérdés, a szerszám megszerzése, a szerszám igénybevételevel a fal megbontásának megkezdése, pontosabban a vakolat lekaparása olyan távolról veszélyeztetni a jogi tárgyat, hogy a kísérlet fogalmi körébe még nem vonható, ezek a magatartások csak az előkészület megállapítását teszik lehetővé. A fogolyszökés előkészületét viszont a törvény nem rendeli büntetni.

Más az alaphelyzet a BH 1991. 460. számú döntés tényállásában. Az ügy vádlottja előzetes letartóztatásban volt a rendőrkapitányság fogdájaiban. Este többször kéredezkedett WC-re, s az egyik ilyen alkalommal, amikor a WC-ből a folyosóra tért vissza, nagy erővel a fogdaóri szolgálatot teljesítő rendőrzászlós arcába ütött, aki ennek következtében a földre esett. A vádlott még tovább bántalmazta, majd betömte a száját és kiment a fogdaóri helyiségbe, ahol az asztalfiókban a fogda bejáratú ajtajának kulcsa után kutatott, amikor a sértett kiáltására megérkező rendőrök a vádlottat ártalmatlanná tették, a szökését megakadályozták. Az elsőfokú bíróság aljas célból elkövetett súlyos testi sértés bűntetté és hivatalos személy elleni erőszak bűntetté miatt ítélte el a vádlottat. A másodfokú bíróság a minősítést részben tévesnek találta. Álláspontja szerint a vádlott megkezdte a Btk. 245. §-a szerinti fogolyszökés bűntettének megvalósítását, amelyet rajta kívül álló ok folytán nem tudott befejezni. Magatartása túlmegy a cselekményt előkészítő tevékenység körén. A cselekménysor tehát helyesen fogolyszökés bűntetté kísérletének, hivatalos személy elleni erőszak bűntettének és (a fogolyszökés kísérletére figyelemmel csak) súlyos testi sértés bűntettének minősül.

Ugyancsak a kísérlet és az előkészület elhatárolásával foglalkozik a BH 1992. 8. eseti döntés, melynek tényállása szerint a vádlottak egy büntetés-végrehajtási intézet zárkájában voltak előzetes letartóztatásban. Az I. r. vádlott birtokában volt egy 17 cm hosszúságú vasfűrészdarab, amelyet a zárka rádiódobozában tartott elrejtve. Az I. és a III. r. vádlott az ágyak szivacsmatracairól a vászonhuzatot levágták, azokból köteleket fontak és a párna alá tették. Az I. r. vádlott a fűrészlappal az ágyról levágott egy merevítővasat, amelyet feszítővasként akartak használni. Ezután az I. r. vádlott a fűrészlappal a zárka ablakán elhelyezett harmadik vasrács alsó részét teljesen elfűrészelte. Ez idő alatt a II. r. vádlott a zárkaablakba tilve a lefűrészelt ágymerevítő vassal bontani kezdte a drótháló alsó részét, közben figyelte az intézet udvarán szolgálatot teljesítő bünte-

tés-végrehajtási őrt. A IV. r. vádlott – hogy társai tevékenységének zavar-
talanságát biztosítsa – a zárkaajtó előtt állva ugrált, tornászott, így takar-
ta el a zárkaajtón levő nézőkét. Időnként a IV. r. vádlott fekvőtámaszokat
is csinált, ilyenkor a III. r. vádlott állt a nézőke elé. 20 óraker az egyik fel-
ügyelő észlelte a zárkában zajló eseményeket, a vádlottakat tetten értek,
így szökési cselekményük meghiúsult. Terveik szerint – amennyiben a
zárkából kijutottak volna – az intézet udvarán levő építkezési állványokat
felhasználva akarták az intézet területét elhagyni, majd gépkocsit szerez-
ve külföldre távozni. A zárka ablakán megnyitott rés nem volt elegendő
arra, hogy a szökést megkezdhessek, ehhez legalább még egy további
vasrudat is el kellett volna fűrészelniük. Az elsőfokú bíróság a vádlottak
bűnösségét foglyszökés bűntette kísérletében mondta ki. A másodfokú
bíróság azonban bűncselekmény hiányában felmentette őket. Indokola-
sában kifejtette, hogy a vádlottak által végrehajtott cselekmény nem volt
elégleges arra, hogy a szökést ténylegesen lehetővé tevő feltételeket bizto-
sítsa. Az elinduláshoz szükséges összes előfeltételt még nem teremtették
meg, ehhez még további tevékenységre, legalább még egy vasrud elfűre-
szelésére lett volna szükség. Az eltávozás feltételeinek létrehozatalát szol-
gáló ténykérdésen nem jutottak túl, így nem volt megállapítható terhükre
az sem, hogy a kényszerartózkodásukra kijelölt zárt hely elhagyását meg-
kezdtek volna, azaz cselekményük elérte volna a foglyszökés bűntettének
kísérleti szakaszát, így a cselekmény nem jutott túl az előkészületi szaka-
szon. Figyelemmel arra, hogy a foglyszökés bűntettének előkészülete nem
bűncselekmény, az elsőfokú bíróság helytelenül járt el akkor, amikor bű-
nösségükre vont következtetést. *ABH1990. 48. számú jogeset is feltételként
szabja a bűncselekmény kísérleti szakának megállapíthatóságához azt,
hogy az elkövető az elinduláshoz szükséges összes előfeltételt megteremt-
se. Jelen ügyben az összes előfeltétel megléte nem volt megállapítható.*

Hasonló tanulsággal szolgál a *BH 1992. 219. szám*on közétett döntés
is. Ezen ügy vádlottai a városi rendőrkapitányság fogdájának egyik zár-
kájában tartózkodtak mint előzetes letartóztatottak. Egy műanyag kanál
és egy kisméretű szög segítségével a zárkaajtóból kiemelték két parketta-
betétet, az így kialakított nyíláson kinyúltak és az ajtóreteszeket elhúzták.
A szolgálatot teljesítő őrök a terheltek cselekményét észlelték, ezért ők
még a zárkahelyiséget sem tudták elhagyni. Ezt a magatartást az elsőfokú
bíróság foglyszökés bűntette kísérletének minősítette, amely miatt bűn-
tetést szabott ki velük szemben. A törvényességi óvás folytán megindult
rendkívüli jogorvoslati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság felmentette őket,
mivel a vád tárgyává tett cselekmény nem valósít meg bűncselekményt.
Elemző okfejtése szerint kísérlet helyett csak előkészületig jutottak a vád-
lottak. A foglyszökés elkövetési magatartása akkor válik befejezetté, ha

a fogság állapotát a szabadság – tényleges értelemben vett – állapota már
felváltotta. Ha a terhelteknek sikerült volna a zárkájuk elhagyása, olyan
folyosóra kerültek volna, melynek végében nyitott vasajtó található, de
azon át még csak a foglyok biztonságos őrzését szolgáló, ráccsal védett sé-
tőlóudvart érték volna el.

Es végül még egy példa a kísérlet és előkészület megkülönböztetésére:
a *BH 1995. 550. számú* döntés. Mindhárom terhelte ugyanazon zárkában
volt előzetes letartóztatásban a megyei rendőrkapitányságon, amikor
megállapodtak abban, hogy megszöknek. A zárka szekrényének egyik
füneljárójával és egy asztallábbal – a falat bő vízzel beáztatva – bontani
kezdték a téglákat. A felhangosított rádió zaját felhasználva több napon át
a II. r. terhelte bontotta a falat, míg a társai figyelték. Amikor az őrök a bon-
tást felfedezték, a fal már kb. 15-20 cm-es területen átszakadt, a falon egy
65 cm hosszúságú, 22 cm mélységű folytonosságmegszakítás volt, ame-
lyen át az udvar is láthatóvá vált. Így 6613 forint anyagi kárt okoztak.
A II–III. r. terheltekkel szemben az ítélet a kihirdetésekor jogerőre emelke-
dett. A II. r. terhelte bűnösségét az elsőfokú bíróság foglyszökés bűn-
tettének kísérletében és bűnszegdként elkövetett rongálás vétségében ál-
lapította meg, s ezt a másodfokú bíróság helybenhagyta. Felülvizsgálati
eljárás keretében a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a terhelte és társai a
zárka falának a megbontásával még csak önkényes eltávozásuk előfelté-
teleit próbálták meg létrehozni, amikor lelepleződtek. Ekként cselekmé-
nyük az előkészület stádiumában maradt. Emiatt a Legfelsőbb Bíróság az
I. r. terhelte a foglyszökés bűntette kísérlete miatt emelt vád alól – bűn-
cselekmény hiányában – felmentette.

Mindezt összefoglalva megállapítható, hogy a terheltek oldaláról nézve
még mindig a hagyományos elkövetési módok (falbontás, rácsfűrészelés) a
divatosak. A vádlottak főleg az előzetes letartóztatottak közül kerültek ki,
akik számára bizonytalan volt az ellenük folyó büntetőeljárás kimenetele.

Gyakori a többes elkövetés, összefüggésben azzal, hogy a hagyomá-
nyos módon tervezett foglyszökés egyedül általában nehezen kivitelez-
hető. Korábban előszeretettel próbálkoztak a rendőrségi fogdában, hi-
szén a fogda a rendőrkapitányság épületének csak egy bizonyos egységé-
míg a büntetés-végrehajtási intézet kialakítása és rendeltetése teljes egé-
szében az őrzést szolgálja.

E téren változást hozott a *Be. 2005. január 1-jén* hatályba lépett 135. §-a,
mivel a fogdák jelentőségét erőteljesen csökkentette annak kimondása-
val, hogy az előzetes letartóztatást elsősorban büntetés-végrehajtási inté-

zelen kell végrehajtani, ehhez képest csak rövid és külön ügyészi, illetve bírói rendelkezéshez kötött a fogdai elhelyezés.

A jogalkotó egyaránt pónalizálta a távozó fogoly és a neki segítséget nyújtó – bár maradó – fogolytárs cselekményét. Az előkészület nem büntetendő, a kísérlet már igen (és a cselekmények zöme ennél tovább nem is jut). A büntetési tétel meglehetősen alacsony, azt sugallva, hogy a szökés elsősorban nem a fogvatartottak, hanem a fogvatartók felelőssége.

Az utóbbiak cselekménye a Btk. 245. §-tól elkülönülve más bűncselekménynek (vagy bűncselekményeknek) minősül. Egyes esetekben maga a fogvatartó is lehet a fogolyszökéssel halmazatban elkövetett bűncselekmény sértettje.

A jogalkalmazó elég messzire toltja az előkészület határát és a kísérletért vagy befejezett bűncselekményért kiszabott büntetések rendszerint a büntetési tétel minimuma felé hajlanak.

Nem utózik a kétszeres értékelés tilalmába, ha ugyanazon cselekmény miatt egyidejűleg vagy egymást követően fegyelmi és büntetőeljárás indítanak, majd fenytést és büntetést szabnak ki.

A statisztikai adatok a következőket mutatják a fogvatartottak által elkövetett bűncselekményekről:⁸

	2003	2005	2007
Fogolyszökés büntette	9 eset / 12 fő	1 eset / 1 fő	5 eset / 5 fő
Fogolyszökés kísérlete	3 eset / 3 fő	1 eset / 1 fő	0 eset / 0 fő
Fogolyszökés vétsége	16 eset / 16 fő	6 eset / 6 fő	8 eset / 8 fő

A számokból látható, hogy ez a bűncselekmény többéves viszonylatban számszerűen nem jelentős, sőt csökkenő tendenciát mutat, ami nyilvánvalóan összefügg az említett 2005-ös jogszabályváltozással, valamint az őrzés hatékonyságának fokozásával, az épületek felújításával.

A fogolyszökések ugyanakkor a többi bűncselekményhez képest nagyobb sajtóvisszhangot kapnak, és ezáltal széles körben aláássák az igazságszolgáltatás tekintélyét. A fogva tartást mindenkor törvényesen kell foganatosítani, azonban a fogva tartás törvényességéhez az is hozzátartozik, hogy akinek a jogszabályok és a hatóság rendelkezése értelmében „bent” kell lennie, az bent is maradjon.

⁸ Forrás: bvop.hu.

A büntetőjog feladata a környezetvédelemben

Működés is foglalkoznunk kell azzal, hogy mi a környezetszennyezés. A környezetszennyezés olyan anyag vagy energia (pl. hő, zaj, sugárzás) környezetbe juttatása, amely eddig ott nem vagy csak kisebb mennyiségben fordult elő; megnövekedett mennyiségben közvetett vagy közvetlen káros hatást fejt ki a környezetre, a bioszférára és végső soron az emberre. Tágabb értelemben idetartozik a környezetet, illetve az embert károsító vagy veszélyeztető minden jelenség vagy folyamat (környezetpusztítás, környezetrombolás).

A környezetszennyezés története: A vadászó-gyűjtögető társadalmak egyensúlyban éltek környezetükkel, megvalósították a „bölcshasznalat” elvét. Alapvető változást hozott a kialakult mezőgazdaság, amely a közvetlen szükségleteket meghaladó felesleget állított elő. Megjelentek a korai civilizációk, a munkáskéz iránti igény, és a látszólag korlátlan rendelkezésre álló élelem megindította a népesség szaporodását – a természetes életterek kárára való terjeszkedés, a természetes ökoszisztémák kiszorolása során. A legújabb kutatások egyre több bizonyítékot tárnak fel annak, hogy a Földön a magas fokra emelkedett, majd eltűnt civilizációk (Mezopotámia, Egyiptom, Maja Birodalom) hanyatlásának elsődleges oka a természetes erőforrások, főleg a termőtalaj kimerülése volt. Az emberiség viszonylag alacsony létszáma és korlátozott technológiai lehetőségei miatt azonban ezek a katasztrófák sokáig csak szűk területen éreztették hatásukat.

A második áttörést, az embert az értékrend középpontjába állító reneszánsz gondolkodásmód, gyakorlati téren pedig a technikai lehetőségeket roppantul kiteljesítő ipari forradalom hozta. Az Európában már elegendő életteret nem találó népességfelesleg a gyarmatosítások során az egész Földön elterjesztette a növekedéscentrikus, a természeti erőforrásokat korlátozások nélkül használó, fogyasztói szemléletű európai kultúrát a többnyire vadászó-gyűjtögető gazdálkodású őshonos kultúrák kárára. A fogyasztói társadalom alapvető filozófiája nem a természeti javak „bölcshasználat”, vagyis hosszú távon fenntartható használata

⁹ Dr. Botos Gábor ny. egyetemi tanár.

ta, hanem azok minél gyorsabb, profitorientált kiaknázása; az emberi lét társadalmilag egyre jobban elfogadott céljává az anyagi javak felhalmozása válik.

E gazdasági modell velejárói – az urbanizáció, a fosszilis energiahordozókra alapozott közlekedés és energiatermelés robbanásszerű növekedése, a tömegcikkeket előállító gyáripar térnyerése a kézművesség rovására stb. – hosszú időn át a fejlődés (pozitív) ismérveinek számítottak. Csak a II. világháború utáni években kezdtek szélesebb körben is észrevenni a népességnövekedés és a környezet súlyosbodó megterhelésének negatív hatásait – amilyenek a levegő és a vizek szennyezettségének az emberi egészséget közvetlenül károsító szintre emelkedése, a nagyvárosok problémái (hulladékelhelyezés, közlekedési csőd), a peszticid- és veszélyeshulladék-katasztrófák (a minamata-öböl higanyszennyezés), a sevesói dioxin-katasztrófa, a bhopali gázmérgezés, a nukleáris szennyezés (reaktorbalesetek: Harrisburg, 1979; Csernobil, 1986). Az ember természetesen igyekszik e gondokat megoldani: egyre nagyobb területet, majd önálló intézményrendszerrel, gazdasági, politikai hatalommal nővi ki magát a környezetvédelem, amely főleg technológiai és jogi eszközökkel törekszik a konkrét, gyakorlati problémák megoldására. Erre az időre tehető a – gyakran politikai színezetű – környezetvédő mozgalmak megjelenése.

A környezetszennyezés fajtái: A szűkebb értelemben vett környezet-szennyező ágenseket elsődlegesen aszerint csoportosítják, hogy a környezet mely elemében (levegő, víz, talaj) jelennek meg elsősorban, illetve fizikai-kémiai jellegük szerint. A legtöbb szennyező ágens nem korlátozódik a környezet egy-egy összetevőjére.

Vannak csak lokális, rövid távú hatást kifejtő szennyezések, például a zaj. Mások, például a meddőhányók, csak kis területeket tesznek tönkre, de azt hosszú időre. A legveszélyesebbek a hosszú élettartamú és az egész Földön gyorsan elterjedő szennyezések (radioaktív por, növényvédő szerek – pl. DDT). Ez utóbbiak – köztük klórozott szénhidrogének, mérgező higanyvegyületek – a táplálékláncokba beépülve egyre jobban feldúsulnak. A feldúsulás mértéke elérheti láncszemként a százszorost is, így a tápláléklánc végén álló, úgynevezett csúcspofogyasztók súlyos mérgezést szenvednek. (A csúcspofogyasztó lehet az ember [a halat evő japánok higanymérgezése a „Minamata-kór”]; vagy egy már egyébként is súlyosan veszélyeztetett ragadozó faj, például a rétisas.)

A levegő szennyezettsége a nagyvárosokban a legszembetűnőbb; itt kelti a legerősebb társadalmi ellenérzést is, minthogy itt közvetlenül észlelhető a szennyezett levegőnek az ember egészségére gyakorolt káros

hatása (köhögés, könnyezés, a légúti betegségek gyakoriságának emelkedése). A gépjárművek kipufogógázai többféle szennyezőanyagot tartalmaznak, például szén-monoxidot, összetett szénhidrogéneket, nitrogén-oxidokat stb. A levegő szennyezettségéért nagymértékben felelős még a hagyományos (főleg magas kéntartalmú szénmél) fűtés, illetve a hőerőművek füst kibocsátása.

A szennyezett levegőnek azonban időben és térben távolabbra nyúló hatásai is vannak. A szennyeződés a szelekkel könnyen átjut az országhatárokon – nem véletlen, hogy éppen ezen a téren szorgalmazták az első nemzetközi megállapodásokat. Már az 1950-es években rádióhullanték, hogy a kísérleti nukleáris robbantásokból származó radioaktív por az egész Földön szétterjed; a csernobili (Ukrajna) reaktorkatasztrófa után egy nappal Skandináviában már észlelték a háttérsugárzás növekedését. A legkevésbé felbecsülhető, de hosszú távon talán legnagyobb veszélyt a levegőszennyeződésnek az éghajlatra gyakorolt hatása jelenti. A fosszilis tüzelőanyagok világszerte növekvő mértékű elégetésének hatására a légkör szén-dioxid-tartalma 1900 óta folyamatosan, gyorsuló mértékben emelkedik.

A szén-dioxid üvegházhatású gáz: a Nap sugárzását átengedi, a felmelegedett Föld hosszabb hullámhosszú hőszugárzását viszont nem engedi ki a légkörből, így az energia egy része hő formájában „csapdába kerül”, az alsó légkör hőmérséklete emelkedik. Ez a sarki jégsapkák megolvadásához, az óceánok szintjének emelkedéséhez, a Föld nagy, tengerparti síkságainak – vagyis a legszűrűbben lakott vidékeknek – az elárasztásához vezethet.

A Földet ózontérteg védi a Nap káros – például bőrrákot okozó – ultraibolya sugárzásától. Ez a réteg azonban – az aeroszollokból és hűtőgépekből, légkondicionálókól kiszabaduló halogénezett szénhidrogének (freonok), valamint a rakéták és a szuperszonikus repülőgépek szennyezőanyagainak hatására – egyre vékonyodik.

Szintén klimatikus hatású a savas eső. A fosszilis energiahordozók elégetéséből származó kén-dioxid és nitrogén-oxidok a légkör nedvesség-tartalmával kénes- és kénsavvá, illetve salétromos- vagy salétromsavvá egyesülnek. A savas csapadék erdőpusztuláshoz, a tavak élővilágának elszegényedéséhez, az épületek gyors korróziójához vezet, sőt az emberi egészségre is ártalmas. A levegőbe természetes úton is jutnak szennyezőanyagok, például erdőtüzek, sivatagi porviharok és főként vulkánkitörések alkalmával.

Az élő vizek öntisztuló képességük nélkül fogva képesek a szerves szennyezőanyagok lebontására, ártalmatlanítására; kapacitásuk azonban véges. Ha a szerves anyag mennyisége meghaladja a vízben élő mikroorga-

nizmusok lebontó kapacitását, felesleges algák szaporodnak el (eutrofizáció); pusztulásuk után testük szerves anyagai tovább növelik a szervesanyag-terhelést. Végül a víz oxigénszegénnyé válik, ideális létfeltételeket kínálva az oxigén hiányában életképes anaerob szerveszeteknek, amelyek többek között rossz szagú, mérgező metán és hidrogén-szulfidot termelnek.

Mint ahogy a felszíni vizek végeredményben a légkörből származnak, a levegőt szennyező anyagok végül a vizekben is megjelennek (savas eső). A talajerózió miatt nagy tömegben a vizekbe kerülő talaj is káros, főleg, ha szerves-, műtrágya- és növényvédőszer-maradványokat is magával visz. Az erőművek hűtővizének hőszennyezése is felboríthatja a vízi életközösségek egyensúlyát.

A talaj elszennyeződésért elsősorban a hulladéklerakók a felelősek. A fogyasztói társadalom hihetetlen mennyiségű szilárd hulladékot termel, ezeket rendszerint lerakóhelyekre szállítják. Bár léteznek technológiák e lerakók esztétikusabb, kevésbé környezetszennyező kialakítására, általában nem jut rájuk pénz: a – gyakran veszélyes – hulladékokból a talajba, talajvízbe mosódhatnak szennyezőanyagok, a lerakó csúfítja a tájat, és mindenképpen értékes zöldterület helyét foglalja el. Az erdőpusztítás és a helytelen talajművelési technológiák miatt világszerte súlyos problémát jelent a termőtalajok lehordódása, vagyis a talajerózió, főleg a hegyvidékeken. Az eltűnő termőtalaj biogén képződmény, újraképződéséhez gyakran évszázadok sem elegendőek. Ugyancsak termőterület-vesztésről beszélhetünk, ezért ide sorolható az egyre fokozódó beépítés: az értékes termőtalaj autópályák, bevásárlóközpontok, ipartelepek alatt tűnik el.

A környezet pusztulása, szennyeződése tehát az élet minden területén jelen van; legfeljebb még nem mindenütt észlelhető közvetlenül a hatása. A megoldás kulcsa – megfelelő technológiák formájában – sok esetben az ember kezében van. Gyakori azonban, hogy mégsem él vele: a környezetbarát megoldás „gazdaságtalannak” minősül, minthogy a gazdaságossági számításokban nem kapnak helyet a környezet- és egészségkárosodás gyakran csak hosszabb távon jelentkező, pénzben nehezen kifejezhető költségei. Ez az ellentmondás csak szemléletváltással oldható fel: a politikai-gazdasági döntéshozók körében teret kell nyernie annak a szemléletnek, amely a gazdasági haszon mellett legalább azonos súlyú tényezőként veszi figyelembe a környezet épségét is. Súlyosabb a helyzet azon szennyezések esetében, amelyeknek kiküszöbölésére még nincs megfelelő műszaki megoldás: itt részben az intenzív kutatás hozhat eredményt, de ugyancsak fontolóra kell venni az adott tevékenység (pl. atomerőművek) teljes leállítását, más módon való pótlását (pl. energiatakarékosság).

Ezután foglalkoznunk kell azzal, hogy mi a környezetvédelem. A környezetvédelem olyan céltudatos, szervezett, emberi (társadalmi) tevékenység, amelynek célja az ember ipari, mezőgazdasági, bányászati és egyéb tevékenységéből származó káros következmények kiküszöbölése és megelőzése az élővilág és az ember létfeltételeit biztosító természetes környezet fennmaradásának érdekében.

A környezetvédelem alapvetően emberközpontú fogalom: az embert közvetlenül érintő, főleg élettelen környezetre (víz, levegő, épített környezet) összpontosít, ezért alapvetően hibás a földi bioszféra egészének megóvását célzó, élővilág-centrikus természetvédelem szinonimájaként használni. A kettő természetesen ezernyi szállal összefügg, nem választható el egymástól: az élővilág létfeltétele a megfelelő bioszféra. Az élet fennmaradását, az embernek viszont létfeltétele a működő bioszféra. Az élet fennmaradásának elsődleges, alapvető szükségletei – táplálék, víz, levegő, hőforrás – évezredek óta az emberiség rendelkezésére állnak. A XIX. század óta azonban a robbanásszerűen növekvő népesség, valamint a fogyasztói társadalomnak az alapvető szükségleteken túlmenően luxuscikerei és rekreációs terület iránti igénye súlyosan megterhelik az egész Föld természetes erőforrásait. Bölcs használat, gondos kezelés szavatolhatja csupán a vad- és halállományok, erdők, mezőségek és egyéb életterek fennmaradását. Erre azonban csak az 1960-as évek óta mind erősebben jelentkező környezeti válság dobentette rá az emberiséget.

A környezetvédelem története: Már a legkorábbi civilizációk emberei felismerték, hogy saját jól felfogott érdekükben védeniük kell természetes környezetüket. Az ősi társadalmakban vallási rítusok, tabuk gondoskodtak bizonyos állatfajok, erdők, hegyek, vizek védelméről. A Bibliában számtalan utalás található a föld, a víz és más erőforrások használatát szabályozó intézkedésekre. Sok földművelő nép, például a föníciaiak és az inkák teraszokat építettek, hogy az öntözővíz jobban hasznosuljon. Az ipari forradalom előtti időkben azonban a természeti erőforrások kimeríthetetlennek látszottak. A valóban nagyszabású környezetalaktás az ipari forradalommal, illetve az Európán kívüli földrészek gyarmatosításával kezdődött. Az erdők, a szűzföldek és az őshonos állatvilág drámai pusztulása láttán születtek meg az első, mai szemmel nézve természetvédelmi intézkedések (erdővédelmi törvények Angliában és Németországban, az első nemzeti park Észak-Amerikában). A II. világháború utáni években figyeltek fel széles körben a népességnövekedésnek és a környezet súlyosbodó megterhelésének a negatív hatásaira, és kiderült, hogy a kísérleti atomrobbanásokból származó radioaktív szennyezés az egész Földön szétterjed. Nyilvánvalóvá lett, hogy e gondok megoldásához összehangolt intézkedésekre van szükség: egyre nagyobb teret kapott, majd

a környezetvédelmi minisztériumok vagy hasonló szervek megalakulásával önálló intézményrendszerhez jutott, gazdasági, politikai hatalom má nőtt a környezetvédelem.

Nemzetközi infózmények: Az 1970-es évekre a környezeti problémák túlléptek az országhatárokon. Az óceánok szennyeződését egyetlen ország sem tudja egymagában megakadályozni; a peszticidok és más veszélyes kemikáliák, a radioaktív por a vízzel, légáramlatokkal az egész Földön terjednek, keletkezési helyüktől függetlenül mindenhol veszélyt jelentenek. Megélenkült a nemzetközi környezetvédelmi tevékenység; világméretű kutatási programok indultak a környezet állapotának feltárására, a változások nyomon követésére, így az UNESCO égisze alatt a Nemzetközi Biológiai Program, az Ember és a Bioszféra. Új szervezetek születtek, így az ENSZ-szervek környezetvédelmi munkáját összehangoló ENSZ Környezetvédelmi Programja, vagy a Környezet és Fejlődés Világbizottsága. Tényfeltáró, helyzetelemző dokumentumokat adnak ki, ezek közül legismertebbek a nemzetközi szakemberekből 1968-ban alakult Római Klub jelentései, az ENSZ Természeti Világchartája, a WCED által készített Közös jövőnk vagy Brundtland-jelentés (1988). A kutatások eredményeire alapozva egyezményeket, konvenciókat javasolnak és írnak alá, ilyenek a ramsari egyezmény (1971) a vizes területek védelméről; a washingtoni egyezmény (1973) a veszélyeztetett állat- és növényfajok kereskedelméről; a genfi egyezmény (1984) a kén-dioxid-kibocsátás 30%-os csökkentéséről.

A környezetvédelmi problémák széles körű ismertetésére, az együttműködés lehetőségeinek feltárására nemzetközi értekezleteket rendeznek. A szakterület első világkonferenciáját Ember és Környezet címen az ENSZ rendezte (Stockholm, 1972). Ezt követték a veszélyes hulladékokkal (Bázel, 1985), a savas esőkkkel (Párizs, 1985), a fákkal és az erdővel (Párizs, 1986), az ózonpajzs védelmével (Montreal, 1987), az éghajlattal (Toronto, 1988) foglalkozó értekezletek. A stockholmi konferencia 20. évfordulóján rendezték a Környezet és Fejlődés Értekezletét (UNICED), más néven a riói csúcsot, vagy Föld-csúcsot a braziliai Rio de Janeiróban (1992. jún. 3-14.). Ez a tanácskozás a globális gazdasági fejlődés és környezetvédelem összeegyeztetésével foglalkozott. A riói csúcs a Föld vezetőinek eddigi legnagyobb találkozója volt: 178 ország képviselői, köztük 117 államfő vett részt rajta. Megállapodások és más dokumentumok aláírásával a Föld országainak többsége névlegesen elkötelezte magát arról, hogy a gazdasági fejlődést a környezetet és a meg nem újuló erőforrásokat kímélő módon fogja megvalósítani.

A riói csúcs legfontosabb megállapodásait tartalmazó dokumentumok a következők: a biodiverzitási egyezmény aláírásával az államok

kötelezettséget vállaltak állat- és növényfajtaik ősszeírására és a veszélyeztetett fajok védelmére. A Keretegyezmény a Globális Felmelegedésről és Éghajlatváltozásról kötelező érvényű megállapodás a széndioxid-, metán- és más üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentéséről; bár nem sikerült kötelezően előírni a csökkentés mértékét. A Riói Nyilatkozat a Környezet és Fejlődésről nem kötelező érvényű megfogalmazza a környezetkímélő fejlődés 27 alapelvét. Az Agenda 21 vázolja a környezet megtisztításának XXI. századi globális stratégiáit, és ösztönzi a környezetkímélő fejlődést. Az Erdőkről Szóló Nyilatkozat célja a Föld rohamosan fogyó trópusi erdeinek védelme: javasolja, hogy az egyes országok kövessék nyomon, milyen hatást gyakorol a fejlődés az erdei erőforrásaikra, és tegyenek intézkedéseket az erdőkarosítás megelőzésére.

A riói csúcson súlyos akadályt jelentett a gazdag északi ipari államok (Nyugat-Európa és Észak-Amerika) és a szegényebb déli harmadik világbeli államok (Afrika, Latin-Amerika, Közép-Kelet és némely ázsiai országok) ellentéte. A déli országok vonakodnak elfogadni az északiak által rájuk kényszerített, gazdasági fejlődésüket korlátozó környezetvédelmi szigorításokat, ha csak nem kapnak még több segílyt, mely - érveleikük szerint - segítené a környezetkímélőbb fejlődés megvalósításában. A sok egyezmény ellenére a mai napig hiányzik egy olyan, nemzetközi hatáskörű és mindenki által elfogadott szervezet, amely ezeknek a betartását ellenőrizné és adott esetben szankcionálhatna. A nemzetközi kapcsolatok jelenlegi rendszerében gyakorlatilag minden ország csak saját határain belül rendelkezhet.

Környezetvédelmi jog: A környezeti problémák mindig érdekütközésekkel járnak; a környezeti károk elhárítása nagy erőfeszítéseket, anyagi terhet jelent - kinek kell ezt magára vállalnia? A környezeti problémák általánossá válásával a korábbi esetleges szabályozás egy-egy jogrendszerre épült, amely - a környezeti problémák „határait nem ismerő” természetének megfelelően - egyre inkább nemzetközivé válik.

Magyarországon az első környezetvédelmi törvény 1976-ban, a jelenleg is érvényes 1995-ben jelent meg. Ez a törvény megfelel az Európa Tanács által kidolgozott modell alapelveinek, úgymint az elővigyázatosság, helyettesítés, a biológiai sokféleség védelme, a természeti erőforrások pusztításának tilalma, a „szennyező fizet” elve, a társadalom információhoz való joga és a társadalmi részvétel elve.

Környezetvédelmi technológia: A konkrét, helyi problémák megoldása, a szennyezések eltávolítása vagy - jobb esetben - megelőzése elsősorban technológiai úton történik. Ezek a technológiák ma már annyira tö-

megek és szerteágazók, hogy új iparágá szerveződnek. A környezetvédelmi ipar körébe tartoznak a szennyvíztisztítók, a kőntelenítők, füstgázleválasztók, gépjármű-katalizátorok, a rekultivációs munkák, a hulladékkezelési, veszélyeshulladék-ártalmatlanítási eljárások, a szelektív hulladékgyűjtés és újrahasznosítás, a hulladékégetők; a szelektív növényvédők szerek, a „környezetbarát” háztartási vegyszerek, a megújuló forrásokra alapuló energiatermelés, az energia- és anyagtakarékos gyártási technológiák.

Most pedig térjünk rá a **büntetőjogi szabályozásra**.

A Tv. 280. §-a:

(1) aki a földet, a levegőt, a vizet, az élővilágot, valamint azok összetevőit jelentős mértékű szennyezéssel vagy más módon

a) veszélyezteti,

b) olyan mértékben károsítja, hogy annak természetes vagy korábbi állapota csak beavatkozással állítható helyre,

c) olyan mértékben károsítja, hogy annak természetes vagy korábbi állapota nem állítható helyre,

büntettet követ el, és az a) pontban meghatározott esetben három évig, a b) pontban meghatározott esetben öt évig, a c) pontban meghatározott esetben két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki személyes használatra szolgáló mennyiséget meghaladó, özonréteget károsító anyagot vagy ilyen anyagot tartalmazó terméket az ország területére behoz, onnan kivisz, vagy azt forgalomba hozza, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki a környezetkárosítást gondatlanságból követi el, vétség miatt az (1) bekezdés a) pontja, illetve a (2) bekezdés esetén egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel, az (1) bekezdés b) pontja esetén két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel, c) pontja esetén három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Az (1) bekezdés a) pontja, valamint a (3) bekezdés első és második fordulata esetén az elkövető nem büntethető, az (1) bekezdés b) pontja esetén pedig büntetése korlátlanul enyhíthető, ha az elsőfokú ítélet meghozataláig a cselekménye által bekövetkezett veszélyt, illetve környezetkárosodást megszünteti, a károsodott környezetet helyreállítja.

(5) E § alkalmazásában szennyezés: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint azok összetevői jogszabályban vagy hatósági határozatban megállapított kibocsátási határértéket meghaladó terhelése.

Összesítő tobat, a környezetvédelem tizparancsolata a következokben foglalható össze:

1. A környezetvédelem és annak feladatköre fontosságának hangsúlyozása.
2. Az emberek figyelmének felhívása a környezetszennyezés romboló hatására.
3. A környezetszennyezés megakadályozása és a környezet védelme jogi eszközökkel.
4. Milyen hatóságok létesítése válik ezáltal szükségessé?
5. A büntetőjog idevonatkozó szabályozásának ismételt felülvizsgálata, a meglévő jogszabályok hatékonyságának elősegítése, újak alkotása.
6. A szakhatóságok alkalmazottainak permanens továbbképzése.
7. Morális felelősségtudat kialakítása.
8. Újabb szakértői testületek létrehozása.
9. Megfelelő szakértelemmel rendelkező nyomozó hatóságok és igazságügyi szervek kialakítása.
10. A generális és speciális prevenció maradéktalan érvényesítése.

Befejzéséként: mindannyiunknak tisztában kell lennünk azzal, hogy a természet a maga adottságaival és a benne lévő kincsekkel tette lehetővé az emberi kultúra és civilizáció kialakulását, ezért mindannyiunk érdeke és kötelessége annak védelme, mindennemű károsító tevékenységgel szemben.

Bibliográfia

- World Resources 1986 – a World Resource Institute felmérése a világgazdaság alapjait adó természeti erőforrásokról
J. M. Moran–M. D. Morgan–J. H. Wiersma: Introduction to Environmental Science (1986) – ökológiai és környezetvédelmi kézikönyv
E. P. Odum: Fundamentals of Ecology (1971) – ökológiai alapművek gyűjteménye, különös tekintettel az ökoszisztémák működésére, illetve az ökológiai és a környezeti problémák kapcsolatára
Rachel Carson: Silent Spring (1962, 1982) – a növényvédők szerek veszélyeire rádobdöntő könyv, amely bestsellerré, majd az ökológiai mozgalom alapművévé vált Amerikában
B. Commoner: Science and Survival (1966) – a tudomány és technika előre nem látott környezetkárosító hatásairól
P. R. Ehrlich–A. H. Ehrlich–J. P. Holdren: Ecoscience: Population, Resources, Environment (1977) – a legfontosabb környezeti problémák értékelésének tudományos alapjai
G. O. Barney: The Global 2000 Report to the President: Entering the Twenty-First Century (3. kötet, 1980–1981) – környezeti problémák és természeti erőforrások elemzése, előrelátása 2000-re

Környezetvédelmi Lexikon I-II. (1993)
Juhász-Nagy Pál: Természet és ember (1993) – esszék természet és ember kapcsolatáról, a környezetvédelem szemléleti, etikai vonatkozásairól
Juhász-Nagy Pál: Beszélgetések az ökológiáról (1984) – a mai napig az ökológia legjobb magyar nyelvű összefoglalása
Daniel Quinn: Izmael (1993) – a környezeti valóság legmélyebb történeti gyökereiről, a megoldás lehetőségeiről szóló kötet

D. Heinrich-M. Hergt: SH atlasz – Ökológia (1995) – az ökológia és a környezetvédelem legfontosabb tudnivalóit tartalmazza. Lester R. Brown: A világ helyzete (sorozat, 1987-től évenként) – a Worldwatch Institute évenkénti jelentése a legégetőbb világproblémákról
J. E. Lovelock: Gaia. A földi élet egy nézőpontból (1990) – a bioszférát szuperorganizmusnak tekintő („Gaiahipotézis”)

A bűnügyi költség a büntetőeljárásban a bíróság szemszögéből

Bevezetés

A bűnügyi költségnek a büntetőeljárásban napjainkban egyre nagyobb jelentősége van tekintettel arra, hogy annak összege évről évre magasabb. Az igazságszolgáltatásnak „ára” van és ezt az árat a büntetőeljárás során, közben vagy éppen a végén valakinek, vagy valakiknek viselnie kell. A bűnügyi költség esetenként nagyobb terhet jelenthet a vádlottra nézve, mint maga a kiszabott büntetés. A bűnügyi költség jelentősége növekedésnek az is az oka, hogy egyre több olyan „költség” merül fel, amely bűnügyi költségként jelentkezik.

Folyamatosan növekszik a büntetőeljárás törvényben a bűnügyi költséggel kapcsolatos paragrafusok – szakaszok száma és terjedelme. Az évek során folyamatosan és fokozatosan „cizellálódtak” a bűnügyi költséggel, eljárási költséggel kapcsolatos rendelkezések és jellemző módon a bűnügyi költséggel kapcsolatos rendelkezések a büntetőeljárás törvény szinte minden részében előfordulnak.

Számításaim szerint a büntetőeljárás törvény 606. §-ából kb. 34 paragrafus számos bekezdése érinti közvetve vagy közvetlenül a bűnügyi költség témakörét.

Tekintettel arra, hogy ezen rendelkezésekhez számos más jogszabály, rendelkezés, bírói gyakorlat is kapcsolódik, ezért áttekintésük nem is olyan egyszerű.

A büntetőeljárás során felmerült bűnügyi költség megállapítása, regisztrálása, folyamatos, a jogszabályoknak megfelelő kezelése és a viselésében történő végső döntés meghozatala munkaigényes, precízitást igénylő, fontos és kötelező feladat nem csupán a nyomozóhatóság és az ügyészség, de legfőképpen a bíróság számára.

Dolgozatom célja a bűnügyi költséggel kapcsolatos rendelkezéseknek a büntetőeljárás törvény rendszerében való végigkísérése, a kapcsolódó

jogszabályok és a gyakorlatban felmerülő problémákkal kapcsolatos bírói gyakorlat felvillantása és némi személyes vélemény a bűnügyi költséggel kapcsolatos vitatott, problémás rendelkezésekről.

I.

A védő

A Be. 48. § (9) bekezdése az ügyvédi törvény 31. § (4) bekezdése alapján részletezi a kirendelt védő költségeit, amelyek bűnügyi költségnek minősülnek.

Ezek a következők:

1. A védő az idézésre, értesítésre történő megjelenésért,
2. iratok tanulmányozásáért,
3. fogva tartott terhelttel a fogva tartás helyén történő megbeszélésért díjazásra, továbbá költség térítésre jogosult.

A pártfogó ügyvéd és a kirendelt védő részére megállapítható díjakat és költségeket a 7/2002. (III. 30.) IM rendelet szabályozza. A díjazás két részből áll: munkadíjból és költség térítésből. Utóbbi címén az ügyvéd tényleges készpénz-kiadásainak megtérítését is kérheti (postai levelezés, távbeszélő, utazás, parkolás, szállás, leírás díja, másolás költségei) azon keretek között, amit a rendelet megenged. A munkadíj kiszámításának alapja az éves költségvetésről szóló mindenkorai törvényben megállapított kirendelt ügyvédi óradíj összege.

A védő idézése, értesítése történő megjelenésekor felmerülő bűnügyi költségek

A bíróságok szempontjából fontos, hogy a Be. rendszere nem tesz különbséget idézés és értesítés között, mindkét esetben jogosult a védő költségei megtérítésére, ha megjelenik a tárgyaláson.

Az *útitköltség* vonatkozásában a hivatalos menetjegyek figyelembevétele a kötelező a bíróságok számára, ez lehet távolsági busz, vonat, helyi járatú buszjegy is.

Vasúti közlekedés esetén a II. osztályú menetjegy, autóbusszal történő utazás esetén az autóbusz viteldíja megtérítésére van lehetőség. Ha az ügyvéd személygépkocsival érkezik a tárgyalásra, akkor is csak a tömegközlekedési eszközök díjára jogosult. Az ügyvéd nem kötelezhető arra, hogy a tárgyalás helyére az éjszakai órákban utazzék (23 óra és 5 óra között) – 7/2002. (XII. 30.) IM számú rendelet 2. § (4) bekezdése. Ezt a bírónak

a tárgyalások kifizésénél figyelembe kell vennie, különösen a reggel 8 órakor kezdődő tárgyalások esetén. Távollabbról érkező ügyvéd ez esetben ugyanis – ha éjjel 23 óra és hajnali 5 óra között utazni kényszerül – szállásdíjat kérhet, amely nyilvánvalóan megemelheti a bűnügyi költség összegét.

A *szállásköltség* kevésbé gyakorlati jelentőségű kirendelt védő esetén, hiszen a bíróság általában a tárgyalás helyszínén, vagy ahhoz közel eső településen dolgozó ügyvédet jelöl ki és még a másodfokú bíróság előtt, vagy az ítéletbírálánál is azonos megyéből, vagy szomszédos megyéből érkező ügyvédekkel dolgozik a bíróság, amely miatt szállásköltség általában nem merül fel. Ráadásul a védő a székhelyétől távol eső bíróságon zajló tárgyalás előtt például másodfokon kérheti a felmentését [Be. 48. § (6) bekezdés], amely általában meg is történik. Természetesen lehetnek kivételek és előfordulhat az is, hogy a védő mégis szállás igénybevételére kényszerül.

Ha a közlekedési viszonyok miatt a kirendelt védő a tárgyalást megelőző napon érkezik a tárgyalás helyére, kérelmére az elszállásoláshoz *indokoltan* igénybe vehető szálloda (más szállás) igazolt díját meg kell téríteni. Az, hogy mi az indokolt díj, bírói mérlegelés kérdése. A bíróságnak ezen esetben számlát kell kérnie a védőtől.

A *védő jelenléti díjának* nagyságára a védő már előre következtethet a tárgyalás előtt, hiszen már az idézésére, értesítésére is rá kell vezetni a bíróságnak a tárgyalás várható időtartamát. A jelenléti díj a tárgyalás kezdetétől a tárgyalás berekesztéséig terjedő időre jár, minden megkezdett órára, a tárgyalási szünetekre, például ebédtidőre is, amely utóbbi rendelkezése hosszú ideig vita tárgyat is képezte. Persze ténylegesen a tárgyalás időtartama meghaladhatja a bíróság által tervezett időtartamot, a többletidőre is jár a védőnek a jelenléti díj.

A bíróságnak az *ügyvédi munkadíj* számításánál figyelembe kell vennie, hogy egy vagy több vádlott védelmét látja el a védő és ha áfaköteles, akkor az áfa összegét is fel kell tüntetnie a bíróságnak a BGH felé történő elszámolásnál az ún. utalványon. A 7/2002. (III. 30.) IM rendelet 6. §-a szerint több terhelt esetén felével emelhető a védőnek járó jelenléti díj összege, míg ha az eljárási cselekményt, tárgyalást nem lehet megtartani, ebben az esetben az alapdíj 50%-a jár a kirendelt védő részére.

Az ügyvéd díjazása az iratok tanulmányozása esetén

Az ügyvéd jogosult az iratok tanulmányozásáért az azzal töltött időre díjnak megtérítésére. Ezt a 7/2002. (III. 30.) IM rendelet 7. §-a határozza meg:

Üj jogintézmény, hogy a 7/2002. (III. 30.) IM rendelet 3. §-a alapján a kirendelt védőnek az eljárásban felmerült készkiadásait a bíróság, a pártfogyó ügyvéd készkiadásait az Igazságügyi Hivatal állapítja meg az ügyvéd által benyújtott tételes kimutatás alapján. Ha a pártfogyó ügyvéd kifejezetten kéri, vagy nem részletezi és igazolja készkiadásait, részére költségterítés átalány formájában kerül megállapításra. A költségterítés összege a pártfogyó ügyvédi munkadíj 25%-a.

Ha a kirendelt védő a bíróság által megadott határidőn belül készkiadásait nem részletezi és nem igazolja, a készkiadások a rendelkezésre álló adatok alapján kerülnek megállapításra.

A 7/2002. (III. 30.) IM rendelet 6. §-ának (8) bekezdése szerint: „A védő díját és költségeit a bűnügyi költségek előlegezésére vonatkozó szabályok szerint, annak felmerülésekor az állam előlegezi; A védő díját és költségeit az a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság előlegezi, amelynek eljárása során az költségként felmerült. Az irattanulmányozásért járó munkadíj iránti igényt a büntetőügy nyomozási, vádemelési és bírósági szakában legfeljebb egyszer, legkorábban az irattanulmányozást követő eljárási cselekmény alkalmával, annál a nyomozó hatóságnál, ügyészégnél, bíróságnál kell előterjeszteni, amely előtt a büntetőügy folyamatban van; ez előlegezi meg a munkadíját.”

II.

A bűnügyi költség

A *bűnügyi költség fogalmát* a Be. 74. §-a határozza meg. Az Alkotmánybíróság a 401/B/1992., a 34/B/1996., továbbá a 17/2005. (IV. 28.) AB határozataiban rámutatott, hogy az igazságszolgáltatási tevékenységet végző szervezetek fenntartásának és működtetésének költségei (nyomozó hatóság, ügyész, bíróság, büntetés-végrehajtási szervezet személyi dologi kiadásai) olyan általános bűnügyi költségek, amelyet közteherként az állam, közvetve az egész társadalom visel. Ezek a költségek a konkrét ügyekben nem jelennek meg.

A fentiekből következik, hogy a Be. rendelkezései csak az ún. szűkebb értelemben vett bűnügyi költségek elszámolására és viselésére vonatkoznak. A költségeket döntően az állam előlegezi, „elszámolásra” csak az ügydöntő határozatban kerül sor. Kivételek vannak, például a Be. 167. § (1) bekezdése és a Be. 352. § (2) bekezdése előírja azt, hogy az eljárási cselekmény

„A védőt erre irányuló indítványára a büntetőügy iratainak tanulmányozásáért (minden megkezdett 100 oldal irat után) függetlenül attól, hogy az ügyben hány terhelte védelmét látja el, az iratokat hány alkalommal tanulmányozta és hogy az iratokat helyettes újján tanulmányozta-e, a kirendelt ügyvédi óradíj összege, de úgymintként összesen legfeljebb a kirendelt ügyvédi óradíj 30-szorosának megfelelő összegű munkadíj illeti meg. A munkadíj megállapításánál nem vehető figyelembe arról az eljárási cselekményről készített jegyzőkönyv, amelyen a védő részt vett, továbbá olyan irat, amelyet a védő készített, vagy önállóan, illetve csatolmányként nyújtott be”.

Gyakorlatban felmerülő probléma, hogy hányszor tanulmányozhatja a védő az iratokat a büntetőeljárás során, hány órát számolhat el az irattanulmányozásra, ugyanis esetenként a sokvádlottas, nagy terjedelmű nyomozati iratokkal rendelkező büntetőügyekben az így felmerülő költségetemes összege is rúghat.

A lassan egységesülő gyakorlat szerint, ha az elsőfokú eljárás során az ügyvéd már tanulmányozta az iratokat, akkor másodfokon ez legtöbbszőr már nem indokolt ismételtlen, hiszen a nyomozati iratokat az első tanulmányozás során már látta az ügyvéd, az összes többi eljárási cselekményen részt vett, illetve vehetett, postai úton kézhez kapta, kaphatta azokat. Indokolt a teljes iratanyag tanulmányozása és jogosult az olyan ügyvéd a tanulmányozásért felvehető díjra, aki másodfokon került kirendelésre az eljárásba.

A tanulmányozás tényét a bíróság büntető lajstrom irodája igazolja és a 7/2002. (III. 30.) IM rendelet alapján a díj pontosan kiszámítható, annak maximumösszege is meghatározott.

A fogva tartott terhelttel a fogva tartás helyén történő megbeszélés ügyvédi díja

A fogva tartott vádlottakkal való tárgyalás idejét a bv-intézet, esetlegesen fogda igazolja. A bíróság által megállapított díj szintén bűnügyi költségnek minősül. A konkrét díjszabással ebben az esetben a 7/2002. (III. 30.) IM rendelet 6. § (6) bekezdése foglalkozik, mely szerint: „A fogva tartásban levő terhelttel folytatott megbeszélés esetén a védő díjazására az általános rendelkezéseket kell alkalmazni azzal, hogy a terhelttel folytatott megbeszélésért megkezdett óránként a kirendelt ügyvédi óradíj 50%-nak megfelelő összeg jár. A megbeszélés időtartamát a terhelte fogva tartását foganatosító szerv igazolja a büntetőügyben eljáró hatóság részére.”

kép-, vagy hangrögzítésének költségeit is az indítványozó sértettnek, terheltnek, vádlottnak kell előlegeznie.

A Be. 74. § (1) bekezdése meghatározza a bűnügyi költség fogalmát, eszerint:

„Bűnügyi költség:

a) az a költség, amelyet az ügyben az eljárás megindításától a büntetés végrehajtásának befejezéséig, továbbá a rendkívüli jogorvoslati eljárás, valamint a különleges eljárások során az állam előlegezett,

b) a terheltnek, a sértettnek, a magánfélnek, a pótmagánvádlónak és a magánvádlónak, a terhelt és a sértett törvényes képviselőjének az ügyben felmerült *készkiadása*, *akkor is ha azt az állam nem előlegezte*,

c) a kirendelt védőnek, a sértett, a magánfél, valamint a pótmagánvádló képviselőjének *készkiadásai és díja*, *akkor is ha azt az állam nem előlegezte*.

Az állam által előlegezett bűnügyi költség fogalmát a Be. 74. § (2) bekezdése példálózó felsorolásban részletezi. Ezek szerint „a Be. 74. § (1) bekezdés a) pontjában említett költség különösen:

1. a tanú megjelenésével felmerült költség,
2. a szakértő, illetőleg a szaktanácsadó részére megállapított munkadíj és költségterítés,
3. a lefoglalt dolog szállításával és megőrzésével felmerült költség, valamint
4. a tolmács díja és költségterítése.”

A tanú megjelenésével kapcsolatos költségek

A tanú költségeivel kapcsolatos rendelkezések jogszabályi alapja az 1/1969. (I. 8.) IM számú rendelet a tanúk díjazásáról. Ezen rendelet korszerűtlen rendelkezéseket tartalmaz, mégis fogódzó a bíróságok számára. A tanú számára meg kell téríteni: *utazásának költségeit*, *főszabályként a tanú utazásához tömegközlekedési eszközt köteles igénybe venni*. *Élnie kell az öt bármilyen címen megillető kedvezményekkel (köztisztviselői, nyugdíjasutazási-kedvezmény stb.)*. Engedélyezni lehet számára gépkocsihasznaletot is (például mozgássérült esetén) előre, de a jogszabály nem zárja ki az utólagos engedélyezést sem. A tanút az útiköltség részletes szabályozásáról előzetesen tájékoztatni kell például idézésben, annak mel-lékletében. A tanú is kerülhet olyan váratlan helyzetbe, amelynek következtében a tömegközlekedési eszközöket mégsem tudja igénybe venni, ám megjelenési kötelezettségének mindenképpen eleget kíván tenni. Ez a gyakorlatban nehezen meghonosodó – szemlélet adott esetben nagyobb előnyt jelent az igazságszolgáltatás eredményes, hatékony és gyors

működtetéséhez, mint az a ma már jelentéktelen különbség, amely a tömegközlekedés és a gépkocsihasznalet díja között mutatkozik.

A tanú sem kötelezhető hogy 23 óra és hajnali 5 óra között utazzon. Ha ez mégsem kivitelezhető a tanú részére szállást kell biztosítani. Ezen esetben általában olcsóbb a gépkocsihasznalet engedélyezése, mint a szállás igénybevétele. (BH 1980/2003.)

Ha munkaviszonyban, vagy munkaviszony jellegű jogviszonyban áll, a tanút *távolléti díj* illeti meg. Ha nem jár neki távolléti díj, akkor óránként 60 forint, összesen 330 forint díj jár neki, valamint 100 forint ellátási költség, ha 8 óránál többet van távol a tanulás miatt. Manapság ezen rendkívül alacsony díjazásra a tanúk közül szinte senki nem tart igényt, így gyakorlati jelentősége jelenleg nincsen. Az 1/1969. (I. 8.) IM rendeletet 383/2007. (XII. 23.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdés d) pontja 2008. július 1-jétől hatályon kívül helyezte.

A bíróságok ésszerű ügyintézésével sok költséget takaríthatnak meg, például milyen megjelenési módot biztosítanak, kihallgatás időpontjának célszerű megválasztása, megkeresett bíróság alkalmazása.

A tanú érdekében eljáró ügyvéd (Be. 80. §) költségei, készkiadásai nem számolhatók el.

Szakértők, szaktanácsadók számára megállapított munkadíj, költségterítés

A szakértőkre, szaktanácsadókra vonatkozó rendelkezéseket a Be. 105. § (6) bekezdése (szakértőkre), illetve a Be. 105. § (7) bekezdése (szaktanácsadókra) tartalmazza.

A Be. 105. § (6) bekezdése alapján a szakértő a szakértői vizsgálatokért, a szakvélemény elkészítéséért, valamint a bíróság, az ügyészség, illetőleg a nyomozó hatóság előtti idézésére történő megjelenésért díjazásra, továbbá az eljárással kapcsolatos *igazolt készkiadásainak megtérítésére jogosult*.

A szakértők díjazására vonatkozó részletes szabályokat a 3/1986. (II. 21.) IM rendelet rögzíti. Az igazságügyi szakértőnek, az igazságügyi szakértői intézménynek, az orvostudományi képzést folytató egyetem igazságügyi orvostani intézetének, egyetemi intézeteknek, a szakértői vélemény végett megkeresett egyéb szervezetnek, továbbá a szakértőként alkalmazott más személynek, valamint a szaktanácsadónak (Be. 182. §) a szakértői tevékenységért munkadíj és költségterítés jár. Az igazságügyi szakértői és kutatóintézetek, valamint a bűnügyi szakértői és kutatóintézet igazságügyi szakértői intézmény.

A bíróság által meghozott, a szakértői díjat megállapító határozat ellen külön jogorvoslatnak van helye. A jogorvoslati nyilatkozatra jogosult az ügyész, a terhelt, a védő és a szakértő. A bíróság eljárása során hozott díjmegállapító végzés elleni fellebbezés nem halasztó hatályú, tehát a fellebbezésre tekintet nélkül intézkednie kell a szakértői díj kifizetése iránt.

A bíróságnak törekednie kell arra, hogy a szakértők részletes díjjegyzéket, költségelszámolást csatoljanak, hiszen a bíró által meghozott költséget megállapító végzésnek ez az alapja. A szakértőnek a díjjegyzékben meg kell határozni a vélemény előkészítéséhez és elkészítéséhez ráfordított órákat.

Az igazságügyi szakértők részére megállapított díjakat az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló 3/1986. (II. 21.) IM rendelet tartalmazza. A szakértőt a munkadíj és a készíadások mellett az utazással töltött időre is díjazás illeti meg a *Szakértői tv.* (2005. évi XLVII. tv. 17. §) felhatalmazása alapján. Ezen 17. § határozza meg, hogy azokban az ügyekben, amelyekben a hatóság hivatalból folytat le bizonyítást, vagy a bizonyítás hivatalból történő elrendelésének is helye lenne, az egyes vizsgálatok elvégzéséért felszámítható díjat (munkadíjat és költségeket) a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara javaslata alapján a miniszter évente rendeletben határozza meg. Ezen díjak az eseti szakértői, valamint a szervezeti szakértői díjazásra is irányadóak.

a) A szakértő munkadíja

A szakértők díjazására a 3/1986. (II. 21.) IM rendelet I. számú melléklete a mérvadó, amely tartalmazza az éppen aktuális díjakat (orvos szakértő, pszichológus szakértő, tűzvédelmi szakértői tevékenység, kriminálisztika és egyéb természettudományos módszerekkel megvalósított vizsgálatok, vegyészeti és toxikológus szakértő, írás-, okirat- és okmányszakértő, fegyverszakértő, ujjnyomszakértő, egyéb szakértői tevékenység, valamint a szakkonzultáns és segédszemélyzet) munkadíjait. Jelenleg a tárgyaláson az ún. „alap” jelenléti díj megkezdett félóránként 2000 forint, 2008. január 1-jétől tárgyaláson kívül megkezdett félóránként 4000 forint.

Ha a szakértői vizsgálatban és a szakértői vélemény elkészítésében több szakértő, szakközreműködő, illetve más segítséget nyújtó személy vesz részt, a díjazás valamennyiüket megilleti. Mindannyiuk munkadíjáról, költségeiről külön költségjegyzéket kell benyújtani, amelyet a bíróság külön-külön vizsgál. A költségeket legkésőbb a szakértői véleményvel együtt, vagy annak benyújtását követő 15 napon belül kell feltüntetni. Ebben az áfát külön fel kell tüntetni, vagy a csatolt számlát kell részletezni.

A munkadíj a vélemény elkészítésére fordított idő alapján a 3/1986. (II. 21.) IM. rendelet I. számú melléklete szerinti kulcsok figyelembevételével állapítható meg.

Az eljáró bírónak az elszámoláskor figyelembe kell venni az ügy benyújtultságát, a laboratóriumi vizsgálatok díját, illetve azt, hogy a szakértői tevékenység az alapeljárásban, vagy felülvizsgálati eljárásban születt-e. A felszámított díj összegét a kirendelőnek (például bíróság) kell eltenőriznie.

A bíróság joga és kötelezettsége a szakértői vélemény költségjegyzékének alapos vizsgálata. A gyakorlatban a bírónak ellenőriznie kell, hogy – akár elírás – folytán a rendelet mellékletében foglalt tarifák kerültek-e elszámolásra, de meg kell vizsgálni a szakértő által a szakvélemény elkészítésére fordított idő nagyságát is.

Megítélésem szerint a Be. 109. §-a alapján mód és lehetőség van a díjjegyzékben szereplő szakértői díj felülvizsgálatára és a költségmegállapító végzésben attól eltérő összeg megállapítására. A Be. ezen szakasza szerint ugyanis, ha a szakértő által benyújtott díjjegyzék hiányos, annak kiegészítésére, pontosítására, részletezésére is felhívhatja a bíróság a szakértőt. Elvileg mód és lehetőség van a szakértő által a szakvélemény elkészítésére fordított időnek a felülvizsgálatára, esetleges csökkentésére, de ez véleményem szerint csak kivételes esetben célszerű, ha a ráfordított idő *egyértelműen és jelentősen meghaladja az ésszerű kereteket*. Ugyanis meglehetősen visszatetszést szülhet, hogy a bíróság „megbízik” a szakértőben, elfogadja az általa tett megállapításokat, de ugyanakkor „kétkedik” a díjjegyzék tartalmának, vagy tartalma egy részének a valóságában.

A jelenléti díj számítását a gyakorlatban is részletezi, taglalja a 3/1986. (II. 21.) IM rendelet 3. §-a. Fontos, gyakorlati jelentőségű szabályokat tartalmaz a tárgyalás elmaradása, félbeszakítása esetére. Ha a szakértő a tárgyalás megkezdésére kitűzött időpontban megjelent, a tárgyalás megkezdéséig, illetőleg a tárgyalás elhalasztása közléséig eltelt időt figyelembe kell venni a jelenléti díj kiszámításánál. Ha a megjelent szakértő a tárgyalás megkezdésére kitűzött időponttól számított fél órán belül értesül a tárgyalás elmaradásáról, időmulasztás címén a jelenléti díj felére jogosult. Ha a bíróság a tárgyalást két órát meg nem haladó időre félbeszakítja (például ebédszünet), azt az időtartamot – óradíjas szakértő alkalmazása esetén – a jelenléti időbe be kell számítani. Ha a szakértő csupán megbízását vétele, vagy vélemény benyújtása végett jelenik meg, utazási költséget csak akkor számíthat fel, ha a bíróság felhívására jelent meg személyesen. A szakértőt a tárgyaláson történő megjelenéséért jelenléti díj, utazással eltöltött időre óradíj és utazásiköltség-térítés illeti meg.

Végezetül, ha a szakértő ugyanazon a napon több ügyben működik közre, a jelenléti díjat mindegyik ügyben külön-külön kell megállapítani. Fontos szabály, hogy a szakértői vélemény elkészítésére vonatkozó sürgetősre adott választ, valamint az elkészített lelet, vagy szakvélemény hiányainak pótlásáért, vagy hibáinak kijavításáért a szakértő külön díjat nem számíthat fel és a bíróság nem állapíthat meg.

A bíróság a jogerős szakértői díjat megállapító határozatát, vagy utalványt – kifizetés céljából – a díjjegyzék 1 példányával együtt 8 napon belül megküldi az illetékes BGH-nak, illetőleg a lelet, vagy az ellátmány kezelésével megbízott dolgozónak. A BGH három munkanapon belül felhívja a szakértőt a számla benyújtására. A BGH a megállapított szakértői díjat a számla benyújtásától számított 8 munkanapon belül kiutalja. Ha a szakértő azt 30 napon belül személyesen nem veszi át, postán küldik el neki az összeget.

Az igazságügyi szakértői intézmény alkalmazásában álló szakértő külön díjazásra nem jogosult, kivéve, ha a szakértői feladatát saját nevében munkaidőn kívül, külön megbízás alapján látja el, ezért a tevékenységért a díj közvetlenül őt illeti meg.

b) A szakértő költségei

A szakértő költségként számolhatja el a szakvélemény elkészítésével összefüggésben kiküldetésének díját, utazási költségeit, fényképezési, másolási igazolt készkiadásait. Saját gépkocsihasznalet költségét, illetve az ezzel összefüggő parkolási díjat csak akkor érvényesíthet, ha ehhez a kirendelő – jelen esetben a bíróság – előzetesen hozzájárult.

A szakértői díj megállapításánál a gyakorlatban a legtöbb problémát a költségátalány számítása jelenti. Ennek során különbséget kell tenni *költségátalány* és *számlával nem igazolható költségek* között.

A szakértői díjrendelet 6. §-a a szakértő igazolt készkiadásainak felszámítására ad módot, míg a 10. § a számlával nem igazolt költségek vonatkozásában rendelkezik az ún. költségátalány számításáról.

Elszámolásának két módja lehet. Alkalmában a költségátalány a szakértői munkadíj 35%-ában, de legfeljebb 100 000 forintban állapítható meg. (Szukségképpen felmerülő, de tételesen nem kimutatható költségek, posta, telefon, irodaszer költsége.)

Szakvélemény felülvizsgálata esetén a költségátalány összege a bizottságoktat és a szakreferenseket együttesen megillető munkadíj 20%-a lehet. Ennél magasabb összeg megállapítására csak a szakértői díjrendelet 10. § (2) bekezdésében felsorolt speciális vizsgálatok (például vér-, szérum- és enzimtulajdonságok különböző szempontú vizsgálati, isoelektromos

fókuszálás, vérből DNS-tulajdonságok meghatározása, egyes vegyszeti és toxikológiai vizsgálatok) esetében van lehetőség. Ez utóbbi vizsgálatok díja sem szabad megállapodás tárgya, a költségátalány összege tételesen meghatározott. Arra azonban semmiképpen nincs mód, hogy a szakértő érvényesítse mind a szakértői díj 10. § (1) bekezdés, mind a (2) bekezdés megfelelő pontjait által megállapított díj együttes összegét, illetve a jelenléti díj után is költségátalányt állapítson meg. Ebből következően a kétszeres, vagy többszörös elszámolás minden jogi alapot nélkülöz (BH 2005/10/344.). A szakértői díjrendelet 10. § (1) és (2) bekezdése az általános és speciális viszonyban áll egymással, utóbbi éppen azért rendeltetett, mert számol azzal, hogy a vizsgálatok bekerülési költsége aránytalanul magas a 10. § (1) bekezdésében meghatározott „normál” átalányhoz képest.

A szakértői díjak megállapításával, viselésével kapcsolatosan kiterjedt bírói gyakorlat létezik. Ezek közül néhány fontosabb jogeset:

A bíróságnak joga és kötelessége a szakértői tevékenység, a ráfordított idő a vélemény elkészítésére feltüntetett óraszámok ellenőrzése. (Legfelsőbb Bíróság BH 1992/271. szám)

A szakértő nem számíthat fel díjazást az olyan ismeretek elsajátítása végett kifejtett tevékenységéért, amelyekkel szakértői mivoltánál fogva rendelkeznie kell. (BH 1987/57. szám)

Az ügyben kirendelt szakértő által kért szaktanácsadó, szakközreműködő kirendelésének, a szakértői munkában való részvétele engedélyezésének és az engedélyezett közreműködés díjazásának kérdésével foglalkozik a BH 2000/170. számú jogeset, míg a szakértői díj megállapításánál irányadó szempontokra a BH 1998/329. számú jogeset mutat rá.

Költségátalányt kell megállapítani az igazságügyi szakértő (igazságügyi szakértői intézmény, szaktanácsadó) részére a számlával igazolható, de szükségszerűen felmerülő költségeinek fedezésére. A szakértő munkadíjának 35%-át, de legfeljebb 100 000 forintot azonban a költségátalány nem haladhatja meg, ha a költségátalány számítása az általános szabályok szerint s nem a speciális vizsgálatok tekintetében merül fel. A költségátalány összege akkor haladhatja meg a 100 000 forintot, ha annak felszámítása a konkrét vizsgálatok során (vérvétel, DNS-vizsgálat stb.) történik. Nincs arra lehetőség, hogy a költségátalány az általános szabályok szerint a szakértő munkájához kapcsolódóan speciális vizsgálatok kapcsán is felszámításra kerüljön. (BH 2005/344. szám)

A szakértői díjat megállapító végzésnek tartalmaznia kell mindazokat az adatokat, amelyek alapján a díjmegállapítás helyessége ellenőrizhető, így költségátalány felszámításánál mindannak a vizsgálatnak (tevékeny-

ségnek) az adatait, amelyekből a díj iránti igény jogossága megállapítható. (BH 2002/219. szám)

A vádemelést követően az ügyész indítványát tartalmazó átiratnak a terhelt anyanyelvére való lefordításával járó költséget – függetlenül attól, hogy a lefordításról az ügyész volt köteles gondoskodni – az ügyben eljáró bíróság állapítja meg és előlegezi. (BH 2005/8. szám)

A Be. 113. § (1) bekezdése alapján, ha a szakértő a közreműködést, vagy a véleménynyilvánítást a megtagadás következményeire történt figyelemzés után jogosulatlanul megtagadja, rendbirsággal sújtható és az okozott költség megfizetésére kötelezhető. Ha a szakvélemény előterjesztésével a kirendelt társaság vagy szervezet vezetője által kijelölt szakértő indokolatlanul késlekedik, rendbirság kiszabásának van helye és az okozott költség megfizetésére kell kötelezni. A kötelezésnek a kirendelt gazdasági társasággal, szakértői intézménnyel, szervezettel, vagy szakértői testülettel szemben van helye – tehát nem a szakértővel szemben.

Lefoglalt dolog szállítása, őrzése során felmerült költségek

Ezen költségeket számlával kell igazolni. E tekintetben külön díjszabás nincs, a piaci árat kell figyelembe venni, ezeket a költségeket bűnügyi költségeknek kell tekinteni. Rendkívül jelentős lehet bírósági szakban az olyan ügyekben felmerült ez irányú bűnügyi költség, ami nagy terjedelmű dolgok – például autók, raktárkészlet stb. – tárolásával kapcsolatosan merült fel. Ez felveti ezen ügyek mielőbbi gyors letárgyalásának az igényét is.

Az őrzési költségeknek csak az a része hárítható a terheltre, amely a határozat jogerőre emelkedése előtt merült fel. E szabály irányadó a különleges eljárásban is.

Az ítélet jogerőre emelkedése után a lefoglalt dolgok tárolásánál felmerült költségeket már az állam viseli. (BH 1994/305., FBK 1993/36. szám)

Tolmács díja, költségtérítése

A tolmáccsal a Be. 114. §-a is foglalkozik a költségeket illetően, amikor az (1) bekezdés kimondja, hogy a törvénynek a szakértőkre vonatkozó rendelkezései a tolmácsra is irányadók. Tolmácson a Be. szerint a szakfordító is érteni kell.

A tolmácsot feladatának ellátásáért díjazás illeti meg, amely a korábbi jogi szabályozás hatályon kívül helyezése folytán jelenleg szabad megál-

lapodás tárgyát képezte, amelynek onnagazdászúsága az adott idegen nyelv gyakorisanának függvénye.

A tolmács és a szakfordító díjazására külön jogszabály nem vonatkozik. A díjak alakulására kihatással vannak a szakfordítói irodák, a konferenciatorlmácsolást végzők díjszabásai, továbbá a tolmácsolt nyelv elterjedtsége. A bíróság a tolmács díját ésszerű határok között, az irodák irányelve és a tolmácsolt nyelv gyakorisanának figyelembevételével állapítja meg.

Tájékoztató jelleggel figyelembe vehetők a belügyi ágazatba tartozó közigazgatási hatósági eljárásban közreműködő tolmácsok, jeltoimácsok díjazásáról szóló 12/2006. (III. 14.) BM rendelet díjszabásai, ez azonban az igazságügyi ágazatot nem köti, ráadásul nélkülözi a nyelvek közötti differenciálást.

A nyelvi tolmácsokkal azonos megítélés alá esnek a jelnyelvi tolmácsok is. (BH 2003/310., BH 1998/473.)

Ha a magyar anyanyelvű és állampolgárságú terhelt a bűncselekményt külföldön követte el és az elkövetés helyén folytatták le a nyomozást, majd a büntetőeljárás a magyar bíróság folytatta le, a nyomozati iratoknak magyar nyelvre történő lefordítása nyomán felmerült bűnügyi költség megtérítésére a bűnösnek kimondott vádlottat kell kötelezni. (BH 1980/376., BH 1987/392.)

Személyes költségmentesség engedélyezése

A Be. 74. § (3) bekezdése foglalkozik a személyes költségmentességgel, amely viszonylag új jogintézmény a büntetőeljárásban. Részletes szabályait a 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet tartalmazza. Ennek alapján a terheltet a személyes költségmentesség engedélyezése esetén meghatározott kedvezmények illetik meg:

– A bíróság védőt rendelhet ki számára (ha ez korábban még nem történt meg).

– Kirendelt védő díját, költségét az állam viseli (ha a Be. szerint az eljárásban védő részvétele kötelező és a terhelt részére már rendeltek ki védőt, a személyes költségmentesség engedélyezése napjától a kirendelt védő díját és költségét a Be. 74. § (3) bekezdés c) pontja értelmében az állam viseli) – [9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM rendelet 7. § (2) bekezdése].

A személyes költségmentesség engedélyezésére irányuló *eljárési szabályokat* a hivatkozott 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet részletezi:

A teendők a bíróság számára már a vádirat közlésénél elkezdődnek, ugyanígy is ha a vádlott a személyes költségmentesség lehetőségéről a vádirat köz-

lésével egyidejűleg nem szerez tudomást, a később benyújtott kérelmet nem utasítható el arra hivatkozással, hogy az a vádirat közlésétől számított 15 napon túl érkezett a bírósághoz. (BH 2005/342. szám)

A rendelet részletezi a személyes költségmentességet megalapozó körülményeket a jövedelmi és vagyoni viszony igazolására, a személyes költségmentesség engedélyezésére, a jogosultság felülvizsgálására és a személyes költségmentesség megadására vonatkozó szabályokat és egy mellékletben a „személyi adatokról és vagyoni helyzetéről szóló nyilatkozat” formanyomtatványt, amit a bíróságnak használnia is kell.

A gyakorlat számára legfontosabb szabályok, hogy a kérelmet a vádelést követően lehet a bíróságnál benyújtani, legkésőbb a vádirat közlésétől számított 15 napon belül. Ennek a határidőnek az elmulasztása esetén a Be. 65. §-a alapján van helye igazolásnak.

Jövedelmi, vagyoni viszonyok vizsgálata nélkül személyes költségmentességben kell részesíteni a kérelmezőt, ha

- kiskorú és átmeneti, vagy tartós nevelésbe vették,
- az eltartásra szoruló személy, vagy az eltartásáról gondoskodni köteles személy rendszeres segélyben részesül,
- hajléktalan.

Minden más esetben tisztázni kell a kérelmező vagyoni, jövedelmi viszonyait a bíróságnak, ehhez be kell nyújtani a kérelmezőnek a kérelmezéshez a rendelet mellékletét képező nyomtatványt. A benyújtott kérelem, igazolások alapján dönt a bíróság és elutasíthatja a kérelmeket, de engedélyezhet is személyes költségmentességet, ezen döntését azonban hivatalból is felülvizsgálhatja, ha olyan adat, tény merül fel, amely a személyes költségmentességre való jogosultság vonatkozásában változásokat tartalmaz.

Évente köteles a bíróság felülvizsgálni a döntését, illetve a kérelmező is köteles bejelenteni körülményei változását. A nyilatkozatot, igazolásokat 60 napon belül lehet figyelembe venni.

A személyes költségmentesség nem jelenti azt, hogy a jogosult teljes egészében mentesülne a bűnügyi költségek viselésé alól. Bűnösségének megállapítása esetén terhelik a tanú díjával, kiadásaival, szakértő díjával és kiadásaival, a kiküldött bíró stb. közreműködésével kapcsolatos költségek. A költségmentesség intézménye csupán a védelemhez való jog gyakorlása tekintetében hivatott a vádlottak anyagi helyzete közötti különbségeket kiegyenlíteni. A terheltek anyagi helyzete közötti differenciák kiküszöbölésére, enyhítésére más jogintézmények hivatottak (használat, részletfizetés Be. 592–593. §, illetve a bűnügyi költség megfizetésének elengedése Be. 599. §).

A Be. 74. § (4) bekezdése szabályozza, hogy a személyes költségmentesség tárgyában hozott határozat, illetőleg az okozott költség viselésére kötelező határozatnak a költség viselésére vonatkozó rendelkezése elleni jogorvoslat halasztó hatályú.

A bírói gyakorlat számára még fontosabb az a szabály [Be. 74. § (5) bekezdés], hogy a rendőri elővezetés és rendőri kísérés költsége nem bűnügyi költség, ezekre külön jogszabály, a 2/1986. (IV. 21.) BM–IM–PM együttes rendelet az irányadó. A gyakorlatban viseléséről a bírósági szakban azt követően kell dönteni külön határozatban, amikor a költség felmerül. A későbbiekben az érdemi ítélet meghozatala során sem szabad beépíteni a bűnügyi költségbe. Behajtása a bűnügyi költségtől teljesen elkülönülten történik.

A Be. 74. § (5) bekezdésében leírt szabályokhoz kapcsolódik a Be. 162. § (7) bekezdése is, amely kimondja, hogy az elővezetés külön jogszabályban meghatározott költségeinek megfizetésére az elővezetettet kell kötelezni.

III.

Bűnügyi költség és a szemle

A Be. 119. § (4) bekezdése tartalmazza, hogy: „Ha a szemle tárgyát egyáltalán nem, vagy csak jelentős nehézség, illetve költség árán lehetne a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elé vinni, a bíróság a szemlét a helyszínen tartja meg.”

Ezen rendelkezés egy költségérzékenységet kifejező, takarékoságra szorító rendelkezés, melyet a bíróságnak mindenkor figyelembe kell venni.

Mérlegelés kérdése, hogy mi az a törvény által emlegetett „jelentős költség”, de talán annyiban megfoghatóbb lehet ez a kifejezés, hogy ha az ügy tárgyat tekintve (elkövetési érték, kár, vagyoni hátrány stb.) összegét megközelíti, túllépi, a szemlét talán valóban a helyszínen célszerű megtartani. A muzeális tárgyakat sem célszerű például a bíróság elé vinni. A költségeket növelhetik ugyanis az őrzés, állagmegóvás, biztosítás, biztonság, stb. kiadásai, a bíróságnak meg kell gondolnia, hogy esetleg a helyszíni szemle nem célszerűbb és olcsóbb-e, annál is inkább, mert az kiküldött, vagy megkeresett bíró útján is lefolytatható.

Ezen utóbbi esetben a helyszíni szemlét elrendelő bírónak rendkívül részletesen és precízen elő kell írnia a megkeresett bírónak, hogy mit kell szemügyre vennie és pontosan milyen szempontok alapján.

A határozat

A Be. 169. § (1) bekezdése szerint az ügyész, illetve a nyomozó hatóság (több más között):

- a kirendelt védő díjának megállapításáról [Be. 48. § (6) és (9) bekezdés],
- a mulasztással és meg nem jelenéssel okozott költség viselésére kötelezésről (Be. 69. §),
- a bűnügyi költség megállapításáról [Be. 74. § (2) bekezdés],
- a személyes költségmentességről [Be. 74. § (3) – (4) bekezdés], illetve
- az okozott költség viselésére kötelezésről,
- a szakértő díjának megállapításáról [Be. 105. § (6) bekezdés],
- a tolmács díjának megállapításáról (Be. 114. §)

Látszólag a Be. ezen kötelezettséget csupán az ügyész, illetve a nyomozó hatóság számára írja elő, de a Be. szerkezetéből adódóan ezen rendelkezés a későbbiek során a bírósági eljárás során is irányadó, tehát a fentebb felsoroltakról a bíróságnak is határozatban kell dönteni.

V.

A hatósági tanú költségei

A hatósági tanú a Be. 183. § (6) bekezdése alapján a tanú költségeinek megtérítésére vonatkozó rendelkezések szerint jogosult költségérté-
tésre.

Hatósági tanút főszabályként nyomozás során alkalmaz a hatóság, felmerült költségeit a költségjegyzékbe bejegyzik, azt a későbbiek során a bíróság a bűnügyi költségbe beszámítja. Azonban hatósági tanút alkalmazhat a bíróság is például helyszíni szemléken, bizonyítási kísérleteken, alkalmanként ebben az esetben a hatósági tanú költségeit végzésben a bíróságnak kell megállapítania.

Abban az esetben, ha a hatósági tanút utóbb tanúként kell kihallgatni a bíróságon, a szükséges kioktatási kötelezettség feloldása után a hatósági tanú meghallgatható a tárgyaláson, s költségei megtérítésére jogosult. Költségei bűnügyi költségnek számítanak.

A nyomozási bíró eljárása során felmerült bűnügyi költségek

A nyomozási bíró eljárására vonatkozó általános eljárási szabályok szerint azt az eljárásban felmerült bűnügyi költséget, amelyet a Be. 74. § (1) bekezdés a) pontja szerint az állam előlegez, a nyomozási bíró állapítja meg, de az ügyész előlegezi.

A nyomozási bíró előtt folyó eljárás nem önálló eljárási szakasz, az itt felmerült költségek is a nyomozás költségei, amelyeket a bűnügyi költségek előlegezéséről szóló 21/2003. (VI. 24.) IM–BM–PM együttes rendelet szerint a nyomozó hatóság előlegez, a nyomozási bíró egyetlen feladata a költségekkel kapcsolatosan azok megállapítása.

A Be. 217. § (3) bekezdés g) pontja szerint a vádirat tartalmazza a bejelentett polgári jogi igényt és az ún. egyéb indítványokat is, amely értelmezésem szerint a bűnügyi költség vádirat megírásáig fennálló összegére és annak viselésére vonatkozó indítvány megtételére is vonatkozik. Erre a bíróságnak figyelemmel kell lennie, mint „kiindulási alapra”, amelyre aztán az esetek többségében még számos más, a bírósági szakban felmerült költség is rakódik. A 2007. évi CLXII. törvény 17. §-a kiegészítette a Be.-t a 226/A. §-sal. Eszerint: „ha az ügyész az eljárást megszünteti, a bűnügyi költséget az állam viseli. A terheltet kötelezni kell annak a költségnek a megfizetésére, amely a mulasztása folytán merült fel.” Ezzel kapcsolatosan a bíróságnak nincsen teendője.

VII.

A tárgyalás során felmerült bűnügyi költségek és az ezzel kapcsolatos feladatok, továbbá a perbeszédrel és az ügydöntő határozat meghozatalával kapcsolatos rendelkezések a bűnügyi költség tükrében

A Be. 248. §-a tartalmazza, hogy a tárgyalás vezetésének és rendjének fenntartása körében hozott határozatok ellen külön fellebbezésnek nincs helye, kivéve ha a határozat rendbíróság kiszabásáról, költségek viselésére kötelezésről, vagy őrizetbe vételről rendelkezik.

A rendfenntartás kérdésében a bíróság pervezető végzéssel határoz, így az ellen fellebbezésnek nincsen helye. A kivételek között található a rendbíróság kiszabásáról, az őrizetbe vételről és a bűnügyi költség viselése-

séről szóló rendelkezés, amelyek ellen tehát van helye fellebbezésnek és a fellebbezés ebben az esetben halasztó hatályú.

További kérdés, hogy a tárgyalásról készült jegyzőkönyvnek mit kell tartalmaznia a bűnügyi költséggel kapcsolatban. A Be. 250. § (3) bekezdése szerint a jegyzőkönyvnek áttekinthetően kell tartalmaznia a bírósági eljárás menetének és minden lényeges alakításának leírását akként, hogy nyomon lehessen követni az eljárási szabályok megtartását.

A fenti paragrafus nem nevesíti, de a jegyzőkönyvnek nyilvánvalóan tartalmaznia kell a bűnügyi költséget megállapító végzést, az eljárási cselekmény során felmerült bűnügyi költség összegét, melyet az akta költségjegyzékébe is be kell vezetni pontosan beazonosíthatóan. Ez az alapja később az érdemi ítéletnek, határozatnak a felmerült bűnügyi költség kérdésében való döntés pontosságának. A költségjegyzékbe a felmerült bűnügyi költséget tételesenként sorszámozva, dátummal ellátva és az érintett vádlott nevét is feltüntetve érdemes és szükséges beírni, amely megkönnyíti a bűnügyi költség viselésére vonatkozó végleges döntést.

Szintén a jegyzőkönyv vezetésével kapcsolatban, hogy a Be. 252. § (2) bekezdése alapján a bíróság elrendelheti az eljárás egészének, vagy egy részének gyorsírással történő feljegyzését, kép- vagy hangfelvevő eszközzel való rögzítését. A bíróság ezt elrendeli az ügyész, a vádlott, védő vagy a sértett indítványára, feltéve, hogy kellő időben terjesztették elő és a vádlott, a védő, vagy a sértett az indítványával egyidejűleg a költséget is megelőlegezi. A bírósági eljárásban az eljárási cselekmények jegyzőkönyvvé helyett más módon való rögzítésének szabályait a 14/2003. (VI. 19.) IM rendelet tartalmazza. Ezen rendelet 2. § (6) bekezdése szerint a hivatalból, valamint az ügyész indítványára elrendelt jegyzőkönyv helyett, más módon való rögzítés költségeit a bíróság előlegezi és viseli. A vádlottnak vagy a védőnek az indítvány előterjesztésével együtt a rögzítés költségeit előlegeznie kell és a későbbiek során a bíróság az összeg kiegészítésére is felhívhat. Ez a költség készkiadásként elszámolandó bűnügyi költség.

A Be. 258. § (2) bekezdés g) pontja foglalkozik azzal, hogy mit kell az ügy érdemében hozott bírósági határozatnak tartalmaznia a bűnügyi költséggel kapcsolatban. Eszerint az ítélet és az ügydöntő végzés rendelkező része tartalmazza a bűnügyi költség viseléséről történő rendelkezést.

Az összes felmerült bűnügyi költséget tartalmaznia kell és a bűnügyi költség minden tételéről dönteni kell, hogy ki viseli: vádlott, vádlottak, állam vagy más személy, tanú stb.

Ha több vádlott van, akkor személyenként, vagy egyetemlegesen kötelezni kell az elmarasztalt vádlottakat a felmerült bűnügyi költség megfi-

zetésére. A rendelkezés során figyelemmel kell lenni a nem a vádlottak által okozott bűnügyi költségre, továbbá azokra a költségekre (például tolmácsdíj), melyet eleve az állam visel, valamint megismételt eljárás esetén arra a szabályra is, hogy a megismételt eljárás költségeit nem a vádlott viseli.

A büntetőeljárási törvény 258. § (3) bekezdés f) pontja rendelkezik arról, hogy mit kell tartalmaznia az ítélet és az ügydöntő végzés indokolásának a bűnügyi költség vonatkozásában. Tartalmaznia kell a határozat egyéb rendelkezéseinek, köztük a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezéseinek indokolását, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével. Az indokolásnak különösen több vádlott esetén kell precíznek lennie, hogy a vádlottak számára egyértelműen kiderüljön, milyen költséget és miért, milyen jogszabályok alapján kell éppen nekik viselniük.

Végezetül az érdemi határozatot megelőző perbeszéd vonatkozásában is tartalmaz közzvetett rendelkezést a büntetőeljárási törvény. A Be. 315. § (1) bekezdés c) pontja szerint ugyanis az ügyész a vádbeszédében, ha a vádlott bűnösségét megállapíthatónak tartja, a jogszabályokat is megjelölve indítványt terjeszt elő arra, hogy a bíróság milyen egyéb rendelkezést tegyen. Nyilvánvalóan indítványt kell tenni az ügyésznek a felmerült bűnügyi költség viseléséről is, tehát arról, hogy a büntetőeljárás során felmerült bűnügyi költséget ki viselje.

VIII.

A bűnügyi költség viselése

A Be. 338-340. §-ai foglalkoznak a büntetőeljárás egésze során felmerült bűnügyi költség viselésének szabályaival. A Be. 338. § (1) bekezdése alapján a vádlott viseli a bűnügyi költséget, ha megállapítják bűnösségét, vagy szabálysértési felelősségét.

Ezen általános szabály alól a kivételt a Be. 338. § (2) bekezdése tartalmazza, ugyanis nem viseli a vádlott:

a) Azt a költséget, amely olyan bűncselekménnyel kapcsolatosan merült fel, amely vonatkozásában felmentették a vádlottat.

A bírósági gyakorlatban gyakran felmerülő probléma, hogy a későbbi vádlottat több cselekménnyel is gyanúsítják a nyomozás során, de végül is csak a bíróság szerinti cselekmények egy részével vádolják meg, illetve később a bíróság a vád szerinti cselekmények közül csak egy részükben marasztalja el a vádlottat, vádlottakat. Ilyen esetben rendkívül részlete-

sen át kell nézni a nyomozati iratokban felsorolt költségeket, hogy vajon melyik költség volt az, amelyik részben vagy egészben azon bűncselekményekkel volt kapcsolatos, amelyekben végül is nem emeltek vádat, vagy felmentette a bíróság a vádlottat. Ezen problémakörrel kapcsolatosan több legfelsőbb bírósági határozat is született (például *BH 1976/202.*, *BH 1976/351.*).

b) Nem viseli a vádlott azokat a költségeket sem, amelyek nem a mulasztása folytán merültek fel.

A bírósági gyakorlatban ezen eset merülhet fel például:

– ha a tanú, szakértő távol marad a tárgyalástól, de például megjelent a tárgyaláson a kirendelt védő, akinek költsége merült fel,

– a tárgyaláson a szembesítendő tanúk közül egyik nem jelent meg, de a másik igen, akinek útiköltsége merült fel, nyilván ebben az esetben a másik tanút ismételtlen meg kell idézni, ezen napolás miatti költségek sem a vádlottat terhelik.

A Be. 338. § (4) bekezdése is tartalmaz még egy kivételt az alól, hogy általában a bűnügyi költséget a vádlott viseli. A bűncselekmény súlyával arányban nem álló, aránytalanul nagy költség egy részének megfizetése alól mentesítheti a bíróság a vádlottat.

Gyakorlatban felmerülő kérdés, hogy az aránytalanul nagy bűnügyi költség egy részének megfizetése alól mely esetekben mentesítheti a bíróság a vádlottat. Függe-e ez a vádlott anyagi helyzetétől, körülményeitől?

A bűnügyi költség viselésének egy része alóli mentesítésnél kizárólag a bűncselekmény súlyának van jelentősége és a vádlott személyi körülményeire, vagyoni helyzetére, eltartottainak számára tekintettel ez a rendelkezés nem alkalmazható.

A vádlottakat a bűnügyi költség megfizetésére külön-külön lehet kötelezni, ha a felmerülő költségek személyenként különválaszthatóak. Amennyiben a költségek, vagy azok egy része nem különíthető el az egyes vádlottakra nézve, a bíróságnak egyetemlegesen kell kötelezni a vádlottakat a bűnügyi költség viselésére – ebben az esetben a végrehajtás során bármelyik vádlotton az egész egyetemlegesen megítélt bűnügyi költséget be lehet hajtani [Be. 338. § (3) bekezdés].

Az esetek egy részében a felmerült bűnügyi költséget a Magyar Állam viseli.

Ezt a Be. 339. § (1) és (2) bekezdése szabályozza:

1. Az állam viseli a Be. 74. § (1) bekezdés a) pontjában meghatározott bűnügyi költségből azt a költséget, amelynek viselésére a vádlott a Be. 338. §-a alapján nem kötelezhető, továbbá azt a költséget, amelyet a vádlottnak a Be. 74. § (3) bekezdése alapján nem kell megtérítenie.

2. Ami annak kapcsán merült fel, hogy a vádlott süketréma, vak, illetőleg a magyar nyelvet nem ismeri, vagy az eljárás során regionális, kisebbségi nyelvet használta, ezen költséget is a Magyar Állam viseli.

Téves az az ítéleti rendelkezés, amely a magyar nyelvet nem ismerő tanú vallomásának tolmácsolásával felmerült bűnügyi költség viselésére az államot kötelezi. Ez a költség – amely a tanúzással, a tanúvallomás megtételéhez szükséges egyéb költségekhez például utazási költséghez, napi-dijterítéshez hasonlóan merül fel – a vádlottat terheli.

A Be. 339. § (3) bekezdése szerint a vádlott felmentése esetén az állam megtéríti a vádlott költségeit, valamint a védő nem előlegezett díját és költségeit. Ezen utóbbi, viszonylag új jogintézményt részletezi a 26/2003. (VII. 1.) IM–BM–PM együttes rendelet.

Eszertint ha a meghatalmazott védő díjaként meg kell téríteni a bírósági eljárásban a:

– fogva levő terhelttel folytatott egyeztetésért, beszélgetésért óránként 3000 forintot,

– tárgyaláson való megjelenésért megkezdett óránként 4000 forintot, de megtartott tárgyalásonként legfeljebb 10 000 forint munkadíjat,

– különösen bonyolult ügyben a fenti díjakat a bíróság védő kérelmére maximum 20%-kal megemelheti.

Ha a tárgyalás, megbeszélés megtartására nem kerül sor, a díj 50%-a jár.

A Be. 339. § (4) bekezdése alapján a vádlott felmentése, vagy az eljárás megszüntetése esetén is kötelezni kell a vádlottat annak a költségnek a megtérítésére, viselésére, amely az ő mulasztása folytán merült fel. Ilyen költség lehet, ha a költség a szabályszerű idézés ellenére történő meg nem jelenéssel összefüggésben merült fel, vagy a megkezdett tárgyalást ez okból el kell napolni.

Azt a pártfogó ügyvédi díjat, amelynek viselésére a büntetőeljárásban részt vevő személy nem kötelezhető, az állam viseli [Be. 339. § (5) bekezdés].

Végezetül a bűnügyi költség viselése kapcsán a Be. 340. §-a foglalkozik a magánfél és képviselője készkiadásainak és utóbbi díjának viselésével. Azt a vádlott viseli, ha a bíróság a magánfél által érvényesített polgári jogi igénynek helyt ad. Részbeni helyt adás esetén a vádlottat az említett költség arányos részének a megfizetésére kell kötelezni, egyébként ezt a költséget a magánfél viseli.

Amennyiben az elsőfokú, vagy másodfokú bíróság felmentő ítéletet hoz, abban hivatalból dönt a megtérítés kérdésében.

a) Ha a feltételek adottak, azaz az összecszerűség azonnal tisztázott, a megtérítést a rendelkező részben összecszerűen elrendeli.

b) Ha a feltételek nem adottak, azaz az összecszerűség tisztázásra szorul, a rendelkező részben megállapítja, hogy megtérítendő a vádlott kész-

kiadása, továbbá a védő nem előlegezett díja és készkiadása. Ez azt is jelenti, hogy ilyen esetben sem az elsőfokú, ha pedig harmadfokú eljárásnak is helye van, a másodfokú bíróságnak sem kell bevármia a felmentő ítélet jogerőre emelkedését. A bíróság természetesen nem közhelyi előre, hogy felmentő ítéletet fog hozni, vagy a másodfokú bíróság azt, hogy a felmentő ítéletet helyben fogja hagyni. Így a felmentő ítéletben csak akkor lehet a megtérítést összegeként elrendelni, ha a védelem felmentést indítványoz és indítványa magában foglalja a megtérítési igényt is, illetőleg a bíróság ebben az esetben rákérdez a megtérítési igény összegére. Szerecsesebb, ha a bíróság a felmentő ítéletben általában megtérítendő összeg megállapítására szorítkozik, és az összegszerűség tisztázását és a megtérítő végzés meghozatalát a jogerőre emelkedését követő időre hagyja. A megtérítéssel a bűnügyi költségre vonatkozó különleges eljárásban kell dönteni. A megtérítés jogalapja nem, míg összege támadható fellebbezéssel.

IX.

A pótmagánvádlóra vonatkozó eltérő rendelkezések a bűnügyi költség viselése terén

A Be. részben eltérően rendelkezik a pótmagánvádló vonatkozásában felmerült bűnügyi költségről, tekintettel arra, hogy a pótmagánvádló – többnyire – nem rendelkezik azzal a szakmai kompetenciával, amellyel az ügyésznek és a bíróságnak szükség esetén közre kell működnie abban is, hogy a vádképviselethez kellő segítséget kapjon. Erre elsődlegesen akkor kerülhet sor, ha a sértett anyagi okokból – igazoltan – nem képes ügyvédi képviseletéről gondoskodni.

Másfelől a vádlott terhére sem eshet, hogy vele szemben a vádat a sértett képviseli, minek folytán egyrészt védő közreműködésére válik jogosulttá, másrészt pedig felmentésekor ilyen esetben sem viselheti az eredménytelen vádemelés költségeit. Ugyanakkor ez nem terhelhető az államra sem, minthogy az állam képviseletében eljáró közvádló nem látott lehetőséget a terhelten szemben a büntetőjogi igény érvényesítésére. Mindezen helyzeteket rendezzi az V. Cím a pótmagánvádlóra vonatkozó rendelkezésekben. Mindazon kérdésekben, ahol e különleges szabályok nem tartalmaznak eltérő rendelkezést, a bírósági eljárás általános szabályai az irányadók.

A pótmagánvádló képviselője a tárgyaláson köteles részt venni. Ha a pótmagánvádló képviselője a tárgyaláson nem jelenik meg és magát alapos okkal előzetesen haladéktalanul nem mentette ki, a bíróság a tárgya-

lást a képviselő költségére elhalasztja és a képviselőt rendbírósággal sújthatja [Be. 343. § (1) bekezdés].

A törvény szabályozatlanul hagyta azt az esetet, amikor a pótmagánvádló képviselője önhibájából olyan állapotban jelenik meg, hogy az eljárási kötelezettséget nem képes teljesíteni. Felmerül, hogy ebben az esetben az okozott költség megtérítésére kötelezhető-e, figyelemmel arra, hogy a hasonló szabály [Be. 69. § (2) bekezdés] valójában az idézéssel szembeni mulasztás egyik törvényben értelmezett formájának tekinteti az adott állapotbeli megjelenést.

Ezen paragrafus szerint mulasztás az is, ha a megjelenési kötelezettségnek a védő csak formálisan tesz eleget, minthogy azonban a törvény külön szabályt a pótmagánvádló képviselőivel kapcsolatban erre az esetre nem tartalmaz, ebben az esetben a pótmagánvádló képviselőjét nem lehet szankcionálni.

Amennyiben a pótmagánvádló jelenik meg a hivatkozott állapotban, ő is csak akkor szankcionálható, ha a bíróság tanúként hallgatja meg.

A pótmagánvádló részére – ha annak a jogi segítségnyújtásról szóló törvényben foglalt feltételei fennállnak – a törvényben meghatározott szervezet személyes költségmentességet engedélyez. A személyes költségmentesség engedélyezése esetén:

- a) a pótmagánvádló pártfógo ügyvédi képviselőre jogosult,
- b) a pótmagánvádlót és pártfógo ügyvédjét a büntetőügy iratairól kért másolat egyszeri kiadása során illetékfeljegyzés jog illeti meg,
- c) a pártfógo ügyvéd díját és igazolt készkiadásait pedig az állam előlegezi.

Akkor, ha a pótmagánvádló ügyvédi képviselőről azért nem tud gondoskodni, mert jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán az ügyvédi munkáját előreláthatóan nem tudja megfizetni és ezt a külön jogszabályban – 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet – meghatározott módon igazolja, kérelmére a bíróság személyes költségmentességet engedélyezhet.

A Be. 343. § (4) bekezdése alapján a pótmagánvádló kirendelt képviselőjének díjára a kirendelt védő díjazására vonatkozó jogszabályt – a pártfógo ügyvéd és a védő részére megállapítható díjról és költségekről szóló 7/2002. (III. 30.) IM rendelet – kell alkalmazni.

A vádlott felmentése, vagy az eljárás megszüntetése esetén a pótmagánvádló a bűnügyi költséget [Be. 74. § (1) bekezdés] – az állam helyett – viseli.

Az állam által előlegezett bűnügyi költségnek azt a részét, amely a pótmagánvádló fellebbezésétől kezdve [Be. 311. § (2) bekezdés, Be. 312. §] kelet-

kezett, a pótmagánvádló viseli a vádlott felmentése (Be. 331. §), illetve az eljárás megszüntetése (Be. 332. §) esetén. A bíróságnak a pótmagánvád eredményességét és az egyes pótmagánvádlók közötti *arányosságot* figyelembe véve kell rendelkeznie a bűnügyi költség viseléséről.

A pótmagánvádló kizárólag a vádlói pozícióba kerülésétől (Be. 229. §, Be. 312. §) keletkező bűnügyi költségeket viseli ebben az esetben, azaz sohasem terhelhető rá az eljárás korábbi szakaszaiban felmerült költség. Ezt továbbra is az állam viseli.

A Be. 344. § (2) bekezdése szerint a pótmagánvádlót csak azzal a cselekménnyel, illetőleg a tényállással, azzal a részével kapcsolatban felmerült bűnügyi költség viselésére lehet kötelezni, amelyre a vádindítványt előterjesztette és amelyre a bíróság felmentő ítéletet hozott, vagy az eljárást megszüntette. A vádlott felmentése, vagy az eljárás megszüntetése esetén az ügyben fellépő pótmagánvádlókat külön-külön kell kötelezni a bűnügyi költség megfizetésére. Ha a bűnügyi költség, illetőleg annak meghatározott része a pótmagánvádlók szerint nem különíthető el, a bíróság a pótmagánvádlókat egyetemlegesen kötelezi a bűnügyi költség megfizetésére.

A pótmagánvád elejtésén alapuló eljárás megszüntetésekor – ha több pótmagánvádló van – egyes pótmagánvádlókat a bűnügyi költség arányos részének megfizetésére kell kötelezni [Be. 344. § (3) bekezdés].

X.

Bűnügyi költség a másodfokú bírósági eljárásban

A Be. „a felülbírálat terjedelme” címszó alatt állapítja meg, hogy hivatalból dönt a másodfokú bíróság a büntetőügy fő kérdéseinek kapcsolódó járulékos kérdésekben, így a polgári jogi igényre, valamint a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezésekről is. A másodfokú bíróság a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására, valamint intézkedés alkalmazására vonatkozó rendelkezéseket arra tekintet nélkül bírálja felül, hogy ki és milyen okból fellebbezett. A teljes revízió alól azonban vannak kivételek. Ilyen kivétel a büntetőjogi főkérdésekhez szinte mindig kapcsolódó járulékos kérdésként a bűnügyi költség, amelyről a másodfokú bíróságnak döntenie kell. Több vádlott esetén az elsőfokú bíróság ítéletének a bűnügyi költségekre vonatkozó rendelkezése is csak a fellebbezéssel érintett vádlott tekintetében bírálható felül (BH 1987/257.). Éppen ezért az elsőfokú bíróságnak kellő körültekintéssel kell a felmerült bűnügyi költséget az érdemi döntés meghozatalakor „elosztani” a vádlottak között.

Ha a fellebbezés kizárólag az ítéletnek az elközbásra, vagyonekkozbásra, pártfogó felügyelet elrendelésére, lefoglalásra, polgári jogi igényre, azülfői felügyeleti jog megszüntetésére vagy a bűnügyi költség viselésére vonatkozó rendelkezése ellen irányul, a másodfokú bíróság az ítéletnek csak ezt a részét bírálja felül [Be. 348. § (3) bekezdés].

A teljes körű felülbírálat – mint főszabály – alóli kivételeket a Be. 348. § (2) és (3) bekezdése, valamint a Be. 349–350. §-a szabályozza. Ezekben az esetekben az itt megjelölt körben beáll a részjogerő, hiszen a Be. 346. § (4) bekezdéséből következően a fellebbezés az ítéletjogerőre emelkedését csak abban a részében függeszti fel, amelyet a másodfokú bíróság a fellebbezés folytán felülbírált.

A bírói gyakorlat szerint, amikor a bíróság kifejezett felmentő vagy megszüntető rendelkezést nem hoz, de a bűnösség körét az ügyészí vád már szűkebb körben vonja meg és a tényállásból bizonyos vád tárgyává tett tényeket kirekeszt, amennyiben ezt fellebbezés nem támadja, a másodfokú eljárásban a kirekesztett tények a bűnösség körébe nem vonhatók.

A Be. 348. § (3) bekezdése értelmében, amennyiben a fellebbezés kizárólag egyes járulékos kérdések, például a bűnügyi költség viselésére vonatkozó rendelkezés ellen irányul, ugyancsak nem érvényesül a teljes körű felülbírálat szabálya, a másodfokú bíróságnak az ítéletet csak a megtámadott rendelkezéseket illetően kell felülbírálnia.

A felülbírálat terjedelmére vonatkozó eljárási szabályok – eltérő rendelkezés hiányában – a különleges eljárásokban hozott határozatok felülbírálata során is alkalmazandók (1998. évi XIX. tv. 348. §, valamint 555. §, BH 2004/175.). Az ítéletnek a büntetőjogi felelősséget meg nem állapító része külön felmentő rendelkezés hiánya esetén sem felülbírálat tárgya, ha azt nem támadja fellebbezés (BH 2004/174.).

A másodfokú eljárásban az ismertetett szabályok figyelembevételével a Be. 381. §-a alapján dönt a bíróság a felmerült költségekről, azok viseléséről, vagy a költségek alóli mentesítéséről.

A Be. 381. § (1) bekezdése alapján a másodfokú bíróság a határozatában megállapítja a másodfokú bírósági eljárásban felmerült bűnügyi költséget és szükség esetén rendelkezik annak viseléséről. A másodfokú bíróság a bűnösség kimondott vádlottat mentesítheti a másodfokú bírósági eljárásban felmerült bűnügyi költség, vagy egy részének megfizetése alól, ha a vádlott vagy védő fellebbezése eredményes volt. A bűnügyi költség tárgyában tett elsőfokú bírói rendelkezést a Be. 324. § (1) bekezdése értelmében megfellebbezheti a vádlott, az ügyész és a védő is.

A másodfokú bíróságnak a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezést az erre irányuló fellebbezés alapján, de a Be. 348. § (1) bekezdése értelmében

ben hivatalból is felül kell bíráltnia. Amennyiben a fellebbezés kizárólag a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezést érint, a felülbírálatnak a Be. 348. § (3) bekezdése értelmében csak erre a kérdésre kell kiterjednie. A döntés e körben is helybenhagyó, megváltoztató, vagy hatályon kívül helyező lehet és az utóbbi esetben utasítható az elsőfokú bíróság a Be. 578. § szerinti különleges eljárás lefolytatására.

Ha az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatalát követően a másodfokú eljárásban merült fel bűnügyi költség, azt a Be. 381. § (1) bekezdése értelmében a másodfokú bíróság megállapítja és szükség esetén rendelkezik annak viseléséről.

XI.

Bűnügyi költség viselése a harmadfokú bírósági eljárásban

A X. szám alatt ismertetett, a másodfokú eljárásban figyelembe vehető szabályok a Be. 385. § rendelkezéseire figyelemmel a harmadfokú eljárásban is követendők.

A harmadfokú bíróság a másodfokú bíróság ítéletének megváltoztatása esetén határoz az elkobzásról, vagyonelkobzásról, pártfogó felügyelet elrendeléséről, a lefoglalásról, polgári jogi igényről, szülői felügyeleti jog megszüntetéséről és a bűnügyi költség viseléséről is [Be. 398. § (3) bekezdés]. A harmadfokú bíróság a bűnösség kérdésében hozott döntéshez szorosan kapcsolódó további kérdésekben is határoz a másodfokú ítélet megváltoztatása esetén, célszerűtlen lenne ezért, ha a (3) bekezdésben felsorolt körben a harmadfokú bíróság a törvénysértéseket nem orvosolhatná. A Be. e törvényhelyen felsorolt tárgykörei megegyeznek az elsőfokú bíróság ítéletének korlátozott felülbírálatát lehetővé tevő kérdésekkel [Be. 379. § (1) bekezdés].

XII.

A bíróság határozatának hatályon kívül helyezése folytán megismételt eljárás esetén a bűnügyi költség viselése

A bíróság határozatának hatályon kívül helyezése folytán megismételt eljárásban a Be. XII. és XIII. Fejezet rendelkezéseit kell a XVI. Fejezetben foglalt eltérésekkel alkalmazni [Be. 403. § (1) bekezdés]. Főszabályként tehát a ha-

tályon kívül helyezés folytán megismételt eljárásban a bűnügyi költség viselésének általános szabályait kell alkalmazni, ez alól azonban van kivétel:

A vádlott nem kötelezhető annak a bűnügyi költségnek a viselésére, amely annak folytán merült fel, hogy az eljárást meg kellett ismételni [Be. 403. § (5) bekezdés].

Az első- vagy a másodfokú bíróság határozatának hatályon kívül helyezése és az adott bíróság új eljárásra utasítása bizonyos eljárási cselekmények megismétlését jelenti, melyek további bűnügyi költség felmerülését eredményezhetik. Mivel az eljárás megismétlése a vádlottnak nem róható fel, az (5) bekezdés akként rendelkezik, hogy az eljárás megismétléséből fakadó bűnügyi költségek viselésére a vádlott nem kötelezhető.

Kérdés azonban, hogy az ismételt bűnösség kimondott vádlott miilyen mértékű bűnügyi költség megfizetésére lesz köteles. A hatályon kívül helyezett korábbi határozatban megállapított bűnügyi költséget nyilván nem köteles viselni, mert az a határozat már nem létezik. Amennyiben az iránymutatásnak megfelelően a lefolytatott megismételt eljárás eredményes volt abban a tekintetben, hogy megalapozott és a törvénynek megfelelő határozat született, akkor valószínűsíthető, hogy a bűnügyi költséget megalapozó bizonyítás indokolt és szükséges volt. (Természetesen azt mindig vizsgálni kell, hogy a bizonyítás nem volt-e „eltúlzott”, azaz nem terjedt-e ki irreleváns tényekre, vagy olyanokra, amelyek esetén szükségtelen a bizonyítás.)

Megítélésem szerint lehetnek olyan költségek, például szakértői vélemények elkészítésének díjai stb., amelyeket a bíróság az alapeljárásban is figyelembe vesz, de amelyet a megismételt eljárásban is tekintetbe kell venni. Ilyen esetben a szakértői vélemény elkészítésének díja még abban az eljárásban merült fel, amelynek végén hozott határozatot később a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte, de mégis a hatályon kívül helyezés folytán a megismételt eljárásban az ismételt eljáró elsőfokú bíróság felhasználja a korábban készített szakértői véleményt, így ebben az esetben megítélésem szerint ezen díjak összegét is be kell számítani a bűnügyi költségbe és a vádlottat kell ezen bűnügyi költség megfizetésére kötelezni.

XIII.

A bűnügyi költség viselése a perújítás során

A perújítási indítvány elutasítása esetén a felmerült bűnügyi költséget az indítványozó viseli, ha a perújítási indítványt az ügyész terjesztette elő, a bűnügyi költséget az állam viseli [Be. 413. § (4) bekezdés].

A felmerült büntügyi költséget az indítvány elutasítása esetén az azt előterjesztő (gy a terhelt, hozzátartozó, törvényes képviselő) viseli. Kivételesen a szabály alól a védő képez, helyette ugyanis a terheltet kell kötelezni a költségek viselésére. Amennyiben a perújítási indítványt az ügyész terjesztette elő, úgy a költséget az állam viseli.

A perújítás elrendelése esetén ennek a költségnek a viselése a perújítás végeredményétől függ. A perújítás elrendelése esetén a perújítási eljárásra a XI. és XIII. Fejezet (a bírósági eljárás általános és az elsőfokú bírósági tárgyalás szabályai) irányadók (a büntügyi költség vonatkozásában is).

XIV.

A büntügyi költség a felülvizsgálati eljárásban

A felülvizsgálati eljárás során felmerült büntügyi költséget, ideértve a felülvizsgálati indítvány megfogalmazására kirendelt védő díját is, a felülvizsgálati indítvány elutasítása esetén – az ügyész által kezdeményezett felülvizsgálat esetét kivéve – az indítvány előterjesztője viseli. Más esetekben a büntügyi költséget az állam viseli [Be. 429. § (1) bekezdés].

Ezen jogszabályhely a büntügyi költség viselésével összefüggésben tartalmaz értelemszerű rendelkezéseket a felülvizsgálati indítvány elutasításának az esetére. Főszabály, hogy a rendkívüli jogorvoslat sikertelen előterjesztője viseli a Be. 74. § (1) bekezdés szerinti büntügyi költséget. Az állami büntetőigényt érvényesítő ügyész helyett az állam, míg a védői előterjesztés esetén a terhelt viseli a fenti költséget.

Minden más esetben: akár célt ér az indítvány és a megtámadott döntés hatályon kívül helyezésére, vagy megváltoztatására került sor, akár nem és hatályban tartó rendelkezést hoz az eljáró bíróság, a rendkívüli jogorvoslat során felmerült büntügyi költséget az állam viseli.

XV.

Büntügyi költség a fiatalkorúak elleni eljárásban Javitóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetése

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban a büntügyi költség vonatkozásában főszabályként a büntügyi költségre vonatkozó általános rendelkezéseket kell alkalmazni.

Ez alól egyetlen kivétel van: a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetése esetén.

A javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás feltételeit a Btk. 118. § (4) bekezdése szabja meg. Az ideiglenes elbocsátásról, illetve – a pártfogó felügyelet szabályainak súlyos megszegése esetén – megszüntetéséről a Bv. tv. 9. és 15. §-a alapján a büntetés-végrehajtási bíró határoz. Amennyiben az ideiglenes elbocsátás időtartama alatt az elítélt ellen újabb bűncselekmény elkövetése miatt eljárás indul, az ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről az újabb ügyben eljáró bíróságnak van joga dönteni, amely már nem feltétlenül a fiatalkorúak bírósága. Amikor az újabb ügyben az általános szabályok szerint illetékes bíróság jogosult eljárni, az ideiglenes elbocsátás felőli döntés ennek a kompetenciájába tartozik.

A javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetése esetén: a büntügyi költséget az állam viseli, ha a bíróság az ideiglenes elbocsátást nem szünteti meg [Be. 467. § (3) bekezdés]. A büntügyi költség viselésére vonatkozó általános szabályokkal összhangban az ideiglenes elbocsátás megszüntetése iránti utólagos eljárás kapcsán felmerült büntügyi költség is csak akkor terheli az elítéltet, ha a bíróság a megszüntetést ténylegesen el is rendeli.

Ha a bíróság az 1979. évi 11. számú tv.-ben szabályozott eljárás keretében a javítóintézeti nevelésből való ideiglenes elbocsátást nem szünteti meg, akkor méltánytalan lenne, hogy a fiatalkorú viselje a büntügyi költséget. Ez a rendelkezés nem vonatkozik arra az esetre, ha az újabb eljárásban a fiatalkorú büntetőjogi felelősségét megállapították és vele szemben közérdekű munkát, pénzbüntetést, vagy próbára bocsátást alkalmaztak, de a javítóintézeti nevelésből való ideiglenes elbocsátást nem szüntették meg. Ez esetben a büntügyi költség viseléséről az általános szabályok szerint kell rendelkezni.

XVI.

Büntügyi költség a magánvádas eljárásban

A büntügyi költség viselését a magánvádas eljárásban a Be. 514. § (1), (2), (3), (4), (5) bekezdése rendezi.

Főszabályként a büntügyi költség elszámolására, megfizetésére, valamint a költségmentességre vonatkozó a Be. 74. §-ában rögzített szabályok a magánvádas eljárásban is irányadóak. Ezek közül nem lehet alkalmazni azt a szabályt, hogy a vádlott felmentése, vagy a vele szemben folytatott eljárás megszüntetése esetén a vádlott és védője költségeit, illetve az utóbbi díját a határozat jogerőre emelkedését követő 30 napon belül az államnak, vagy a magánvádlónak a terhelt számára vissza kellene téríteni.

Speciális vonatkozásai is vannak a magánvádas eljárásnak a bűnügyi költség viselése terén, ezek a következők:

1. A magánvádas eljárás illetékköteles.
2. A magánvádas ügyben a magánvádló döntésétől függ az eljárás megindítása, lefolytatása, így azokat a költségeket, amelyek a közvádas ügyben az államot terhelik, a magánvádló viseli.
3. A magánvádló és a vádlott konfliktusának rendezését indokolatlanul szigorú költségviselési szabályok nem gátolják.
4. Azok a költségek, amelyek váratlanul és a magánvádló érdekkörén kívül merülnek fel, de a vádlottra sem háríthatók, az államot terhelik.
5. Több magánvádló esetén a magánvádlók nem feltétlenül azonos mértékben felelősek a felmerült bűnügyi költségekért, így nem is kötelezhetőek azonos mértékű költségviselésre.

Az illeték megfizetése alóli mentesülés egyes esetei:

Ha a magánvádló még a személyes meghallgatás megkezdése előtt visszavonja a feljelentést, az eljárás megszüntetése felől dönt, mentesül az illeték megfizetése alól éppen azért, hogy pusztán a költségviselési szabályok ne kényszerítsék a magánvádlót az esetleg elhamarkodottan megtett feljelentése minden áron való fenntartására.

Az illetéket mint bűnügyi költséget a későbbiekben is csak akkor lehet figyelembe venni, ha azt a magánvádló (viszontvádló) ténylegesen leróta. Ha a magánvádló nem róta le az illetéket, a lelevezés iránt kell intézkedni (BH 1996/635. szám).

További, a magánvádlót kedvezően érintő szabály az is, hogy ha a bűntetőeljárást a bíróság terhelt halála, vagy kegyelem folytán szünteti meg, a magánvádlónak nem kell megfizetni azt a költséget, amelyet az ügyben addig az állam előlegezett [Be. 514. § (1) bekezdés]. A magánvádlót ugyanis indokolatlan lenne egy „be nem fejezett” vagy egyáltalán alig megkezdődött eljárás alapján ezzel terhelni. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a magánvádló által előlegezett bűnügyi költséget is megtérítené az állam, ez továbbra is őt terheli.

A magánvádló költsége marad: az általa készített magánszakértői vélemény díja, a saját képviselőjének kifizetett munkadíj, az addig felmerült készkiadások, a lerótt illeték (BH 1992/383).

További kedvező rendelkezés, hogy a Be. 339. § (2) bekezdésével összhangban a feljelentés visszavonása [Be. 504. § (1) bekezdés b) pont], a tárgyaláson történt vádelejtés [Be. 510. § (1) bekezdés első mondat], illetve a másodfokú eljárásban az eljárás megszüntetésének indítványozása [Be. 512. § (4) bekezdés] esetén a magánvádlónak nem kell megfizetnie azt a költséget, amely azzal összefüggésben merült fel, hogy a terhelt süket, néma, vak, illetve a magyar nyelvet nem ismeri, vagy az eljárás során regio-

nális vagy kisebbségi nyelvet használt. Ezzel a törvény azt segíti elő, hogy az ügy békés lezárásának ne a speciális körülmények folytán felmerült bűnügyi költség legyen az akadály.

Magánvádas eljárásban a sikertelen magánvádlói fellebbezés költségei nem a vádlottat, hanem a magánvádlót terhelik [Be. 514. § (2) bekezdés]. Feltéve, hogy a terhelti oldalon nem volt jogorvoslati kérelem. Ugyanez irányadó a harmadfokú eljárásban felmerült költségek viselésére is.

A vádlott a másodfokú eljárásban felmerült bűnügyi költség egészének vagy egy részének megfizetése alól mentesíthető, ha saját maga vagy a védője által benyújtott fellebbezések eredményre vezettek.

Viszontvádló esetében a bíróság ügy is rendelkezhet, hogy a magánvádló és a viszontvádló az általa előlegezett bűnügyi költséget viseli.

Korábban a Be. egyáltalán nem tartalmazott szabályt arra, hogy több feljelentő esetén a költségek elszámolásával a bíróságnak foglalkoznia kellene. Jelenleg a Be. 514. § (5) bekezdése alapján, ha a bűnügyi költséget a magánvádlók viselik, a vádat elejtő magánvádlót az eljárásban való részvételéhez igazodóan a bűnügyi költség arányos részének megfizetésére kell kötelezni. Ha több sértett képviselőjében közös magánvádló jár el [Be. 494. § (3) bekezdés], a magánvádló kijelölésével a kijelölt személy válik az eljárási cselekmények jogosultjává és kötelezettjévé, ebből az következik, hogy „belső elszámolási viszonyaik” nem képezik részét a bűnügyi költség viselésére vonatkozó szabályoknak és a bírósági döntésnek.

Más a helyzet akkor, ha az ügyben több magánvádló szerepel. Ebben az esetben ez a költség viselésében is megmutatkozik. Nyilvánvalóan a vádelejtés nem csupán a vádlott javát szolgálja, és nem csupán a bíróságot kíméli meg az adott cselekményre vonatkozó bizonyítási eljárás lefolytatásától, de a továbbiakban nem eredményezheti költségek felmerülését sem, és ezért ennek konkvenciáit a bíróságnak a Be. 514. § (5) bekezdése alapján módjában áll levonnia.

Ha a bíróság a magánvádas ügyben indított eljárást kegyelem folytán megszünteti, a magánvádló megrendelésére készített szakértői véleményért kifizetett költség a magánvádlót terheli [BH 1992/383.].

XVII.

Bűnügyi költség a tárgyalásmellőzőes eljárásban

A tárgyalásmellőzőes eljárásban a bűnügyi költség viselésére a Be. 338–340. § rendelkezéseit kell alkalmazni (Be. 547. §).

Amennyiben a bíróság a tárgyalás mellőzésével hozott végzésben megállapítja a vádlott büntetőjogi felelősségét, a vádlottat kötelezni kell a bűnügyi költség megfizetésére. Ebben az esetben – értelemszerűen – a Be. 338–340. §-ában foglalt rendelkezéseket kell alkalmazni.

A tárgyalás tartása iránti kérelemnek az 548. § (3) bekezdésében meghatározott esetében, továbbá ha az ügyész, a vádlott, vagy a védő kizárólag az elkobzásra, vagyoneklobzásra, a polgári jogi igényre, vagy a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezést sérelmezte, a bíróság a tárgyaláson csak ebben a kérdésben határoz.

XVIII.

Bűnügyi költség a különleges eljárásokban

A külön eljárásokban a költségviselés szabályai az általános rendelkezések szerint alakulnak. A különleges eljárásokban az erre vonatkozó főszabályokat az 555. § (2) bekezdés *j*) pontja, (3) bekezdése, illetve az 578. §, valamint az 585. § (1) bekezdése tartalmazza. Ezek szintén az általános szabályokhoz igazodnak.

A különleges eljárások általános szabályai között a Be. 555. § (2) bekezdés *j*) pontja szerint a bűnügyi költséget a terhelt viseli, amennyiben az alapügyben a bűnügyi költség megfizetésére kötelezték.

A kárpótlás iránti kérelemmel kapcsolatos különleges eljárásban felmerült bűnügyi költség viselésére az elhunyt terhelt hozzátartozója – mint kérelmező – nem kötelezhető akkor sem, ha a kérelmét elutasították: ilyen esetben a bűnügyi költséget az állam viseli (BH 1998/69. szám).

A főszabály, miszerint a bűnügyi költséget a terhelt viseli, ha az alapügyben is őt kötelezték annak viselésére, természetesen csak akkor érvényesül, ha volt alapügy.

Nincs alapügy az 569. § szerinti, az elkobzásra, a vagyoneklobzásra, a lefoglalt dologról történő rendelkezésre irányuló, a IV. Cím szerinti biztosíték letébe helyezése mellett folytatott eljárás esetén. Ezekben az esetekben a bűnügyi költségről szóló elszámolás az általános rendelkezéseknek megfelelően történik (Be. 74. §).

Más okból, de szintén nem alkalmazható a vizsgált törvényhely a kárpótlás iránti eljárásban sem, lévén, hogy itt a polgári eljárás költségviselési szabályai érvényesülnek.

A különleges eljárásokról szóló fejezet alkalmazásában a bűnügyi költség a különleges eljárás során felmerült, az állam által előlegezett költség, illetőleg készkiadás [Be. 555. § (3) bekezdés]. Bűnügyi költség minden

olyan költség, amit a Be. 74. § (1) bekezdése tartalmaz. A különleges eljárásokban azonban a bűnügyi költség fogalmi meghatározásánál részint a Be. 74. § (1) bekezdését, részint pedig a bűnügyi költség fogalmát az ezen eljárási típus vonatkozásában magyarázó 555. § (3) bekezdését kell figyelembe venni.

Felmerült és elszámolható költségként azonban kizárólag a különleges eljárás során felmerült költség vehető figyelembe, méghozzá a Be. 74. § (1) bekezdésén belül meghatározott állam által előlegezett költség, illetve készkiadás. Az állam által előlegezett költségeket a Be. 74. § (1) bekezdés *a*) pontja határozza meg. A készkiadás alatt a Be. 74. § (1) bekezdés *b*) pontja alapján a terhelt készkiadása, a Be. 74. § (1) bekezdés *c*) pontja szerint pedig a védő készkiadása értendő.

A költségek elszámolásakor érvényesül továbbá a Be. 339. § (2) bekezdése, vagyis a tolmács díjáról szóló rendelkezés, azokban az esetekben, ha a terhelt süket, néma, vak, illetőleg a magyar nyelvet nem beszéli, vagy az eljárás során regionális, vagy kisebbségi nyelvet használta. Ezekben az esetekben a különleges eljárás során tartott ülésen, vagy tárgyaláson (jel) tolmács igénybevétele kötelező. Az ebből adódó, illetve a határozat letöltésével járó díjat az állam viseli.

Az elkobzásra, vagyoneklobzásra, illetőleg a lefoglalt dologról történő rendelkezésre irányuló eljárásban a Be. 569. § (5) bekezdése alapján a bűnügyi költség viselésére az erre vonatkozó általános rendelkezéseket (330–340. §) megfelelően kell alkalmazni.

Az elkobzásra, vagyoneklobzásra, illetőleg a lefoglalt dologról történő rendelkezésre irányuló eljárásban akkor merülhet fel bűnügyi költség, ha tárgyalás tartására kerül sor (kirendelt védő díja, útiköltség – ritkábban – szakértői díj stb.). Ebben az esetben a költségviselés az általános szabályok (Be. 338–340. §) szerint alakul, azonban az indítvány elutasításakor a bűnügyi költséget az állam viseli.

A próbaidőre felfüggesztett büntetés végrehajtásának utólagos elrendelése és utólagos rendelkezés a próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésről eljárások esetén a Be. 572. § (3) bekezdése alapján, ha a próbaidőre felfüggesztett büntetés végrehajtását nem rendelik el, a bűnügyi költséget az állam viseli.

A Be. 555. § (2) bekezdés *j*) pontja értelmében a bűnügyi költséget a terhelt viseli, ha az alapügyben is őt kötelezte a bíróság erre. Abban az esetben viszont, ha a bíróság elutasítja a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt a korábbi felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés végrehajtására irányuló indítványt, illetve a pártfogó felügyelet magatartási szabályait súlyosan megszegővel szemben, ha a vele szemben korábban kibebiztított felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának

utólagos elrendelésére irányuló indítványt, méltánytalan lenne a költséget az elítélre terhelni, ezért rendelkezik úgy a jogszabály, hogy ilyen esetben a bűnügyi költséget az állam viseli.

Összbüntetésbe foglalás eljárás során, ha az összbüntetésbe foglalást nem rendeltek el, a bűnügyi költséget az állam viseli [Be. 574. § (6) bekezdés].

A bűnügyi költségre vonatkozó utólagos rendelkezés szabályait a Be. 578. § (1) és (2) bekezdése szabályozza. Ezek szerint a bíróság utólag határoz a bűnügyi költség viseléséről, ha jogerős határozat erről nem, vagy nem a törvénynek megfelelően rendelkezett. E végzés elleni fellebbezésnek halasztó hatálya van. A bíróság utólag határoz a vádlott költségének és a védőjét megillető, az eljárás során nem előlegezett díj és költség megtérítéséről [Be. 339. § (3) bekezdés], ha erről az ügydöntő határozat meghozatalakor nem volt lehetőségére rendelkezni.

A Be. 339. §-ának (3) bekezdése rendelkezik arról, miszerint, ha az ügyész képviselte a vádat és a bíróság a vádlottat felmenti, az állam a határozat jogerőre emelkedésétől számított 30 napon belül a külön jogszabályban meghatározott mértékben megtéríti a vádlott készkiadásait, valamint a védőjének az eljárás során nem előlegezett díját és költségét. Ha az ügydöntő határozat meghozatalakor, illetőleg a jogerőre emelkedéskor nem állnak a bíróság rendelkezésére kellő adatok a költségeket illetően, csak a bűnügyi költségre vonatkozó utólagos rendelkezés keretein belül határozhat a kérdésben, ennek a törvényi alapját teremti meg a jogszabály.

A bíróság mulasztása lehet teljes vagy részleges, attól függően, hogy a bíróság egyáltalán nem vagy csupán egyes bűnügyi költségek viseléséről nem rendelkezett. A mulasztás oka éppen úgy lehet bírói hiba, mint az, hogy a bíróság csak az eljárás jogerős befejezése után értesül (például a nyomozó hatóság, vagy az ügyészség közlése folytán) további, bűnügyi költségnek minősülő költség felmerüléséről. A törvénynek meg nem felelő rendelkezésen pedig azok a határozatok értendők, amelyek egyrészt a bűnügyi költség fel- vagy fel nem merülése, illetőleg valamely bűnügyi költség helyes „minőségének” megállapítására vonatkoznak. Idetartoznak továbbá azok az esetek is, ha a bíróság jogerős határozata a bűnügyi költség viselésére vonatkozó előírásokat sérti.

A Be. 578. § (1) bekezdésében szabályozott különleges eljárás alapján a Be. 338. § (4) bekezdésén alapuló ítéleti rendelkezést (a vádlottnak a bűnügyi költség egy része alóli méltányosságból való mentesítését) módosítani, megváltoztatni nem lehet. A bíróság ugyanis az összes körülmény mérlegelése alapján – ítéletében – foglal állást abban a kérdésben, hogy a bűnügyi költség a bűncselekmény súlyához képest aránytalanul nagy-e

és erre figyelemmel indokolt-e a vádlott kivételes mentesítése annak megfizetése alól. Ugyanebból az okból, ugyanígy nem lehet megváltoztatni a másodfokú eljárásban a Be. 381. § (2) bekezdés 2. mondata alapján történni költségviselésre vonatkozó rendelkezést sem. Az ezzel ellentétes álláspont ugyanis azt eredményezhetné, hogy az elsőfokú bíróság különleges eljárásban felülvizsgálhatná a másodfokú bíróság mérlegelésén alapuló rendelkezését (BH 1988/397.).

A vádlott és védő készkiadása, illetőleg a védő díja állam általi megtérítésének szabályait a 26/2003. (VII. 1.) IM-BM-PM együttes rendelet szabályozza. A rendelet értelmében a vádlottnak és védőjének tételes kimutatást és igazolást kell csatolnia költségterítési igényéhez. A bíróságnak elsődlegesen az ügydöntő határozatban kell az igény kérdését rendezni. Előfordulhat azonban, hogy a határozat meghozatalakor, vagy a jogerőre emelkedésekor nem állnak a bíróság rendelkezésére az említett együttes rendeletben előírt adatok a költségeket illetően. Ebben az esetben a bíróság csak a bűnügyi költségre vonatkozó utólagos rendelkezés keretein belül, a Be. 578. §-a alapján határozhat e kérdésben. Gyakorlati probléma, hogy amennyiben a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 84. §-a értelmében a bíróság utólag kötelezte az elítéltet az állam javára bűnügyi költség megfizetésére, erről egységes értesítő lapot kell készíteni és megküldeni az elsőfokú bíróság szerint illetékes BGH-nak. Ezt akkor is meg kell tennie, ha egyébként a büntető határozatról már egységes értesítő lapot állított ki és küldött meg, minthogy a gazdasági hivatal csak így kerül abba a helyzetbe, hogy a ténylegesen felmerült bűnügyi költség behajtásáról intézkedjen. Az azonosíthatóság és az ügyek kapcsolása érdekében az újabb egységes értesítő lapon fel kell tüntetni, hogy a bíróság az elítéltről korábban milyen ügyszámra hivatkozással küldött egységes értesítő lapot.

XIX.

A bíróság feladatai a bűnügyi költség vonatkozásában a végrehajtás során

A büntetések és az intézkedések végrehajtása, valamint a rendbíróság, a rendbíróság helyébe lépő elzárás és az államot illető bűnügyi költség behajtása végett az a bíróság intézkedik, amelynek eljárásában az végrehajthatóvá válik. A végrehajtás iránti intézkedéseket a tanács elnöke teszi meg [Be. 590. § (1) és (2) bekezdés].

A Be. 590. § (2) bekezdése az (1) bekezdés szerinti intézkedéseket, miután ezek adminisztratív jellegű tevékenységet jelentenek, a tanács elnökének hatáskörébe utalja.

A bíróság feladatait részletesen meghatározó jogszabály a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet. Ez tartalmazza, hogy a bíróság eltérő rendelkezés hiányában a határozat jogerőre emelkedésekor nyomban kiállítja a végrehajtás alapjául szolgáló értesítést (az erre vonatkozó formanyomtatvány), amelynek alapján az anyagi jogi jogkövetkezmények és egyes eljárási szankciók végrehajtása megkezdődhet. Az ügy minden terheljéről külön kell értesítést kiállítani. Úgyisntén személyenként elkülönítve kell rendelkezni a rendbíróság, a pénzbüntetés, a pénzmellekbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtása érdekében. Az értesítést a bíró (a tanács elnöke) saját kezű aláírásával látja el. Ezt követően köteles gondoskodni annak (azoknak) megküldéséről a végrehajtásra, vagy a végrehajtás ellenőrzésére hivatott, illetőleg az abban közreműködő szervnek, illetve köteles megtenni minden olyan egyéb intézkedést, amely a határozat végrehajtásához szükséges.

XX.

Halasztás és részletfizetés engedélyezése az államot illető bűnügyi költség vonatkozásában

A 10 000 forintot meghaladó rendbíróság és az államot illető bűnügyi költség megfizetésére halasztás, illetőleg részletfizetés a Be. 592. §-ában meghatározott feltételek mellett és keretek között a bírósági végrehajtó által foganatosított foglalás után engedélyezhető, ha a foglalási jegyzőkönyvet a végrehajtó a bírósághoz beterjesztette. A 10 000 forint összeghatár alatti rendbíróság és bűnügyi költség megfizetésére kötelezés esetén a tanács elnöke foglalási cselekmény bevétele nélkül, a rendelkezésre álló adatok alapján legfeljebb 2 hónapi halasztást, illetőleg 3 hónapi részletfizetést engedélyezhet [Be. 593. § (1) és (2) bekezdés].

A bírósági gazdasági hivatal az elítélt fizetésre történő eredménytelen felhívása esetén a megyei bírósági végrehajtó útján a végrehajtó okirat megküldésével kezdeményezi a végrehajtási eljárást. A 10 000 forintot meghaladó államot illető bűnügyi költség megfizetésére halasztás vagy részletfizetés a pénzbüntetésre és a pénzmellekbüntetésre vonatkozó szabályok szerint engedélyezhető, 10 000 forintot el nem érő összeghatárú

bűnügyi költség megfizetésére kötelezés esetén legfeljebb 2 hónapi halasztást, illetőleg 3 hónapi részletfizetést engedélyezhet a tanács elnöke.

Az államot illető bűnügyi költség megfizetésének elmulasztásakor nincs mód szabadságvesztésre vagy elzárásra történő átváltoztatásra. Ehelyett tehető annak végrehajtására nem kell intézkedni.

A Be. 593. §-ában foglalt kedvezmények biztosítására csak akkor van lehetőség, ha a bűnügyi költség megfizetésére kötelezettek, vagy eltartottainak (az egy összegben történő, vagy azonnali teljesítés) méltánytalan hátrányt jelentene. Mérlegelni kell a kötelezett fizetési szándékát és készségét. Irányadóak továbbá a halasztás meghosszabbításának, vagy az egyévi időtartamra szóló részletfizetés engedélyének szabályai. Kivételesen az alól a Be. 592. § (3) bekezdésének az a szabálya, amely a havi részletek összegét az átváltoztatási kulcshoz igazodva rendeli megállapítani.

Az államot illető bűnügyi költség tekintetében a halasztás, illetőleg a részletfizetés engedélyezése tárgyában hozott határozat ellen nincs helye fellebbezésnek [Be. 595. § (4) bekezdés].

XXI.

A bűnügyi költség elengedése

Az államot illető bűnügyi költség és a rendbíróság megfizetését az igazságügyért felelős miniszter különös méltánylást érdemlő okból egészben, vagy részben elengedheti [Be. 599. § (1) bekezdés].

A bíróság teendőit ezen eljárás során a Be. 599. § (2) és (3) bekezdése részletezi. Ezek szerint a bíróság környezettanulmányt, intézeti, munkál-tatói véleményt az addigi befizetés adatairól szóló igazolást szerez be és a büntetőügy irataival együtt az esetlegesen rendelkezésre álló bírósági foglalási jegyzőkönyvvel felterjeszti az igazságügyért felelős miniszterhez. A bíróságnak be kell szereznie a bűnügyi költség megfizetésére kötelezett személyes adatait is, ideértve vagyoni és jövedelmi helyzetére vonatkozó adatokat.

A kérelmező kizárólag a bűnügyi költség megfizetésére kötelezett személy lehet, hiszen ellenkező esetben személyes adatai különbözősek lennének.

Mivel a Be. 599. §-a és a részletszabályokat meghatározó 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet nincsenek teljesen összhangban egymással ezen tekintetben, ezért a törvény pontosítja, hogy az elsőfokú bíróság a kérelem miniszterhez történő felterjesztése előtt a bűnügyi költség megfizetésére kötelezettek a személyi adatait szerzi be.

A bíróság a felterjesztés előtt megkeresi a bírósági gazdasági hivatalt, valamint intézkedik a behajtásnak az igazságügy-miniszter döntéséig történő függőben tartása érdekében.

A törvény értelmében az igazságügy-miniszter csak különös méltánylást érdemlő okból engedheti el (egészben vagy részben) az elbírálás tárgyát képező joghátrányt. Ilyen ok általában a kérelmező saját személyével összefüggő körülmény, például tartós betegség, fiatalkorúnál a jövedelem hiánya.

A kötelező védőoltás megtagadásának büntetőjogi megítélése

Veszélyeztetés-e a kötelező védőoltások beadásának megtagadása?

„Nincs nagyobb fájdalom egy szülőnek, amikor látja, hogy korábban boldog, mosolygós gyermekéből már nem lehet egészséges felnőtt. A védőoltások az emberiség legnagyobb vívmányjai közé tartoznak.

Embernek millióit mentették már meg eddig is, éjünk velük!”

(Dr. Mucsei János)

Bevezetés

Napjainkban számos jogértelmezési problémát okoz azon szülő cselekményének a megítélése, aki vallási, ideológiai vagy más meggyőződésére hivatkozva a jogszabály által védőoltásra kötelezett kiskorú oltását megtagadja, a kiskorú orvos előtti megjelenéséről ez okból nem gondoskodik. Mikor tekinthető ez a merőben új elkövetési mód szabálysértésnek? Mikor éri el a szülő súlyos kötelességszegése azt a fokot, amikor már a kiskorú testi veszélyeztettségének konkretnak megállapítható? A kérdés jogi megítélése komoly problémákat vet fel, melyek megválaszolása meszesze túlmutat a jogtudomány területén.

Az Országos Tisztifőorvosi Hivatal közleménye szerint ez a magatartás a hazai viszonyok között nem túl gyakori, de miután az oltások elmaradása veszélyezteti a gyermekek egészségét és a védőoltások megtagadása a társadalom szempontjából sem közömbös, indokolt a védőol-

¹ Dr. Petrovics Anita fogalmazó, Győri Városi Bíróság.

tásokról és különösen azok jelentőségéről a közvélemény tájékoztatása. A társadalom informálása mellett a jogértelmezési gyakorlat egységesítése érdekében fontos annak tisztázása is, hogy a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy kimeríti-e a Btk. 195. §-ában szabályozott kiskorú veszélyeztetésének büntetettét, ha a törvény által kötelezően előírt védőoltások beadását megtagadja. A kérdés megválaszolásához elengedhetetlennek tartom a magyar oltási rendszer áttekintését.

I. fejezet

A magyar védőoltási rendszer

A védőoltásokról általában

A fertőző betegségek elleni küzdelem leghatásosabb módszerei a védőoltások. A védőoltások célja a szervezet fertőzések elleni védelmének biztosítása, azaz a szervezet fogékonyságának csökkentése a specifikus ellenálló képesség (immunitás) mesterséges úton történő növelésével, ami passzív, illetve aktív immunizálással érhető el. Az aktív immunizálás (vakcinálás) a fertőző betegség antigénjét juttatják a szervezetbe, amely lehet maga a kórokozó élő, élő vagy gyengített formája. Az aktív immunizálás specifikus immunválaszt vált ki, ami az immunmemória kialakulása után tartós védelmet biztosít. A passzív immunizálás során beadott kész ellenanyagok a szervezetben viszonylag gyorsan, pár hónap alatt lebomlanak, védőhatásuk csak átmeneti jellegű, ugyanakkor az így kialakított védelem előnye, hogy hatása azonnal jelentkezik.²

A védőoltási programok célja a megbetegedések és a halálozások számának csökkentése. Ahhoz, hogy egy védőoltási program elérje a célját, biztos háttér szükséges, amely magában foglalja a megfelelő mennyiségű és minőségű oltóanyagot, valamint az ún. egészségügyi infrastruktúrát. A programok sikeres lebonyolításához elengedhetetlen a felügyeleti kontroll tevékenység is, melynek keretében nyilvántartják az oltásra kötele-

² Dési Illés: Népegészségtan, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2001. p. 98–99, Mészner Zsófia: Fertőző betegségek és megelőzésük – Az iskolaorvos járványügyi teendői, Az iskola-egészségügy kézikönyve, Anonymus, Budapest, 1998. p. 489–490.

zettek, az oltási arányt, vizsgálják a védőoltásokkal összefüggő nemkívánatos eseményeket, oltási reakciókat, oltási baleseteket, szövődeményeket, valamint azt, hogy optimális időben kapta-e meg a gyermek az oltást.³ A védőoltási programok irányítása és ellenőrzése az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat hatáskörébe tartozik; az erős kontrolltevékenység eredményességét bizonyítja, hogy 97,8–100% közötti a hazai védőoltások teljesítésének aránya (lásd 1. számú táblázat).

1. számú táblázat

*Az életkorhoz kötött védőoltások teljesítésének aránya
2003–2004 (az OEK adatai)*

Oltás megnevezése	Védőoltások teljesítési aránya (%)	
	2003	2004
BCC	100,0	100,0
Hib I/a	100,0	100,0
DPT I/a + IPV	100,0	100,0
DPT I/b + OPV + Hib I/b	99,9	99,9
DPT I/c + OPV + Hib I/c	99,8	99,8
MMR + OPV + Hib II	99,9	99,9
DPT II + OPV	100,0	99,9
DPT III + OPV	99,9	99,9
dt (emlékeztető oltás)	99,6	99,6
MMR újraoltás	99,7	99,7
Hepatitis B	99,8	99,8

Az általános megelőzés céljából a népeség minél nagyobb részét, ha lehet, a teljes lakosságot immunizálni kell. Az immunizálásnak meg-

³ Oltási reakció: enyhe, helyi vagy általános betegség tünetek együttese. Az immunizáció előre látható és a tapasztalatok szerint 48–72 órában belül elmúló tünetei, nem pedig szövődemények. Oltási baleset: az a védőoltást követő egészségkárosodás, amely az oltóanyag nem megfelelő minősége, vagy helytelen oltási technika, dózissbeli tévedés és az oltási reakció nem megfelelő kezelése miatt következik be. Oltási szövődemény: olyan – ritka – kóros folyamat, amely az oltott egyén átlagostól eltérő reakciókészsége miatt alakul ki.

kell előznie a legveszélyeztetettebb életkort, ezért ezeket a védőoltásokat életkorhoz kötött kötelező formában adják. E védőoltások lebonyolítása két formában történhet: kampányoltások esetén az év meghatározott időszakában minden olyan gyermek központilag megkapja a védőoltást, aki az adott évben éri el az előírt életkort. A nem iskoláskorú gyermekek esetében a folyamatos oltási rendszert alkalmaz-
zák.⁴

Az oltási rendbe tartozó védőoltásokhoz az oltóanyagot az állam biztosítja térítésmentesen. Magyarországon csak olyan oltóanyag kerülhet felhasználásra, amelynek hivatalos ellenőrzése után megtörtént az ún. törzskönyvezése és hatósági engedélyt kapott a hazai felhasználásra. Ez az engedély egyben azt is bizonyítja, hogy használata veszélytelen, de ugyanakkor hatékony a védelem kialakítására.

Az életkorhoz kötött kötelező védőoltások

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 57. §-ának (2) bekezdése értelmében az egészségügyi miniszter rendeletben határozza meg azokat a fertőző betegségeket, amelyek esetében életkorhoz kötötten [...] kötelező védőoltás elrendelésének van helye. Az életkorhoz kötötten kötelező védőoltások tételes felsorolását a fertőző betegségek és járványok megelőzése érdekében szükséges járványügyi intézkedésekről szóló 18/1998. (VI. 3.) népjóléti miniszteri rendelet (a továbbiakban: NM rendelet) 5. §-a tartalmazza. Valamennyi betegség természetesen lefolyása súlyos, nemegyszer halálos. A továbbiakban az egyes védőoltások bemutatásával arra a kérdésre keresem a választ, hogy ha egy gyermek oltatlan marad, valóban veszélynek van-e kitéve.

Gümőkór (tuberculosis)

A tuberkulózis ma is a második leggyakoribb infekciós (fertőzéses) halálok, és az egyik leggyakoribb fertőző betegség világszerte. Magyarországon az 1950-es évek előtt népbetegségnek számított, de a védőoltás bevezetését, a tüdőgondozói hálózat megszervezését, a szo-

⁴ Décsi Illés i. m. p. 100.

ciális helyzet javulását követően a megbetegedések száma jelentősen csökkent. Hazánkban az újszülöttek BCG-oltása 1952 óta kötelező, mindezek következtében gyermekkorban a tbc-s betegségek száma az ötvenes évek vége óta jelentősen csökkent – az utóbbi 20 évben jelentélen gyakorisággal mutatható csak ki –, a gyermekkori tbc-halálozás pedig sok éve megszűnt. A BCG-oltás manapság a fejlődő országok és a volt szocialista országok kivételével szinte sehol sem szerepel az oltási rendszerben. Az 1970-es évek közepén a fejlett országokban annyira ritka lett a tuberkulózis, hogy az Egészségügyi Világszervezet (a továbbiakban: WHO) az egész felnőtt lakosság gyakori ernyőszűrését felesleges és pazarló eljárásnak minősítette, ami egyesek szerint elhamarkodott volt.⁵

Torokgyilk (diphtheria), szamárköhögés (pertussis), merevgőrcs (tetanus)

A DPT vagy a DiPerTe az előbb említett gyermekbetegségek elleni kombinált oltás. A diftéria egyike volt a gyermekhalálozás vezető okainak, napjainkban azonban – főként a betegség elleni védőoltás széles körű elterjedésének köszönhetően – a megbetegedés esélye a civilizált országokban minimálisra csökkent, de még mindig a súlyos gyermekbetegségek közé tartozik (a diftéria halálozási aránya 10%). Magyarországon a szigorú oltási rendnek köszönhetően az utóbbi 15 évben nem fordult elő diftéria-megbetegedés. A magyar oltási rendszer hatékonyságát bizonyítja az a tény is, hogy amikor az 1990-es évek közepén a szovjet utódállamok egy részében súlyos, több évig tartó és összesen több mint 50 000 megbetegedéssel és 5000 halálalozással járó diftériajárvány zajlott, amelyet 14 európai országba „behurcoltak”, Magyarországon egyetlen diftéria-megbetegedést sem regisztráltak.⁶

⁵ http://www.informed.hu/betegsegek/betegsegek_reszletesen/lang/tbc?article_hid=26916&highlight_text=tbc Tbc: egy régi betegség mai képe.

⁶ <http://efrivk.antsz.hu/dawn/kulso/aktualis/archiv/olthovedo.htm> Az Országos Tisztifőorvosi Hivatal tájékoztató közleménye a védőoltásokról.

Diftériamegbetegedések és -halálások Magyarországon
1931–1960 (az OKI adatait)

Év	Megbetegedések		Halálások		Letalítás %
	száma	100 000 lakosra	száma	100 000 lakosra	
1931	17 247	197,7	1 366	15,7	7,9
1933	15 484	175,0	1 064	12,0	6,9
1936	7 525	83,2	426	7,4	5,7
1939	4 384	47,5	211	2,3	4,8
1942	3 395	36,1	182	1,9	5,4
1945	7 217	80,1	1 135	12,6	15,7
1948	3 562	38,9	216	2,4	6,1
1951	2 847	30,2	130	1,4	4,6
1954	1 464	15,1	33	0,3	2,3
1957	681	6,9	8	0,1	1,2
1960	291	2,9	13	0,1	4,5

A szamárköhögés a nyálkahártya és a légutak fertőző betegsége; kórokozója egy cseppfertőzéssel terjedő baktérium. A szamárköhögés elleni oltóanyaggal szemben felmerült a gyanú, hogy az oltás a szervezetben súlyos, néha halálos kimenetelű szövődeményeket okoz agyi, idegrendszeri károsodások és epilepszia formájában. Különböző tudományos vizsgálatok azonban cáfolni látszanak a fenti állításokat, de néhány szakember szerint az oltás befolyásolja bizonyos idegrendszeri betegségek előfordulását, lefolyását. A gyermekkori szamárköhögéses megbetegedések száma azonban jelentős csökkenést mutat ott, ahol a védőoltást a lehető leg szélesebb körben alkalmazzák.

A tetanusz baktérium okozta, igen súlyos, magas halálozású betegség. A kórokozó rendszerint földdel szennyezett seben át jut be a szervezetbe és ott mérget termel. Magyarországon 1951-ben és 1952-ben összesen 1092 megbetegedés fordult elő, 469 (43%) halálos kimenetellel. A tetanusz elleni kötelező védőoltásokat 1953-ban vezették be úgy, hogy az 1941. január 1-je után születettek is védőoltásban részesültek. 2000 és 2002 között ösz-

szesen 23 megbetegedést regisztráltak (a betegek közül 21 fő 59 évesnél idősebb volt, azaz az oltatlan korcsoportba tartozott). A XX. század második felében, a védőoltások rendjének megerősítésével és különböző egészségügyi felvilágosító programokkal, a világ 161 országából 104-ben sikerült megszüntetni az újszülöttkori tetanusz előfordulását is.

A csecsemőkori tetanusz előfordulási aránya

Forrás: UNICEF, 2000. március

Gyermekbénulás (poliomyelitis)

Mára a járványos gyermekbénulás azon fertőző betegségek közé tartozik, melyekkel az orvostudomány sikerrel vette fel a harcot; a védőoltásokkal ugyanis sikerült szinte teljesen visszaszorítani, így már csak keveseket érint e betegség, legalábbis azokban az országokban, ahol a védőoltás kötelező. A betegséget végérvényesen az Albert B. Sabin által kifejlesztett, élő kórokozót tartalmazó oltóanyag győzte le. A Sabin-cseppek bevezetése után a megbetegedések száma drasztikusan visszaesett (Magyarországon a cseppek alkalmazását 1960-ban vezették be). Mára a betegséget a Sabin-cseppek és az erőteljes egészségügyi kampányoknak köszönhetően sikerült szinte teljesen visszaszorítani, megfelelő oltás esetén

a megbetegedések száma mindössze egy a millióból: Magyarországon 1990-ben 3, azóta egyetlen esetet sem regisztráltak.⁷ 2002-ben a WHO az Európai Régiót járványos gyermekbénulástól mentesnek nyilvánította.

Kanyaró (morbilli), rózsahimlő (rubeola), mumpsz (parotitis epidemica)

Az MMR-oltás az előbb felsorolt gyermekbetegségek elleni kombinált védőoltás. Mindhárom kórokozó megbetegítőképessége igen magas, és az oltások megjelenése előtt szinte minden gyermek átesett e betegségeken. A kanyaró cseppfertőzéssel terjedő, vírus okozta fertőző betegség; leggyakoribb szövődménye a középfül- és tüdőgyulladás, de agyvelőgyulladás is okozhat. A védőoltások megkezdése (1968) előtt Magyarországon évente átlagosan több mint 40 000 megbetegedést és 100–150 halálozást regisztráltak, mára azonban a megbetegedések száma jelentősen csökkent (1999-ben 1, 2000-ben 1, 2001-ben 20 eset, 2002 óta hazai eredetű megbetegedést nem regisztráltak). Hazánkban szinte teljes az átoltottság; a gyermekek 95%-a rendelkezik védettséggel a vírussal szemben. Amennyiben ez a szám az oltási fegyelem lazulása miatt 90% alá csökkenne, kanyarójárványok kitörésével kellene számolnunk. Tévhit, hogy az ún. MMR-oltás kapcsolatban lenne egyes betegségek kialakulásával; dániai vizsgálatok igazolták és azóta több országban is megerősítették, hogy a kanyaró elleni oltások nem okoznak sem autizmust (tanulási és kapcsolatteremtési zavart), sem gyulladósos bélfal betegséget.⁸

A rózsahimlő vírus által okozott, cseppfertőzés útján terjedő betegség. Lappangási ideje 14–21 nap. Általában enyhe lefolyású, veszélye abban áll, hogy a terhesség idején (korai szakaszában) elszenvedett fertőzés a magzatban súlyos szervi fejlődési rendellenességet okoz (veleszületett rubeola). Azok a várandós nők vannak a legnagyobb kockázatnak kitéve, akik korábban nem részesültek oltásban, vagy nem estek át a betegségen gyermekkorukban. Magyarországon az 1971–1980 között regisztrált több mint 40 000 évi megbetegedés napjainkra 50 alá csökkent.⁹

⁷ <http://www.vital.hu/themes/history/history6.htm> Minden cseppje kincs (Gyermekbénelülés: út a Sabin-cseppig).

⁸ http://efrikk.ansz.hu/portal/page?_pageid=240,103280&_dad=portal&_schema=PORTAL Védőoltások – MMR

⁹ <http://www.vital.hu/themes/sick/liver4.htm> Nyitott Kapuk Közhazsnú Alapítvány: A kötelező védőoltásokról.

A mumpsz (járványos fültőmirigy-gyulladás) a védőoltások megkezdése előtt évi 34 000–43 000 megbetegedést okozott, ma azonban 50–100 esetben fordul elő. Amióta minden gyermek számára kötelező a mumpsz elleni védőoltás, ez a betegség szinte teljesen eltűnt Magyarországon. Azokban az országokban, ahol nem alkalmaznak kötelezően védőoltást, a mumpsz általánosan elterjedt gyermekkori fertőző betegség, amely az esetek többségében a fültőmirigy és a többi nyálmirigy egy- vagy kétoldalú fájdalmas duzzanatával jár.¹⁰

B-típusú haemophilus influenzae (Hib)

A gennyes agyhártyagyulladás nagyon ritka, évente mindössze néhány tíz esetben fordul elő Magyarországon (ezek mintegy 1/5 részéért felel a Hib baktérium). A Hib-oltás a Haemophilus influenzae-fertőzés leg súlyosabb formái ellen véd, melyek korábban az ötévesnél fiatalabb gyermekeknél gyakori halálos volt. Az oltás bevezetése (1999) óta fokozatosan csökkent a Hib előfordulása. Érdekesség, hogy a Hib-oltás ajánlotta, majd kötelezővé tettele óta, tehát amióta az átoltottsági arány megnőtt egy agyhártyagyulladás-típus esetében, az agyhártyagyulladások száma változatlan maradt.¹¹

Hepatitis B

A hepatitis B vírus a fertőző májgyulladás egyik nagyon gyakori kórokozója. A WHO ajánlása alapján a korábban csak a különösen veszélyeztetett személyeknek ajánlott oltás hivatalosan is bekerült az oltási naptárba (1999). Világszerte kb. 300 millió a HBV-hordozók száma, ezek közül a felnőtt kort megérők 40%-a a B-vírus okozta betegség (májzsugor vagy májrák) következtében hal meg, ami évente 6 millió embert jelent. Ugyanakkor évente 120 millió gyermek születik a HBV-fertőzés és idült hordozó állapot kockázatával. Magyarországon évente 2200–2300 fertőző májgyulladás fordul elő, az esetek kb. 15%-át okozza a hepatitis B-vírus. A magyar lakosság átfertőzöttsége 1% alatti.¹²

¹⁰ http://efrikk.ansz.hu/portal/page?_pageid=240,103280&_dad=portal&_schema=PORTAL Védőoltások – MMR

¹¹ <http://www.vital.hu/themes/sick/liver4.htm> Nyitott Kapuk Közhazsnú Alapítvány: A kötelező védőoltásokról.

¹² <http://www.vital.hu/themes/sick/liver4.htm> Hepatitis B-vírus okozta májgyulladás.

Összességül megállapítható, hogy a súlyos fertőző betegségek többségének visszaszorulása a védőoltásoknak köszönhető; a himlőoltás által 200 év után himlőmentessé vált az egész világ, a diftériaoltás hazánkban néhány évtized alatt megszüntette a betegséget, nincs járványos gyermekbőrulás, kanyaró, eltűnően van a mumpsz, a rózsahimlő, és megelőzhetővé vált a tetanusz. Az oltási fegyelem csökkenése azonban e betegségek megjelenéséhez vezethet, mivel kórokozók továbbra is a levegőben keringenek. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a diftéria halandóság ma is 5–10% között van, a csecsemőknél és az idős embereknél elérheti a 20%-ot; a tetanusz a harmadik világ országaiban évente kb. 1 000 000 halálos áldozattal még mindig a tíz leggyakoribb halálozási ok; a kanyaró vírusa pedig magas átoltottság mellett is tovább kering, sőt a beoltott személyek is átadhadják nem oltottaknak. Az oltási program leállítását tehát még a kanyaróbetegségek látszólagos megszűnése után is veszélyes lehetne.¹³

A rendszeres védőoltások olyan megbetegedések ellen, mint a járványos gyermekbőrulás, a tetanusz, a diftéria és a szamárköhögés, közel 30 millió ember életét mentik meg évente a világon, és emberek millióit óvják meg a betegségtől és az életre szóló rokkantságtól. A védőoltás a nem oltott egyéneknek is védelmet nyújthat az ún. „nyájimmunitás” hajtása révén: ha egy közösségben elegendő számú ember kapott védőoltást, a betegség nem tud elterjedni.¹⁴

A korszerű oltások kockázata csekély, messze elmarad a természetes fertőzések kockázata mögött. Az Országos Tisztifőorvosi Hivatal tájékoztatása szerint 100 000–1 000 000 oltásra esik egy-egy ún. oltási szövődéssel járó eset, de ezeknek a súlyossága általában nem éri el az oltással megelőzhető betegség súlyosságát. A szakemberek többsége szerint hibát követhet el az a szülő, aki az oltási reakciók és szövődmények elkerülésére való hivatkozással, vagy vallási, illetve egyéb meggyőződéseiből vezérelve megakadályozza, hogy gyermeke megkapja az előírt védőoltásokat, mert sokkal nagyobb a kockázata annak, hogy oltatlan-ság miatt a gyermek egy olyan fertőző betegségben betegszik meg, ami védőoltással megelőzhető lett volna.¹⁵ A gyermekek – főként öt éves kor alatt – ugyanis különösen érzékenyek bizonyos betegségekre, mivel a

¹³ Martin Hirte: Impfen pro und kontra, Droemersch Verlag Th. Knaur Nachf., München, 2001, p. 127, 138, 206.
¹⁴ http://www.euro.who.int/vaccine/20050608_1 European Immunization Week.
¹⁵ <http://efrivk.antis.hu/down/kuiso/aktualis/archiv/olthivado.htm> Az Országos Tisztifőorvosi Hivatal tájékoztató közleménye a védőoltásokról.

védekezésért felelős immunrendszerük éretlen, a különböző fertőzések leküzdésére még nem fejlődött ki a szükséges védekező képességük.

A védőoltásokat azonban kezdettől fogva szkeptikus hangok kísérik. Jelenleg négy társadalmi csoport kritizálja az oltásokat:

- az oltások által károsult gyermekek szülei, akik fájdalom tapaszta-
taik alapján bírálják az oltási politikát,
- a szkeptikus orvosok, akik kételkednek az oltások hatékonyságában,
tartanak a mellékhatásoktól és a késői szövődményektől, vagy bizonyos
oltásokat elutasítanak a kiállható betegség alacsony kockázata miatt,
- az alternatív oltások hívei – főleg homeopaták és antropozófus orvo-
sok –, akik a standardizált oltási programokat személyes szabadságukba
való beavatkozásként és gyermekeik iránti felelősségvállalásuk alapvető
jogainak megsértéseként élik meg,
- azok, akik vallási vagy világnézeti okokból utasítják el az oltásokat
arra hivatkozva, hogy ezek a beavatkozások ellenkeznek Isten akara-
tával.¹⁶

II. fejezet

A védőoltások jogi szabályozása

A védőoltások szabályozásának jogi háttere

„Az Európai Régióban a hatékony egészségpolitikát és a kapcsolódó kiadá-
sokat beruházásnak és nem költségnek kell tekinteni. A jó egészség ellen-
díti a gazdaságot, míg a betegség kimeríti azt”.¹⁷ Az egészségügyi ellátás-
ban megtestesülő, és az Alkotmányban deklarált lehető legmagasabb szín-
tű testi és lelki egészséghez való jog – mint alkotmányos alapjog – a gyerme-
keket is megilleti.¹⁸ E jog gyakorlati érvényesülését szolgálják – többek kö-
zött – a kötelező védőoltások, melyek nemcsak a gyermekek, hanem az
egész lakosság (közegészség) védelmét biztosítják. Magyarország kedvező
járványügyi helyzete a törvényi háttérrel megerősített járványügyi bizton-
ságot célzó szakmai tevékenységnek és az intézkedések fegyvelmezett, kö-
vetkezős végrehajtásának köszönhető. A fertőző betegségek – ezen belül
különösen a védőoltásokkal megelőzhető fertőző betegségek – számának

¹⁶ Martin Hirte i. m. p. 85–91.
¹⁷ „Johan Béla” Országos Epidemiológiai Központ Módszertani Levele a 2006. évi védőoltásokról,
Epinó, 13. évfolyam 2005.
¹⁸ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról 70/D. § (1).

drasztikus csökkenése egyike a magyar közegészségügy legnagyobb sikerének. A védőoltásokkal kapcsolatos feladatokat – melyek a járványügyi biztonság egyik pillérét képezik – a „Johan Béla” Országos Epidemiológiai Központ által évente kiadott módszertani leíró határozata meg.

Amint már utaltam rá, az oltási rend érvényesülését az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény és annak járványügyi végrehajtási [18/1998. (VI. 3.)] NM rendelete biztosítja. Az Eü. törvény 58. §-ának (3) bekezdése értelmében a védőoltásra kötelezett kiskorú személy megjelenéséről a törvényes képviselő köteles gondoskodni. Amennyiben a szülő e kötelezettségének írásbeli felszólításra sem tesz eleget, az egészségügyi hatóság (ÁNTSZ) a védőoltást határozattal rendeli el; a védőoltást elrendelő határozat – jogorvoslatra tekintet nélkül – azonnal végrehajtható.¹⁹

A Legfelsőbb Bíróság BH 2004. 37. eseti döntése szerint a fertőző betegségekkel szembeni aktív, illetve passzív védettség kialakítása olyan közérdek, amely az azonnali végrehajtás elrendelését indokolja. A felperes keresetében az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Megyei Intézete (a továbbiakban: alperes) határozatának felülvizsgálatát kérte, melyben az alperes helybenhagyta az ÁNTSZ Városi Intézete elsőfokú határozatát, mely arra kötelezte a felperest, hogy gyermekeit oltassa be az életkorhoz kötötten kötelező védőoltásokkal. Emellett helybenhagyta a másodfokú határozat az elsőfokú védőoltásokkal. Emellett helybenhagyta a elrendelő rendelkezését is azzal az indokolással, hogy a védőoltás hiánya súlyosan veszélyezteti a gyermek egészségi állapotát. A felperes az alperesi határozat felülvizsgálata iránt benyújtott keresetében kérelmet terjesztett elő az azonnali végrehajtás felfüggesztésére, melyet az elsőfokú bíróság elutasított. A végzés indokolása szerint az azonnali végrehajtás elrendelése kötelező törvényi rendelkezés alapján [Eütv. 58. § (4)] és a felperes nem hozott fel olyan különös méltánylást érdemlő körülményt, mely a végrehajtás felfüggesztését indokolatlan alátámasztotta volna. Az elsőfokú bíróság végzése ellen a felperes fellebbezést nyújtott be arra hivatkozva, hogy az oltások beadása gyermeke számára súlyos hátrányt előidéző végzetes következményekkel járna. Az alperes észrevételében az elsőfokú bíróság végzésének helybenhagyását kérte, azzal, hogy a több évtizede folytatott, életkorhoz kötött védőoltási rendszer a magyar lakosság egészségének egészségét védi. A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint az elsőfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy a felperes olyan különös méltánylást érdemlő körülményt nem hozott fel, amely a végrehaj-

¹⁹ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 58. § (4).

tás felfüggesztését indokolta volna. Nem hagyható ugyanis figyelmen kívül, hogy a védőoltás rendeltetése fertőző betegségek és járványok megelőzése, ennek hiányában a gyermek és a gyermek környezetében élő személyek egészsége egyaránt veszélynek lenne kitéve.

Büntetőjogi beavatkozás, mint ultima ratio

Ha a védőoltásra kötelezett személy a védőoltást elrendelő határozatot követően sem tesz eleget a hatósági határozatban foglaltaknak – még mielőtt a büntetőjogi beavatkozásra sor kerülne –, az egészségügyi hatóság államigazgatási bírságolást, illetve szabálysértési eljárást²⁰ helyez kilátásba. A büntetőjogi beavatkozásra csak végső esetben, ultima ratio-ként kerülhet sor; akkor, ha a jogon, illetve a büntetőjogon kívüli, enyhébb eszközök nem alkalmasak nem vehető igénybe, illetve nem elég hatások. Vagyis az állami kontroll-eszközök kiválasztásánál a büntetőjog „a legvégső esetben a legutolsó eszköz”.²¹ A büntetőjog az Alkotmánybíróság álláspontja szerint is ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntető magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszer csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vagy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.²²

A büntetőjog végső esetben történő alkalmazhatóságára példaként szolgálhat az alábbi eset: egy győri házaspár többszöri írásbeli felszólításra sem tett eleget az életkorhoz kötött kötelező védőoltások teljesítésének, ezért az illetékes ÁNTSZ járványügyi főorvosa államigazgatási határozattal köte-

²⁰ 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet az egyes szabálysértésekről, 102. § (1) bekezdés a) pont: Aki a védőoltásra (...) vonatkozó egészségügyi jogszabályt vagy az ilyen jogszabály alapján kiadott egészségügyi rendelkezést megszegi, hatvanezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható (Fertőző betegség elleni védekezés elmúlásztása).

²¹ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó, Budapest, 2001. p. 70.

²² 30/1992. (V. 26.) ABH.

lezte a szülőket az elmaradt oltások pótlására, határozatát azonban nem nyilvánította jogorvoslatra tekintet nélkül azonnal végrehajthatónak. A szülő a határozat ellen fellebbezést jelentettek be, és mivel a másodfokú határozat is „kedvezőtlen” volt számukra, bírósági felülvizsgálatot kezdeményeztek. A bíróság azonban helybenhagyta a másodfokú határozatot (időközben eltelt 9 hónap). Ezt követően a városi tisztifőorvos elrendelte határozatának végrehajtását, a határidő azonban eredménytelenül telt el, ezért első alkalommal 60 000, második alkalommal 80 000, harmadik alkalommal 100 000 Ft végrehajtási bírsággal sújtotta a szülőket (a bírságokat adók módjára hajtották be). Miután ez sem vezetett eredményre – az elmaradt oltások teljesítése továbbra sem történt meg – ügyészi jóváhagyással rendőri elővezetésre került sor, mely meghíusult, ezért az ANTSZ járványügyi főorvosa büntető feljelentéssel élt a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészségnél [...] az eset folytatását lásd III. 3. pont 3. számú jogeset].²⁵

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bírságolás nem vezet eredményre azoknál a szülőknél, akik mereven ragaszkodnak vallási, ideológiai vagy egyéb meggyőződésükhöz. Érdekeséggé válhat megemlíteni, hogy e szülők az oltásokkal kapcsolatban az „átlagemberről” szélesebb körű ismeretekkel rendelkeznek, jobban tisztában vannak a védőoltások esetleges szövődményeivel, mellékhatásaival, és döntésükkel gyermekük egészséges fejlődését vélik védeni.²⁴ Ezekben az esetekben tehát a büntetőjogon kívüli eszközök hatástalannak bizonyulnak.

III. fejezet

A kötelező védőoltás megtagadásának büntetőjogi megítélése

Az utóbbi néhány évben egészen új elkövetési mód – a kötelező védőoltás beadásának megtagadása – jelent meg, amelynek jogi megítélése komoly problémákat vet fel. A gyakorlatban ugyanis eltérő jogértelmezések váltak ismertté tekintetben, hogy kimeríti-e a Btk. 195. §-ának (1) bekezdésében meghatározott kiskorú veszélyeztetésének büntetést az a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki a jog-

²⁴ Pék József, az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat Győr Városi Intézete tisztifőorvosnak előadása alapján.

²⁵ Balogh Ildikó: A kiskorú veszélyeztetésének időszéri kérdései – Veszélyeztetés-e a kötelező védőoltás megtagadása? *Ügyészek Lapja*, 11. évfolyam 2004. 6. szám p. 33.

szabály által védőoltásra kötelezett kiskorú oltását megtagadja. A megválaszolható kérdés tehát: veszélyeztetés-e (azaz bűncselekmény-e) a kötelező védőoltás megtagadása? A kérdés megválaszolása előtt azonban szükségesnek tartom a Btk. 195. §-ának és az e körben kialakult jogalkalmazói gyakorlatnak az általános áttekintését.

A kiskorú veszélyeztetésének büntette

Mindazok a törvényi tényállások, amelyek az egyes személyek számára különböző vonatkozásokban büntetőjogi védelmet biztosítanak, és ezáltal elősegítik személyiségük érvényesülését és teljesebb kibontakozását, védik a kiskorúak érdekét is. Tekintettel azonban e személyek biológiai és pszichikai állapotára, a fejlődésükhöz szükséges sajátos feltételekre, indokolt számukra szélesebb körű jogi védelmet biztosítani.²⁵

A nemzetközi megítélés szerint egy ország jogállamiságának fokmérője, hogyan biztosítja a kiskorúak testi, szellemi és erkölcsi fejlődését veszélyeztető magatartásokkal szembeni következetes fellépést – ideértve a kiskorúak büntetőjogi védelmét is. (A kiskorúak minden irányú fejlődésének előmozdítása büntetőjogi feladat is.) A kiskorúak fejlődését akadályozó tényezők büntetőjogi relevanciáját nemcsak az adja meg, hogy e korosztály személyiségének a teljesebb kibontakozását veszélyeztetik, hanem figyelembe veendő az is, hogy ezek a körülmények összefüggésben állnak a bűnözéssel is. Több szakember szerint szoros összefüggés mutatható ki a veszélyeztetett, illetve bántalmazott gyermekeket ért sérelmek és az általuk felhőttként – de akár már gyermek-, illetve fiatalkorúként – elkövetett bűncselekmények között: Orell Ferenc szerint az ún. veszélyeztetettség állapot gyakran a fiatalkori bűnözés első stádiuma. Kerecsi Klára is erre az összefüggésre mutat rá a gyermekbántalmazásról írt tanulmányában: „*a veszélyeztetett fiatalok veszélyt jelentenek a társadalomra, mivel a bántalmazott gyermekek egy részéből bűnelkövető lesz*”.²⁶

A büntetőjog – az emberi jogok védelmének egyik eszközeként – a gyermeki jogok önálló megfogalmazásától függetlenül kiemelt védelemben részesíti a gyermeket az ellene irányuló támadásokkal szemben. Az e körbe tartozó bűncselekmények közül a kiskorú veszélyeztetésének dominiánciája figyelhető meg.

²⁵ Erdősy Emil–Földvári József: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Janus Pannónius Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1995, p. 162.

²⁶ Kerecsi Klára: Gyermekbántalmazás és elhanyagolás, Kézirat, 1996.

A házasság, a család, az ifjúság
és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények

Ismertté vált bűncselekmények						
Év	2001	2002	2003	2004	2005	
Kettős házasság	3	1	4	1	1	
Családi állás megváltoztatása	4	9	2	5	2	
Kiskorú elhelyezésének megváltoztatása	36	34	65	39	57	
Kiskorú veszélyeztetése	1073	1073	1316	1973	2039	
Tiltott pornográf felvétellel visszaélés	14	144	80	5832	11489	
Tartás elmulasztása	2130	2398	2524	2771	2764	
Erőszakos közösülés	321	293	256	267	264	
Szemérem elleni erőszak	185	222	279	298	387	
Megrontás	178	178	196	206	216	
Vérfertőzés	7	13	16	11	33	

Forrás: www.police.hu (letöltés: 2006. március 8.)

195. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából folyó kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti, büntetett követ el és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a nagykorú személy, aki kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy zülött életmód folytatására rábírt vagy rábírt törekszik.

(3) Büntetett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki kiskorúval kényszer munkát végeztet.

(4) Aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozza, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(5) Az (1) bekezdés alkalmazásában a kiskorú gondozására, nevelésére vagy felügyeletére köteles személynek kell tekinteni a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám életársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él.²⁷

²⁷ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 195. §.

A bűncselekmény passzív alanya kizárólag kiskorú személy lehet, vagyis aki még nem töltötte be a 18. életévét és házasságkötés folytán sem vált nagykorúvá. A kiskorú testi és szellemi fejlődésének veszélyeztetése már a csecsemő tekintetében is elkövethető, az erkölcsi fejlettség veszélyeztetése azonban csak bizonyos életkor és szellemi fejlettség, értelmi szint elérését követően valósítható meg, amikor a kiskorú erkölcsi fejlődését az elkövetési magatartás károsan befolyásolja (például a gondozást és felügyeletet elvállaló és ellátó rokon által a 7 éves kiskorú szeme láttára elkövetett lopási célú behatolás, amelynek tiltott jellegét egy általános iskolás gyermek is egyértelműen felismeri, és így rá nézve súlyos erkölcsromboló veszélyt jelent – BH 1981. 174.).

A dolgozat szempontjából a Btk. 195. §-ának (1) bekezdésében meghatározott elkövetési magatartás, a súlyos kötelességszegés releváns. A törvény nem nevesíti a kötelességszegést, de ez valamely kötelesség elmulasztása, vagy a kötelességgel ellentétes magatartás tanúsítása formájában valósulhat meg. A kötelességek tartalmát jellemzően a családjogi²⁶ és az egyéb jogszabályok mellett az erkölcsi normák, társadalmi szokások konkretizálják, de e kötelességek annyira eltérő, eseti jellegű, nagyszámú teendőt ölelnek fel, hogy megsértésük más módon, mint a következményekre történő utalással nem képzelhető el. Az elkövetési magatartás megszővegezése szerint csak a „súlyos kötelességszegés” tényállászerű, azaz a törvény a kisebb mulasztásokhoz, nevelési hibákhoz nem kíván büntetőjogi jogkövetkezményt fűzni. Így például nem tekinthető súlyos kötelességszegésnek a szülő részéről, ha a kiskorú gyermeket alkalom szerűen, testi sértést nem okozó módon bántalmazza (BH 1992. 623.); ha a szülők egymás között, de a gyermek előtt időnként szóváltásba keverednek, vitatkoznak; esetleg a négy-öt éves gyermek rövid időre felügyelet nélkül marad. E magatartásokkal a szülő vét ugyan az optimálisan elvárható szülői magatartási normákkal szemben, de csak kisebb mértékben. Általában az olyan kirívó kötelességszegést lehet súlyosnak tekinteni, amely arra mutat, hogy az elkövető még a nevelés, felügyelet vagy gon-

²⁶ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról, 75. § (1) A szülői felügyelet körében a szülők kötelessége, hogy a gyermeket gondozzák, tartásáért, a gyermek testi, értelmi és erkölcsi fejlődését elősegítsék. A törvény e §-a csupán globális felismerést tartalmaz a szülőknek és gyermeküknek egymással szembeni jogairól, illetve kötelezettségeiről. E jogszabályi keretet töltik ki lényegében az 1997. évi XXXI. törvény 12. §-ában megfogalmazott, a Szülői jogok és kötelezettségek alcímű viselkedési szabályok. Ezek közül a szülőnek a gyermek gondozásával és nevelésével kapcsolatos kötelezettsége többek között, hogy [...] a gyermeket a családban gondozza, nevelje és a gyermek testi, értelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket – különösen a lakhatást, étkezést, ruházattal való ellátást –, valamint az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáfutást biztosítsa.

dozás társadalmi felfogás szerinti minimumát sem teljesíti (például gyermekét hosszú időn át éltén, szomján tartja, betegség esetén nem viszi időben orvoshoz, rendszeresen pszichés nyomásnak, rettegésnek teszi ki). A kötelességszegés ilyen szintjét egyszeri magatartással is előidézhetsz az elkövető, ha például bántalmazza a gyermeket vagy huzamosabb ideig nem viszi iskolába.²⁹ Súlyos kötelességszegés lehet az olyan tevékenység is, amelynek nincs közvetlen eredménye, de hatásában súlyosabb következménnyel járó folyamat megindítására vezethet (BH 1987. 73.). A gyakorlatban leginkább a következő kötelességszegések eredményezik a bűncselekmény elkövetéséért való felelősségre vonást:

4. számú táblázat

A kiskorú veszélyeztetésének büntette
(Győr-Ménfőcsanak-Sopron megye)

	2001	2002	2003	2004	2005
Kiskorú veszélyeztetése összesen (ismertté vált bűncselekmények)	35	48	46	59	83
Mulasztással (ideértve az alapvető higiéniai, ételmezési, orvosi ellátásról való gondoskodás elmulasztását), az örízletlenül hagyás, illetve a tankötelességszegés súlyos megszegése)	11	15	6	17	20
Sanyargatással, bántalmazással	3	7	8	10	16
Lelei gyötrellem okozásával	-	4	6	8	4
Züllött életmód folytatásával (ideértve a kiskorú jelenlétében folytatott nemi jellegű cselekmény végzését is)	5	-	14	1	19
Bűncselekmény elkövetésére, illetve züllött életmódra rábírálással	14	19	8	8	14
Egyéb	2	3	4	15	10

Forrás: ERŐBS

²⁹ Belovics Ervin, Molnár Gábor, Sinku Pál: Büntetőjog – Különös Rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2004. p. 211–215.

A bűncselekmény alanya tettesi minőségben csak a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy lehet. E körbe elsődlegesen a kiskorú születet, a velük azonos jogokat gyakorló örökbefogadók, illetve gyámok tartoznak, de ezen túl azon személyek is, akik – például foglalkozásuknál fogva – kötelesek e szabályok és kötelességek betartására (BH 1997. 469.). Nincs jelentősége annak, hogy az adott személy állandóan vagy ideiglenes jelleggel került ebbe a pozícióba, mint ahogy annak sem, hogy e körben kifejezett megbízás alapján tevékenykedik-e (BH 1987. 73.). Így például, aki az áruházban a síró gyermeket pártfogásába veszi, ugyanúgy köteles e normákat a gyermekkel való érintkezése során betartani, mintha szülei bízták volna rá.³⁰ Az (1) bekezdés szerint minősülő kiskorú veszélyeztetésének büntetést elkövetheti fiatalkorú is, aki házasságkötéssel szerzett nagykorúságot, és e kapcsolatából gyermeke született, akivel kapcsolatban gondozási kötelességszegés terheli, továbbá olyan fiatalkorú is, aki házassági kapcsolaton kívül született gyermekének gondozására köteles. A bírói gyakorlat szerint, mivel e kötelességszegések mind egyik szülő, nevelőt és gondozót önállóan terhelik, nem társtettesként, hanem önálló tettesként felelnek a cselekmények miatt (BH 1997/263.). A szakirodalomban ezt a döntést többen helytelennek tartják, mert a Csjt. 72. § (1) bekezdése értelmében a szülői felügyeletet a szülők együttesen gyakorolják – ellentétes megállapodásuk hiányában – akkor is, ha már nem élnek együtt. Ebből következően Sinku Pál szerint „az együtt élő szülők a szülői felügyeletet együttesen gyakorolják, függetlenül attól, hogy a »családi munkamegosztás« vagy egyéb helyzet eredményeként a szülők a gyakorlatban jelentősen eltérő mértékben vesznek részt a felügyeleti jogok gyakorlásában. Ezért, ha mindkét szülő azonos kötelességének elmulasztásával veszélyeztette a kiskorú fejlődését: társtettesek”.³¹ A bűncselekmény csak szándékosan követhető el: az elkövetőnek tisztában kell lennie kötelességével, és előre kell látnia a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének veszélyeztetését; ezt kívánja vagy belenyugszik ebbe. Ha az elkövető ugyanannak a kiskorúnak a sérelmére huzamosan és többször ismétlődően fejt ki tevékenységét, egyrendbeli bűncselekményt követ el és a bírói gyakorlat szerint nem minősíthető a bűncselekmény folytatásként, hanem elkövetettnek sem (BH 1997. 263.).

³⁰ Erdősy Emil–Földvári József–Tóth Mihály: A magyar büntetőjog Különös Rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2002. p. 183–185.

³¹ Sinku Pál: A család és a gyermek büntetőjogi védelme, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000. p. 63.

A bűncselekmény eredménye a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése. A testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődés veszélyeztetése külön-külön is kimeríti a bűncselekmény tényállását, de rendszerint együtt járnak. A kiskorú életkora és személyisége, a kötelelességszerűség jellege, és az adott eset körülményei szerint viszont hol a testi, hol az értelmi, hol az erkölcsi veszélyeztetés a jellemző. A büntettek nagy része a kiskorú testi fejlődésének veszélyeztetésével valósul meg (például indokolatlan bántalmazás). Az értelmi fejlődés veszélybe kerülése leginkább a kiskorú iskolai tanulmányaiban mérhető (például szellemi fejlődése lassul, iskolai tanulmányaiban visszafejődik). A kiskorú erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése pedig akkor állapítható meg, ha a kiskorúnak az erkölcsi normákhoz, a morális értékekhez való viszonyában zavar keletkezik az elkövető magatartása következtében.

A bűncselekmény akkor válik befejezetté, ha a kötelelességszerű magatartás eredményeként, azzal okozati összefüggésben a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődése veszélybe kerül. A tényállás veszélyeztetési bűncselekmény, a kiskorú tényleges károsodása nem tényállási elem; a kialakult testi, értelmi károsodás a büntetés kiszabás körében értékelendő (BH 1974. 363.). A törvényhozó által megkívánt következmény – a veszélyeztetés – beállásának megállapítása nem mindig egyértelmű, néha azonban könnyű állást foglalni ebben a kérdésben is. Ha ugyanis az elkövető magatartása következtében komoly sérelem áll be, a bűncselekmény értékelése vitathatatlán (például, ha a kiskorú a megfelelő táplálás hiányában megbetegedik, ha a sok iskolai mulasztás következtében az alapvető iskolai ismereti sinecnek meg, ha erkölcsi értékrendszerének eltorzulása súlyos megítélés alá eső magatartások tanúsításában is „lelepleződik”).³² Tekintettel arra, hogy az elkövetési magatartás és az eredmény közötti ok-okozati összefüggés az esetek többségében nehezen állapítható meg, ezért csak a kiskorú személyiségenek, életkorának, az elkövetéssel összefüggő körülmények feltárásának vizsgálatával hozható helyes – igazságos és méltányos – döntés.

Veszélyeztetés-e a kötelező védőoltások beadásának megtagadása?

Absztrakt vagy konkrét, közvetlen veszélyt idéz-e elő a törvény által kötelezően előírt védőoltások beadásának megtagadása? A kérdés megválaszolása azért releváns, mert a bírói gyakorlat szerint az általános (abszt-

³² Erdősy Emil–Földvári József i. m. p. 164.

rakt) veszély még nem tényállászóró, bűncselekmény akkor állapítható meg, ha a súlyos kötelelességszerűség konkrétan veszélyezteti a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését. Erre akkor kerül sor, ha a súlyos kötelelességszerűség olyan közvetlen ráhatást gyakorol a kiskorúra, vagy olyan körülményeket teremt számára, amelyek konkrétan akadályozzák fejlődését.³³ A veszély (megbetegedés) bekövetkezése valószínűségének és a következmény súlyosságának megítélése azonban túlmutat a jogtudomány területén, ezért az oltások mellett szóló (orvos) szakmai érvek döntő hatással vannak a kérdés megválaszolására.

A Luxemburgban tartott európai uniós Járványügyi és Felügyeleti Bizottsági Ülés (2005) helytállónak minősítette azt a megállapítást, hogy a magyar védőoltási rendszer mind a mai napig Európában a tradicionálisan támogatott védőoltási rendszerek közül a legjobb. Csohán Ágnes, az Országos Epidemiológiai Központ osztályvezető főorvosa szerint „*nincs még egy olyan ország, ahol elmondható az, hogy a védőoltásra kötelezetteknek a 99%-ánál többen részesülnek védőoltásban, és nincs még egy olyan ország, ahol a kötelező védőoltásokkal megelőzhető fertőző betegségek járványügyi helyzete olyan kedvező lenne, mint Magyarországon*”.³⁴ A szakember – a védőoltással felszámolható betegségek területén elért eredményeket látva – érthetően lennének tartja a védőoltás szükségességét megkérdőjelező, illetve az oltásokat ellenző szülők álláspontját, akik az oltások veszélyeit hangsúlyozzák, ugyanakkor az előnyeiről nem tesznek említést, vagy elhallgatják azokat. Bujdosó László országos tisztifőorvos véleménye szerint az oltásokat ellenző szülők aláássák a védőoltások évtizedek alatt stabilán vált rendszerét, veszélyeztetve ezzel az ország járványügyi biztonságát.³⁵ Az oltások elmaradásának ugyanis súlyos következményei lehetnek mind egészségügyi, mind járványügyi szempontból (például járványok kialakulása, a járványügyi biztonság és a „fogékonyak” veszélyeztetése).

Az egészségügyi szakemberek szerint egy kevésbé szigorú oltási rend különösen a veszélyeztetett rétegeket tenné leginkább kiszolgáltatottá a különböző betegségekkel szemben. Vagyis azok a közösségek (például család, vallási közösség, szekta) lennének a legnagyobb veszélynek ki-

³³ Berkes-Kiss-Kónya-Molnár-Rabóczki: Magyar Büntetőjog I-II. – Kommentár a gyakorlati számú 1. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. p. 580–582.

³⁴ Csohán Ágnes, az Országos Epidemiológiai Központ osztályvezető főorvosának előadása, Balatonlelle, 2005. szeptember.

³⁵ www.antsz.hu Bujdosó László: A magyar védőoltási rendszer – Már április elseje van?

takozásnak szomorú következményei lehetnek, mint ahogy ezt a következő példa is mutatja: 1992-ben egy hollandiai közösségben, amelynek tagjai vallásukra hivatkozva tagadták meg a védőoltásokat, 72 gyermeket sújtott a járványos gyermekbénulás. Az előbb említett példa is azt támasztja alá, hogy a kórokozók számára különösen kedvező terep egy oltatlan emberekből álló, viszonylag kis helyen együtt élő közösség, ezért ha egy területen elharapódnak az a mentalitás, hogy nem oltatják be a gyermekeket, egy esetleges megbetegedés kialakulásának lehetőségével kell számolni. Azaz, ha az oltások által létrehozott védőháló lyukak keletkeznek, a vírusok felpasszálódhatnak – tekintettel arra, hogy e kórokozók továbbra is a levegőben cirkulálnak. (A korszerű védőoltási stratégiának köszönhetően e kórokozók elmaradása esetén tehát megbetegedési veszély áll fenn. A védőoltások elmaradása azonban nem találnak fogékony egyedekre.) – a fertőző betegségekkel szemben az oltatlan gyermekek jóval fogékonyabbak –, így súlyos hibát követ el az a szülő, aki az ún. oltási szövődmények elkerülésére való hivatkozással, vagy vallási, illetve világnézeti megfontolásból megtagadja, hogy gyermeke megkapja az előírt védőoltásokat. Az egészségügyi szakemberek szerint az oltások kockázata össze sem hasonlítható azzal a veszéllyel, amit a vakcinákkal megelőzhető járványok jelentenek. A védőoltásokkal megelőzhető csaknem valamennyi betegségre jellemző, hogy ha elmulasztják a szükséges óvintézkedéseket, a szervezet nem kapja meg a megfelelő védelemet, szinte egészen biztosan eléri a betegség. Budai József gyermekorvos professzor véleménye szerint „kötelező védőoltások nélkül nemigen lehet a járványok megelőzéséhez szükséges áttoltottsági arányt elérni”.³⁶ A kötelező védőoltás beadásának megtagadása tehát magában hordozza egy esetleges betegség kialakulásának lehetőségét, sőt a be nem oltott gyermek fertőződésével tömegesen (a gyermek környezetében élő személyek miatt még nem oltott gyermekek körében) a gyermek környezetében élő személyek egészsége is veszélynek

Mindezek alapján az életkorhoz kötött kötelező védőoltást megtagadó szülők büntetőjogi felelősségét az alábbiak miatt tartom megalapozottnak:

– A Btk. 195. § (1) bekezdése mind az elkövetési oldalon, mind a passzív alany oldalán speciális alanyi kvalifikációt ír elő. A bűncselekmény elkövetője csak személyes kvalifikációval rendelkező személy lehet (a Btk. bűncselekmény vonatkozásában a személyes kvalifikációt nem említi

³⁶ Timár László: A védőoltásokról, Élet és Tudomány, 2005/49. p. 1548–1549.

külön, csak közvetve juttatja kifejezésre, hogy a bűncselekményt ki követheti el tetteként), nevezetesen a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy. Mindebből az következik, hogy a szülő csak a nevelése, felügyelete vagy gondozása alatt álló gyermeke vonatkozásában követheti el – a védőoltások beadásának elmulasztásával – a kiskorú veszélyeztetésének bűntettét, ugyanakkor az a tény, hogy a védőoltások megtagadásának széles körü elterjedése a társadalom egésze ellen hatással, a közegészség védelmét nagymértékben veszélyeztetheti, nem lehet érv szabálysértés helyett a kiskorú veszélyeztetése bűntettének megállapítására. Önmagában az a tény, hogy a gyermek környezetében élő személyek egészsége is veszélynek lenne kitéve, nem alapozza meg a szülő büntetőjogi felelősségét, hiszen a gyermekek vonatkozásában nem lehet tettes a bűncselekménynek. A kiskorú veszélyeztetése bűntettének megállapításához a tényállási elemek – elkövetési magatartás, eredmény, okozati összefüggés – teljes körü megvalósulása szükséges.

– A joggyakorlat szerint súlyosnak tekinthető a kötelezőségi, ha az elkövető a kiskorú gondozása terén az általános társadalmi felelősség szerinti minimális elvárhatóság követelményeinek sem tesz eleget. Véleményem szerint az életkorhoz kötött kötelező védőoltások beadásának elmulasztásával a kiskorú gondozására köteles személyek a Csjt. 75. § (1) bekezdésében és az egészségügyi jogszabályokban konkretizált gondozási kötelezettségüket megszegve gyermekük „egészséges felnőtté válásához való jogát” veszélyeztetik azzal, hogy az egészségügyi ellátórendszerben biztosított térítésmentes védőoltásoktól önkényesen elzárják és gyermekük testi épségét, egészségét olyan kockázatnak teszik ki, mely védőoltással kivédhető lenne.

– A kötelezőségekre nézve az elkövetőt akár egyenes (dolus directus), akár eshetőleges (dolus eventualis) szándék is terhelheti, az eredmény (a veszélyeztetés) tekintetében azonban – bár az egyenes szándék sem kizárt – az eshetőleges szándék a tipikus. Az elkövetőnek ismernie kell a cselekménye végrehajtásához szükséges körülményeket és tényeket, illetve tudnia kell, hogy magatartása veszélyes a társadalomra. (Az elkövetőnek a mindennapi tapasztalat és általános felfogás, ismeretek alapján kell tisztában lennie a tényekkel.) Mivel jelen esetben nem arról van szó, hogy a kiskorú gondozására köteles személy azért tagadja meg a védőoltások beadását, hogy ily módon megbetegítse gyermekét, ezért véleményem szerint az eredmény tekintetében az egyenes szándék nem állapítható meg, ugyanakkor a megbetegedési veszélyre történő orvosi figyelmztetést követően a következményekbe való belenyugvás az eshetőleges szándékot megalapozza. A társadalomra veszélyesség tudata szempontjából ugyanis nincs jelentősége annak, hogy az elkövető saját

erkölcsi értékrendje szerint magatartása elfogadható-e. Azzal kell tisztában lennie, hogy a társadalomban általánosan elfogadott normák szerint a cselekménye veszélyes, a közösségi élet szabályaival nem egyeztethető össze. A kötelező védőoltást ellenző szülők álláspontja szerint az a szülő, aki széles körű informálódás után, szülői felelőssége teljes tudatában úgy dönt, hogy gyermeke immunizálásáról más módon kíván gondoskodni, nem követ el bűncselekményt, mivel magatartása nem veszélyes a társadalomra, és e magatartás legfeljebb szabálysértési eljárást vonhat maga után. Álláspontom szerint azonban megvan a reális esélye annak, hogy a beoltatlan gyermek olyan fertőző betegségben betegszik meg, amely védőoltással megelőzhető lett volna [lásd az előzőekben leírtak]. Így e magatartás társadalomra veszélyessége megállapítható.

– A bűncselekmény eredménye a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése. Ennek lehetőségét a súlyos kötelességszegés vagy a kötelességszegések általában magukban rejtik. Az ilyen általános veszély azonban még nem tényállásszerű: a bűncselekmény megvalósulásához a veszélyeztetésnek – mint tényállási elemnek – konkrétan kell lennie. A konkrét veszély általában akkor valósul meg, ha a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődése károsodással, a sérelem bekövetkezésének lehetőségével fenyeget. Az egészségveszély folyamatosan fennáll, így az szerint védőoltások nélkül a fertőzésveszély folyamatosan fennáll, így az oltatlan gyermekek a fertőző betegségekkel szemben jóval fogékonyabban, illetve szervezeteik fertőző betegség esetén nem azt a reakciót váltják ki, mint a védőoltásban részesített társaiké.

A fent kifejtettek alapján – véleményem szerint – a védőoltások beadását megtagadó szülők magatartásukkal – ha a szabálysértési eljárást követően sem tesznek eleget kötelezettségüknek – bűncselekményt valósítanak meg, mivel a Btk. 195. § (1) bekezdésében meghatározott törvényi tényállási elemek, nevezetesen a súlyos kötelességszegés (az egészségügyi jogszabályok tudatos semmibevétele) és a nevelésük, felügyeletük vagy gondozásuk alatt álló kiskorú gyermekük testi fejlődésének veszélyeztetése (a védettség hiánya miatt), mint eredmény közötti ok-okozati összefüggés megállapítható.

Szabályozási reformjavaslatok

A fertőző betegségek terjedésének megakadályozása a társadalom alapvető érdeke. Az Eü. törvény 56. §-ának (1) bekezdése szerint a járványügyi tevékenység célja a fertőző megbetegedések, a járványok megelőzése

se és leküzdése, valamint az emberi szervezet fertőző betegségekkel szembeni ellenálló képességének fokozása.

Tekintettel arra, hogy az életkorhoz kötötten kötelező védőoltások beadását járványügyi szabályok írják elő, ezért megsértésük a Btk. 284. §-ában szabályozott járványügyi szabályszegésnek is minősülhetne.

284. § (1) Aki a zárlati kötelezettség alá tartozó fertőző betegség behurcolásának vagy terjedésének megakadályozása végett elrendelt zárlat, járványügyi felügyelet vagy ellenőrzés szabályait megszegi, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabálységtétellel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Aki járvány idején az elrendelt elkülönítés, járványügyi felügyelet vagy ellenőrzés szabályait megszegi, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabálységtétellel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(3) Aki a fertőző állapotbetegségek vagy a növényeket pusztító veszélyes kártevők be- és kihurcolásának vagy terjedésének megakadályozása végett elrendelt zárlat, egyéb korlátozás vagy felügyelet szabályait megszegi, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabálységtétellel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.³⁷

A jelenleg hatályos tényállás (1) bekezdése azonban csak járványügyi zárlat esetén alkalmazható, míg a (2) bekezdés a már bekövetkezett járvány idején foganatosított szabályok szándékos megszegését rendeli büntetni. A törvényi tényállás módosítása esetén elkerülhető lenne annak mérlegelése, hogy közvetlen veszélyt idéz-e elő az életkorhoz kötötten kötelező védőoltások beadásának megtagadása, és lehetővé válna az egyetemes jogértelmezés: a kötelező védőoltást megtagadó személy büntetőjogi felelőssége – ultima ratio-ként – a járványügyi szabályok megszegéséhez kötődne.

Megfontolandónak tartom továbbá a Btk. 195. § (4) bekezdésének kiegészítését is, amennyiben a védőoltások megtagadása tömegessé válik. A 195. § (4) bekezdésében szabályozott magatartás büntetendővé nyilvánítását többek között az indokolta, hogy a bírói gyakorlat gyakran szembeült olyan esetekkel, amikor az elvált szülő a gyermek és a másik szülő kapcsolattartását bírósági vagy hatósági határozat és végrehajtási bírság kiszabása ellenére megakadályozta, ellehetlenítette. A végrehajtás során a szankciók alkalmazása – a gyakorlati tapasztalatok tükrében – önmagában nem jelentett kellő visszatartó erőt. Az a magatartás, mely akadályozza a gyermek és a másik szülő közötti harmonikus kapcsolat kialakítását, fenntartását, a gyermek egész további életére kihatóan komoly

³⁷ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 284. §

lelki válságot okozhat, káros hatással lehet a kiskorú lelki egészségére, erkölcsi fejlődésére, szociális készségeinek kialakulására. Ezért büntetőjogi fenyegettségének megteremtése indokolt. A törvény e magatartást – annak az előző alakzatokhoz mért tárgyi súlyára tekintettel – vétségként, egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel rendeli büntetni.

E törvényi rendelkezés analógiája lehetne az életkorhoz kötötten kötelező védőoltást megtagadó szülők magatartásának büntetendővé nyilvánítása is, amennyiben az egészségügyi hatóság határozata és a végrehajtási bírság kiszabása ellenére sem tesznek eleget jogszabályi kötelezettségüknek, és ezzel gyermekük egészségét, testi fejlődését veszélyeztetik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a védőoltást megtagadó szülők széles körű informálódás alapján, az oltások előnyeinek és hátrányainak mérlegelése után döntenek a védőoltások megtagadása mellett, elutasítva az általánosan elfogadott oltási gyakorlatot. A jelenleg hatályos szabályozás azonban nem teszi lehetővé, hogy a szülők saját elképzelésük szerint – a hivatalos oltási rendtől eltérően – gondoskodjanak gyermekük immunizálásáról. A szülők e magatartásukkal gyermekük egészségét veszélyeztetik – a hazai kedvező járványügyi helyzetben is –, ezért a kötelező védőoltás megtagadásának büntetőjogi fenyegetettségét indokoltnak tartom, másrészt a mindenkire kötelező törvények egyéni „hatályon kívül helyezése” a törvényes rend felbomlását eredményezné, ahogy arra az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is utalt.³⁸

A kötelező védőoltás megtagadása a jogalkalmazói gyakorlat tükrében

Amint már utaltam rá, a gyakorlatban eltérő jogértelmezések váltak ismertté a tekintetben, hogy a védőoltások elmulasztása veszélyezteti-e a kiskorú testi fejlődését. Mivel kevés ügy jutott el a bírósági szakig – a 4. számú jogeset kivételével –, ezért elsősorban az ügyészek álláspontja ismert, amit a következő esetek mutatnak.

1. Egy kaposvári ügyben a városi ügyészség arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kötelező védőoltás beadásának megtagadása nem meríti ki a Btk. 195. §-ában meghatározott kiskorú veszélyeztetésének büntetett.

Az ügyészség véleménye szerint az életkorhoz kötött kötelező védőoltásnak nem büntetőjogi eszközökkel, hanem államigazgatási bírsággal, illetve szabálysértési eljárás (fertőző betegség elleni védekezés elmulasztása miatt) megindításával kell érvényt szerezni. Az ügyben eljárt ügyészség szerint a bűncselekmény megvalósításához a kiskorú testi fejlődésének ténylegesen fennálló veszélyhelyzetben kell lennie, és e veszélyhelyzetnek ok-okozati összefüggésben kell állnia az elkövető(k) erre irányuló szándékos magatartásával. Az ügyészség szerint ebben az esetben nem arról van szó, hogy a szülők azért tagadják meg a védőoltások beadását, hogy ily módon megbetegítsék gyermekeiket, vagy megbetegedésükbe belenyugodjanak. Mindezekre figyelemmel a cselekmény nem bűncselekmény.³⁹

2. A székesfehérvári városi ügyészség álláspontja szerint a védőoltások beadásának megtagadása a Btk. 195. §-ába ütköző kiskorú veszélyeztetése büntetének megállapítására alkalmas. Eszerint a szülők veszélyeztetik gyermekeik egészségét, ezáltal közvetve a testi fejlődésüket, amennyiben tudatosan megakadályozzák az életkorhoz kötött kötelező védőoltások immunológiai és epidemiológiai szempontból legmegfelelőbb időben történő beadását. Azáltal, hogy a védőoltások beadását megtagadják, gyermekeiket csecsemőkoruktól folyamatosan kiteszik olyan védőoltással megelőzhető betegségek rizikójának, amelyek súlyos szövődményekkel járhatnak, esetenként halállal végződhetnek (így például gennyes agyhártyagyulladásnak, mely elsősorban a hat éven aluli gyermekeket veszélyezteti súlyos, akár halálos kimenetelű megbetegedés formájában).⁴⁰

3. Egy Győr közelében lakó fiatal házaspár két gyermeke vonatkozásában nem tett eleget az életkorhoz kötött kötelező védőoltások teljesítésének. A lakóhely szerint illetékes ÁNTSZ – az eljárási szabályoknak megfelelően – a háziorvos jelentése után többször is (írásban) felszólította a szülőket az elmaradt védőoltások teljesítésére, és mivel ez eredménytelen volt, az ÁNTSZ Városi Intézetébe idézte őket és a személyes megbeszélést követő hajthatatlanságuk miatt szabálysértési bírsággal sújtotta a szülőket (fertőző betegség elleni védekezés elmulasztása miatt). Miután ez sem vezetett eredményre, az ÁNTSZ járványügyi főorvosa büntető feljelentéssel élt a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészségnél. A kiskorú veszélyeztetése büntetének megalapozott gyanúja miatt folytatott nyomozás-

³⁹ Balogh Ildikó i.m. p. 28.

⁴⁰ Balogh Ildikó i.m. p. 28.

³⁸ 4902/2003. OBH az állampolgári jogok országgyűlési biztosaának állásfoglalása a kötelező védőoltás megtagadásával kapcsolatban.

zás során a gyanúsítottként kihallgatott szülők előadták, hogy nem bíznak a védőoltások hatékonyságában és rendkívüli mértékben félnek az oltási szövődeményektől, melyek – szerintük – gyermekeik életét is veszélyeztetik. Az ügyben bejelentett fokozott ügyészi felügyelet keretében a főügyészség igazságügyi járványügyi szakértő bevonását rendelte el. Az Országos Epidemiológiai Központ osztályvezető főorvosa szakvéleményében kifejtette, hogy a védőoltások elmaradása súlyosan veszélyezteteti a gyermek egészségi állapotát, mivel a kórokozók továbbra is a levegőben keringenek – a védőoltások által kialakult speciális védelem miatt azonban nem találnak fogékony egyedekre. Amennyiben az oltási fegyverem csökken, azaz ha a gyermekek nem kapnak oltásokat, a vírusok felpasszálódnak, fertőzőképességük megnő, és a legyengült immunrendszerrel rendelkezők között újabb fogékony egyedekre találhatunk, és elindulhat egy nem várt járvány. A szakvéleményben a szakértő összegzőként határozottan hangsúlyozta, hogy a védőoltások elmaradása esetén megbetegedési veszély áll fenn. Tekintettel arra, hogy a Btk. 195. §-ának (1) bekezdésében meghatározott tényállási elemek keretszabályozást adnak, a védőoltások elmaradása miatt a nevelésre, felügyeletre vagy gondozásra köteles szülők a kiskorú gyermekeik testi fejlődését nagymértékben veszélyeztették. Mindezek alapján a győri rendőrkapitányság vádemelési javaslattal küldte meg az iratokat a főügyészségnek. Az iratokat áttanulmányozva a fiatalkorúak ügyésze a gyanúsítottakat megidézte és a terheltek személyes megjelenését követően ismételt elmagyarázta a szülőknek, hogy miben rejlik cselekményük kapcsán a kiskorúak veszélyeztetése. Ennek eredményeként a gyanúsítottak jegyzőkönyvbe foglalt módon ígéretet tettek az elmaradt védőoltások teljesítésére, amelyet a szintén jelen lévő városi tisztifőorvosnak is megerősítettek. A megváltozott körülmények alapján a fiatalkorúak ügyésze az eljárást megszüntette és a szülőket a Btk. 71. § (1) bekezdése alapján megrovásban részesítette, amelyet a terheltek tudomásul vettek. A Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség az előzetes megbeszélések alapján félévenként írásbeli tájékoztatást kapott az illetékes ANTSZ-től.

A félévenként küldött írásbeli tájékoztatást áttanulmányozva megállapítható, hogy a szülőpár teljesítette az elmaradt védőoltások beadását. Az ügyészi házi iratokból az is megállapítható volt, hogy a fősikolai végzettséggel rendelkező szülők szektáknak vagy kis vallási közösségeknek nem voltak közvetlen tagjai, azonban ún. antropozófiai könyveket tanulmányoztak, melyek fő képviselője Rudolf Steiner (a Waldorf-iskolák alapítója) volt.

Az előbb ismertett bűntetőügyön kívül még további két esetben indult bűntetőeljárás a védőoltások megtagadása miatt Győr-Moson-

Sopron megyében. Az egyikben a gyermeket egyedül nevelő anya kisvállalási szekta tagja, mely tiltja a komolyabb orvosi beavatkozásokat, mint például a vérátömlesztést, illetve a védőoltásokat. Az anya hajthatatlan-sága miatt a Győri Városi Ügyészség kiskorú veszélyeztetésének büntetése miatt vádat emelt a Győri Városi Bíróság előtt. A harmadik ügyben a szülők Győr-Moson-Sopron megye egy kis falujában, lényegében a külvilágtól elzárt módon élnek, és öntörvényű elgondolásaik miatt zárkóztak el a védőoltások teljesítésétől. Ez utóbbi ügyben már tartott tárgyalást a Győri Városi Bíróság, ahol a vádlottként kihallgatott apa megnyilatkozásai miatt az ügyben eljáró bíró indokoltan látta a terhelt igazságügyi elmeorvos-szakértői vizsgálatát. (Érdemi bírósági határozat eddig még egyik ügyben sem született.) A felsorolt ügyekben eljáró ügyészek véleménye szerint a kiskorú sértettek testi fejlődése mindenképpen veszélyeztetett, és az oltások megtagadása kimeríti a Btk. 195. §-ának tényállási elemét. Dolgozatom elkészítésekor még nem tudni, hogy a bíróság osztja-e az ügyészek ezen álláspontját.⁴¹

4. Hasonló álláspontra helyezkedve emelt vádat a Vas Megyei Főügyészség egy szombathelyi házaspár ellen, akik az oltások súlyos mellékhatásaitól tartva nem adták be három éves gyermeküknek az életkorhoz kötött védőoltásokat. Az első fokon eljáró bíróság az ügyészi váddal egyezően állapította meg a vádlottak büntetőjogi felelősségét, és ezért őket hat-hat hónapi, végrehajtásában két-két évre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte. A megállapított tényállás szerint a fősikolai végzettséggel rendelkező szülők a terhükre rótt bűncselekmény elkövetését ténybelileg elismerték ugyan, de határozottan kijelentették, hogy nem érzik bűnösnek magukat, mivel „szülői felelősségük teljes tudatában és széles körű informálódás alapján, saját egészségükről alkotott világgépük, szociális helyzetük és gyermekükre az oltásokkal háruló előnyök és hátrányok gondos mérlegelése után” döntöttek úgy, hogy gyermekük immunizációjáról nem a Magyarországon kötelezően előírt oltási rendnek megfelelően kívánnak gondoskodni, hanem későbbi időpontban, és olyan ol-tóanyagokkal, amelyek kevésbé veszélyesek gyermekükre, mint a Magyarországon használatosak. Az elsőfokú bíróság indokolásában kifejtette, hogy a vádlottak a védőoltások elmulasztásával veszélynek tették ki gyermekük egészséges testi fejlődését, mivel „ha a kockázat nem nulla, akkor a veszély mindenképpen fennáll”. A bíróság rámutatott arra is, hogy a vádlotti magatartás súlyos szülői kötelelességszegésnek minősül,

⁴¹ Mészáros Zsolt, a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség ügyészeinek előadása alapján.

hiszen nemcsak egyetlen védőoltás elmulasztásáról, hanem több védőoltás követhető be nem adásáról van szó, így ezek a magatartások összességükben válnak súlyos kötelességszegéssé. A bíróság a büntetés kiszabása körében enyhítő körülményként értékelte – mindkét vádlott esetében – a büntetlen előéletet, továbbá a tényfeltáró jellegű vallomást. Sülyosító körülményként vette figyelembe azonban a konok módon, huza-mos időn át történő elkövetést.⁴² Az elsőfokú ítélet ellen a vádlottak és védők felmentésért fellebbeztek, az ügyészség pedig az elsőfokú bíróság ítéletének megváltoztatását indítványozta a tényállás kiegészítése mellett. A Zala Megyei Bíróság az elsőfokú bíróság ítéletében kifejtett jogi állásponttal teljes mértékben egyetértve az indokolást az alábbiakkal egészítette ki: már önmagában egyetlen védőoltás beadásának elmulasztása is súlyos kötelességszegést valósít meg. A bűncselekmény megvalósulásához a veszélyeztetésnek, mint tényállási elemnek konkrétan kell lennie. A szakértők egyértelműen nyilatkoztak arra vonatkozóan, hogy a fertőzés veszélye a gyermek vonatkozásában folyamatosan fennáll, mert védőoltás hiányában a gyermek védtelen lesz bizonyos betegségekkel szemben. Amennyiben bármilyen közösségben találkozik a kórokozóval, a fertőzés reális esélye fennáll. A másodfokú bíróság kifejtette, hogy a vádlottak a védőoltások beadásának elmulasztásával gyermekük testi épségét és egészségét a fertőzésveszélyes állapot fenntartásával súlyosan veszélyeztették. Mindezek alapján a Zala Megyei Bíróság is megállapíthatónak látta a vádlottak büntetőjogi felelősségét, a vádlottakkal szemben kiszabott joghátrányt azonban eltulzottnak találta, ezért a Btk. 87. § (2) bekezdés d) pontjában írt enyhítő szakasz alkalmazásával pénzbüntetést szabott ki.⁴³

IV. fejezet

Lehet-e a döntés joga a szülőé?

Az Alkotmány 67. § (1) bekezdése értelmében – összhangban az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Római Egyezményben, illetve az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Gyermek jogairól szóló New York-i Egyezményben foglaltakkal – minden gyermeknek joga van a családjára, az állam és a társadalom

réséről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Az államnak ez a kötelezettsége alkotmányos alapot nyújt arra, hogy – az Alkotmány 8. § (2) bekezdésben foglaltak szerint – az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó rendelkezéseket törvényben állapítsa meg (az alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja).

A Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásai – így mindekelőtt a Gyermek jogairól szóló nemzetközi egyezmény 18. cikk (1) bekezdése – az állam kötelezettségévé teszi a gyermek mindenelefelelt álló érdeke védelmének megteremtését. Ez a védelem a magánszférában is megjelenik, állami beavatkozásra azonban csak akkor kerülhet sor, ha a gyermek fejlődése súlyos és konkrét sérelemnek, veszélynek lenne kitéve. A gyermekek nevelése, a róliuk való gondoskodás, az egészségesebb testi fejlődéshez való jog biztosítása komplex feladat, mely a szülő, a család, a társadalom számára jogokat biztosít és kötelezettségeket teremt. A kötelezettség alanyainak ezzel kapcsolatos konkrét magatartását, feladatait, a velük szemben megfogalmazott elvárásokat számos törvény, illetve a hozzájuk kapcsolódó végrehajtási jogszabály-együttes határozza meg.

Az államnak – az Alkotmány 67. §-a értelmében – a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig a választás következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.⁴⁴ Önmagának mindenki „árthat”, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A gyermek esetében azonban maga az Alkotmány és a nemzetközi egyezmények teszik az állam kötelezettségévé a gyermek megóvását, éppen annak érdekében, hogy felkészüljön a felelős döntésekre, mielőtt életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi. Ezért a szülő saját személyét érintő önrendelkezési joga nem vesztendő össze a gyermeke nevelése során gyakorolt szülői joggal; a szülő személyes meggyőződésén alapuló véleménynyilvánítása nem tehető ki automatikusan arra, hogy milyen gyógykezelésben – kötelező védőoltásban – részesüljön gyermeke. A szülők egyéni meggyőződése miatt nem tehetők félre a gyermekük és minden más gyermek (összességében az egész társadalom) egészségét védő objektív (mindenkire kötelező) törvényi normák. A szülői mivoltból fakadó törvényi kötelezettségek és a felelősség hang-

⁴² A Szombathelyi Városi Bíróság ítélete (B.214/2003/29. szám).

⁴³ A Zala Megyei Bíróság ítélete (Bf.530/2004/3. szám).

súlyosabb, mint az ugyancsak törvényes, de a törvény által korlátozott szülői jogok.⁴⁵ Az egészségügyi törvény 15. § (1) bekezdésében megfogalmazott önmegkezelési jog ugyanis nem hatalmazza fel a szülőt a gyermeke számára kötelező védőoltások igénybevitelével kapcsolatban. Így az a szülő, aki az orvosi javallat és a törvényi kötelezettség ellenére megtagadja a kötelező védőoltások beadatását, ad absurdum megfosztja gyermekét az egészségügyi ellátásban megtestesülő, és az Alkotmányban deklarált lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogától, sőt a közösség többi tagjának ugyanezt a jogát veszélyezteti. Mindezekből következik, hogy minden alkotmányos alapjog és a törvényekben biztosított alanyi jogok gyakorlásának legfőbb korlátja a másik ember alapvető jogainak sérthetlensége, és ennek feltétlen tiszteletben tartása. *Ezért a gyermek számára a közegészség érdekében kötelezővé tett védőoltás szülő által való megtagadása nem sértheti és nem veszélyeztetheti más gyermek, illetve felnőtt életét, egészségét.*⁴⁶

Még ha elfogadnánk is a védőoltást ellenzők azon álláspontját, hogy széles körű informálódás alapján, szülői felelősségük tudatában önmegkezelési jogukat gyakorolva döntöttek a védőoltások megtagadása mellett, az állami egészségügyi ellátás kötelező jellege erősebbnek bizonyulna – a közegészség védelme érdekében –, mivel az emberi méltóságból levezetett önmegkezelési jog korlátozható, ha van más olyan érdek, jog, mely a korlátozást indokolja (jelen esetben a közegészségügy).

Az Alkotmánybírók a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatában leszögezték, hogy az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekintik, amelynek része – többek között – az önmegkezelési szabadsághoz való jog is. Az általános személyiségi jog olyan szubszidiárius alapjog, amely az egyén autonómiájának védelmére szolgál. Az Alkotmánybírók gyakorlata szerint azonban az emberi méltósághoz való jog csak az emberi státusz meghatározójaként, az élethez való joggal fennálló egységében abszolút és korlátozhatatlan. A korlátozhatatlanság ennél fogva „csak az olyan helyzetekre vonatkozik, amikor az életet és az attól elválaszthatatlan emberi méltóságot mások korlátoznák”. Egyes részjogai, így az önmegkezeléshez való jog is az Alkotmány 8. § (2) bekezdése szerint más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatók. Az általános személyiségi jog az élet védelméhez hasonlóan korlátként jelent-

kezik az állam büntető hatalmával szemben. „Az alkotmányos jogállamban azonban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem érték véd és maga is értéket hordoz [...] A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és együtt jár az egyéni jogok védelmének szabadságlevéle is.”⁴⁷ A büntetőjog eszközei ennek folytán igénybe vehetők más alapjogok, alkotmányos értékek védelme (közegészség) érdekében, s általában a szükségesség-arányosság keretei között az emberi méltósághoz kapcsolódó önrendelkezési jog is korlátozható.⁴⁸

Mindezek alapján senkinek sincs joga egy érvényes és hatályos törvény önkényes félretételére, illetve az egyéni véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben a személyes önrendelkezési jog olyan kiterjesztésére, mely a hatályos törvényekkel való szembeszegülést célozza. Amennyiben a szülő vagy más érdekelt kifogásolja a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket vagy az ennek alapján eljáró egészségügyi hatóság magatartását, az állampolgári jogok országgyűlési biztossághoz fordulhat. Az egyéni érdekvényesítés jogállami úton való másik lehetséges eszköze az Alkotmánybírók normakontrolljának segítségül hívása. Az előbb említett lehetőségek kimerítése azt a kötelezettséget rója a demokratikus jogállam minden polgárára, hogy akár igénye elismerése, akár elutasítása esetén is tiszteletben tartsa a törvényeket és mások alapjogait. Az ezzel elmentés magatartás, a *mindenkire kötelező törvények egyéni „hatályon kívül helyezése” a törvényes rend és a demokratikus jogállam teljes felbomlását eredményezné.*⁴⁹

Véleményem szerint akár a kötelező védőoltási rendszer „megkérdőjelezéséhez” is vezethetett volna az a törvényt módosítás, amely a védőoltások által okozott károktól való állami felelősségvállalás megszüntetéséről rendelkezett.⁵⁰ Tekintettel arra, hogy a kötelező védőoltások jogszabályi szinten kötelező jelleggel kerülnek előírásra – közegészségügyi érdeket szolgálva – és elmulasztásuknak szankciói is vannak, ezért indokolt a mögöttes állami felelősség a kötelezően beadandó védőoltások által okozott olyan károktól, melynek következtében a beoltott személy súlyos egészségkárosodást szenved, megrokkann vagy meghal.⁵¹ Ennek hiányában – meglátásom szerint – felmerülhet a szülő döntési joga.

⁴⁷ 11/1992. (III. 5.) ABH.

⁴⁸ 54/2004. (XII. 13.) ABH.

⁴⁹ 4902/2003. OBH.

⁵⁰ 2005. évi XCIV. törvény az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról.

⁵¹ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 58. § (7).

Nemzetközi kitekintés

A védőoltással felszámolható betegségek ellenére egyre többen vélik feleslegesnek az oltásokat, megfedkezve arról, hogy éppen ezeknek köszönhető a kedvező járványügyi viszonyok. A WHO-ajánlások alapján kialakított hazai oltási rend a szakértők szerint példaértékű és a gyakorlat próbáját is kiállja: többek között 2003-ra sikerült elérni, hogy nem fordult elő Magyarországon hazai eredetű kanyarómegetegedés, amikor Európa több országában, határainktól nem túl távol (Németország, Olaszország) jelentős, halálos esetekkel járó kanyarójárványok zajlottak.⁵² Az elért eredmények ellenére sokan teljesen elavultnak tartják a magyar oltási rendet; a védőoltások ellenzői szerint a szülő és az orvos konszenzusán kellene alapulnia az oltási rendszernek. A védőoltások kötelezővé tételével kapcsolatban megoszlanak a vélemények: az Európai Unióon belül is nagy különbségek vannak a tekintetben, hogy melyik oltás kötelező, illetve van-e egyáltalán kötelező védőoltás. A gyakorlatban háromféle oltási rend alkalmazható:

Ajánlott oltási rend

Az ajánlott oltási rendszerben egyáltalán nincs kötelező védőoltás. Az orvosok a szülőkkel közösen az egészségügyi hatóság által ajánlott oltási naptárból választják ki szociális helyzetük, egészségi állapotuk, személyes tapasztalataik alapján a beadandó védőoltásokat. Az ajánlott oltási rendet alkalmazó országokban (Nagy-Britannia, Németország, Svájc, Finnország, Norvégia, Svédország) az átoltottság a legtöbb esetben 82–96% között van.

Vegyes oltási rend

Az ebbe a körbe tartozó országokban (Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Benelux államok, Ausztria) általában 2-3, legfeljebb 4 köte-

⁵² „Johan Béla” Országos Epidemiológiai Központ Módszertani Levele a 2003. évi védőoltásokról, Epinfo, 10. évfolyam 2003.

lező védőoltás szerepel az oltási rendben, de a többi ajánlott oltás is természetesen áll az állampolgárok rendelkezésére. A vegyes oltási rend csak részben enged teret a szülő-orvos kapcsolatból kialakuló egyéni döntéseknek, és 2-4 közegészségügyi szempontból fontosnak tartott oltásnál (például torokgyík, tetanusz, gyermekbénulás) azzal csökkenti a mérlegelés lehetőségét, hogy ezek hiányában megnehezítheti a gyermek oktatási intézményekbe való bejutását. Egészségügyi, vallási és világnézeti okból azonban bármelyik oltás elkerülhető bármiféle retorzió nélkül.

Kötelező oltási rend

A volt szocialista országokban kötelező oltási rendet alkalmaznak; ezekben az országokban általában 10-11 kötelező védőoltás szerepel az oltási naptárban, amelyek beadását szigorúan ellenőrzik a hatóságok.

A kötelező védőoltásokat ellenzők szerint „az érvényben lévő oltási gyakorlat alapvető hibája, hogy kötelező és differenciálatlan oltási képből gondolkodik, a jelenlegi állapotról eltérően gondolkodó szakemberek háttérbe szorításával. A szakma és a közvélemény olyan információkat kap, amelyek alapján kétség sem ébredhet senkiben a jelenlegi rendszer tökéletességével kapcsolatban, pedig a magyar orvosok és védőnők képzettsége éppúgy megfelelő lenne a független véleményalkotásra, mint európai kollégáiké”.⁵³

Befejezés

Az utóbbi időben rengeteg támadás érte a magyar védőoltási rendszert, ezért érzik egyre inkább feladatuknak a szakemberek azt, hogy megerősítsék a közvéleményt abban, hogy ezek a betegségek bármikor visszatérhetnek. A probléma megoldása így elsősorban az egészségügyi szakemberek feladata, amelyhez képest a jog eszközei látszólag másodlagosak, de egy országosan egységes joggyakorlat kialakítása mindenképpen jogkövető magatartásra ösztönözne.

Az oltások valós eredményeinek elismerése és a kedvező járványügyi helyzet megőrzése érdekében a közös gondolkodás, információcsere se-

⁵³ <http://www.szochalo.hu/inplond/CsGyf0303oltms.doc> Vollner Judit: Népegészségügyből kitűnő, önröndekező jogból elégséges? – Az oltások hasznáról és veszélyeiről.

gítságul szolgálhat azoknak a szülőknél, akik gyermekeik életéről előítéletektől és félelemtől mentes döntéseket szeretnének hozni. Azok a szülők pedig, akik mereven ragaszkodnak vallási, illetve világnézeti meggyőződésükhöz, és az oltási rendszert felesleges, alternatív lehetőségekkel, módszerekkel (például homeopátia) pótolható intézménynek tartják, gyermekeik egészségét, testi fejlődését veszélyeztetik a fent leírtak alapján, ezért cselekményük – véleményem szerint – a Btk. 195. §-ába ütköző kiskorú veszélyeztetésének büntette.

Végül megemlítem, hogy a lakosság védőoltások iránti attitűdje sajátos módon ingadozik: egy súlyos betegség, világméretű járvány esetén mindent megtennének azért, hogy hozzájuthassanak a megfelelő védőoltáshoz. A legutóbbi híradások szerint hazánkat is elérte a madárinfluenza, melynek emberre is veszélyes változata ellen talán csak a védőoltás nyújthat majd védelmet. Ennek alapján szerintem újabb bizonyítékát látom annak, hogy az oltások a XXI. században is nélkülözhetetlenek, mivel nem várt járványok üthetik fel fejüket.

Btk. 266/B. § (1) Aki

a) gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradványainak egészségkárosodását vagy pusztulását okozza,

b) állattartóként, háziállított emlősállatot vagy az ember környezetében tartott veszélyes állatot elűzi, elhagyja vagy kiteszi, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a vadászatról szóló törvény által tilított vadászati eszközzel vagy tilított vadászati módon vadászik, illetőleg a halászatról szóló törvény által tilított halfogási eszközzel vagy módon halászik vagy horgász.

I.

A S.-i Városi Bíróság hozott első fokozott döntést abban az országosan elbírelt ügyben, melyben 209 kutyát tartásának körülményeit, illetve tartójuk felelősségét vizsgálta a bíróság.

Az ügyészség 1 rb. állatkínzás vétsége miatt vádat Ő. András ellen. Az eljárás mindvégig a média figyelmét mellett folyt, a szükséges intézkedések megtételét, illetve a bírósági eljárás megindulását követően a példás büntetést magyar és külföldi állatvédő szervezetek, közszereplők és egyszerű civilök is folyamatosan sürgették beadványaikban.

Az elsőfokú ítélet tényállása szerint az okleveles bányamérnök képzettségű vádlott személyiségzavarban szenved, amely közepes fokú korlátozta abban, hogy cselekménye következményeit felismerje, és hogy a felismerésének megfelelően cselekedjék.

A vádlott a Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesületének tagja, aki 1997. év elejétől kezdve foglalkozott ebtartással. A kutyákat kezdetben S.-i belvárosi házában udvarán, majd 1998. évtől kezdődően a város külterületén lévő telkén tartotta. 2002. évre a kutyák száma már 97-re növekedett, ezek kisebb része vásárlásból származott, azonban nagyobb része szaporulat volt. A vádlott fajtiszta ősi magyar kutyákat tartott, közöttük nagy számban mudi kutyákat.

1 Dr. Kánics Éva bírósági tanácsos, Győr-Ménfőcsanak Megyei Bíróság.

A vádlott 2002. évtől kezdődően 2006. február 15-ig az ún. cifra mudi fajta kutyák minél változatosabb színösszeállítású utódainak tenyésztése érdekében a telken „fajtanemesítő” tevékenységet is folytatott. Ezen célkitűzése érdekében a kutyák egyenes ágon történő szaporítása során albinó és merle geneket hordozó egyedeket is nagy számban alkalmazott. A vádlott fajtanemesítő tevékenységének egyetlen célja az volt, hogy minél változatosabb színösszeállítású kutyákat tenyesszen ki.

A ritka cifra színváltozatú mudi fajta előállításához *albinó* és *merle* geneket hordozó egyedek alkalmazása esetén az ilyen geneket hordozó utódok öröklött és veleszületett szervi károsodásokkal, süketéssel, szem-bántalmakkal, epilepsziával, csökkent életképességgel rendelkezhetnek. Az ilyen tenyésztői tevékenység genetikailag terhelt, súlyos betegségben szenvedő kutyákat eredményezhet. Az albinó kutya a fenti okok miatt tenyésztési engedélyt nem kaphat.

A vádlott a tenyésztés eredményeként született, az általa különlegesen tartott, és a tudomány számára – állítása szerint – valamilyen ismeretet hordozó, elhullott 61 egyed *lefagyasztva* a belvárosi *lakásában* egy 400 literes fagyasztoóban tárolta.

A szaporítás következtében a telepen lévő kutyák száma egyre nőtt, 2006 elejére meghaladta a 200-at.

A kutyák egy része, mintegy 44 db a bekerített területen szabadon élt, 31 db kutya láncra volt kötve, míg kb. 92 db kutya különböző méretű, 27 db kenelben tartózkodott, azonban a kenelekből egy részük állandóan ki és be tudott közlekedni. A szabadon élő kutyák részére nem állt elegendő fedett hely rendelkezésre a természet viszonyaitól szemben, a láncra kötött kutyák egy részének egyáltalán nem volt megfelelő fedett tartózkodási helye. A vádlott ezen nagyszámú kutyaállomány számára már a megfelelő tartási körülményeket nem tudta biztosítani.

A terület állati ürülékkel rendkívül mértékben szennyezett volt. A vádlott a kutyáit konyhai ételmaradékkal etette, amelyet etetőedények hiányában a földre öntött. A konyhai ételmaradék a vádlott által alkalmazott tartási körülményekre figyelemmel nem biztosította megfelelő módon a kutyák kiegyensúlyozott tápanyaghoz jutását. A vádlott a kutyái itatását úgy oldotta meg, hogy az időjárási viszonyokra figyelemmel saját maga állapította meg, hogy naponta egy vagy két alkalommal ad inni a kutyáinak, de a nap többi részében elérhető víz nem volt a kutyák előtt.

A telepet körülvevő kerítést a kutyák több helyen megbontották, szabadon kijárva, a kinti területen falkába verődtek, ezzel a telek szomszédságában lévő kiskerttulajdonosok testi épségét fokozottan veszélyeztették.

A vádlott által alkalmazott tartási mód a kutyák számára nem biztosította a biológiai szükségleteket, a higiénia teljes hiánya, illetőleg a nem megfe-

lő életkörülmények miatt több állaton látható volt az antiszociális viselkedés és pszichés sérülés, s a kutyák egy részén az alultápláltság jelei jelentkeztek. Tekintettel arra, hogy a vádlott igen nagyszámú állatállományról egymaga „gondoskodott”, a kutyái az ember lárságát alig ismerték. A vádlott kutyáinak egy része nem kapta meg a kötelező védőoltásokat.

A vádlottól lefoglalt 209 kutyát a Győr-Ménfőcsanak Megyei Állategészségügyi és Élelmiszerellenőrző Állomás Kérületi Főállatorvosi Hivatalának hatósági állatorvosa chipekkel látta el, majd a kutyákat különböző állatvédő szervezeteknél helyezték el megőrzésre (később ezek közül 1 elhullott).

Ő. András vádlott az eljárás során nem érezte magát bűnösnek a terhére rótt bűncselekmény elkövetésében.

Részletek a vádlottai védekezéséből:

A vádlott elmondta, hogy első két kutyáját 1997 elején vásárolta. Ezek kuvaszok voltak, ekkor még nem gondolt tenyésztésre. 1997 augusztusától kezdődően vásárolt további kutyákat, melyek száma évről évre emelkedett. 2002 év végén már jelentős szaporulattal is rendelkezett. Miután cifra-cifra párosításból született heterozigóta cifra kan kutyája, majd fekete-fekete párosításból két albinó kutyája, ez adta az ötletet további kísérletezéshez. Ekkor kezdett a téma után jární, illetve felvette a kapcsolatot a Szent István Egyetem Állatorvostudományi Karának egyik professzorával, aki a téma jó ismerője. A vádlott szerint e professzor azt ajánlotta neki, hogy a vádlott tapasztalataira építsenek *kutatási programot*. (Kapcsolatukról a tanúként meghallgatott professzor másként nyilatkozott, és később a vádlott is azt mondta, hogy a cifra mudi témájában elfoglalt állásponjtját tekintve „a professzor túl kevés ismerettel rendelkezik”.

A vádlott vallomása szerint 2002 őszétől a kutyák létszáma a 80 egyedet már meghaladta, és a rendet egyre nehezebben tudta fenntartani. Ekkor segítséget próbált kérni egy etológus professzortól, aki azonban a társaságra tekintettel nem tudott segíteni. Innentől kezdve a falkában kiválasztódást a vádlott a kutyákra bízta, „ő csak figyelt”.

Fordulópont volt a tenyésztet történetében 2004 júliusa, amikor a hatóság ellenőrzést tartott a telepen. Az ekkor született határozat közzétételét követően a vádlott számára (kenelek építése és feltöltése, szilárd burkolat, kutyaházak valamennyi felmőltébe részére, csoportos tartásnál nagyobb méretű ház, rövid szőrű kutyák házainak szigetelése, láncra kötéses tartási mód megszüntetése stb.). A vádlott szerint ő a határozatban foglaltak egy részét végrehajtott, más részét túlteljesítette, bizonyos előírások végrehajtását pedig megtagadta, mert menet közben rájött arra, hogy „ebből súlyos problémák adódnak”.

2004. augusztus 30-án a Megyei Állategészségügyi Hatóság is tartott ellenőrzést. Nekik a vádlott arról a tervéről beszélt, hogy egy éven belül

egyharmadára kívánja csökkenteni az állományt, és ezeket a kutyákat a jelenleginél 5-10-szer nagyobb területre fogja áttelepíteni. A vádlott elmondása szerint a kertben csak „a szüleszel” és „a csecsemőosztály” maradnának. Ez a szomszédokra és a környezetre jutó terhelést is csökkentené. (Ez, mint tudjuk sosem valósult meg. Egyébként a vádlott b.-i telkének adatai: 7597 négyzetméter, a legmélyebb és legmagasabb pontja között közel 40 méter szintkülönbség van. Talaja agyagos, a legkisebb eső után is sáros, még nyáron is.)

Az állatok tartási és gondozási körülményeit tekintve a vádlott álláspontja a következő volt.

A kutyák „biztonsága” szempontjából az a legjobb megoldás, hogy farkas őseikhez hasonlítva valamilyen fokig a szomjazást is tűrjék, hiszen ezt a vádlott a kert munkái során maga is gyakorolta. Reggelente az időjárás-jelentést meghallgatva szokta azt eldönteni, hogy az itatásra vagy itatásokra hány órákor kerüljön sor. A vádlott szerint erre azért volt így szükség, mert ha előtűrik hagyta volna az itatóedényt, azt játék közben úgyszólván felborították volna.

Az etetéssel kapcsolatban azt vallotta, hogy 14 darab kutyáig maga főzött a kutyáknak, majd éttermi moslékkal biztosította a kutyák ellátását, sőt ezzel még folyadékpótlásukat is biztosította, hiszen a moslék állaga elég híg volt. Határozottan tagadta, hogy a kutyák egy része alutáplált lett volna. Állította, nem igaz, hogy nem voltak etetőedényei. Voltak etetőedényei, de azokkal az volt a gond, hogy télen megkeményedtek, könnyen eltörték, ezért téli időszakban a földre szokta tenni a kutyáknak az ételmet.

A vádlott állítása szerint a kutyái a megfelelő védőoltásokat megkapták, azonban több esetben túl későn vette észre, hogy babéziás a kutya, és ezért a kutyák elhullottak. Az elhullásokkal kapcsolatban még előadta, hogy a természet viszonyosságai következtében, a hideg és a hó miatt az állatok elhullására azért került sor, mert a hatóság nem megfelelően írta elő számára a kutyatartási módot. Szerinte azok a kutyák voltak kitéve a megfagyás veszélyének, akik a kenelben voltak megkötve, mert ezek megfelelően mozogni nem tudtak, míg azok a kutyák, amelyek szabadon mozogtak, a fagyhaláltól védve voltak.

A vádlott a kutyái viselkedési zavarait annak tulajdonította, hogy egy ismeretlen emberekből álló nagyszámú csoport váratlanul felbukkant a telepen, a kutyák megijedtek, és így egészen más pszichés reakciókat mutattak, mint normális körülmények között.

A vádlott véleménye szerint a szakirodalomban szereplő állítások az albinizmussal kapcsolatban teljesen megalapozatlanok, mert a tenyésztésben ó ettől eltérő eredményeket ért el. Elmondta, hogy a színek kitenyész-

tését a képzőművészetben alkalmazott festési elv alapján végezte, tehát hogy a festés során milyen színeket kell összekeverni ahhoz, hogy egy adott szín keletkezzen, ilyen módon szaporította a kutyákat is egymással.

Kifejtette, hogy az alapvető problémát ő abban látja, hogy az ember emberül gondolkodik, nem pedig kutyául. Pedig ez hibás következtetésekhez vezet, az embernek bele kell élnie magát a kutya szerepébe, és csak akkor tudja a kutyát megérteni. Ezért nem volt szüksége a mudi kutyáknak fedett helyre, és az ember sem sétál egész nap a kezében vízespohárral, így a kutyának sem volt arra szüksége, hogy egész nap víz legyen előtte. (Igen, jól érzi a tisztelt olvasó, hogy e két megállapítás bizony igencsak ellentmondó.)

A kutyái általános állapotát illetően úgy nyilatkozott, teljesen természetes, hogy a kutyákban elősködők vannak. Koszosnak pedig azért tűnnek, mert sáros-latyakos volt az idő, egyébként önmaga megtisztult volna minden kutya a fajta jellemzője szerint.

Összefoglalóan a vádlott elismerte, hogy a kutyatartási módszerei, illetőleg a kutyatelepen a körülmények hagytak kívánnivalót maguk után. Azt azonban vitatta, hogy a nem megfelelő tartás következtében pszichés hátrányokat szenvedtek volna a kutyák.

A bíróság tanúkat, szakértőket hallgatott meg a négy tárgyalási napon igénybe vevő bizonyítási eljárás során, okiratok tartalmát vizsgálta. A hatóság kérésére a vádlott telepen található állandóan körülményekről számoltak be. A szakértői véleményekben tapasztalhatóak voltak eltérő véleménynyilvánítások, különös tekintettel arra, hogy a vádlott maga is kért lelészakértőt, illetve csatolt mestertenyésztő, szakíró által készített tenyésztési szakvéleményt.

Ekként Szabóné Szabó Zsuzsanna aranykoszorús mestertenyésztő, szakíró leírta véleményében, hogy a vádlottal történt telefonbeszélgetések során többször jelezte a vádlott felé, hogy nem helyesli a kutyalétszám ilyen mértékű felduzzasztását. A vélemény készítője személyesen a tenyésztet még a kezdetekkor látta, amikor csak mintegy 25-27 mudi volt, kölykökkel együtt. Akkor a kutyák tartási körülményei nem voltak rosszak, minden kutyának volt jól szigetelt kutyaháza, etető- és itatóedénye. A kutyák jól szocializáltak, bár eleinte az idegennel szemben kissé bizalmatlanok voltak, de juhász kutya esetében ez természetes. A vélemény írója szerint a vádlott nem folytatott fajtaátalakító tenyésztést, hanem a fajtatípus megőrzését célzó feltekerést próbálta meg felderíteni, amely téma egyáltalán nincs a tudományban feldolgozva, és ez a tudomány számára nagyon fontos feladat lenne.

A nyomonzás során eseti etológus szakértőként dr. Pongrácz Péter, az ELTE Etológiai Tanszékének biológus munkatársa járt el.

Szaktevékenységében kifejtette, hogy a kutyák viselkedése szemrevételezés alapján *egyöntetűen riasztó képet mutatott*. Jobban megszemlélve őket, több csoportba lehetett sorolni az állatokat. Voltak apatikus, a külvilág történései felé közömbös egyedek, voltak agresszív, ugatók, az ember megjelenésére riadtan reagáló, menekülő, elbúvó, vagy ezek valamelyikét megkísérítő egyedek.

A szaktevékenységében dr. Pongrácz Péter kifejtette, hogy a vádlott által alkalmazott kutyatartási körülmények a humánus bánásmódnak nem felelnek meg. A vádlott kutyái nem dolgoznak, tulajdonosuk nem ápolja őket, nem játszik velük, nem mozgatja őket, láthatóan semmit sem tesz velük, hanem hagyja, hogy nagyjából a maguk erőviszonyai szerint éljenek, szaporodjanak és pusztuljanak. A szakértő szerint még ha a táplálási, tartási körülmények jók is lennének, a vádlott önmagában ilyen mennyiségű kutyá számára kevés lenne, egy személy nem képes tucatnyinál több kutyá megfelelő szocializációjára, humánus ápolására. Ez a hiányosság a kutyák jelentős hányadában tartós, *meglehet, hogy visszafordíthatatlan magatartás-károsodást eredményezett*.

Dr. Pongrácz Péter a bíróság tanúként hallgatta meg, aki korábbi véleményét fenntartotta.

A nyomozás során ugyancsak eseti szakértőként, a tárgyaláson tanúként járt el dr. Zomborszky Zoltán, a Kaposvári Egyetem Allattudományi Karának docense, aki a tárgyaláson is maradéktalanul fenntartott, dr. Petrási Zsolt tudományos munkatárssal együtt készített szakértői nyilatkozatában kifejtette, a vádlott a kutyái tartása során nem a jó gazda gondosságával járt el. Az állattartási körülmények nem feleltek meg az állatvédelmi törvény előírásainak. Ő és társa kifejtették azt is, hogy a tartás során a kutyák elhelyezési körülményei sem megfelelőek.

E szakértői vélemény tartalmazza azt a megállapítást, hogy az albinó és merle géneket hordozó egyedek öröklött és *veleszületett szerui károsodásokkal, süketekkel, szembántalmakkal, epilepsziával, csökkent életképességgel nagyobb számban terheltek, amely aggályossá teszi azok továbbtenyésztését*.

Tanúként a tárgyaláson dr. Zomborszky Zoltán fenntartotta azt a véleményét is, hogy a merle és albinó géneket hordozó állatok szaporítása *általánosan minősül*, tekintettel arra, hogy örökletes betegségekkel rendelkező állatok születését hozhatja maga után. Nem kívánatos beteg egyedeket létrehozni, és a tenyésztői munkának nem lehet célja csökkentésszerű, beteg állatok kitenyésztése.

A Budai Kisállat Klinikáról igénybe vett prof. dr. Juhász Csaba állatorvos az általa elvégzett helyszíni szemlén tapasztaltak alapján megállapította, hogy a vádlott a kutyáknak nem biztosított megfelelő élelteret, azaz nem a jó gazda gondosságával járt el. A higiénia teljes mellőzése látható

volt az ürülék és táplálék terén. Az állatok előtt itatóedények nem voltak, tehát folyamatosan szomjaztatta őket a tulajdonos. Több állaton is látható volt az antiszociális viselkedés és pszichés sérülés, amely a nem megfelelő bánásmód eredménye.

A tárgyaláson tanúként a vádlott telepen tapasztaltakat *lágyszerűen* nevezte. A professor szerint ezen a telephelyen olyan nagy mennyiségű kutyá volt elhelyezve, amelyet lehetetlen közegészségügyi és állat-egészségügyi szempontból ellátni.

A vádlott által alkalmazott szaporítási módszereket illetően a bíróság tanúként hallgatta meg dr. Zöldág Lászlót, aki Magyarországon a kutyagenetika elismert szakértője.

A tanú elmondta, hogy a vádlott kb. 2-2,5 évvel ezelőtt ismerte meg, amikor őt a Szent István Egyetemen felkereste szaktanácsadás végett. Ekkor a vádlott elmondta, hogy mudi fajtájú kutyák tenyésztésével foglalkozik, és színörökléssel kapcsolatban szeretett volna a tanútól véleményt kérni.

Mivel ez szorosan a tanú szakterületéhez tartozik, megbeszéltek egy találkózót. A személyes találkozó alkalmával a vádlott a tanú által írt szaknyelvből kérdezett részletet, és kiegészítését javasolta a professor által írtaknak, *mivel úgy érezte, hogy ő több információval rendelkezik erről a területről*.

A tanú szerint a vádlott ekkor nagyjából annyit mondott, hogy a kutyatenyésztést hobbiból végzi, nagy létszámban tart állatokat, de arról, hogy azokat milyen körülmények között tartja, nem esett szó.

Ezt követően a vádlott és a tanú között telefonon folyt többször megbeszélés. Az egyik ilyen megbeszélés alkalmával a vádlott beszámolt arról, hogy a kölykökben nagyszámú elpusztulás van. Erre a tanú azt tanácsolta, hogy végeztesen laboratóriumi vizsgálatot az elhullások megállapítása végett. Felhívta ekkor a vádlott figyelmét arra, hogy a kölyköknek vegyen parazitairtó szereket és gondoskodjon a védőoltásokról.

Elmondta a tanú, hogy ezt követően egy alkalommal megjelent irodájában a vádlott és magával hozott több kutyakölyköt is, amelyek különböző cifra színűek voltak és volt közöttük egy homozigóta is, ami gyengén pigmentált volt. A kölykök látszólag egészségesek voltak, de észlelték, hogy az egyik kölyöknek kisebb a szeme. Más látható rendelkezéseket nem észleltek, a vizsgálat tenyésztési szempontból folyt. Mivel a bemutatott három különböző cifra szín szakmailag valóban érdekesnek bizonyult, ezért a kölyköket lefotózták. Ezek alapján a *vádlott felajánlotta, hogy a további kutatás, vizsgálódás céljából párosítási és alomadatokat szolgáltatna az egyetem részére*. Az adatokat azonban a vádlott nem adta át, de továbbra is ajánlotta azokat, így a tanú úgy döntött, hogy a hallgatók utazzanak le a

telephelyre, ahol rögzíthetik a szükséges adatakat, valamint mintát vehetnek a kölykök egészségi állapotának megállapítása céljából. Ennek kapcsán három doktoráns hallgató egy alkalommal leutazott a vádlott telephelyre. Visszaérkezésük alkalmával botrányos állattartási körülményekről számoltak be, elmondták, hogy mintavétel nem volt lehetséges. Higiéniai, származási adatproblémák, elhelyezésbeli, tartási körülmények hiányosságai merültek fel. Mindezen a tanú megdöbbenést és megállapodott hallgatóival, hogy többé nem utaznak a vádlott telephelyre. Ezt követően felhívta őt a vádlott telefonon, amikor is a vádlott közölte a professzorral, hogy a továbbiakban nem kíván vele konzultálni, és egy időre felfüggeszti a megbeszéléseket. Kétségbe vonta a tanú szakmai ismereteit és közölte, hogy ő ebben a témában sokkal jobban tájékozott.

Elmondta a tanú, később az állatvédőtől is tudomást szerzett a botrány kibontását követően, hogy milyen állapotok uralkodtak a vádlott telephelyen.

A tanú beszélt arról is, hogy a vádlottat főleg a színöröklés érdekelte, amikor a tanút szakmai konzultáció céljából felkereste. A színöröklés az állatoknál nagyon nehezen követhető, négyes génes öröklésnél már nagyon kiszámíthatatlan, hogy az alomban milyen kutya fog születni. Elmondta, hogy ebben volt fő eltérés az ő álláspontja és a vádlotté között. A tudományban nem eredményesen kutattott ez a szakterület. Nem fogadja el a tudomány az otthon, házilag végzett próbálkozásokat. A tanú határozottan állította, hogy nem a vádlott által végzett szaporításokkal folynak a tudományos vizsgálatok, laboratóriumi körülmények kellene ahhoz, hogy a tudomány fel tudja használni az eredményeket.

Beszélt arról is, hogy a merle gén az állatállományban, így a kutyák között is ismert. Bizonyos fajtáknál, például a skótiuháznál közismert az ún. rígoszín, amelyért a merle faktor a felelős, és ez az állattartók között egy rendkívül kedvelt színváltozat. A vörösnek, a barnának egy világosabb fajtáját hozza ki ez a gén. Azonban két merle faktort nem ajánlott összehozni, mert betegségek fordulhatnak elő az utódoknál. Az nem igaz, hogy a merle színű állatot nem ajánlatos tenyészteni, mert kifejezetten kedvelt szín és tenyésztik is, csak merlét merlével nem ajánlatos párosítani. Ugyancsak tilos albinót albinóval és albinót merlével keresztezni. Tilos pedig az, amit a fajtaszövetség, jelen esetben a Mudi Szövetség körlevélben tilt.

A tanú azt is elmondta, hogy a vádlott kutyáinak komoly belgyógyászati vizsgálatával lehetne azt megállapítani, hogy valamilyen örökletes betegségben szenvednek-e.

Az elsőfokú bíróság e témával kapcsolatban megkereste a Magyar Ebertenyésztők Országos Egyesületének Magyar Mudi Klub elnökségét, akik közölték, hogy a Mudi Klub ajánlása szerint a mudi eb fajta fajtastandard-

ja kimondja, hogy az albinizmus tenyésztésből kizáró ok. Ez azt jelenti, ha egy alomban albinó kutya születik, akkor az ugyan letörzskönyvezhető, de tenyésztési engedélyt nem kaphat.

A Mudi Klub átírata szerint a merle kutyák tenyésztése korlátozásoktól mentes. Kockázatot csak két merle kutya párosztatása jelent, mert egy, a merle génhez párosuló fehér gén homozigóta formában sikertelenséget, vakságot, illetve abnormálisan kis szemű utódokat eredményezhet. Brit eb fajtáknál az ilyen homozigóta merle, illetve fehér egyedeket még csak törzskönyvezni sem engedik, tenyésztésükről szó sem lehet.

Összefoglalva tehát: a Mudi Klub szerint albinó egyedek tenyésztése egyetlen kutyafajtánál sem cél, ezzel szemben számos kutyafajtánál tilos. Ennek az az oka, hogy az albinó egyedek életképessége lecsökken. Ez sem praktikus, sem társakkal szemben ellenálló-képessége lecsökken. Hasonló megfontolások alapján védelmi okokból nem kívánatos. Hasonló megfontolások alapján vetik el két merle kutya párosztatásából születő homozigóta merle egyedek megtartását, továbbszaporítását is, mert mivel ezek az egyedek vakok vagy süketek, az nem egyeztethető össze a humánus állattartás és tenyésztés kívánalmaival.

Okirati bizonyítékként szerepeltek az ügyben a polgármesteri hivatal által készített helyszíni szemle jegyzőkönyvek, valamint a szemlék alapján hozott határozatok, amelyekből megállapítható, hogy a vádlott telephelyen a kutyatartás körülményei fokozatosan romlottak.

A polgármesteri hivatal határozatai számos kötelezettséget írtak elő a vádlott számára (kenelek mélyebben fekvő részeinek feltöltése, a terület 30%-ának szilárd burkolattal ellátása, valamennyi felmért terület számára a hideg ellen védő, megfelelő kutyaház építése, csoportos tartásnál ugyanez nagyobb méretben, láncok rögzítésének olyan megoldása, hogy azt a kutyák ne tudják feltekerni, rövid szőrű kutyák házainak szigetelése, a láncra kötéses tartási mód megszüntetése, fokozatos áttérés a kenelben tartásra, a kenelek kialakítása oly módon, hogy azokban a lehető legkisebb számú kutya tartózkodjon, ezzel elkerülve a verekedést, szabadon tartott kutyák számára 6 db kiszökésmentes, bekerített terület kialakítása stb.).

Található az iratok között egy 2005. július 26-án készült helyszíni szemle jegyzőkönyv, amelyet szintén a polgármesteri hivatal fogatosított, s melynek során a korábban előírtak betartását ellenőrizték. A jegyzőkönyvben megállapították, hogy Ó. András az előírt kötelezettségeinek nem tett eleget.

Az iratok mellékletét képezik a különböző állatvédelmi szervezetek és kutya menhelyeknek a leírásai, amelyek a vádlott kutyáiról adtak a rendőrségi határozat nyomán történt befogadásukkor tapasztalt állapotokról. Ezen leírások több kutya vonatkozásában megállapítják, hogy a

kutyák rendkívül büdösek, ápolatlanok, férgesek, bolhásak voltak, több kutyá ferges, hasmenéses volt. A menhelyek több állattal kapcsolatosan azt állapították meg, hogy lesóványodott állapotban voltak. Mindegyik menhely beszámolt továbbá arról, hogy a kutyák viselkedése nem a normális kutyáktól megszokott magatartást mutatta. A kutyák az embertől fokozottan féltek, több kutyá egyáltalán nem engedett a közelébe embert. Más kutyák kifejezetten félelmi reakciókat mutattak, ha ember közelített hozzájuk, és ez abban nyilvánult meg, hogy vizeletét, székletét maga alá ürítette az állat. Több kutyával kapcsolatban megállapították, hogy olyan mértékben szocializálatlan, ami valószínűleg az örökbefogadását örökre lehetetlenné teszi.

Tekintettel arra, hogy a vádlott vitatta a nyomozás során szakértőként bevont eseti szakértők tudományos kompetenciáját, a bíróság az ügyben az igazságügyi állatorvos szakértői listán szereplő állatorvos szakértőt, dr. Lórászkó Gábert rendelte ki annak megállapítása végett, hogy az ő tulajdonságainak, szokásainak, jellemzőinek, ez a fajta kutyatartás jelentett-e potenciális veszélyt a kutyákra nézve.

Dr. Lórászkó Gábor szakvéleménye teljesen egybehangzó volt az eseti szakértők véleményével.

A szakértő véleményét a mudi kutyá fajtastandardjának a leírásával kezdte, mely szerint a mudi terelőkutyá. Bátor viselkedése miatt a pásztorok körében nagyobb testű, vagy nehezen kezelhető állatok terelésére is igen kedvelt. Vaddisznóhajtó-vadászatra is használják. Kítettű őrző, védő, sport és kísérő kutyá, házőrző és jelzőkutyá. Viszonylag rövid szőrzete és kítettű alkalmazkodási képessége miatt lakásban is nehezéggé nélkül tartható. A mudi munkakutyá, melynek különleges a terelőképesége. A kutyá rendkívül nagy térítési képességgel rendelkezik, a terelőképesége nagy szellemi teljesítményt és önálló gondolkodást igényel. Élénk vérmérsékletű, rendkívül tanulékony, bátor eb, mozgékony, munkát kedvelő, értelmes és alkalmazkodóképes.

Majd megállapította, hogy ebből a fajtastandardból és a kutyá tulajdonságaiból kiindulva a vádlott által alkalmazott tenyésztői magatartás nem felel meg a mudi kutyá tulajdonságainak és igényeinek.

A szakértő röviden kitért a véleményében arra, hogy az etetési, itatási és a tartás fizikai körülményei sem feleltek meg a kutyá igényeinek, de a kutyá jellemzőiből kiindulva jobban kidomborította a szakértői véleményében azt, hogy az ilyen tartás a kutyá képességeihez viszonyítottan miért nem volt megfelelő. A szakértő szerint ez a fajta kutyá igényelné a tanulást, a munkafeladatok ellátását, mint ahogy arra a fajta tulajdonságaiból adódóan képes is lenne. Ezzel szemben a vádlott az állatok egy részét

láncra fűzve tartotta és a tartások során arra törekedett, hogy őket az ös-időkhöz visszavezetve elvadítsa.

A szakértő szerint a mudi kutyá rendkívüli tanulmányosságának nem is lehetne jobban ártani, mint hogy ingerszegény környezetbe helyezik, és szellemi képességeit a magára hagyással és az elhanyagolással elsorvasztják, pontosan úgy, ahogy azt a vádlott is tette.

A szakértő a menhelyek leírásai által igazoltnak látta azt, hogy a vádlott kutyáinak a viselkedése az átlagkutyától a tartás körülményeiből eredően teljes egészében eltért, és olyan reakciókat mutattak, amelyek egy normális körülmények között tartott és menhelyre került kutyá esetében nem állapíthatók meg. Véleménye szerint a kutyák viselkedését nem okozhatta az a trauma, hogy őket a megszokott környezetükből kiszakították, mert a szakértő szerint egy normális pszichével rendelkező állatot ezt a fajta traumát hamar kiheveri és néhány nap elteltével már nem mutat félelmi reakciókat. A vádlottól lefoglalt kutyák azonban hosszú időn keresztül olyan jeleket mutattak, amelyek azt jelzik, hogy az állatok a tartás körülményeiből adódóan károsodást szenvedtek a viselkedésükben.

A szakértő véleményében arra is kitért, hogy a vádlottnak az albinó és merle kutyák párosításával kapcsolatos magatartása is tilalmazott volt, mert a szakértő szerint az, hogy valamely állatnak milyen változatos a színe, a fajta tulajdonságaira nézve semmilyen előnyt nem jelent, ezzel szemben a tilalmak ellenére végzett párosításaival a születendő kutyákat nagyfokú genetikai károsodás veszélyének tette ki a vádlott.

A szakértő mind a véleményében, mind pedig a tárgyaláson kitért arra, hogy higiéniai okokból erősen kifogásolható, hogy a kutyá az ürülékből veszi magához a táplálékot, mert az ürülék kis mennyisége is rendkívül sok veszélyes baktériumot tartalmaz. Ugyancsak nem tartotta megfelelőnek a konyhai ételmaradékkal történő etetést, mert szerinte az ilyen zord körülmények között tartott kutyáknak nagyobb energiatartalmú élelemre lenne szükségük. Emellett a vádlott itatási gyakorlata is veszélyt rejtett magában a kutyák egészségére nézve, mivel a kutyának a folyamatos vizellátást biztosítani kell.

Ő. András vádlott a fent részletezett szakértői véleménnyel szemben magánfelkérésben dr. Bíró Andor igazságügyi szakértő szakvéleményét kérte, amely vélemény teljes egészében eltérő megállapításokat tartalmaz dr. Lórászkó Gábor véleményével szemben.

A magánszakértői vélemény szerint a vádlott által végzett tenyésztői tevékenység a kutyák számára semmilyen veszélyt nem jelentett. Az általa alkalmazott tartási mód megfelelő a kutyák számára. A vádlott megfelelően gondoskodott a kutyái tartásáról, megfelelően etette őket és naponta többször is itatta.

A szakértő szerint nem probléma az, hogy a vádlott a földre öntötte a kutyák elé az ételt, mert az a kutyák jól ismert tulajdonsága, hogy a talba tett ételt is kivesszik és a földről eszik meg. Szintén nem kifogásolható, hogy a kutyák területe rendkívül sáros volt, ez a kutyára veszélyt nem jelent, mert a kutyának nagyon nagy az öntisztulási képessége.

Dr. Bíró Andor szakértő szerint az sem jelent problémát, hogy az élelem a kutyák előtt a saját ürülékükkel keveredik, mert a kutya rendkívül jó szaglási érzékkel rendelkezik és ki tudja választani az ürülékből az élelmet. A kutyák a telepen megfelelő védelemmel rendelkeztek az időjárás káros hatásai ellen, megfelelő módon állt rendelkezésükre búvóhely, ahol pedig nem volt mesterséges búvóhely, ott a kutyák a terepviszonyokat kihasználva tudtak maguknak természetes búvóhelyet keresni. Szakértői véleménye összességében arról szól, hogy semmifajta magatartási zavart a kutyáknál nem lehetett megállapítani, és a tartás során semmilyen mulasztás a vádlott részéről nem volt tapasztalható.

A szakértő a tárgyaláson elmondta, hogy szakértői véleményének elkészítésekor gyakorlatilag a vádlott által elmondottakra támaszkodott, nem ismerte a fényképfelvételeket, amelyek a nyomozás során a telephelyen készültek, nem látta a kutyákról készült felvételeket, nem olvasta a menhelyek által adott véleményeket. Nyilatkozata szerint az állatvédelmi törvény rendelkezéseit is *nagyjából* ismeri.

Kérdésekre dr. Bíró Andor szakértő semmilyen kifogásolni valót nem talált a vádlott kutyatartási szokásait illetően, és írásbeli véleményét a tárgyaláson is fenntartotta.

A fenti bizonyítékok mérlegelésével döntött az ügyben a bíróság és foglalt állást abban a kérdésben, hogy a vádlott azon védekezése, miszerint az általa alkalmazott tartási mód megfelelt a jó gazda gondosságának, nem szolgálta a kutyák hátrányát, ezzel a kutyákat semmilyen veszélyeztetésnek nem tette ki, helytálló lehet-e.

E kérdés eldöntésénél elsődlegesen a szakértői véleményeket és az *állatok védelméről és kíméletéről* szóló 1998. évi XXVIII. törvény rendelkezéseit vette alapul.

E körben a bizonyítékok közül nem fogadta el a dr. Bíró Andor által adottat, egyrészt mert elkészítésének körülményeit aggályosnak találta, másrészt mert az állatvédelmi törvény rendelkezéseinek a szakértő által is bevallottan csupán „nagyjából” ismerete nem alapozhat meg meggyőzőnek számító szakmai érveket.

Ugyanakkor aggálytalannak találta a bíróság dr. Lórászkó Gábor szakvéleményét, mert bár szintén iratokból dolgozott, de a teljes iratanyagot – közte a menhelyek kutyákról adott leírásait, a helyszíni szemle jegyzőkönyveket – is megvizsgálta és ezekből kiindulva véleményezte a kutya-

tartást a szakmai szabályok szerint. Megállapításai pedig teljes mértékben egybeestek a három eseti szakértő megállapításaival, akik szintén azonos szakmai álláspontot képviseltek. E négy egybehangzó vélemény a bíróság számára meggyőző volt, figyelemmel arra a körülményre is, hogy az eldöntendő kérdések egy része nem szakember számára is megállapítható volt.

Mindezek alapján az elsőfokú bíróság úgy ítélte meg, hogy a vádlott által alkalmazott tartási körülmények nem feleltek meg a kutyák igényeinek. Ugyanerre az álláspontra helyezkedett a vádlott által követett szaporítási, fajnemesítési gyakorlattal kapcsolatban is. E tekintetben a szakértői vélemények, dr. Zöldág László tanúvallomása és a Mudi Szövetség körlevele egyértelmű abban, hogy az albinó kutyák továbbtenyésztése, szaporítása tilos, és csakúgy nem kívánatos merle-merle géneket hordozó kutyák párosítása, mert az süketiséget, vakságot és genetikai károsodásokat eredményezhet az utódokban. A bíróság véleménye szerint ezen tudományos álláspont megdöntésére a vádlott nem volt hivatott.

A megállapított tényállásra és a bizonyítékok fenti értékelésére figyelemmel a bíróság arra a jogi álláspontra helyezkedett, hogy a vádlott tevékenysége *kimerítette az állatkinzás törvényi tényállását*.

Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény adja a hátterszabályozását a Btk. állatkinzásra vonatkozó törvényi tényállásának. E törvény a bevezetőjében rögzíti, hogy az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, tiszteljen tartásuk, jó közérzetük biztosítása minden ember erkölcsi kötelessége.

A törvény 3. § 4. pontja rögzíti az *állatkinzás fogalmát*.

Eszerint az állat szükségtelen, fájdalmat okozó bántalmazása, vagy olyan hatást eredményező beavatkozása, bánásmód, valamint szükségleteinek olyan mértékű korlátozása, amely tartós féltelmet vagy egészségkárosodást okozhat, továbbá az öröklődő betegségben szenvedő – nem kísérleti célra szánt – állategyedek tenyésztése, szaporítása állatkinzásnak minősül.

A törvény 3. § 8. pontja szerint a *jó gazda gondossága* az az emberi tevékenység, amely arra irányul, hogy az állat számára olyan életkörülményeket biztosítson, amely az annak fajára, fajtájára és nemére, korára jellemző fizikai, élettani, tenyésztési és etológiai sajátosságainak, egészségi állapotának megfelelő, tartási, takarmányozási igényeit kielégíti (elhelyezés, táplálás, gyógykezelés, tisztán tartás, nyugalom, gondozás, kiképzés, nevelés, felügyelet).

A 4. § (1) bekezdése kimondja, hogy az állattartó köteles a jó gazda gondosságával eljárni, az állat fajanak, fajtájának és élettani szükségleteinek megfelelő életfeltételekről gondoskodni.

Az 5. § (3) bekezdése szerint a szabadban tartott állatot – különleges igényeit is figyelembe véve – védeni kell az időjárás káros hatásaitól és természetes ellenségeitől. Az állatotól zárt körülmények között tartott állat számára az állattartó köteles az állat szükségleteihez igazodó, megfelelő mozgásteret biztosítani.

A törvényhez fűzött magyarázat alapján az állatkínzás definíciója igen összetett magatartási csoportot jelent. Idetartozik az állatok ellen irányuló, fájdalmat okozó magatartás is, de az állatra nézve súlyos következménnyel járó, nem megfelelő gondoskodás is. Ezen kívül idetartozhat a kedvtelésből tartott állatok esetében gyakori túltenyésztett, különleges állat, mint tenyésztési eredmény, amely állat már nem egészséges, valamilyen szervi bántalomban szenved, továbbá örökletes testi hibái vannak. Ezekre vonatkozik a tenyésztési, szaporítási tilalom.

A magyarázat szerint a jó gazda gondosságának követelményéhez tartozik, hogy az állatnak megfelelő életfeltételeket kell biztosítani. Az állatok elhelyezésénél figyelemmel kell lenni azok élettani igényeire, alapvető feltétel az állatok tartásánál a korszerű higiéniai körülmények megléte is. Előírja továbbá a törvény azt is, hogy az állatoknak a fajra jellemző viselkedési szokások gyakorlásának lehetőségét kell biztosítani.

A fenti törvényi előírásokat vizsgálva alapította meg az elsőfokú bíróság, hogy a vádlott az állattartás során ezeket a szabályokat nem tartotta be.

Az indokolás szerint nem lehet azt megállapítani, hogy a vádlott bántalmazta volna a kutyáit, ahogy azt sem, hogy érzelmileg ne kötődött volna hozzájuk. Az állatok igen nagy száma azonban már nem tette lehetővé a vádlott számára, hogy kutyáiról olyan módon tudjon gondoskodni, ahogy az megfelelő legyen az állatok számára. Ezt a következtetést a vádlottnak kellett volna levonnia és még a hatósági előírások előtt az állatállomány számát le kellett volna csökkentenie, mert az állatok igen nagy száma az ő erejét már meghaladta, és a kutyái számára a megfelelő gondoskodást nem tudta biztosítani.

A bíróság álláspontja szerint a vádlott által a kutyák számára biztosított tartási feltételek sem a mudi fajta kutyá fajtakövetelményeinek, sem pedig az állatvédelmi törvény előírásainak nem feleltek meg. A kutyák falkásítása a jelen körülmények között már egyáltalán nem kívánatos, a kutyák emberhez szoktatása, ember körüli tartásának nem az a célja a jelen korban, hogy a kutyákból farkasokat csináljanak. A mudi kutyá különleges munkakutya, nagyon okos, aki kifejezetten igényli a gondoskodást. Egyértelműen megállapítható, hogy a vádlott semmifajta ilyen jellemű tevékenységet a kutyáival nem folytatott, a kutyáit nem nevelte, nem tanította, nem biztosította számukra azt a fajta fajra jellemző viselkedési

szokást, amelyben a kutya terelőképessége és okossága kifejlődhetett volna. A kutyák ingerszegény környezetben éltek, az egymás közötti hierarchia kialakítása volt az egyetlen feladatuk.

Ezen túlmenően a városi bíróság álláspontja szerint a vádlott által alkalmazott fizikai tartási körülmények sem voltak megfelelőek. Nem fogadható el az, hogy a sárból, ürülékből kellett a kutyáknak megenni a táplálékot, hiszen ez nem felel meg a higiéniai követelményeknek. Ugyan csak nem felel meg a korszerű higiéniai és tartási követelményeknek az sem, hogy a kutyáknak nem volt kellő és folyamatos ivóvizellátása. Ezek mind – a bíróság szerint – potenciális veszélyt jelentettek a kutya egészségi állapotára nézve. Nem volt megfelelő, hogy fedél nélkül, a természet erőinek kitéve éltek a vádlott kutyái.

Az állatkínzás nem eredmény-bűncselekmény – a bíróság megállapítása szerint –, tehát megvalósulásához nem szükséges az, hogy az állat valóban maradandó egészségkárosodást szenvedjen, elég csupán az, hogy az elkövető cselekménye alkalmas legyen arra, hogy az állat egészségét veszélyeztesse, és ezzel a bűncselekmény már befejezett.

A bíróság álláspontja szerint pedig egyértelműen megállapítható, hogy a vádlott cselekménye alkalmas volt arra, hogy a kutyák egészségi állapotát tartós veszélynek tegye ki. Ezt alátámasztja az, hogy több kutyánál meg is állapítható a magatartásuk szokásostól eltérő módja, ami károsnak tekinthető, mint ahogy néhány állat esetében az alutápláltság is felmerült, de mindezen bekövetkezett eredményeknek a bűncselekmény megvalósulása szempontjából relevanciája nincs. Mint ahogy annak sem, hogy született-e és hány genetikailag sérült eb, amelyet egyébként vizsgálni nem is lehetett volna, hiszen számos utód elpusztult, mint ahogy azt a fagyasztóládában elhelyezett kutyatetemek igazolják.

Az elsőfokú bíróság indokolása szerint nem foghat helyt a vádlott azon védekezése, hogy a kutyáknak etológiai szempontból jobb volt a természetes közegben és jobb volt, amikor az embertől függetlenül falkában éltek. A vádlott azon hozzáállása is téves, hogy kutyául kellene gondolkoznani és a kutya szemszögéből, kutyaaggal kellene vizsgálni, hogy mi volt megfelelő a kutya számára és mi nem.

Az emberi együttélés szabályait a társadalomban különböző normák szabályozzák. Az együttélés során ezeket a szabályokat be kell tartani. A társadalmi igény szükségessé tette, hogy jogi szabályozást nyerve az állattartás szabályai is, és az állattartásra vonatkozó törvényt a Magyar Parlament meg is alkotta. A bíróság álláspontja szerint, aki Magyarországon bármilyen állatot tart, annak e törvény rendelkezéseit be kell tartani, ennek szellemében kell az állattartó tevékenységet végezni, és ez nyilván nem esik egybe a vádlott által hivatkozott ún. ősidők szabályaival.

A fentiek alapján került tehát sor a vádlott bűnösségének megállapítására 1 rb., a Btk. 266/B. § a) pontjában meghatározott állatkínzás vétségében.

Ezért az elsőfokú bíróság a vádlottat 10 hónap – végrehajtásában 2 év próbaidőre felfüggesztett – fogházbüntetésre ítélte.

Az eljárás során lefoglalt 208 db kutyát *elkobozta*. Rendelkezett további bűnjelekről és összesen 872 852 forint bünyői költségről (menhelyek részére fizetendő).

II.

Az ítéletet az első fokon eljárt ügyész tudomásul vette, a vádlott és védője felmentésért fellebbeztek, fenntartva korábbi védekezésüket.

A főügyészség a történeti tényállás és a súlyosító körülmények kiegészítése mellett, érdemben az ítélet helybenhagyását indítványozta.

Az ügyben eljárt *másodfokú bíróság* az elsőfokú bíróság ítéletét *helyben hagyta*. Végzése indokolásában rámutatott arra, hogy a tényállás két téma körül csoportosul, egyrészt a tartás körülményei, másrészt a szaporítás témája körül.

A *tartás körülményei körében* részletezi a tényállás, hogy az állatoknak ezen a telepen nem volt megfelelő tartózkodási helyük, nem volt megfelelő élelmük (moslékot ettek, az ürülékét ették, az étel az ürülékkel keveredett, földre öntött táplálékot vettek magukhoz) és az állatok egy része nagyon lesoványodott. Nem volt megfelelő az állatok itatása, nem volt biztosítva számukra a folyamatos ivóvizellátás, a vádlott megítélése szerint kaptak szakaszosan inni. További probléma volt az állatok tisztán tartása, sárban, ürülékben, szennyezettben éltek. A nagyfokú szennyezettség miatt a szőrük nem tudta a védekező funkciót sem betölteni, akár meg is fagyhattak volna. Rendkívüli bűz terjedt a telep körül, a kialakult körülmények a fertőzés veszélyét is hordozták nemcsak a telepen élő állatok, hanem a környezetükben élő emberek számára is.

Hányzott továbbá az állatokkal való foglalkozás, hiszen a nevelés az állattartáshoz – különösen a kutyatartáshoz – elengedhetetlenül hozzátartozik.

Míndezek a problémák azt mutatják, hogy a vádlott nem a jó gazda gondossága szerint járt el. A fajta sajátosságainak szem előtt tartásával kell az egyes állatokat gondozni, nevelni, a vádlott pedig ezeket a szabályokat megszegte.

A *szaporítás körében* a vádlott bizonyos tudományos szempontokra hivatkozott. Ezt a másodfokú bíróság sem tudta elfogadni, hiszen ehhez laboratóriumi körülmények szükségesek, a vádlottnak ehhez végzettsége

nincs, erre engedélyre sincs, a megfelelő szakemberekkel való kapcsolattartása is társalgási szintű érintkezésekre – egy idő után már erre sem szorítkozott.

A jogszabály egyértelműen kimondja, hogy az öröklődő betegségben szenvedő egyedek szaporítása is állatkínzásnak minősül.

A tényállás tehát a fenti két kört érinti, azonban önmagában már a tartás helytelen körülményei megalapoznák az állatkínzást és az abban való bűnösséget. Jelen ügyben meg a szaporítás szabályai is nagyon komoly sérelmeket szenvedtek. Mindebből következően ez a fajta bánásmód egészségkárosodás okozására egyértelműen alkalmas volt, már ennyi elég a törvényi tényállás megvalósulásához, azonban itt az egészségkárosodás számos egyednél be is következett.

Igy – bár nem eredmény-bűncselekményről van szó – a törvényi tényállásban megkívánt feltételeken sajnálatos módon túlmentek az események.

Az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvénnyel a jogalkotó nagyon világosan kifejezésre juttatja, hogy milyen magatartást vár el az állattartóktól, és aki ezeket a szabályokat nem tudja betartani, ne tartson maga mellett állatot. *Az állattartás nem kötelező, az állattal feladat.*

A törvény pontosan körülírja az állat tartásának általános szabályait, az állatok kíméletének elvét és az állatkínzás tilalmát. Ezeket a szabályokat a vádlott egyértelműen megszegte.

A Btk. pedig az egészségkárosodás okozására alkalmas bánásmódot határozza meg elkövetési magatartásként.

A büntetőeljárás során az ügyben megjelent személyek – laikusok és szakemberek – egymástól teljesen függetlenül számoltak be a telepen tapasztalt mostoha körülményekről. Hasonló kifejezésekkel írták le az állatok észlelt állapotokat, mint *lehanyagó* látvány, áldatlan állapot, légerszerű környezet, botrányos állattartási körülmények, elborzasztó, embertelen körülmények. Nyilván az állatoknak nem emberi körülményekre van szükségük, azonban ezekkel a kifejezésekkel próbálták meg nyomatékosítani az eljárás résztvevői, hogy az ember felelősége a megfelelő körülmények megteremtése az állatok számára. Az eljárás adataiból végig követhető egy hosszú folyamat, amelynek eredménye lett az a szomorú látvány, amely 2006 év telén fogadta az odaérkezőket a telepen.

A védelem által hivatkozottakra reagálva állapította meg a másodfokú bíróság, hogy az állatok felhozottak általában népszerűsítő irodalomból vett idézetek, amelyek csupán általánosságban szólnak az állattartásról, kutyatartásról. E konkrét ügyben azonban szakértők, szakemberek vizsgálták meg a telepet és az állatokat, és ezekről a konkrét egyedekről, illetve ezekről a konkrét körülményekről mondtak véleményt.

Tehát nem lehet irányadó, hogy általánosságban mit írnak a kutyáról, ahogy az sem lehet mérvadó, amire a vádlott hivatkozott, azaz hogy a Hortobágyon birkákat és más állatokat hogyan tartanak.

Vitatta a védelem, hogy a polgármesteri hivatal miért nem lépett fel szigorúbban, melyre a válasz, hogy nyilvánvalóan a fokozatosság elvének szem előtt tartása miatt. Az első jelzések még nem voltak annyira riasztóak, amelyek szigorúbb beavatkozást tettek volna szükségessé és a hivatal egyértelműen együttműködésre törekedett, hogy a kritikus helyzetet így számolják fel. Azonban ezek a törekvések végül nem vezettek eredményre.

Ugyancsak vitatta a védelem, hogy a vádlott elmeállapotához képest megvalósíthatott-e a bűncselekmény eshetőleges szándékkal, hiszen az állatkínzásnak nincs gondatlan alakzata.

Valóban a gondatlanságot és az eshetőleges szándékot általában nehéz elhatárolni, a jogi irodalom ezért különböző kapaszkodókat igyekezett kiépíteni ehhez a joggyakorlat számára. Ebben az ügyben azonban ez nem okozott problémát. Onmagában a tartott állatok létszáma – hiszen maga a vádlott is érezte, hogy küszködik az ellátással – már azt mutatja, hogy tisztában volt a gondokkal, nem tudta kézben tartani a kialakult helyzetet. A közepes fokú korlátozottság nem zárta ki a vádlott beszámítási képességét. Az ügy szempontjából lényeges megítélési képességet némileg befolyásolta, de ez nem olyan mértékű, aminek büntetőjogi következményei lennének a szándékosság tekintetében. Egyébként enyhítő körülményként értékelte a városi bíróság ezt, és ez így helytálló.

Az is igaz, hogy nem az összes lefoglalt állatnál fordult elő az összes felmerülő probléma, ez nyilván függött a kutya korától és konkrét tartási körülményeitől (kenelben, szabadon vagy láncon tartás). A szakértői vélemény sem állítja, hogy az összes kutyanál merült fel probléma, hanem elhatárolja, hogy a kutyák egy részénél, illetve másoknál milyen konkrét problémák merültek fel, illetve voltak, ahol halmozottan jelentkeztek ezek.

Azt, hogy az albinizmus betegség, a tudomány mai állása szerint el kell fogadni. Mivel a vádlott ilyenfajta végzettséggel, szakismerettel nem rendelkezik, csak a saját tapasztalataira hivatkozhat és az autodidakta módon szerzett ismereteire. Nem jogosult arra, hogy felülbírálja a tudományos álláspontot. A vádlott maga mondta el, hogy milyen kísérleteket, megfigyeléseket folytat az albinó állatokkal, ezért nem helytálló a védelemnek a kifogása, miszerint nem egyértelmű a tilalom az albinizmussal kapcsolatban és hogy csak véletlen párosításból születtek ilyen kiskutyák.

A merle génekkel kapcsolatban is határozott a tudomány álláspontja. Azt, hogy nem találtak süket, vak vagy epilepsziás kutyát, nem jelenti azt, hogy nem valósult meg a tényállás, hiszen – újra idézve a törvény szöve-

gét – egészségkárosodás okozására „alkalmas” bánásmód valószínűleg meg a bűncselekményt. Az, hogy nem következik be az eredmény (vaklás, sükettség, epilepszia), de nagy valószínűséggel bekövetkezhett volna, ez nem érinti a tényállás megvalósulását, szerencse azonban, hogy nem következett be.

Nem vitatható, hogy a kutya farka állat, azonban ilyen létszámmal, ilyen helyen való tartásuk már nem magyarázható azzal, hogy farkához szokott és farkában szeret élni.

Az sem foghatott helyt a védelem részéről, hogy dr. Pongrácz Péter éppen rossz időpontban ment a telepre, azért talált rossz körülményeket. Ezeknek a körülményeknek a többsége ugyanis nem időjárás függő, a kutyák pedig folyamatosan ezen a helyen, ebben a környezetben éltek. A vádlott maga is elismerte, hogy a kenelek, illetve a telep egy része nem alkalmas ilyen fajta kutyatartásra. Azonban mindezt korábban fel kellett volna ismernie, hiszen az ő döntése volt az állomány felszaporítása. *Tehát először kellett volna a feltételeket megteremtetni, s csak utána nekilátni az állat-tartásnak.*

A fentieknek megfelelően tartotta tehát okszerűnek a másodfokú bíróság is a vádlott bűnösségének megállapítását.

III.

A különböző állatvédelmi szervezetek és a médiák az első perctől kezdve figyelemmel kísérték az eljárást, illetve az interneten is számos levél és vélemény jelent meg mind a vádlott cselekményére, a telepen található viasznyokra, mind pedig a vádlottal szemben hozott ítéletre vonatkozóan. Sztárok és politikusok aláírásával számos levél érkezett a bírósághoz példás büntetést követelve a vádlottal szemben.

A Kutya című lap 2007. év májusi száma „Sztárok a kutyakínzás ellen” címmel jelentetett meg cikket arról, hogy Terecskey Rita, David Merlimi, Markó Iván, Udvaros Dorottya, Payer András, Hellig Gábor, Delhusa és Zalatnay, Nick Arpi, Keresztes Ildikó, Vincze Lilla, Falusy Mariann, Lang Györgyi, Zsádon Andrea, Judy, Anettka, Terry Black és állatvédő szervezetek képviselői jelenlétükkel tiltakoztak a „soproni Mengele”-ként elhíresült állatkínzó 10 hónapos felfüggesztett fogházbüntetéses ítélete ellen a MÚOSZ-székházban rendezett sokkolo fotókiállításon.

A cikkben megszólal dr. Magyar György ügyvéd is. Az írás szerint ő képviseli a rettenetes körülmények között szenvedő állatok érdekeit a bíróság előtt, állatvédők felkérésére. Nyilatkozata:

„– Reméljük, előbb-utóbb hazánk is felzárkózik az európai állatvédelmi kultúrához. – Nem csak az a kínzás, ha kocsit után kötve vonszolnak egy kutyát” – mondta az ügyvéd, aki egyébként az új jogi kategória, a tevékeny megbánás elvének alkalmazását is jó ötletnek tartaná az állatkinizók megfékezésére. Ha a vádlott elismerné az állatkinizást, megbánást tanúsítana, elkerülhetné a börtönbüntetést azzal, hogy állatotthonokat támogat anyagiilag.

Nézzünk néhány véleményt a fent felsorolt személyektől:

„– A kedves édesanyját annak, aki így fajtanemesít, tenyészt, vagy akár tart egyetlen állatot is. Normális emberi társadalomban nincs helye az ilyen aberrált, beteges embernek.”

„– Aki kutyával így bánik, az emberrel is megteheti. Ezt az embert elneveztem Soproni Mengelének, mert nem más! Annyit adnék neki, mintha embert bántott volna.”

„– Ha rajtam múlna, addig rugdosnám a palit, amíg mozog, de inkább egy hétig ott és úgy tartanám láncon, ahogyan ő tette a kutyáival. A képeket mindenkinek látnia kellene, vándorkiállításá tennem. Ha így történik, hajlandó vagyok elmenni az iskolákba, ahol kiállítják a rettenetes képeket. Ahhoz, hogy javuljon a kutyatartási kultúránk, a gyerekek agyát kell „átkapcsolni”, náluk kell kezdeni, hogy a következő generáció megváltozzon. A gyermek, az állat kiszolgáltatót, még védekezni sem tud, csak ragasztkodni. A röhej az, hogy a kínzóját is szereti.”

„– Olyat mondanék, amit nem lehet leírni. Aki élőlényt bánt, annak bűnhődnie kell. Ha a belső hangja nem súgja, miként bánjon valaki egy állattal, akkor azt az embert a társadalomnak, a törvénykezésnek kell rendre tanítania.”

„– Annak is osztanék egy-két pofont, aki rossz körülmények között tartja kutyáját.”

Egy internetes fórumozó szavai:

„Csak azért nem kívánom neki (értsd: a bírónak), hogy ez a saját állatával is megtörténjen, mert sajnálom az állatot. De azt nem bánám, ha egyszer az történne vele, amit most könnyelműen nem tartott elítélendőnek. És persze az elkövetőt jó esetben hamarosan elüti egy autó...”

Végül két ellentétes vélemény a Kisalföld 2007. április 14-i számában közzétett SMS-ek közül:

„Felháborító, milyen enyhe büntetést kapott a soproni kutyakinizó. *Mamika*”

„Figyelem! Állatbarát vagyok, de már unom a sok kutyás történetet. Láttá már valaki, milyen körülmények között tartanak fogyasztékos embereket egyes helyeken? V.”

Mindebből határozottan látszik, hogy lehetetlenség volna az ügyről az érzelmeket lehámozni, de ez minden nagyobb port kavart eljárásra igaz. Mindezek alapján még néhány mondat – ami elgondolkodtató lehet – a Kisalföld 2007. április 16-i számában Laczó Balázs újságíró tollából, „A tisztelt esküdt nép” címmel:

„Mindebből a számomra a világon semmi tanulság nem származik. Született egy ítélet, olyan enyhítő és súlyosító körülmények mérlegelésével, amiket a nagyközönség nem ismer. Közben mindenki végzi a dolgát; az állatvédők védik az állatokat és keveslik a büntetést, a nem állatvédők pedig nem védik az állatokat és – keveslik a büntetést. Jaj volna az elkövetőknek, ha valóban esküdtszék működne Magyarországon, és ez a tény sajnós független a kutyaugytól.”

IV.

Az ügyben további problémaként merült fel a jogerő beállta után, a *Be. 578. §-a szerinti különleges eljárásban* a bűnügyi költségről való rendelkezés, tekintettel arra, hogy a büntetőeljárás során a vádlottól lefoglalt különböző fajtájú kutyák menhelyeken való tartásával és gondozásával kapcsolatban horribilis összegek kerültek megállapításra.

Az elsőfokú ítéletbeni kötelezése a vádlottnak 1 436 583 forintról szólt, majd a menhelyek további, összesen 23 003 100 forintban jelölték meg költségeiket (ebben olyan is volt, hogy költséget számoltak el mindjárt a hozzájuk kerülés első napján elhullt kutyára is, de ez nem volt számottevő).

Az elsőfokú bíróság a fenti teljes összeg megfizetésére kötelezte végzetésében a vádlottat.

A vádlott és védője fellebbeztek a határozat ellen a bűnügyi költség összegének mellőzése, illetve mérséklése érdekében.

Beadványaikban hivatkoztak arra, hogy az egyes menhelyek által megállapított összegek erősen eltúlzottak, hiszen a sajtó által is széles körben nyilvánosságra került adatok szerint a menhelyek ingyenes adományokban részesülnek, melyek arányát jelen esetben nem vizsgálták. Ezen túlmenően is kétséges, hogy az állatok etetése (a számba jöhető étkeztetési lehetőségekről fényképek és egyéb iratok csatolása történt) a menhelyek által meghatározott összegeket emészen fel.

Másodfokon a főügyészség átiratában a Bajai Hessen Gyula Állatmentő Misszió számára fizetendő bűnügyi költség kijavítását (az összeg a számlához képest tévesen került a végzésben megjelölésre), a fizetési kötelezés mellőzését a Tierschutzverein Bubasits Alapítvány vonatkozásában, valamint a bűnügyi költség összegének törvény által enge-

délyezett mérséklését, érdemben tehát a végzés megváltoztatását indítványozta.

A másodfokú bíróság a végzés hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította a következő indokok alapján:

Az elsőfokú bíróság Ö. Andrásal szemben hozott jogerős ítéletével a vádlott bűnösségét 1 rb. állatkínzás vétségében állapította meg, melyért 10 hónap – végrehajtásban 2 év próbaidőre felfüggesztett – fogházbüntetésre ítélte. Rendelkezett továbbá az eljárás során lefoglalt, különböző civil szervezetek őrzésében lévő 208 db kutya elkobzásáról. Az elkobzásra tekintettel pedig szükségessé vált az intézkedés az egyes állatmenhelyek irányába a tartás megszüntetésére. Erre vonatkozóan az állategészségügyről szóló 2005. évi CLXXVI. törvény 22. § (2) bekezdése kimondja: Az elkobzott állatot – a veszélyes, valamint természetvédelmi oltalom alatt álló, vagy nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó állat kivételével – az állat-egészségügyi hatóság térítés nélkül átadhatja állatvédelmi célú civil szervezeteknek.

Ez utóbbi intézkedésre pedig – a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság intézkedése folytán – 2007. június 26-án került sor, amikor is a Győr-Moson-Sopron Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Élelmi-szerlánc-biztonsági és Állategészségügyi Igazgatósága az elkobzott kutyákat a menhelyeknek térítés nélkül átadta.

A fentiekre tekintettel tehát 2007. június 26-tól kezdődően a menhelyek költséget nem számíthatnak fel, illetve az általuk felszámolt összegek büntügyi költségnek nem tekinthetők.

A fenti elemzést azért tartottam szükségesnek leírni, s szakmai körökben közzétenni, mivel egyrészt itt valóban nem a „klasszikus” elkövetési módrol van szó, és a dolgot talán segíthet hasonló jellegű bűncselekmények elbírálásánál. Másrészt elgondolkodtató az a hozzáállás, amit akár az állatvédő szervezetek, akár a magánszemélyek egy ilyen ügy kapcsán tanúsítanak. Úgy vélem, így válik érthetővé az állatkínzás tényállását bevezető 2004. évi X. törvény 2. §-ához fűzött miniszteri indokolás, mely ez esetben *védendő jogtárgyként* nem az állatok testi épségének védelmét, hanem a *társadalom nyugalalmát* határozta meg.

A fogvatartott védelemhez való joga – középpontban a kapcsolattartás gyakorlata

I.

Előszó

„Minden a mások jogaitól ered,
és abból a mindenkori kötelességből,
hogy tiszteletben tartsam azokat.”
(E. Lévinas) ²

Az idézet tartalma a dolgozat alfája és ómegája, hiszen kiindulási alap és – a leírt szempontok áttekintését követően mindenki számára nyilvánvaló lesz, hogy – konklúzió is egyben.

Remélem, hogy a témát több oldalról megvilágítva sikerül minden érdeklődőben olyan gondolatokat ébresztenem, melyek továbbfejlesztésével ismét egy lépéssel közelebb kerülhetünk a megoldáshoz.

II.

A védelem joga – mint alapjog

Alkotmányos alapok

„A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga.” [Magyar Köztársaság Alkotmánya 57. § (3) bek.]

¹ Dr. Takácsné dr. Takács Dóra bv. írdőgy. (A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Győri Tagozatán végzett, ezt követően a Vas Megyei Bíróságon dolgozott fogalmazóként, majd titkárként. Jelenleg a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajlási Intézet jogtanácsosa.)

² Emanuel Lévinas (1906–1995) litván származású francia filozófus.

A védelemhez való jogosultságból következik, hogy a terhelt a büntetőeljárás során védekezése érdekében jogait szabadon gyakorolhatja. A vele szemben érvényesített büntetőigényt megismerheti, arról álláspontját kifejezheti, a javára szóló körülményeket előadhatja, a hatóság működésével kapcsolatos észrevételeit, indítványait előterjeszheti. A terhelt ezen jogai érvényesítése céljából védő közreműködését veheti igénybe.

A védelem joga azonban igen sokszor formális, elsősorban azért, mert a fogvatartott és védője között hiányzik a teljes körű védekezéshez szükséges kapcsolattartás, mely részben a hatályos jogszabályi előírások hiányosságaira, részben a védők és a hatóságok kötelelességmulasztására vezethető vissza.

A védelemhez való jog érvényesülésére az országgyűlési biztos kezdetől fogva fokozott figyelmet fordít, ennek keretében került sor a kirendelt védők tevékenységének átfogó vizsgálatára is, melynek utóellenőrzése folyamatosan zajlik. A védelemhez való jog egyik kritikus pontjának Magyarországon éppen a kirendelt védő tevékenysége tűnik. Számos jel utal ugyanis arra, hogy a védelemnek ez a formája nem működik hatékonyan. Sok esetben előfordult, hogy a kirendelt védővel a terheltnek a bírósági szakig egyetlen alkalommal nem találkoznak, sőt védőik nevét sem tudták. Ez azt jelenti, hogy a kirendelt védő egyetlen nyomozati cselekményen sem vett részt, védenca jogait és érdekeit nem képviselte és a védelemhez való jogot nem érvényesítette. Az ilyen magatartás egyértelműen visszás az Alkotmány 57. § (3) bekezdésének sérelme miatt.³

Hatályos szabályozás

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) megoldásainak kialakításánál figyelemmel kellett lenni a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi kötelezettségekre, mindennekelőtt az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) szerveinek eseti jogára.

A védelem egyrészt jogosultság, másrészt a törvény kötelezi is a hatóságokat, hogy azt a terhelt javára biztosítsák. Az eljáró hatóságok a védelem jogának kötelesek érvényt szerezni. E jog megsértése vagy korlátozása olyan eljárási szabálysértés, ami az ügy érdemi elbírálására befolyással van.

³ BH.443/1999.

Az Egyezmény nemcsak a védelemhez való jog formális biztosítását kívánja meg, de a tagállamok kötelesegeként írja elő, hogy a védelem hatékony gyakorlásáról is gondoskodjanak. Ennek érdekében a törvény olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a kirendelés színvonalasabb ellátását biztosíthatják. A korábbi szabályozásnál részletesebben fogalmazza meg a védő köteleseit, bár jogorvoslatot a védő kirendelése ellen nem engedélyez, arra módot ad a terhelt számára, hogy az adott védő helyett indokoltan más védő kirendelését kérje.

A törvény a védelemnek két alakzatát emeli ki: a terhelt által személyesen, illetőleg a védő által ellátott védelmet. A védő kötelező részvételinek okai között szerepel a bűncselekmény, illetőleg a fenyegető büntetés súlya, valamint a terhelt személyi körülményei [fiatal kor, kóros elméllapot és mások (Be. 46. §)]. A védelem tartalmát, a védelmet megillető jogokat, valamint a védő kötelezettségeit a Be. 50. §-a sorolja fel.

A terhelt és a védő jogainak érvényesülését szolgálja az a rendelkezés, mely szerint a fogva lévő terhelt a védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet.

III.

A fogvatartás egyes formáira vonatkozó különös szabályok

Az előzetesen letartóztatott

Az őrizetbe vétel számos cselekvésében korlátozza a fogvatartottat, ezért az ebből eredő hátrányok kiküszöbölése érdekében, az eljárási törvény a hatóságok számára kötelezővé teszi, hogy a fogvatartott által megjelölt személyt haladéktalanul értesítsék.

Az eljárási törvény azonban nem rendelkezik a védő őrizetbevétel ideje alatti jelenléti jogáról. Ez a körülmény oda vezethet, hogy a bűnügyi őrizetben lévő gyanúsított nem tudja védekezését szakértelemmel rendelkező személy közreműködésével kifejteni.

Az előzetes letartóztatás a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés, amely a terheltre nézve már önmagában is jelentős hátrányt jelent. A törvény ezért egyértelműen rögzíti, hogy a terhelt eljárási jogait korlátozás nélkül gyakorolja, melyek közül a védekezésre való felkészülést külön is kiemeli. A Be. 43. § (3) bekezdése előírja, hogy a fogva lévő terhelt védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet, szemben a hozzátartozókkal vagy más személyekkel, ahol ezen joga csak ellenőrzés mellett biztosított.

A szabadságvesztésre ítélt védővel való kapcsolattartása a büntetés-végrehajtási intézetben a következőképpen alakul:

- a védő a kirendelésről szóló határozatot vagy a megbízást köteles bemutatni;
- a belépést engedélyezni kell, ha a védő a meghatalmazás elítélten való aláírása végett keresi fel az intézetet, az aláírásig azonban az elítélten csak ellenőrzés mellett beszélhet;
- a védő az elítélten az intézet e célra kijelölt helyiségében beszélhet.

... és a gyakorlat

Ezek tehát a jogszabályok által biztosított jogok. Az azonban, hogy a jogokkal ki, és milyen mértékben, esetleg kinek a mulasztása folytán nem él - már komoly gyakorlati probléma. [A személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedés alá vont személy rendőrségi fogdába való befogadásához szükséges rendelkezény kötelező tartalmát meghatározó 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet hosszú évekig nem tette kötelezővé, hogy az a fogvatartott védőjének nevét is tartalmazza. Ez a joghézag azt eredményezte, hogy a hatóság eljárási tagja - adott esetben a fogdaór - nem tudta azonosítani a fogvatartott védőjének személyét. Ez az anomália 2003-ban oldódott meg azzal, hogy a kötelező tartalmi elemek között előírták a védő adatainak rögzítését is.]

A távbeszélő használatára való jogosultságot azonban a rendelet máig akként szabályozza, hogy arra a fogvatartott a fogva tartást végrehajtó szerv lehetőségei szerint jogosult. Ez a szabályozás visszaélésre ad lehetőséget, hiszen a vizsgálat idején egyetlen rendőrségi fogdában sem találkoztak azzal, hogy a fogva tartást végrehajtó szerv ennek lehetőségét biztosította volna.⁴

A rendelet előírja továbbá azt is, hogy a fogvatartott korlátozás nélkül tarthat kapcsolatot - személyesen és írásban is - védőjével. Több megye úgy korlátozta a fogvatartottat ezen jogának gyakorlásában, hogy mindössze egy darab ügyvédi beszélfelhelyiséget rendszeresítették, így megakadályozták, hogy a védő zavartalanul, időbeli korlátozás nélkül beszéljen védencével.

⁴ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése a kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesítéséről a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, 1996.

Amennyiben az őrizetbe vett, illetve előzetes letartóztatásba helyezett személyek fogva tartási helye a rendőrségi fogda, úgy jogi képviselőjükkel való kapcsolattartásukra a 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet szerint az alábbiak vonatkoznak:

- a fogvatartott biztonsági felügyelet mellett, ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot védőjével, illetve a fogva tartás alapjául szolgáló ügyben eljáró jogi képviselőjével;
 - a védő a rendőrségi fogdában fogvatartott védencével való érintkezése során hangrögzítő eszközt magánál tarthat, a védelem ellátása körében az általa készített hangfelvételt a fogdából ellenőrzés nélkül kivihetheti;
 - a fogvatartottnak a védőjéhez, a fogva tartás alapjául szolgáló ügyben eljáró jogi képviselőjéhez, a hatóságokhoz és az emberi jogok védelmét ellátó szervezetekhez küldött levelei nem ellenőrizhetők;
 - a fogvatartott védőjének címzett leveleit haladéktalanul továbbítani kell.
- Amennyiben az előzetes letartóztatás foganatosítására büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor, akkor a fogvatartott kapcsolattartási joga a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet alapján a következőképpen alakul:
- az intézetnek biztosítania kell az előzetesen letartóztatott eljárás jogainak gyakorlását, így különösen azt, hogy a kihallgatásra és tárgyalásra felkészülhessen, védőt bízson meg és védőjével kapcsolatot tartson;
 - a fogvatartott levelezési és látogatási joga ez esetben is csak a védőjével való érintkezés kivételével és csak a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható;
 - védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet;
 - = szóbeli érintkezésre csak az intézet hivatali idejében kerülhet sor, kivéve, ha a védővel való megbeszélés olyan eljárás cselekmény megtételéhez kötődik, melynek elmulasztása jogkövetkezésménnyel járna,
 - = távbeszélőn történő érintkezés csak az intézet készülékén történhet, nem ellenőrizhető, de az intézet visszahívással meggyőződhet a hívás jogosságáról,
 - = az előzetesen letartóztatott büntetőeljárással kapcsolatos feljegyzéseit magánál tarthatja és azokat védőjének ellenőrzés nélkül átadhatja,
 - = a védő a védencével folytatott megbeszélésről készített feljegyzést, illetve, hangfelvételt az intézet területéről ellenőrzés nélkül kivihethi,
 - = a védő személyes védelmét (kérésére vagy beleegyezésével) az intézet biztosítja, de ez a felügyelet sem az előzetesen letartóztatott, sem a védő eljárás jogait nem korlátozhatja.

Az időbeli korlátozás abban is megnyilvánult, hogy kizárólag munkaidőben van lehetőség a beszélő megtartására. Ezt az intervallumot ráadásul megszakítja a rendőri állomány ebédideje. Több nyomozó hatóság csak az ügy előadójával való egyeztetés után engedélyezi a védőnek a beszélőt.

A gyanúsított és a védő a rendőrségi fogdáknál általában egy rácszott üvegfalon levő sűrű hálójával ellátott nyíláson át beszélhet. Ilyen helyzetben az iratok közös tanulmányozása, továbbá a védő-gyanúsított írásbeli kapcsolattartása megoldhatatlan.⁵

IV.

A védelemhez való jog érvényesülése napjainkban

A kirendelés problematikája

Alig találkoznak fogva tartott védenceikkel a kirendelt ügyvédek Magyarországon – állapította meg jelentésében a parlamenti biztos. A „szegények ügyvédeknek” – a gyanúsítottak kevesebb mint harmadának van saját védője – effajta alibi tevékenysége a letartóztatottak többsége esetében illuzórikussá teszi a védelemhez való alkotmányos jog érvényesülését.⁶

Előfordult olyan eset, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara komoly pénzbírsággal sújtotta az egyik fővárosi ügyvédet, aki kirendelt védőként – két különböző ügyben – nem vette fel a kapcsolatot letartóztatott védenceivel, s nem ment el az egyikük által kezdeményezett beszélőre sem. Ha hasonló esetre 1991-től 1997-ig az állampolgári jogok országgyűlési biztosa által megvizsgált 8 megyében nem volt példa. A jelentés egyébként nem kevesebbet állít, mint hogy Magyarországon „a kirendelt védő eljárása nem véd a hatósági túlkapásokkal és tévedésekkel szemben”. Az alkotmányos visszásságok a dokumentum szerint a kormányzat és a rendőrség számláját is terhelik.

A vizsgálat során minden nyomozó hatóságnál azt tapasztalták, hogy eleget tettek védőkirendelési kötelezettségüknek, a jogszabály azonban nem rendelkezik arról, hogy a kirendelésnek az eljárás mely szakaszában

⁵ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése a kirendelt védővel rendelkező fogva tartott személyek védelemhez való jogának érvényesüléséről a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, 1996.

⁶ HVG 1997. 03. szám: Alibi védelem.

kell megtörténnie. Emiatt szinte egyetlen olyan gyanúsított kihallgatáson sem vett részt kirendelt védő, amikor a megalapozott gyanú közlésére került sor, holott ez a jogi aktus az eljárás alakulása szempontjából alapvető.⁷

Nem derül ki a be-ből, hogy mikor kell kirendelni a védőt. A törvény nem ír elő konkrét időpontot, pusztán arra utal a gyanúsított kihallgatás szabályainál, hogy figyelmeztetni kell őt arra, hogy védőt választhat, illetőleg védő kirendelését kérheti. Ha azonban az eljárásban védő részvételre kötelező, a gyanúsított figyelmét arra is fel kell hívni, hogy ha három napon belül nem hatalmaz meg védőt, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendel ki számára.

Arról azonban nem rendelkezik a jogszabály, hogy ennek mikor kell megtörténnie a megadott intervallumon belül, legfeljebb következtethetünk arra, hogy a terhelt kihallgatást követő harmadik nap után, amikor nem érkezik meghatalmazás a hatósághoz. Ezen szabályozásnak köszönhető, hogy az első terhelt kihallgatáson szinte soha nincs kirendelt védő, így a terheltet megfosztják annak lehetőségétől, hogy a hatóság által ellelő felhozott teljesen vagy vélt terhelt adatokat már az első kihallgatásán jogi szakember (védő) segítségével vitathassa.

A rendőrségi fogdák lakói az őrizetbe vétel utáni első 72 órában vannak a leginkább kiszolgáltatott helyzetben, derült ki a jelentésből. A büntetőügyekben eljáró hatóságok ugyanis rendszerint az őrizetbe vétel ideje alatt gyűjtenek össze adatokat, hallgatnak ki tanúkat stb., melyek alapján megteszik a fogvatartott előzetes letartóztatásának elrendelésére irányuló előkészületeket. Az *eljárási törvény azonban nem rendelkezik a védő őrizetbe vétel ideje alatti jelenléti jogáról*. Ez a körülmény oda vezethet, hogy a büntetőügy őrizetben lévő gyanúsított nem tudja védekezését szakértelemmel rendelkező személy közreműködésével kifejteni. Az ilyen esetekben ugyancsak alkotmányos visszásság keletkezik, sérül a jogállamiság és a védelemhez való jog alkotmányos elve.⁸

A kirendelt védők általában a fogva tartás harmadik napján, az előzetes letartóztatásról döntő bírói meghallgatáson találkoznak először védővel. A vizsgálat során azonban regionális szinten is jelentős eltérések mutatkoztak. Somogy és Zala megyében például a kirendelt védők 86, illetve 62 %-a vett részt ezeken a bírói meghallgatásokon, míg Borsod és Pest megyében ez az arány a vizsgálat idején 50, illetve 13 % volt.

⁷ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése a kirendelt védővel rendelkező fogva tartott személyek védelemhez való jogának érvényesüléséről a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, 1996.

⁸ Fenyvesi Csaba: A kirendelt védői intézmény problematikája című előadása.

A Bc. szabályai a nyomozati szakban a védőt nem kötelezik arra, hogy az eljárási cselekményen részt vegyen. A törvény csak a lehetőséget adja meg, de azt is tartalmazza, értesítése kivételesen mellőzhető, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja.

A norma ezen szabályai alkalmasak arra, hogy a nyomozó hatóságok eltekintsenek a védő értesítésétől, amit esetenként – talán kényelmi szempontból – ki is használnak.

A passzivitás háttere

Az ügyvédek passzivitását a hatóságok s az ügyvédi kamarák a kirendelt védőknek járó díj mértékével magyarázták: a kihallgatáson és más nyomozati eseményen megjelenő védő díja 2004-ben emelkedett a korábbi 1000 majd minden megkezdett órára további 500 forintra az éves költségvetésről szóló törvényben megállapított összegre (2008-ban 3000 forint).

A parlamenti biztos ajánlásaiból ugyanakkor egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a fogvatartottak kiszolgáltatottságát nem a díj emelésével, hanem főként a garanciális szabályok szigorításával kívánta enyhíteni. Megfontolásra ajánlotta a közvédelmi intézmény (állami ügyvédi kar) megszervezését is, e javaslatot azonban az igazságügyi tárca és az ügyvédi kamarák mereven elutasították.

A „közvédelmi intézmény” („közvédelmi hivatal”) lényege, hogy kezdő ügyvédek vagy ügyvédjelöltek egy központi irodában a kirendeléses ügyekben való eseti részvétel révén szereznének nagyobb rutint és tanulnának a szakma fogásait – államilag finanszírozott költségvetésből. A javaslat nem találkozott a többség egyetértésével. Az „ad hoc” kirendelések ugyanis csak a formalizmus, s nem a hatások növelését eredményeznék. Ugyanakkor egy ilyen intézmény felállításának – vélik az ellenzők – sem a személyi, sem a tárgyi feltételei nem biztosítottak és lényegesen nagyobb terhet rótt volna a költségvetésre, mint a kirendelt védők díjazásának megfelelő szintű megoldása. A hazai hagyományok sem teszik lehetővé egy ilyen új intézmény bevezetését, mert a társadalom kellő bizalmat ezen intézmény kereteiben működő védőkkel szemben nem táplálna.⁹

⁹ Fenyvesi Csaba: A kirendelt védői intézmény problematikája című előadása.

Érdekességként kiemelendő a jelentésből egy olyan hatósági praktika, amely akár a mai napig is akadályozhatja a fogvatartottakat törvényes jogaik gyakorlásában: a vizsgált rendőrségi fogdák közül ugyanis sehol sem szerelték fel nyilvános telefonkészülékeket, ahonnan a gyanúsítottak kapcsolatot tarthatnának védőikkel.

Igaz ugyanakkor, hogy a védelemhez való alkotmányos jog érvényesülése elé több helyen maguk az ügyvédi önkormányzatok gördítettek akadályt: több megyében, így például Somogy, Zala, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok és Pest megyében, az ügyvédi kamarák – ellentétben a bíróságokkal és az ügyvédségekkel – nem szervezték meg az ünnepnapai ügyeletet.¹⁰

Az ügyvédi kar igen differenciálódott, és ebből a kirendelő hatóságok nem tudják eldönteni, milyen szempontok alapján rendeljenek ki védőt. A hatályos jogszabály és az ezen alapuló gyakorlat szerint ugyanis az ügyvédi kamara minden bejegyzett tagja kirendelhető, miután minden ügyvéd – függetlenül attól, hogy ténylegesen milyen jogterülettel foglalkozik – elláthat büntetővédelmet megbízás alapján is. E helyzet kétségtelenül nem szolgálja a terhelt érdekét, viszont más oldalról vizsgálva – az egyenlő teherviselés elvét figyelembe véve –, az sem lenne helyesíthető, ha a szinte jelképesen honorált kirendelt védői munkát azok kötelessége lenne ellátni, akik túlnyomórészt büntetőpraxist folytatnak.¹¹

Az ügyvédekről szóló törvény mégis az ügyvédi jegyzék összeállítását írja elő a kamarának azzal, hogy a hatóság csak az így összeállított és folyamatosan frissített listáról rendelhet ki védőt. A jegyzéket a kamarára úgy köteles összeállítani, hogy abban a kirendelést igénylő feladatok ellátásához, valamint az igazságszolgáltatás működőképességéhez szükséges számú ügyvéd szerepeljen, mindezt úgy, hogy minden ügyvéd az egyenlőség elvének alkalmazásával kerüljön a kirendelt ügyvédi jegyzékbe.

Az ombudsman szerint indokolt lenne, ha törvény határozná meg azt a tevékenységi minimumot, aminek a kirendelt védő feltétlenül köteles eleget tenni, és azt az államnak kell ellenőriznie.

¹⁰ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése a kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesüléséről a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, 1996.

¹¹ Fenyvesi Csaba: A kirendelt védői intézmény problematikája című előadása.

A kamarai ellenzők szerint a gyakorlatban azonban egy ilyen szabályozás szinte lehetetlen, mert az csupán formális igényeket emelhetne normaszöveg szintjére és esetleg azzal a veszéllyel is járna, hogy egyesek az ott megfogalmazott általános követelményeket tekintenek maximális kötelezettségnek.

Az állami ellenőrzés jogosultsága pedig alapvetően érintené az ügyvéd és az ügyvédi szervezet függetlenségét. E feladatot a megyei és országos ügyvédi kamaráknak kell ellátniuk.¹²

V.

Cél: Emberi Jogok Európai Egyezménye

A vonatkozó részek ismertetése

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én született egyezmény 6. Cikkének 3. bekezdése kimondja:

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy

- rendelkezze a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel (b. pont);
- személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhesék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendelkezjenek ki számára ügyvédet (c. pont).

Az igazságszolgáltatás érdeke nem könnyen definiálható fogalom, és az sem magától értetődő, hol húzódik az a határ, amelytől kezdve a jogi képviselő nem mellőzhető. Mindenesetre a jogi képviselő általi siker esélyeit, az érintett oldalán az eljárásból fakadó kockázatot, az eljárás jellegét, a várható joghátrány súlyát és a terheltségét arra, hogy saját magát védje, fokozottan indokolt vizsgálni a kérdés eldöntésénél.¹³

A b. pont megsértésére nem hivatkozhat olyan terheltség, akit utóbb felmentettek, és olyan sem, aki bejelentette, hogy a továbbiakban nem kíván részt venni az eljárásban. Az itt rögzített jogok esetleges sérelmét a védelem egészéhez viszonyítva lehet csak vizsgálni, ami ugyanakkor nem zár-

ja ki, hogy egyetlen kiragadott momentum is olyan súlyúnak bizonyuljon, ami az Egyezménybe ütközik.

Kapcsolódó döntvények

Ellentétben a Bizottság állásponyjával nem állapította meg a Bíróság, a b. pont sérelmét abban az osztrák ügyben, amelyben a terheltség védelem részére csak három héttel a Legfelsőbb Bíróság tárgyalása előtt kézbesítették a vád észrevételeit. A Bíróság szerint a 49. oldalas észrevétel tekintetében ez az időtartam kellő időt biztosított a védelem számára a megfelelő felkészüléshez, illetve az ellenészrevételek megszövegezéséhez. Ugyan ezen ügy kapcsán állapította meg a bíróság azt is, hogy szintén nem sértezte a kérelmező védelem előkészítésével kapcsolatos jogait az sem, hogy csupán a tárgyalás napján értesült arról, hogy azon személyesen nem vehet részt. Ugyancsak megfelelő időtartamnak ítélte a Bíróság a védelem előkészítése szempontjából, hogy az érintettet a tárgyalás előtt 5 nappal értesítették a vádról.¹⁴

Fentiek alapján megállapítható, hogy nincsenek általános szabályok, a védelem megfelelő előkészítéséhez szükségesnek tartott időtartam mindenkor a konkrét eljárási lépcső sajátos kívánalmaihoz igazodik.

Az eljárás egészét figyelembe véve, nem minősült a 6. cikk sérelmének, amikor egy kérelmezőnek nem volt jogi képviselője, azonban a börtönhatóságoktól védelme előkészítése érdekében minden olyan jogi könyvet megkapott, amit csak igényelt.¹⁵

Nem róható fel az ügyben érintett állam terhére, ha maga a terheltség, aki megnehezíti saját védekezését, például olyan védőt választ magának, aki nem beszéli az anyanyelvét. A védelmével kapcsolatos ebből fakadó nehézségekre nem okolhatja eredményesen a hatóságokat.

A 3. bekezdés b. pontja nem értelmezhető akként sem, mint ami korlátozottan (abszolút) jogot biztosít a terheltség részére a védőjével való tetszése szerinti időben és módon történő kapcsolattartásra. Nem ütközik például az Egyezménybe, ha a terheltség nem beszélhet védőjével az alatt a viszonylag rövid idő alatt, amíg magánelzárás büntetését tölti.¹⁶

¹⁴ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről.

¹⁵ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről.

¹⁶ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről.

Egyezménykonform korlátozás az is, hogy a védő a védő nem tájékoztathatja a terheltet az anoním tanúk csak előtte ismert személyazonosságáról.

Az Egyezmény szövege a 6. Cikk 3. bekezdés c. pontja tekintetében már önmagában is kételyeket támasztó: míg ugyanis az angol szöveg az ott szereplő mellékmondásokat „vagy” szóval kapcsolja össze, addig a francia először „vagy”-ot, másodsor „és”-t használ (a magyar fordítás nagyjából ezt követi), ami természetesen eltérő értelmezési lehetőségeket rejt magában. Mindenesetre a Bíróság a csakugyan bekövetkező vitákat azzal vágta el, hogy ítéletében kinyilvánította: az érintetteknek megfelelő anyagi eszközök hiányában joga van az ingyenes jogi képviseletre, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt megkívánják. Ugyanezen döntésében fejtette ki azt is, hogy a fenti jog az érintettet a jogorvoslati eljárásban is megilleti, továbbá, hogy az anyagi rászorultságot nem kell feltétlenül bizonyítani, a Bíróság beéri annak valószínűsítésével. Azt azonban elvárják a strasbourgi jogi szervek, hogy az, aki nem rendelkezik a jogi képviselethez szükséges anyagi eszközökkel, legalábbis folyamodjon ingyenes jogsegélyért, mert a hatóságok ennek hiányában nem vonhatók felelősségre.¹⁷

A fentiek nem jelentik azt, hogy a feltételeknek egyébként megfelelő terhelt együtt a jogi képviselet bizonyos módját is megkövetelhetné, a megfelelő védelem biztosításán belül ugyanis ennek szabályozásában a tagállamok keze szabad. Még kevésbé van alanyi joga a terheltnek egy bizonyos általa választott ügyvéd útján történő képviseletre, különösen, ha az illető valamilyen okból az eljárásból eleve kizárt. Ugyanígy arra sincs alanyi joga, hogy a már kirendelt védő helyett másikat kérjen, kivéve, ha erre alapos oka van.

Felvetődött a gyakorlatban, mi történjék akkor, ha a terhelt tiltakozik a részére kirendelt védő személye ellen. A Bíróság ezzel kapcsolatban leegyelemben kell vennie a kirendelő szervnek, de ez nem jelenti azt, hogy a terhelt feltétlenül maga választaná meg védőjét.

Joga van azonban a kirendelt védőt visszautasítani, ha a vádlott és védője között nem alakult ki a védelem hatékonyságát biztosító védelmi kapcsolat, illetve ha egyértelműen bizonyítható, hogy a kijelölt védő, tekintettel az ügy jellegére, bonyolultságára, a védelmet nem tudja megfelelően, hatékonyan ellátni.

¹⁷ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről.

Az igazságszolgáltatás érdekei fontosabbak a terhelt érdekeinél akkor, ha az újabb jogi képviselő kirendelésére a korábbi akadályoztatása miatt a tárgyalások menetének zavartalanlansága érdekében került sor, ez esetben ugyanis a terhelt tiltakozása nem érinti a kirendelés egyezménykonformitását.¹⁸

Amennyiben tehát az igazságszolgáltatás megfelelő működtethetősége és az eljárás méltányossága érdekében arra szükség van, a jogi képviselet nem mellőzhető.

A Pakelli-ügyben az állam kötelezettségét vizsgálva az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy az ingyenes jogi segítséghez való jog önállóan létező alanyi jog, olyan jogosultság, amelyet önmagában kell vizsgálni, a bíróságnak tehát akkor is ki kell rendelnie védőt, ha egyébként a vádlott szellemi állapotja alapján képes lenne a saját védelmét ellátni.¹⁹

Más oldalról megközelítve a kérdést, az sem mindegy, hogy a védőt mikortól biztosítják a terhelt részére. Adott esetben ugyanis nem elégséges, ha a védő nemhogy csak a bírósági eljárásban, de akár a nyomozati szaknak is csak egy későbbi szakaszában kapcsolódik be az ügybe.

Előfordulhat, hogy olyan lényeges érdekek forognak kockán, amik a büntetőeljárás megindulása után azonnali védői részvételt követelnek meg. Így például elmarasztalta a Bíróság az Egyesült Királyságot azon az alapon, hogy a súlyos bűncselekménnyel vádolt terhelt a hallgatást választotta védekezési taktikául, azonban a brit jog alapján a terhelt hallgatása lehetőségét ad a hatóságoknak lényeges következtetések levonására, melyek akár az elítélésnek is fontos összetevői lehetnek. Ilyen körülmények között azonban feltétlenül indokolt lett volna a védő részvétele az eljárásban annak kezdetétől fogva, azért, hogy a terhelt megtanácskozhassa vele az érdekeit leginkább szolgáló követendő taktikát.²⁰

A védelemhez való jog korlátai

A védelemhez fűződő jog természetesen nem abszolút jog. A védelemhez fűződő jogok érvényesülését az eljárás egészét tekintve kell vizsgálni.

¹⁸ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről.

¹⁹ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről.

²⁰ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről.

Nem minősült például egyezményesértőnek, hogy a nyomozás kezdeti szakaszában volt olyan három nap, amikor a terheltet fogva tartották, és ezalatt nem beszélhetett védőjével, minthogy ezt leszámítva érintkezését nem korlátozták.

Nem biztosítja viszont az állam a megfelelő védekezési lehetőséget, amennyiben az érintett rendelkezik ugyan jogi képviselővel, azonban arra nincs lehetősége, hogy négy szemközt tárgyalhasson vele, hanem csak a hatóság, valamely tagjának jelenlétében. Ez a követelmény expressis verbis nem szerepel ugyan az Egyezményben, azonban mint a méltányos eljárás része, a 3. bekezdés c. pontjából következik.

A megfelelő jogi képviselőt mint európai norma

Önmagával a jogi képviselő biztosításával egyébként a tagállamok még nem feltétlenül tesznek eleget a c. pontban foglalt követelményeknek, az ugyanis nem lehet teljesen formális, elégtelen színvonalú.

Az esetjogból a hatékony védekezés fogalmára nézve a következőket lehet megállapítani:

- előfeltétele, hogy a védő tényleges tevékenységet lásson el, valamint
- szükséges az is, hogy a védő tisztában legyen az ügy alapvető jogi aspektusaival, ugyanakkor,
- nem követelmény a kifinomult jogi tudás és technika.

Az ARTICO kontra OLASZORSZÁG ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága elmarasztalta az olasz államot, mert nem biztosított „hatékony” védelmet. A bíróság kirendelt ugyan a kérelmező részére védőt, aki azonban más elfoglaltságaira tekintettel érdemben soha nem járt el az ügyben, a kérelmezőnek azonban ismételt kérelmei ellenére sem rendeltek ki másik jogi képviselőt. A Bíróság kifejtette, hogy az olasz hatóságok hiába hivatkoztak arra, hogy a kirendelt védő köteles megbízásának eleget tenni, ez a konkrét esetben nem történt meg, és az eről tudomást szerző hatóságok ezt végeredményben elűrték. A formális kirendelés nem helyettesítette a kérelmező tényleges jogi képviselőt a perben.²¹

²¹ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről.

Ami a megfelelő jogi képviselőre, füződő jogot illeti, e tekintetben akad egy meglehetősen veszedelmes hazai gyakorlat. A büntetőeljárás során eléggé gyakori eset, hogy a bíróság kirendel ugyan a vádlott számára védőt, utóbbi azonban a szabályszerű idézés ellenére valamilyen okból nem jelenik meg a tárgyaláson. A bíróságnak el kéne halasztania a tárgyalást – ha csak nem talál hirtelenjében másik védőt, aki „beugrik” a kolléga helyett. A helyzetet a gyakorló szakemberek számára ismerős. Ilyenkor szokott sor kerülni a tipikusan büfében, folyosón történő „védő-fogásra”, ami azonban a fent írottak fényében rendkívül aggályosnak tűnik. Ily módon ugyanis elméletben a szabályszerű tárgyalás minden kelléke adott válik, csak éppen az érintett vádlott védelmét nem képviselheti megfelelő színvonalon az az ügyvéd, aki 3 perccel korábban még arról sem tudott, hogy mi az ügy tárgya.

Az Egyezmény nemcsak a védelemhez való jog formális biztosítását kívánja meg, de a tagállamok kötelelességként írja elő, hogy a védelem hatékony gyakorlásáról is gondoskodjanak. Ennek érdekében a hatályos eljárási törvény olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a ki- rendelés színvonalasabb ellátását biztosítják. A korábbi szabályozásnál részletesebben fogalmazza meg a védő kötelességeit, bár jogorvoslatot a védő kirendelése ellen nem engedélyez, de módot ad a terhelt számára, hogy a védő helyett indokoltan más védő kirendelését kérje.²²

A törvény a védő kötelezettségei között külön nevesíti, hogy a védő kö- sedelem nélkül köteles felvenni a kapcsolatot a terhelttel.

VI.

Zárszó

A tapasztalatok indokoltá teszik, hogy létrejöjjön egy olyan állami garancia-rendszer, amely lehetőséget biztosít a rosszul ellátott védelemből fakadó, a fogvatartottat hátrányos helyzetbe hozó esetek orvoslására. Figyelemmel arra, hogy az ügyvédnek államtól származtatott joga az ártatlan-

²² Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről.

ság vélelmének ügyfele képviselőjében való érvényesítése, az állami garanciarendszer csak úgy valósulhat meg, hogy törvény határozza meg azt a tevékenységi minimumot, melynek a védő köteles eleget tenni, továbbá azt, hogy ezen köteleesség végrehajtásának ellenőrzését az állam milyen formában biztosítsa.

Tudom, hogy tökéletes megoldás még gondolati szinten sem születhet, mégis főrekednünk kell az ellentétes érdekeket egyaránt szem előtt tartó megoldásra, hiszen az anyagi igazság büntetőeljárásokban való érvényesülése elemi érdekünk.

Gondolatok a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés újraszabályozásával kapcsolatban

I.

Bevezetés

A bűnvádi eljárás örök problémája: védeni egyfelől a társadalmat, védeni másfelől az egyén szabadságát, s e kettős törekvés keretében találni meg az emberileg elérhető igazságot.² Mind a hazai, mind a nemzetközi jogalkotásban és jogalkalmazásban reális annak a veszélye, hogy a szervezett bűnözés elleni erőlesebb fellépés az emberi jogok tiszteletének és a büntető igazság szolgálatás egyenlőségének rovására fejlődik ki. Ezért a szervezett bűnözés elleni harc eszközei semmilyen formában sem sérthetik az emberi jogokat azokkal összeegyeztethetőnek kell lenniük. Nem véletlenül állítja a büntető-eljárás nemzetközileg elismert művelője, Jean Pradel: „A büntetőeljárás mutatja meg legjobban egy ország kulturális és szociális fejlettségét.”³ A különböző országok eltérő szabályozási technikákkal próbálják megoldani, hogy bár rendelkezzen a rendőrség, illetve más nyomozó hatóság a titkos információgyűjtéshez szükséges jogosítványokkal, azonban azok használata során ne sértsék meg az emberi jogokat. Ilyen megoldás, amikor a titkos nyomozásra vonatkozó szabályokat a büntetőeljárási törvényben helyezik el (Németország, Ausztria), vagy a szervezett bűnözés és illegális kábítószer-kereskedelem elleni különleges felhatalmazások körében szabályozzák (Spanyolország, USA) a titkos eszközök használatát. Sok fejlett demokráciánélkülözi a megfelelő jogi szabályozást (Belgium, Hollandia). Azonban nem szabad elfelejteni, hogy ezen országokban az emberi jogok védelmében az alkotmányos demokratikus berendezés egész intézményrendszere működik, s néha hatékonyabban, mint a speciális védelmi törvények.⁴ Az Amerikai

¹ Dr. Bejczy Alexa PhD-hallgató, ELTE, ÁJK Doktori Iskola.

² Kármán Elemér: A királyi ügyesség és az előzetes eljárás, in: Magyar Jogászegyleti Értekezések Bp. 1906. május, 257. szám, p. 273.

³ Fenyvesi Csaba: A védő és a titkos adatgyűjtés, in: Belügyi Szemle 2001/11., p. 74.

⁴ Finszter Géza: A titkos információgyűjtés szabályozása a hatályos jogban, in: Kriminológiai Tanulmányok 2000.

Egyesült Államokban a bírói kar – különösen a Legfelsőbb Bíróság – volt az, amely megszabta a rendőri és nyomozati eljárások korlátait, főleg az Egyesült Államok alkotmányában foglalt, a büntetőeljárást szabályozó rendelkezések kiterjesztő értelmezése útján. A modern európai alkotmányoktól eltérően az USA alkotmányában nincsenek olyan rendelkezések, amelyek külön feljogosítanak a törvényhozást alapvető jogok korlátozására. Ehelyett a bíróságok dolga, hogy esetenként megállapítsák a hivatalos eljárás jogszerűségének határait.⁵

A titkos információgyűjtésre és a titkos adatszerezésre vonatkozó hatályos hazai szabályozás több mint tíz eltérő szintű jogszabályban található. Ezen jogszabályok több egymásnak ellentmondó, valamint több olyan rendelkezést tartalmaznak, amelyek többféleképpen értelmezhetők, ezenkívül több fontos kérdést egyáltalán nem rendeznek, ami jogállamban megengedhetetlen. Thoma álláspontja szerint az az állam, ahol a jogtalanság törvényesen fennáll vagy fennállhat, nem jogállam.⁶ Ami tehát biztos, az újrashabályozás e téren indokolt és időszertű. A kérdés csak az, hogy milyen keretben és milyen tartalommal. Dolgozatomban röviden ismertetem a jogállami szabályozással szemben támasztott legfontosabb követelményeket, majd a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről szóló T/4192. számú törvényjavaslat általam fontosnak tartott rendelkezéseit elemzem abból a szempontból, hogy megfelelnek-e a jogállami követelményeknek.

II.

A szabályozással szemben támasztott jogállami követelmények

A rendőrállamban a rendőri szervek, valamint egyéb hatóságok igen sokszor törvényi szabályozás nélkül vagy nem pontos, a beavatkozás határait nem szabatosan megfogalmazó törvényi szabályozás mellett – ráadásul megfelelő ellenőrzési, felügyeleti és jogorvoslati garanciák védőhálója hiányában – önkényesen korlátozzák intézkedéseikkel az állampolgári személyiségi jogok érvényesülését.⁷ A jogállam igazgatási szervei – köztük a rendőrség is –

kénytelenek korlátozni bizonyos állampolgári jogokat, de az ilyen intézkedéseket igyekeznek a lehetséges minimumra szorítani, eljárási módjaikat a törvény pontosan meghatározza, egész tevékenységük humánus jogszabályok alapján, szigorú ellenőrzés alatt, hatékony jogorvoslati lehetőség mellett valósul meg. Rendőrállam és jogállam egymást kölcsönösen kizáró fogalmak.⁸ A jogállam kettős feladat előtt áll; meg kell erősítenie a közrendet, biztonságos életet kell teremtenie állampolgárai részére, és ugyanakkor meg is kell kötnie rendőri kezét, hogy munkájukkal ne sérthessék meg az állampolgárok jogait.⁹ A magyar Alkotmánybíróság is több határozatában kifejtette, hogy az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat. (11/1992., 42/1993. AB hat.) Az Alkotmánybíróság már a kilencvenes évek elején kialakította az alkotmányos büntetőjoggal szemben támasztható követelményeket, hangsúlyozva a garanciák jelentőségét és azt, hogy a jogsértések ellen nem lehet jogsértő módon felvenni a küzdelmet, az esetleges eredménytelenség következményeit pedig az államnak magának kell viselnie, mert a történelmi tapasztalatok szerint ez kevesebb kárt okoz a közösségnek, mint ha maga az állam kezdené el bűnöző módjára cselekedni. Ezt a meggyőződést közvetíti a szükségességi és arányossági teszt, amelynek során az vár igazolásra, hogy valamely alapjog korlátozása egy másik alapjog védelmében indokolt-e.¹⁰ Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a bűnüldözés, bűnmegelőzés és a nemzetbiztonság érdeke szükségessé teheti az Alkotmányban biztosított alapjogok korlátozását. Az AB több határozatában a bűnmegelőzéshez fűződő érdeket a jogállamiságból következő olyan alkotmányos célként ismerte el, amelynek biztosítása érdekében még egyes alapjogok korlátozása sem zárható ki. Minden esetben hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ezen alkotmányos cél megvalósítása érdekében sem adható fel a jogállamiság, a jogbiztonság követelményrendszere és az állam szervei nem kaphatnak túl széles, bizonytalan tartalmú felhatalmazásokat az általános, elvont értelemben vett bűnmegelőzés érdekében. [20/1997. (III. 19.) AB hat., 24/1998. (VI. 9.) AB hat., 13/2001. (V. 14.) AB hat., 47/2003. (X. 27.) AB hat.] Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatából következően a jogbiztonság, s ezen belül a normavilágosság, a norma alkalmazásának kiszámíthatósága, az önkényes értelmezés lehetőségének kizárása a személyes szabadságjogokat

⁸ Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – I. rész, in: Befelezhetően háború, szerk.: Finszter Géza, Bp. 2000., p. 12.

⁹ Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – III. rész, in: Befelezhetően háború, szerk.: Finszter Géza, Bp. 2000., p. 38.

¹⁰ Finszter Géza: Rendvédelemről szóló alkotmánybírósági határozatok elemzése, in: Kriminológiai Tanulmányok 44., szerk.: Virág György, Bp. 2007., p. 12.

⁵ John McEnany: Bünyügyi nyomozás és büntetőjogi felelősségre vonás az Amerikai Egyesült Államokban I. rész, in: Rendészeti Szemle 11/1992., p. 45–46.

⁶ Idézi: E. Benda: Handbuch des Verfassungrechts, Walter de Gruyter, Berlin, 1983., p. 478.

⁷ Kovács István: Magyar államjog, 1. Szeged, 1977., p. 36–39.

mindentkor erőteljesen érintő büntetőjogi következmények alkalmazhatóság szempontjából abszolút érték és nem relativizálható.¹¹ A jogállamban csak törvény korlátozhatja a személyi jogok érvényesülését és a törvénynek ezekben az esetekben pontosan körül kell határolnia, hogy milyen feltételek meg­léte esetén és milyen körülmények között kerülhet sor a meghatározott jog­korlátozó intézkedésekre. Garanciális engedélyezési eljárással és a szükséges ellenőrzési lehetőségek beépítésével kell ezeknek az eszközöknek és mód­szereknek az alkalmazását körülbástyázni. Ezt különösen indokolja, hogy természetükénél fogva rejtve maradnak az intézkedést szenvedő személy előtt, ami azzal jár, hogy nem tudja velük szemben a jogait érvényesíteni, nem tud védő segítségéhez folyamodni, nem élhet jogorvoslati lehetőséggel.¹² A jogállam garanciákkal körülbástyázott eljárása nemcsak a gyanúsított, ha­nem az eljáró jogait is védi. A pontos jogi szabályozás természetesen nem zár­ja ki, sőt meghatározott keretek között feltételezi az intézkedő rendőr mérle­gelési kötelezettségét, de kijelöli annak kereteit, törvényes feltételeit, az ellen­őrzés, felülvizsgálat rendjét.¹³ A hatályos magyar szabályozás jogállami kö­vetelményeknek való meg nem felelőségére a leghatásosabban a 2/2007. (I. 23.) AB határozat mutatott rá, amelynek a szűken vett rendelkező intézke­désekben túlmutatató üzenete van. A határozat indokolásából kirajzolódik az a helyzet, amely szerint a bűnüldözésnek ezt a legkényesebb területét olyan módon szabályozták, úgy alakították szervezetét, és olyan működést mutat, amely egy demokratikus jogállamban elfogadhatatlan. Ennek okán elkészült egy törvényjavaslat a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről, amely át­fogó újraszabályozását jelenti a témának.

III.

A T/4192. számú törvényjavaslat garanciális újításai

Egységes szabályozás és fogalomrendszer

A törvényjavaslat – szakítva az eddigi törvényi szabályozással – egységes szerkezetbe foglalja a bűnüldözési célból titkos információgyűjtésre jogo-

sult szervek e tevékenységét, a nyomonzás elrendelése előtt, illetve a nyo­mozás elrendelését követően folytatott titkos információgyűjtést, mind a bírói engedélyhez nem kötött, mind az ügyészi engedélyhez (hozzájáru­láshoz, jóváhagyáshoz), mind a bírói engedélyhez kötött titkos informá­ciógyűjtés szabályait. A javaslat hatálybalépésével egyidejűleg hatályát veszti szinte valamennyi korábbi, az egyes szervek bűnüldözési célú tit­kos információgyűjtésére vonatkozó, külön törvényekben rendezett sza­bály. A bűnüldözési célú titkos információgyűjtésre vonatkozó egységes törvény megalkotása nagyban segíti az egységes jogalkalmazást és a jog­állami követelményeknek is jobban megfelel, mint a széttagolt szabályo­zás, amely szükségképpen kevésbé áttekinthető. A javaslat magában fog­lalja a jelenleg a Be.-ben szabályozott titkos adatszerzés, illetve az Rtv.-ben a Vptv.-ben, valamint a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvényben szabályozott titkos információgyűjtés szabályait, azon­ban már nem tartalmaz rendelkezéseket a Határőrség, mint önálló rend­védelmi szerv tekintetében, mivel a Határőrséget az Alkotmány módosi­tása, illetve az Rtv. módosításáról szóló 2007. évi XC. törvény 2008. január 1-jei hatállyal integrálja a Rendőrségbe. A nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtő tevékeny­ségre vonatkozó szabályokat továbbra is a nemzetbiztonsági szolgálatok­ról szóló 1995. évi CXXV. törvény tartalmazza, azzal, hogy a nemzetbiz­tonsági szolgálatok által végzett külső engedélyhez kötött titkos informá­ciógyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásáról a javaslat rendelkezik. A javaslat I. § (1) bekezdése szerint a Rendőrség a Vám- és Pénzügyőrség, a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatára, ügyészség az a négy szerv, amelyik titkos információgyűjtés folytatására, a rájuk vonatkozó jogszabályok szerinti bűnüldözési feladataik ellátása érdekében jogosult. A Rendőrség és a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat az Rtv., a Vám- és Pénzügyőrség a Vptv., az ügyészség a Ma­gyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény szerint lát el bűnüldözési feladatokat. A titkos információgyűjtés e szervek által ellá­tható más feladat teljesítéséhez nem vehető igénybe. A javaslat 2. §-a ha­ tározza meg azokat a konkrét bűnüldözési feladatokat, amelyek érdeké­ben a titkos információgyűjtésre feljogosított szervek ilyen tevékenységet folytathatnak.¹⁴

A javaslat megszünteti az eddigi kettős fogalomrendszert, valamennyi bűnüldözési célú titkosszolgálati eszköz, illetve módszer alkalmazása a

¹¹ 2/2007. (I. 24.) AB határozat.

¹² Nyíri Sándor: Az ügyészség a jogállamban, in: Belügyi Szemle 1990/7., p. 9.

¹³ Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – I. rész, in: Betejezhetetlen háború, szerk.: Finszter Géza, Bp. 2000., p. 13.

¹⁴ Javaslat indokolása.

titkos információgyűjtés fogalmába olvad. A hatályos szabályozás különbséget tesz titkos információgyűjtés és titkos adatszerzés között. Azonban a hatályos törvények egyike sem definiálja a titkos információgyűjtés, illetve a titkos adatszerzés fogalmát. A titkos információgyűjtés alkalmazásából fakadó lehetséges jogsérelem jellege miatt az alkotmányosság megköveteli a fogalom pontos törvényi meghatározását, amelynek a javaslat 1. § (2) bekezdésében eleget tesz. „A titkos információgyűjtés olyan titkos vagy leplezett tevékenység, amelynek keretében az e törvényben meghatározott eszközök és módszerekkel az érintett személy tudta nélkül alkalmaznak, és amelynek használata a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő jogok korlátozásával jár együtt járhat.”

A titkos információgyűjtés ultima ratio jellegének deklarálása

A törvényjavaslat a szükségesség és a végső eszközként való alkalmazás követelményét kifejezetten deklarálja. A javaslat 1. § (3) bekezdése szerint titkos információgyűjtés akkor alkalmazható, ha a megszerzeni kívánt adat az elrendelés céljának eléréséhez elengedhetetlenül szükséges, más módon nem szerezhető meg, és a titkos információgyűjtés alkalmazása nem jár az azzal érintett vagy más személy alkotmányos jogának – az elérendő bűnüldözési érdekek képest – aránytalan korlátozásával. A hatályos Be. szintén deklarálja a szubszidiaritás elvét, a 202. § (6) bekezdése szerint titkos adatszerzésnek csak akkor van helye, ha megalapozottan feltehető, hogy más módon a bizonyíték beszerzése kielégítő, vagy aránytalanul nagy nehézséggel járna, és a titkos adatszerzéssel a bizonyíték beszerzése valószínűsíthető. Ez a megfogalmazás azonban álláspontom szerint nem eléggé szigorú, hiszen azzal, hogy tartalmazza az „aránytalanul nagy nehézséggel járna” kitételt, olyan mértékben kiterjeszti a jogalkalmazó mérlegelési lehetőségét, hogy a szabályozás ezzel garanciális jellegét veszti. Mi minősül aránytalanul nagy nehézségnek? Kinek mi? A rendőrségi törvény pedig egyáltalán nem tartalmaz ilyen tartalmú rendelkezést, ami jelentős hiányosság és az 1990. évi X. törvényhez képest is visszalépés, hiszen az tartalmazta e garanciális szabályt.

A javaslat szövege megfelel a jogállami követelményeknek, nem ad túl széles mérlegelési jogkört az alkalmazás engedélyezésére jogosultnak, nagyobb garanciát jelent, mint a hatályos szabályozás.

A javaslat deklarálja, hogy tilos a fedett nyomozónak, illetve a titkosan együttműködő személynek mást bűncselekmény elkövetésére rabírnia (agent provocatour tilalma). A titkos információgyűjtésre feljogosított szerv sem közvetlenül, sem közvetve – például az informátor, a bizalmas vagy más titkosan együttműködő személy útján – nem válhat kezdeményezőjévé bűncselekmény elkövetésének. A bűncselekményre való felbujtás a titkos információgyűjtés során sem megengedett. A provokáció tilalma fontos garanciát jelent, ami a hatályos szabályozásból hiányzik.

A provokáció (felbujtás) az az eljárás, amellyel a rendőrség megkísérli egy bűntény elkövetését ellenőrzött körülmények között elősegíteni, így lehetővé válik, hogy az informátor vagy titkos ügynök tanúja legyen a bűncselekménynek, illetve némely esetben elektronikus megfigyelők az eseményt. A rendőrség az ilyen megelőző jellegű műveletek során mindig az indokoltnak tekinthető felbujtás és a minden jogosságot nélkülöző csapdaállítás között húzódó keskeny mezgyére tévedhet.¹⁵ Bizonyos áldozat nélküli bűncselekmények (pl.: kábítószerezés, visszaélés, vesztegetés) felderítése és bizonyítása szinte elképzelhetetlen a nyomozó hatóság tagjainak az elkövetők közé való beépítése nélkül. Annak érdekében, hogy a beépült személy a társak bizalmát elnyerje, bizonyos mértékig részt kell vennie bűncselekmények elkövetésében. Az angolszász országokban azonban kezdeményező szerepre nem vállalkozhat, mert ilyenkor az elkövető védekezhet azzal, hogy csapda („entrapment”) áldozata volt. E büntethetőséget kizáró oknak két elmélete alakult ki Amerikában. Az uralkodó álláspont szerint a nyomozó hatóság tagjainak tilos bűncselekmény elkövetésére buzdítani egyébként ártatlan embereket azért, hogy a kísértésnek ellenállni nem tudók ellen eljárást indíthassanak.¹⁶ Ez a nézet tehát a terhelt bűncselekmény elkövetésére irányuló „fogékonyságára”, „hajlamára” koncentrálna, azaz amennyiben a beépült ügynök fellépése előtt még hiányzott az elkövetési szándék, a terhelt nem büntethető. Az a tény azonban, hogy a nyomozó hatóság lehetőséget vagy segítséget nyújtott a bűncselekmény elkövetéséhez, nem zárja ki a vádemelés lehetőségét. Még bizonyos fokú csalás, beugratás sem, hiszen vannak olyan körülmények, melyek között ez az egyetlen alkalmazható felderítési technika.

¹⁵ Jean-Paul Brodeur: A rendőrségi informátorok alkalmazásának jogi problémái Kanadában, in: *Betűgyi Szemle* 1997/5., p. 38.

¹⁶ Sorrells v. United States, 287 U. S. 435 (1932).

Csapda miatt vádemelésre csak akkor nem kerülhet sor, amikor az ügynök ülteti a bűncselekmény elkövetésének tervét a terhelt fejébe. Ezért van az, hogy míg a civil ruhás nyomozók általi kábítószer-vásárlás megengedett technika Amerikában, addig drog árusítására a csapda szabályai miatt nem kerülhet sor.¹⁷ A másik elmélet szerint a felbujtás és a csapda között mindössze a felbujtó személyében van különbség (magán-személy, nyomozó hatóság tagja vagy alkalmazotja), így a csapdának mint büntethetőséget kizáró oknak nem az a célja, hogy az egyébként ártatlant részesítse védelemben, hanem, hogy a bűncselekmény elkövetésére felbujtó állami tevékenységet megtiltsa. Annak a ténye, hogy az elkövető „hajlott” a bűncselekmény elkövetésére vagy „egyébként ártatlan” volt, teljesen irreleváns. A fontos kérdés az, hogy a nyomozó hatóság bűncselekményt előidéző magatartása bírólag tolerálható-e még.¹⁸

A kontinentális jog szerint az „agent provocateur” olyan felbujtó, aki abból a célból bír rá más bűncselekmény elkövetésére, hogy ellene büntetőeljárás induljon.¹⁹ Amennyiben a törvények lehetővé teszik a fedett nyomozóval, illetve az együttműködő gyanúsítottal szemben a feljelentés elutasítását/megtagadását, valamint a nyomozás megszüntetését annak okán, hogy a felderítéséhez, bizonyításához olyan mértékben járul hozzá, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdekek jelentősebb mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik, feltétlenül szükséges a provokáció tilalmának törvényi szabályozása is, a visszaéléseknek ez szabhat határt.

Precízebb törvényi szabályozás

A javaslat szövegezése pontosabb a hatályos jogszabályokénál, több hiányzó rendelkezést is pótol, tekintjük át a legfontosabbakat.

Titkos információgyűjtés a magát a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonó személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében

A hatályos szabályozás nem nevesíti külön a magát a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonó körözött személy tartózkodási helyének meg-

¹⁷ Grmela Zoltán: A titkos információgyűjtésről, in: Rendészeti Szemle 1993/3., p. 48–49.

¹⁸ United States v. Russel, 411 U. S. 423 (1973).

¹⁹ Békés, Földvári, Gáspár, Tokaji: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. BM Könyvkiadó, 1980., p. 273.

lapítása, felkutatása, elfogása érdekében történő titkos információgyűjtést. Az Rtv. 63. § (1) bekezdése szerint a Rendőrség az elkövető kilétének megállapítására, elfogására, körözött személy felkutatására, tartózkodási helyének megállapítására titokban információt gyűjthet. Az Rtv. 69. § (3) bekezdése szerint a Rendőrség a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre szolgáló eszközöket és módszereket alkalmazhatja a bűncselekmény gyanúja miatt körözött személy felkutatására is. A Be. 200. § (1) bekezdése szerint az ügyész és a nyomozó hatóság bírói engedély alapján az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, elfogása érdekében a nyomozás elrendelésétől a nyomozás iratainak ismertetéséig az érintett tudta nélkül titkos adatszerzést folytathat. A jelenleg hatályos szabályozás értelmében, ha valaki nem kezdi meg jogerős szabadságvesztés-büntetésének letöltését, sem bűncselekményt sem szabálysértést nem valósít meg, ezért vele szemben tartózkodási helyének megállapítása érdekében, felkutatása és elfogása érdekében titkos információgyűjtés alkalmazásának lehetősége vitatott. Pedig a társadalom számára semmivel sem jelent nagyobb veszélyt egy bűncselekmény gyanúja miatt körözött személy, mint egy olyan, akit a bíróság jogerősen letöltendő szabadságvesztésre ítél, és nem kezdte meg büntetése végrehajtását. A javaslat ezért külön nevesíti ezen esetet az eltérő jogértelmezés kiűszöbölése végett. A Javaslát 2. § (1) bekezdés c) pontja szerint a Rendőrség a körözés elrendelésétől (elfogatóparancs, nemzetközi elfogatóparancs, európai elfogatóparancs kibocsátásától) *ca)* a bűncselekmény elkövetése miatt körözött személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása, valamint *cb)* a magát a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonó személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében alkalmazhat titkos információgyűjtést.

Az eljárás mely szakaszában alkalmazható titkos információgyűjtés?

Fontos újítása a Javaslathnak, hogy tartalmazza meddig, az eljárás mely szakaszáig alkalmazható a titkos információgyűjtés az előkészített vagy megkísérelt bűncselekmény felderítése és megszakítása, az elkövetett bűncselekmény felderítése és megszakítása, az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében. A 2. § (1) bekezdés b) pontja szerint a nyomozás elrendelésétől a nyomozás befejezéséig van mód minderre.

A hatályos szabályok szerint csak az biztos, hogy bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés a nyomozás elrendeléséig, titkos adat-

szerzés pedig az iratismertetésig alkalmazható, vagyis bírósági szakban nincs már helye ezen eszközök, módszerek alkalmazásának. Arról azonban nem rendelkezik a hatályos szabályozás, hogy külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés meddig alkalmazható. A tapasztalatok szerint a titkos felderítés gyakran a vádemelés és a bírósági eljárás alatt sem szünetel, ami azonban megkérdőjelezi az eljárásnak ebben a szakaszában „kiteljesedő” garanciális szabályok komolyságát, továbbá felveti azt is, hogy miként értékelhetőek azok az új dokumentumok, amelyek a titkos információgyűjtésnek abban a fázisában keletkeznek, amikor az ügy már az igazságszolgáltatás előtt van.²⁰ A jogállami követelményeknek való megfelelés alapvető követelménye, hogy a büntetőperben titkos bizonyítás nem folytatható. Ellenkező esetben garanciális szabályok veszítenék el értelmüket, megszűnne a védekezés jogosultsága és az ítélet a jog által nem ellenőrzött bizonyítékokra támaszkodna.

A titkos információgyűjtés maximális időtartamának meghatározása, kiegészítő indítvány

A titkos információgyűjtés alkalmazása során az érintett személy alkotmányos alapjogai kerülnek korlátozásra, ezért különösen fontos azt szabályozni, hogy ez az alapjog-korlátozás meddig tarthat. A javaslat 20. § (1) bekezdése szerint a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés legfeljebb kilencven napra engedélyezhető, ez indítványra egy alkalommal legfeljebb kilencven nappal meghosszabbítható. Ha a bíró a titkos információgyűjtést engedélyezi, és az engedélyezés idején a titkos információgyűjtés indítvány szerinti kezdő időpontja már elmúlt, az alkalmazás kezdő időpontja az engedélyezés napja. Ez a hatályos szabályozással megegyezik.

A javaslat 20. § (2) bekezdése azonban új jogintézményként bevezeti a meghatározott feltételek fennállása esetén előterjeszhető kiegészítő indítvány alapján elrendelhető titkos információgyűjtést. Ha a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazása során az engedélyező végzésben foglaltakhoz képest az engedélyezés szempontjából bármilyen lényeges ténybeli vagy jogi feltétel megváltozik, és emiatt az enge-

²⁰ Kriminálisztika, A titkos felderítés kriminalisztikája c. fejezet, p. 985., Szerk.: Bócz Endre, BM Kiadó 2004.

délyben foglaltak az alkalmazás céljának eléréséhez nem elegendőek, nyolc napon belül kiegészítő indítványt kell előterjeszteni. Ugyanezen paragrafus (5) bekezdése szerint nem kell kiegészítő indítványt előterjeszteni, ha az engedélyben megjelölt bűncselekmény súlyosabban büntetendő alakzata látszik megállapíthatónak. Ha a bíró a kiegészítő indítvány alapján a titkos információgyűjtés alkalmazását engedélyező végzésben foglaltakat megváltoztatja vagy kiterjeszti, az (1) bekezdésben meghatározott határidőket az új engedélytől kell számítani. A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés teljes időtartama ebben az esetben sem haladhatja meg a kétszázhetven napot.

Fontos és jelentős újítása a javaslatnak, hogy meghatározza a titkos információgyűjtés alkalmazhatóságának maximum időtartamát is. E hatályos szabályozásból hiányzik, amely alkotmányossági aggályokat vet fel. A hatályos szabályozásból nem derül ki egyértelműen, hogy legfeljebb hány napig alkalmazható bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés, illetve titkos adatszerzés. Értelmezhetőek a hatályos szabályok úgy is, hogy 180 napig, úgy is, hogy 360 napig, azonban arra is lehetőséget ad a szabályozás, hogy akár korlátlan ideig alkalmazzák ezeket az eszközöket. A hatályos szabályozás tehát a normavilágosság alkotmányos követelményének nem felel meg. A javaslat ezt a hiányosságot pótolja.

A javaslat 20. § (3) bekezdése szintén új, a hatályos szabályozásból hiányzó rendelkezést tartalmaz. Eszerint, ha a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazása során az ügyben a nyomozást elrendelik, és a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazása továbbra is szükséges, új indítványt kell előterjeszteni. Ha a bíró az új indítvány alapján a titkos információgyűjtést engedélyezi, az (1) bekezdésben meghatározott határidőket az eredeti engedélytől kell számítani. A jelenlegi szabályozás e kérdéskörben nem világos, az többféleképpen értelmezhető, ami a jogbiztonság követelményének nem felel meg. A javaslat ezen rendelkezése szintén rendkívül jelentős és szükséges újítást tartalmaz.

A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés engedélyezése iránti kérelemmel és indítvánnyal szemben támasztott tartalmi követelmények

A javaslat kisebb fogalmi pontosításokkal átveszi a hatályos Be. szabályozását, az eltérés annyi, hogy az indítványnak nem kell tartalmaznia

annak valószínűsítését, hogy a bizonyíték a titkos információgyűjtés során alkalmazott eszközzel, illetőleg módszerrel beszerezhető. A Be. hatályos szövege még tartalmazza e követelményt, mivel a titkos adatszerzés alkalmazásának alapfeltételeként nevesíti azt. Az Rtv. rendelkezéséhez képest viszont a javaslat részletesebb, nagyobb garanciát jelent, így a nyomozás elrendelése előtt alkalmazott titkos információgyűjtés szempontjából mindenképp előrelépés az új szabályozás. A javaslat 19. § (1) bekezdése szerint a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés engedélyezése iránti kérelemnek, illetve az indítványnak (a továbbiakban: indítvány) tartalmaznia kell a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv megnevezését, ha a nyomozást elrendelték, annak időpontját, az ügy számát; a titkos információgyűjtés tervezett alkalmazásának helyét; a titkos információgyűjtés tervezett alkalmazásával érintett valamennyi személy nevét, illetve az azonosításra alkalmas más adatot, valamint a titkos információgyűjtés alkalmazni kívánt eszközeinek, illetve módszereinek megnevezését, titkos kutatásra irányuló indítvány esetén az érintett személy használatában lévő tárgy megnevezését, elektronikus hírközlési szolgáltatás keretében, vagy elektronikus hírközlő hálózat útján folytatott kommunikáció, számítástechnikai rendszeren tárolt adat, illetve a számítástechnikai rendszeren történő kommunikáció megismerésére irányuló indítvány esetén a kapcsolási számot vagy azonosításra alkalmas egyéb adatot; az alkalmazás tervezett tartamának kezdő és befejező időpontját, naptári napban és órában meghatározva; az alkalmazás e törvényben meghatározott feltételeinek meglétére vonatkozó részletesebb leírást, így különösen az alapul szolgáló bűncselekmény megnevezését és a bűncselekmény gyanújára utaló adatokat, a titkos információgyűjtés elengedhetetlen alkalmazását indokoló körülményeket, az alkalmazás célját; sürgősségi vagy halaszthatatlan elrendelés esetén annak okát és időpontját. Véleményem szerint az engedélyezés iránti kérelemnek, illetve indítványnak tartalmaznia kellene azt is, hogy történt-e korábban, vagy az indítvány előterjesztésekor folyik-e és milyen titkos információgyűjtés, azt mely szervezet végezte, illetve végzi, és milyen adatokat szerzett meg. A Be. korábban így rendelkezett, azonban a 2006-os Be. novella ezt a rendelkezést kivette a törvényből.

Az engedélyező végzés

A hatályos Rtv. a bírói engedélyező végzésének tartalmi elemeire egyáltalán nem tartalmaz rendelkezést. A Be. ugyan tartalmaz erre vonatkozó szabályokat – a 203. § (4) bekezdése szerint, ha a bíróság az indítványnak helyt ad vagy részben ad helyt, meghatározza, hogy kivel szemben, a tit-

kos adatszerzés mely eszköze, illetőleg módszere metől meddig alkalmazható – azonban a javaslat ennél sokkal részletesebb, pontosabb megfogalmazást tartalmaz, ami fontos eljárási garanciát jelent.

A javaslat 19. § (3) bekezdése szerint a bíró az indítvány előterjesztésétől számított hetvenkét órán belül végzéssel határoz. Ha a bíró a titkos információgyűjtést engedélyezi vagy részben engedélyezi, meghatározza, hogy kivel szemben, a titkos információgyűjtés mely céljából, milyen bűncselekmény miatt, a titkos információgyűjtés mely eszköze, illetve módszere, metől meddig alkalmazható. A végzés titkos kutatás engedélyezése esetén az érintett személy használatában lévő tárgy megnevezését, elektronikus hírközlési szolgáltatás keretében, vagy elektronikus hírközlő hálózat útján folytatott kommunikáció, számítástechnikai rendszeren tárolt adat, illetve a számítástechnikai rendszereken történő kommunikáció megismerésének engedélyezése esetén a kapcsolási számot vagy azonosításra alkalmas egyéb adatot is tartalmazza. A javaslat újítása, hogy kimondja, hogy a bíró végzése ellen nincs helye felbbezésnek. Mivel az érintett személynek (akinek az előterjesztővel elmentés érdekei vannak) nincs tudomása az engedélyezési eljárásról, így felbbezni eddig sem volt és ezután sem lesz lehetősége az engedélyező végzés ellen, a javaslat idézett rendelkezése tulajdonképpen azt jelenti, hogy az engedélyezést elutasító végzés ellen nem élhet fellebbezéssel az előterjesztő.

Az Amerikai Egyesült Államokban azonban még ennél is részletesebb az engedélyező határozat. Minden lehallgatást engedélyező határozatnak tartalmaznia kell: annak a személynek a nevét – ha ismert –, akinek beszélgetését lehallgatni kívánják; azoknak a kommunikációs eszközöknek a jellegét és helyét, melyekre a lehallgatásberendezések elhelyezését engedélyezik; a lehallgatni kívánt beszélgetés jellegének leírását, azaz milyen információt várnak a lehallgatástól, s ez mennyiben segíti elő a szövegben forgó bűncselekmény leplezését; a lehallgatást végző szervezet megnevezését; azt az időtartamot, ameddig a lehallgatás folytatható (30 napnál tovább nem lehet engedélyezni a lehallgatást). Minden határozatnak tartalmaznia kell azt a rendelkezést, hogy a lehallgatást a lehető leghamarabb el kell kezdeni és olyan módon kell végrehajtani, hogy a lehető legkevesebb olyan beszélgetést hallgassanak le, amelyek nincsenek kapcsolatban a szóban forgó bűncselekménnyel, s azon nyomban abbahagyani, ha a lehallgatás a célját elérte vagy a 30 nap letelté.²¹

²¹ Grmela Zoltán: A titkos információgyűjtésről, in: Rendészeti Szemle 1993/3. p. 47.

A hatályos Rtv. szövegezéséből arra lehet következtetni, hogy a titkos információgyűjtést (mind a saját hatáskörben elrendelt, mind pedig a bírói vagy ügyészi engedélyhez kötött ilyen tevékenységet) maga a rendőrség végzi. A Be. 204. §-ának (1) bekezdése szerint a titkos adatszerezést a külön törvényben meghatározott szervezet hajtja végre. Az Rtv. és a Be. szabályozásból tehát hiányzik a konkrét meghatározása annak, hogy a titkos információgyűjtés/adatszerezés végrehajtására mely szerv jogosult. A Javaslattal egyértelművé teszi, hogy a titkos információgyűjtés végrehajtására mely állami szerv rendelkezik hatáskörrel. Az Nbtv. 8. § (1) bekezdésében foglaltak szerint a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a jogszabályok keretei között a titkos információgyűjtés, illetve a titkos adatszerezés különleges eszközeivel és módszereivel – írásbeli megkeresésre – szolgáltatást végez törvény által erre feljogosított szervezetek titkos információgyűjtő, illetve titkos adatszerező tevékenységéhez; törvény által feljogosított szervezetek igényei alapján biztosítja a titkos információgyűjtő, illetve a titkos adatszerező tevékenységhez szükséges különleges technikai eszközöket és anyagokat; a titkos információgyűjtésre, illetve a titkos adatszerezésre felhatalmazott szervezetek és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat közötti együttműködés rendjét a Kormány határozza meg.

A Javaslattal 21. § (1) bekezdése szerint a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv a 16. § (1) bekezdésének c) és d) pontja szerinti bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés végrehajtását a Nemzetbiztonsági Szakszolgálattól rendeli meg. Ennek megfelelően a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat végzi el a postai és egyéb zárt küldemény felbontását, tartalmának ellenőrzését és rögzítését, az elektronikus hírközlési szolgáltatás keretében, vagy elektronikus hírközlő hálózat útján folytatott kommunikáció tartalmának megismerését és rögzítését, a számítástechnikai rendszeren tárolt adatok, illetve a számítástechnikai rendszereken történő kommunikáció megismerését és rögzítését.

A Javaslattal 21. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv a 4. § (1) bekezdésének c) és g) pontja, a 6. § (1) bekezdése szerinti titkos információgyűjtés, valamint a 16. § (1) bekezdésének a) és b) pontja szerinti bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés végrehajtása során elsősorban a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által biztosított szolgáltatásokat veszi igénybe, vagyis a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv elsősorban a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által biztosított szolgáltatások igénybevételével végzi el a titkos figyelést, az érintett kérelmére történő titkos lehallgatást, valamint

a bírói engedélyhez kötött titkos kutatást, lakásfigyelést és lehallgatást. Ezen rendelkezéssel kapcsolatban azonban Tóth András országgyűlési képviselő T/4192/3. számú módosító indítványt terjesztett elő, mivel aláspontra szerint a Javaslattal említett szakasza nem egyértelműen tartalmazza, hogy milyen esetben kell a feljogosított szervnek a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által biztosított szolgáltatásokat igénybe vennie, és milyen esetekben térhet el attól. A módosító indítvány értelmében a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv csak akkor térhet el a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által biztosított szolgáltatás igénybevételétől, ha a Szakszolgálat ezt nem tudja kapacitási, vagy egyéb ok miatt biztosítani. A titkos információgyűjtésre feljogosított szerv a 20. § (1) és (2) bekezdésében fel nem sorolt eszközök, módszerek és erők alkalmazása során a tevékenységet általában maga végzi, de ehhez a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál rendelkezésre álló szolgáltatásokat is igénybe veheti.

A Javaslattal külön rendelkezik a nemzetközi bűnügyi együttműködés keretében folytatott titkos információgyűjtés végrehajtásáról. A Javaslattal megfogalmazása a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló 2002. évi LIV. törvény 25–26. §-ára, 27–30. §-ára, 35–38. §-ára, valamint 39. §-ára (fedett nyomozó alkalmazása, határon átnyúló megfigyelés, titkos információgyűjtés nemzetközi együttműködés alapján, valamint a Tanúvédelmi Program alkalmazása nemzetközi együttműködés mint a Tanúvédelmi Program alkalmazásával folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény 60–67. §-ára (fedett nyomozó alkalmazása, ellenőrzött szállítás és a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés, valamint a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerezés) utal.²²

Kik ismerhetik meg a titkos információgyűjtés tényét, az azzal beszerzett és rögzített adatot, valamint az engedéllyel kapcsolatos iratokat?

Általánosságban megállapítható, hogy a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos adatkezelési szabályok a hatályos jogban ellentmondások, inkoherensek, bizonyos adatfajtákat indokolatlanul minősítenek állami titokká, ezáltal megnehezítve azoknak a nyílt büntetőeljárásban történő felhasználhatóságát (vö. Be. 70/C. §), hiányosak abból a szempontból,

²² Javaslattal indokolása.

hogy a titkos információgyűjtés eredményét ki és mikor ismerheti meg, és széttagolt szabályozást tartalmaz a fel nem használható adatok törzése (megsemmisítése) tekintetében.²³

A jogállamiság elvéből nemcsak a hatalmi ágak elválasztása, hanem az egyes hatalmi ágak működésének átláthatósága, nyilvánossága és ellenőrizhetősége is következik.²⁴ A 60/1994. (XII. 24.) AB határozat megfogalmazása szerint jogállamban az állam működésének a polgárok számára átláthatónak, áttetszőnek kell lennie. Ez a követelmény a teljes államéletre vonatkozik, ez alól a bírói hatalom gyakorlása sem lehet kivétel. A feladítás alkotmányossága szempontjából különleges jelentősége van annak, hogy a titkos információgyűjtés során mely adatok részesülhetnek az államtitoknak kijáró védelemben. Önmagában az, hogy egy adat titkos felderítés során került megismerésre államtitokká minősítéshez nem elégszerű. Másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy még az államtitoknak minősített adat sem tarthatja meg ezt a minősítést, amennyiben az adatot a bírósági tárgyaláson bizonyítékként felhasználták és arra marasztaló ítéletet alapítottak. Ha az adat titokban tartásához fűződő érdek olyan nyomatékos, hogy annak nyilvánosságra hozatala még az ítéletben sem lehetséges, akkor az ilyen adat nem alkalmas bizonyítékként történő felhasználásra. A titkos igazságszolgáltatás nem igazságszolgáltatás, hanem az önkény terepe.²⁵ Ahogyan J. A. E. Vervaele is kifejtette, a nulla poena sine lege felbontható a következő elemekre: nulla culpa sine iudicio (nincs bűnösség ítélet nélkül); nullum iudicium sine accusatione (nincs ítélet vád nélkül); nulla accusatio sine probatione (nincs vád bizonyítás nélkül); nulla probatio sine difensione (nincs bizonyítás védelem nélkül). Alkotmányos berendezkedésben a büntetés joga csak így működhet.²⁶ Az újra szabályozás e területen különösen indokolt.

A javaslat módosítja a Ttv. mellékletét és egyértelművé teszi, hogy a titkos információgyűjtés eredménye legfeljebb a büntetőeljárásban történő felhasználásig minősíthető államtitokká. Ezzel összefüggésben a javaslat rendelkezik arról, hogy a titkos információgyűjtés tényét, valamint az azal bezserzett és rögzített adatot a titkos információgyűjtés alkalmazása

²³ Javaslat indokolása.

²⁴ Blutman László: A bírósági határozatok közzététele és az alkotmány. in: Jura 2001/2., p. 89–96.

²⁵ Finszter Géza: A titkos felderítés szabályozása a rendőrségi törvényben és a büntetőeljárás kódexben, Emlékkönyv Ferenc Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára, Szerk.: Korinek László, Kóhalmi László, Herke Csongor, Pécs, 2004., p. 77–78.

²⁶ J. A. E. Vervaele: Régulation et répression en sein de l'état providence. Université de Liege Deviance et Société, 1997/2., p. 121.

során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel, kik ismerhetik meg.

A javaslat 23. § (1) bekezdése szerint a titkos információgyűjtés tényét, valamint az azzal bezserzett és rögzített adatot a titkos információgyűjtés alkalmazása során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel

a) a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés esetében a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv illetékes tagja, a büntetőügyben eljáró bíróság és ügyész,

b) az ügyészi engedélyhez kötött titkos információgyűjtés esetében az a) pontban meghatározottakon kívül az engedélyező ügyész és hivatali felettese,

c) a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés esetében az a) és b) pontban meghatározottakon kívül az engedélyező bíró, illetve a titkos információgyűjtés engedélyezésével kapcsolatos bírósági iratokat az engedélyező bíró ügyosztást végző vezetője, valamint a megyei bíróság elnöke ismerheti meg.

A javaslat tehát külön pontokba szedve határozza meg, hogy a titkos információgyűjtés tényét, valamint az azzal bezserzett és rögzített adatot – minősített voltának időtartama alatt – kik ismerhetik meg, ha bírói engedélyhez nem kötött, ha ügyészi engedélyhez kötött, illetőleg ha bírói engedélyhez kötött eszközről, módszerről van szó. A javaslat szövege a 23. § (1) bekezdés a) pontban az „eljáró bíróság” kifejezést használja, de mivel ennek ebben a kontextusban sok értelme nincs (hiszen e szakasz konkrét személyek megismerési jogosultságáról szól), vélelmezhető, hogy ez csak elírás és az eljáró bíróra gondolt a jogalkotó.

A szabályozás újítása, hogy a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőügyben eljáró bíró már azt megelőzően megismerheti, hogy az ügyész annak bizonyítékként történő felhasználásáról döntene és a kapcsolatos iratokat a nyomozás irataihoz csatolná. Ez azt jelenti, hogy a büntetőeljárás bírói szakaszában a védelem elől elzárt iratokat ismerhet meg a bíró. Problémásnak tartom, hogy a titkos információgyűjtéssel bezserzett és rögzített adatot a titkos információgyűjtés alkalmazása során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel, a büntetőügyben eljáró bíró megismerheti. Álláspontom szerint az eljáró bíró csak akkor kellene, hogy

²⁷ Javaslat indokolása.

megismerje a titkos információgyűjtés eredményét, amennyiben annak felhasználhatóságáról a nyomozási bíró már döntött, amikor az a büntetőügy irataihoz csatolva lett, amikor annak megismerésére a védelem is jogosulttá válik, máskülönben a védelemhez való jog sérül.

Az engedélyezéssel kapcsolatos iratok megismerhetősége tekintetében a javaslat továbbra is rendkívül szűk kereteket szab. Az engedélyezéssel kapcsolatos bírósági iratokat a törvényjavaslat szövege alapján kizárólag az engedélyező bíró ügyelosztást végző vezetője, valamint a megyei bíróság elnöke ismerheti meg. A javaslat 28. § (1) bekezdése szerint a nyomozás elrendelése előtt elrendelt bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználhatóságáról az ügyész indítványára a nyomozási bíró határoz. A nyomozási bíró azonban nem ismerheti meg az engedélyezéssel kapcsolatos iratokat a 23. § szerint, kizárólag az ügyészi indítványhoz csatolt, a megyei (fővárosi) bíróság elnöke által kiállított igazolást, amely a 28. § (2) bekezdése szerint a titkos információgyűjtés engedélyezésére irányuló előterjesztés, illetve az engedély kereteit tartalmazza. Kérdés, hogy miért nem ismerheti meg? Igaz, a legtöbb várósi bíróságon egy vagy kétfő nyomozási bíró működik, úgyhogy nem kizárt, hogy az engedélyezésről és a felhasználhatóságról dönteni jogosult nyomozási bíró egy személy lenne, de ez újabb kérdéseket is felvet.

Véleményem szerint a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználása esetén a titkos információgyűjtés engedélyezésével kapcsolatos iratokat (mind az ügyészi, mind a bírói engedélyezés esetén) nemhogy az eljáró bíró számára megismerhetővé kellene tenni, hanem a védelem számára is, hiszen a védelemhez való jog ezt követeli meg.

A javaslat 23. § (2) bekezdése új rendelkezést tartalmaz, amely szerint az (1) bekezdésben meghatározottakon túl, a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv köteles biztosítani, hogy a titkos információgyűjtés tényét, valamint az azzal beszerzett és rögzített adatot az adatvédelmi biztos, valamint annak felhatalmazott munkatársa a külön törvényben meghatározott feladatkörében eljárva megismerhesse. Ezen intézmény bevezetése nyilvánvalóan garanciális jellegű, a külső kontrollt erősítheti, azonban véleményem szerint az ombudsmannek arra is jogosultságot kellene kapnia, hogy az engedélyezéssel kapcsolatos iratokba betekintessen, mivel csakis ezáltal tudná a titkos információgyűjtés törvényességét vagy törvényellenességét, az alkotmányban biztosított emberi jogok tiszteletben tartását vagy megsértését vizsgálni, illetve megállapítani.

A zárt, mindenfajta külső kontrollt elutasító rendőri szemléleten először 1995-ben ütött rést az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról

szóló 1993. évi LIX. törvény módosítása, amely megszüntette az országos rendőrfőkapitánynak azt a felhatalmazását, hogy korlátozza az ombudsman jogát a rendőrségi iratokba való betekintésre. A hatályos szabályozás szerint az országgyűlési biztos az iratbetekintési jogát a Magyar Honvédségnél, a rendvédelmi szerveknél, valamint az ügyészség nyomozást végző szervénél az 1993. évi LIX. törvényben foglalt korlátozások szerint gyakorolhatja. Azokat az iratokat, amelyekbe az országgyűlési biztos a Magyar Honvédségnél, a rendvédelmi szerveknél és az ügyészség nyomozást végző szervénél nem tekinthet be, a törvény melléklete tartalmazza. Ha azonban az országgyűlési biztos az ügy teljes körű feltárása érdekében a mellékletben felsorolt iratok megvizsgálását is szükségesnek látja, a hatáskörrel rendelkező minisztertől, a nemzetbiztonsági szolgáltatások esetében a szolgálatot vezető főigazgatótól, az ügyészség nyomozást végző szerve esetében pedig a legfőbb ügyésztől kérheti azok megvizsgálását. A felkért személyek kötelesek az országgyűlési biztos által megkívánt vizsgálatot elvégezni (elvégeztetni) és azok eredményéről az országgyűlési biztos tizenöt napon belül tájékoztatni. A törvény mellékletében felsorolt korlátozásokból megállapítható, hogy a titkos információgyűjtés területén az állampolgári jogok országgyűlési biztosának meg lehetőségen korlátozottak a jogosultságai. A javaslat hatálybalépéséről szóló rendelkezései nem tartalmaznak olyan rendelkezést, amely érintené az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény szabályait, vagyis az változatlan tartalommal maradna hatályban, amiből következtetni lehet arra, hogy mekkora lenne a javaslat által bevezetett jogintézmény garanciális jellege. Álláspontom szerint a két jogszabályt feltétlenül összhangba kellene hozni és az állampolgári jogok országgyűlési biztosának szélesebb körű jogosultságokat kellene biztosítani az emberi jogok hatékonyabb védelme érdekében.

A javaslat 25. §-a szintén új rendelkezést tartalmaz. Eszerint a titkos információgyűjtés tényéről, valamint az azzal beszerzett és rögzített adatokról a titkos információgyűjtés alkalmazása során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel, törvényben meghatározott feladatai ellátása érdekében

- a) más titkos információgyűjtésre feljogosított szerv,
- b) a nemzetbiztonsági szolgálatok,
- c) a büntetőügyben eljáró bíróság és ügyészség,
- d) a külön törvényben meghatározott, a szervezett bűnözés elleni fellépés céljából gyűjtött adatok gyűjtésének, felhasználásának és ellenőrzésének koordinációjáért felelős szerv részére adható tájékoztatás, illetve továbbítható titkos információgyűjtéssel szerzett adat.

A javaslat ezen pontban a hatályos szabályozás jelentős hiányosságát pótolta. A rendszerváltás után presztízsversengés kezdődött a rendvédelmi szervek között: valamennyi szervezet önálló nyomozati és felderítési jogkört kívánt magának, ehhez pedig hozzátartozik a felhatalmazás a titkos eszközök használatára. Bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtésre ma már jogosult a rendőrség, négy nemzetbiztonsági szolgálattal, a határőrség, a vám- és pénzügyőrség, a rendvédelmi szerveket ellenőrző ügyvezetett megelőzési szolgálat és az ügyész. Minthogy ezek a szervek – bár a törvény együttműködésre kötelezi őket – valójában egymás elől is titkolják az információkat, senki sem láthatja át, ki mindenkiről és milyen okból gyűjt több szervezet is információt, és hányszor fordul elő, hogy az egyik szerv a másik fedett nyomozója után kutakodik. A javaslat által bevezetett szabály alkalmazása, a lehetőség igénybevétele a jelenlegi helyzetet megszüntetheti, amellyel az eredményesség is növelhető.

Garanciális jellegű a Javaslat 24. § (1) bekezdése is, amely átveszi az Rtv. 74. §, valamint a Be. 205. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezést, amely szerint a titkos információgyűjtést engedélyező bíró megkeresésére az általa engedélyezett titkos információgyűjtés során a megkeresés időpontjáig beszerzett adatokat a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv köteles bemutatni. Ha a bíró megállapítja, hogy az engedély kereteit túllépték vagy más törvénysértés történt, a titkos információgyűjtést megszünteti. E végzés ellen nincs helye fellebbezésnek.

A Javaslat 24. § (4) bekezdése szerint a titkos információgyűjtés során beszerzett és rögzített adatok, az abban érintett természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek adatai, valamint a megtett intézkedések – ezzel összefüggésben különösen a konkrét eszközre, módszerre vonatkozó információk – nem hozhatók nyilvánosságra. Kérdés, hogy akkor miként használhatók fel a büntetőeljárásban?

A titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásával kapcsolatos újítás

A javaslat külön címszó alatt rendelkezik a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés (26. §), a nyomozás elrendelését megelőzően bíró által engedélyezett titkos információgyűjtés (27–28. §), a nyomozás elrendelését követően engedélyezett bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés (29. §), valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény rendelkezései alapján végzett titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásáról (30. §).

A javaslat 26. §-a szerint a 4–13. §-ok szerinti titkos információgyűjtés során keletkezett, beszerzett vagy rögzített adat, illetve a titkos információgyűjtés során készített jelentés büntetőeljárásban történő felhasználásáról az ügyész határoz. A fedett nyomozó a büntetőeljárásban tanúként nem hallgatható ki. Ha a fedett nyomozó kihallgatása szükséges, helyette a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv azon hivatásos államánnyú tagját kell kihallgatni tanúként, aki a fedett nyomozóval konkrét feladatot végrehajtására történő felkészítésért, a fedett nyomozóval és az alkalmazó szervekkel való folyamatos kapcsolattartásért, valamint a fedett nyomozó védelméért felelős. A hatályos Be. nem rendelkezik a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban való felhasználásáról, a javaslat ezen rendelkezése hiányt pótló újítást tartalmaz. A javaslat kiindulópontja, hogy a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásáról az ügyész határoz. Ez felel meg a Be.-ben az ügyész szerepére vonatkozó rendelkezéseknek, ezért függetlenül attól, hogy a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtést a nyomozás elrendelése előtt vagy azt követően folytatták, az ügyész, mint a nyomozás felett rendelkezésre jogosult hatóság, és egyben a közvádló, jogosult eldönteni azt, hogy mit kell a nyílt büntetőeljárásban a bíróság előtt bizonyítékként felhasználni.

A javaslat a gyakorlatban felmerült jogértelmezési problémák megoldása érdekében kifejezetten rendelkezik arról, hogy a fedett nyomozó a büntetőeljárásban tanúként nem hallgatható ki. A büntetőhatóságoknak minden esetben többletindokolási kötelezettségük van akkor, ha a felderítés eredményeként büntetőeljárás indul. A titkos úton szerzett adatokról igazolni kell, hogy azok nem provokáció révén keletkeztek. Ennek érdekében szükség lehet a különböző akciótervek és vezetői elhatározások büntetőbírói elhatározására, a kérdéses akciók, büntetőeljárás elrendelése előtt a vezetői elhatározások tanúkihallgatására. Ha a titkos dokumentumok hitelt érdemlőségének ilyen típusú ellenőrzésére bűnüldözési vagy más érdekből nincs mód, akkor a nem ellenőrzött bizonyítékokra a bíróság nem alapíthat ítéletet. A fedett nyomozó helyett vallomást tevő vezető tiszt nyilatkozata egy a közvetett bizonyítékok sorában, és a bíróság ugyanúgy köteles hitelt érdemlőségét és bizonyító erejét mérlegelni, mint bármely más, előtte felsorakoztatott bizonyítási eszköz bizonyító erejét.²⁸

Kis László véleménye szerint – amellyel magam is egyetértek – indokolatlan a fedett nyomozó tanúkénti kihallgatásának lehetőségét általános

²⁸ Javaslat indokolása.

jelleggel, előzetesen, törvényben kizárni. A fedett nyomozó ugyanis elsőkézből származó információkkal bír a bizonyítási tárgyat illetően, a közvetlenség elve ezáltal biztosíthatóvá válna, s önmagában a fedett nyomozó védelme sem indokolhatja ezen lehetőség törvény általi kizárását, hiszen a tanúvédelem keretében lehetőség nyílik például különösen védett tanúként vagy éppen Védelmi Program keretében történő védelmére, vagy a nyomozási bíró előtti kihallgatására, zártcélú távközlő hálózat alkalmazására, abban az esetben pedig, amennyiben előreláthatólag a tanúvédelmi eszközök egyike sem lenne alkalmas a célok elérésére (figyelembe véve a bűnüldözés szempontjából azt a körülményt is, hogy a fedett nyomozó vallomástételek és azt követően is adott esetben még mindig a bűnözői kör tagja, s a továbbiakban is értékes, másként be nem szerezhető információkhoz juthat), végső soron még mindig nyitva állna a javaslatban kizárólagosként megfogalmazott lehetőség. Mindezekre tekintettel véleményem szerint megfontolandó a fedett nyomozó tanúkénti szerepvállalása lehetőségének biztosítása.²⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban is az általános szabály az, hogy tanúként csak az, aki tehet egy eseményről vallomást, aki abban közvetlenül részt vett, vagy azt közvetlenül megfigyelte; ahhoz például, hogy egy csomag kábítószert bizonyítékként felhasználhasson az ügyész, be kell idéznie azt az ügynököt, aki ténylegesen lefoglalta, valamint személy szerint azt a vegyész, aki elemezte a kábítószert. Egy nyomozó nem tehet tanúvallomást arról, amit a tanú neki mondta, és nem lehet a tanúkihallgatásokról szóló jelentéseket sem bizonyítékként beterjeszteni. A tanúkat személyes vallomástételre kell hívni, s ennek során kérdéseket lehet intézni hozzájuk a korábbi rendőrségi vallomásaikban található hiányosságok felől.³⁰

A nyugatnémet jogban alakult ki az ún. közvetett tanú intézménye, amelynek keretében az informátorral kapcsolatot tartó rendőrt hallgatta ki a bíróság. Ezzel kapcsolatban azonban a jogi irodalom helyesen veti fel, hogy ez sérti az eljárási alapelveteket, mivel így a bíróság nem szerez közvetlen benyomásokat a vallomásról és a tanú személyéről, nem kaphat választ a kérdéseire.³¹ Az NSZK joggyakorlatában olyan áthidaló megold-

²⁹ Kis László: Néhány gondolat a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről szóló törvényjavaslat kapcsán.

³⁰ John McEnany: Bűnügyi nyomozás és büntetőjogi felelősségre vonás az Amerikai Egyesült Államokban III. rész, in: Rendészeti Szemle 1/1993, p. 25.

³¹ K. Tidemann: Zur Verfassungsrechtlichen Bedeutung der Vernehmung mittelbarer Zeugen im Strafprozess. Monatschrift für deutsches Recht, 1963/6.

dás is született, amely szerint a bíróság nem a kapcsolattartó rendőrt, hanem inkognitójának megőrzése mellett magát a bizalmi egyént hallgatta ki, de nem a tárgyaláson, hanem kiküldött egyesbíró útján, a terhelt és védője távollétében, hogy ezután a kihallgatás jegyzőkönyvét a tárgyaláson felolvassák.³² Az NSZK Szövetségi Bírósága Nagy Büntető tanácsa azonban arra a véleményre jutott, hogy nem lehet tanúként kihallgatni, akinek a személye titokban marad. Törvénytelennek tekintette a tanú kihallgatását is a terhelt és védője távollétében.³³

A tisztességes eljárás egyik alapeleme, hogy a terhelt és a védő megismerhesse a terhelt bizonyítékokat, módja legyen azok hitelt érdemlőségét vizsgálni, kérdéseket és észrevételeket tenni. Ez a joga sérülhet, ha az adott büntetőeljárásban úgymérvetett anonim tanúk vannak, ezért is szerepel az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogában, hogy a 6. cikk megsértése, ha a bíróság a terhelt büntetőjogi felelősséget kizárólag vagy túlnyomórészt anonim tanúk vallomása alapján állapítja meg.³⁴

Bizonyos, hogy az ilyen állásfoglalás megnehezíti a szervezett bűnözés elleni harcot, de még nem született olyan törvényes megoldás, amely lehetővé tenné mind az inkognitó megőrzését, mind pedig a vallomásbizonyítékként történő értékelését. A titkosan adatot szolgáltató személyt a magyar jogban jelenleg nem helyettesítheti az eljáró rendőr, egyetérték Kertész Imre azon véleményével, hogy nem lenne helyes ezt a gyakorlatot meghonosítani a jövőben sem.

Fedőintézmény, fedőokmány, fedőadat

A javaslat a fedőintézményre, a fedőokmányra, illetve a fedőadatra vonatkozó hatályos rendelkezéseket pontosítja, azokat kiegészíti. Rendvédelmi szerv és nemzetbiztonsági szolgálat fedőintézményként, okmánya fedőokmányként a javaslat szerint csak a feladatkörrel rendelkező miniszter és az érintett szerv országos vezetőjének előzetes írásbeli hozzájárulása esetén lehetséges. Jelenleg elegendő ehhez az illetékes miniszter és az érintett szervezet országos vezetőjének tájékoztatása is. A javaslat

³² Kertész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – II. rész, in: Beféjezhetetlen háború, szerk. Finszter Géza, Bp. 2000., p. 28.

³³ Wo Bei der Verbrecherbekämpfung die Grenzlinien verlaufen? Frankfurter Rundschau, 1983/282. Ismerteti: Jogi Tudósító, 1984/9-10., p. 23-24.

³⁴ Frech Ágnes – Horváth Zsolt: Navigare necesse est..., in: Rendészeti Szemle 11/2007., p. 12.

kimondja, hogy meghatározott szervek által kiállítható fedőokirat nem állítható ki, az e szervek által kiállított irat fedőokiratként nem használható fel, az e szervek által kiállítható irat fedőokiratként nem készíthető el, nem állítható ki és nem használható fel. Ezen intézmények: 1. az Alkotmánybíróság, 2. az Állami Számvevőszék, 3. az Országgyűlési Biztos Hivatala, 4. a Köztársasági Elnök Hivatala és 5. az Országgyűlés Hivatala.

Külön rendelkezést tartalmaz arra az esetre, ha fedőokiratként bíróság vagy ügyészség közokiratának valótlan adatokon alapuló megváltoztatása, módosítása, valótlan tartalmú vagy új közokirat kiállítása szükséges. Ilyen esetben az okirat kiállítására jogosult bíróságot, illetve ügyészséget kell megkeresni. A hatályos szabályok ezt a kérdést egyáltalában nem rendezik, márpedig a gyakorlati tapasztalatok alapján bizonyos esetekben szükségessé válhat bírósági vagy ügyészségi okirat fedőokiratként történő felhasználása.³⁵ A Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiuma 2007. március 26. napján tartott szakmai tanácskozásán ez a gyakorlatban felmerülő szükséglet megfogalmazásra került. A hitelesség időnként azt kívánja, hogy a bűncselekmény leplezésére készülő, esetleg a bünszervezetbe beépült fedett nyomozó előéletében büntetési adatok szerepeljenek. Azonban azzal nem értettek egyet, hogy a büntetés-végrehajtási intézetbe való beutalás okmányait a bíróság adott esetben a nyomozási bíró állítsa ki. Ez nem egyszerűen feladathárítás, hanem szeretnék, ha az igazságszolgáltatást megkímélnék a valótlan fedőokmányok készítésétől.³⁶

A javaslat továbbá konkretizálja, taxative felsorolja, hogy a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv mely nyilvántartásokban helyezhet el fedőadatokat. A hatályos szabályozás szerint csak közigazgatási nyilvántartásokban helyezhető el fedőadat, a közigazgatási nyilvántartások felsorolása csak példálózó jellegű az Rtv.-ben. Egyetlen, közigazgatáson kívüli nyilvántartást nevesít, mégpedig a cégnyilvántartást. A javaslat lehetővé teszi a közigazgatási nyilvántartásokon kívül a bünyügyi nyilvántartásban, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak nyilvántartásában, a személyszállítást végző légitársaságoknak a légi közlekedésről szóló törvény alapján kezelt adatokat tartalmazó adatbázisában, az ügyészség büntetőeljárási szakterületének ügyviteli nyilvántartásában, a bíróságok által vezetett nyilvántartásokban, a bírósági ügyviteli nyilvántartásban és a közjegyzői zálogjogi nyilvántartás-

³⁵ Javaslat indokolása.

³⁶ Frech Ágnes – Horváth Zsolt: Navigare necesse est..., in: Rendészeti Szemle 11/2007., p. 11.

ban is fedőadat elhelyezését. Garanciális jellegű a javaslat azon módosítása, hogy tartalmazza a fedőadat törlésének határidejét, ellentétben a hatályos szabályozással. A fedőadatokat azonnal törölni kell, ha az elhelyezés alapjául szolgáló ok megszűnt.

IV.

A T/4192. számú törvényjavaslat hiányosságai

A nyomozás elrendelése előtt alkalmazott titkos információgyűjtéssel kapcsolatos problémák, az igazságszolgáltatási kontroll hiánya

A javaslat indokolása nem tér ki arra, hogy miért pont ezt a megoldást, a külön törvényi szabályozást választotta a jogalkotó, miért nem a Be.-ben kerül elhelyezésre valamennyi vonatkozó rendelkezés, hiszen a Be.-ben kerül elhelyezésre valamennyi vonatkozó rendelkezés, hiszen a rancialis szabályokat tartalmazó jogszabály a büntetőeljárás során, valamint a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés végső célja a bűnüldözési igazságszolgáltatás segítése. Vélelmezhető, hogy azért alkottak külön törvényt a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről, mert ezen tevékenység folytatására mód van a nyomozás elrendelését megelőzően is, vagyis a büntetőeljárás keretein kívül is, igazságszolgáltatási kontroll nélkül. A javaslat tehát nem hoz megoldást arra a meglévő problémára, hogy titkos információgyűjtés folytatható igazságszolgáltatási engedélyezés, illetve ellenőrzés nélkül, továbbá nem hoz megoldást azon meglévő problémára sem, hogy ki és mi alapján dönti el, hogy az eljárás keretein kívül folytatassanak titkos felderítést.

Akárcsak a hatályos szabályozás szerint, a javaslat szerint is *bűnmegelőzési és bűnüldözési célból is folytatható titkos információgyűjtés a nyomozást megelőzően*. A bűnmegelőzési célból folytatott titkos információgyűjtéssel kapcsolatos alkotmányossági aggályok miatt, vagyis hogy az intézmény összeegyeztethető-e a „szükségesség-arányosság” követelményével, a jogalkotó a hatályos szabályozáson valamelyest változtatott és a javaslat a bűnmegelőzési célú titkos információgyűjtést általában nem teszi lehetővé, csak és kizárólag a nyomozás elrendelését megelőzően a bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja esetén

annak megelőzése érdekében biztosítja e jogosultságot.³⁷ De ellentétben a hatályos szabályozással a javaslat már egyértelműen lehetővé teszi bírói engedélyhez kötött titkosszolgálati eszközök alkalmazását is büntelményező célból. Arról van tehát szó, hogy a javaslat szabályozási tárgykörébe vonja a bűnüldözési célú, reagáló jellegű titkos információgyűjtés határterületét jelentő azon esetet, amikor a nyomozóhatóság tudomására jutott adatok nem egy már elkövetett bűncselekmény gyanújára vonatkoznak (így büntetőeljárás még nem indítható), hanem bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja áll fenn. Ilyenkor mód van bűnmegelőzési célból „bűnüldözési célú titkos információgyűjtésre”. Amennyiben azonban bírói/ügyészi engedélyhez nem kötött titkosszolgálati eszközt, módszert alkalmaz a nyomozóhatóság, az igazságszolgáltatás előtt továbbra is rejtve marad az eljárás, holott annak célja éppen az igazságszolgáltatás elősegítése. A javaslat tehát nem oldja fel azt a jelenlegi problémát, hogy az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséről a végrehajtó hatalom jogosult dönteni. A nyomozó hatóság maga dönthet arról, hogy az igazságszolgálatot működtesse hozzá-e vagy sem. Ez jogállamban nem megengedhető. A felderítési tevékenység, amely nem kap igazságszolgálati kontrollt megengedhetetlenül szélesre nyitja a bűnüldözés előtt a végrehajtó hatalom kompetenciáját, veszélyezteti a bizonyítás törvényességét, és célszerűtlen is, mert az ilyen módon összegyűjtött és a bűncselekmény elkövetésének dokumentálására alkalmas bizonyítékok nem fogják kiállni a büntetőeljárás próbáját.³⁸

A bűnmegelőzési célú titkos információgyűjtés melletti másik jelentős problémakör a *nyomozás elrendelését megelőzően* ügyészi kontroll nélküli, *illetve azt követően* ügyészi kontroll melletti *bűnüldözési célból folytatott titkos információgyűjtés feltétel- és célrendszerének közel azonosságából* fakadó, a nyomozó hatóságok kezében lévő túl széles diszkrecionális jogkör. Kérdéses, hogy ez a fajta szabályozás összhangban van-e az Alkotmánnyal és a strasbourgi követelményekkel.

Problémás, hogy a hatályos szabályok szerint is és a javaslat szerint is a nyomozást megelőző (engedélyhez nem kötött) bűnüldözési célú titkos információgyűjtés Rtv. szerinti és a titkos adatszerezés Be.-beli célrendszerre nagyban megegyezik, és a titkos információgyűjtés, valamint a titkos adatszerezés materiális feltétele ugyanaz. Egyszerű gyanú. Kérdés, ha van bűncselekménygyanú, akkor milyen szempontok adnak eligazítást arra,

³⁷ Javaslat indokolása.

³⁸ Finszter Géza: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás, in: Fundamentum 1997/2., p. 114.

hogy az Rtv. szerinti rendészeti felderítés induljon, avagy a nyomozás keretében titkos adatgyűjtésre kerüljön sor? Ha pedig az előbbi következik be, milyen eljárási feltételeknek a meglétében szükséges átvinni a felderítést nyomozásba? Kérdés az is, ha van bűncselekményre utaló gyanú, akkor egyáltalán miért kérdés, hogy a nyomozást elrendeli-e a nyomozó hatóság vagy sem, hiszen ez törvényben nevesített kötelezettség. A Be. 6. §-a egyértelműen kimondja, hogy a bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén (vagyis bűncselekmény gyanúja esetén) a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa. A javaslat továbbá bővíti a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit, újabb pontként nevesíti, hogy a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információkat gyűjthet. [4. § (1) bek. g) pont]. Dr. Hankó Faragó Miklós és dr. Bárándy Gergely országgyűlési képviselők T/4192/1. számú módosító indítványukban a javaslat fent nevezett pontját elhagyni javasolják, mert álláspontjuk szerint alkotmányos aggályokat vet fel az, hogy bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés keretében a hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információ gyűjthető, lényegében korlátozás és külső kontroll nélkül.

A javaslat 2. §-a rendelkezik arról, hogy melyek a titkos információgyűjtésre feljogosított szervek és az egyes szervek milyen konkrét bűnüldözési célból alkalmazhatnak titkosszolgálati eszközöket, illetve módszereket. A javaslat külön pontokban tartalmazza, hogy mely célból lehet a nyomozás elrendeléséig, a nyomozás elrendelésétől a nyomozás befejezéséig, a körözés elrendelésétől, a külön jogszabály szerinti megállapodás, illetve személyi védelem tartama alatt titkos információgyűjtést alkalmazni, valamint további alkalmazási esetként nevesíti a más állam megkeresése alapján történő eljárást. A javaslat 2. § (1) bekezdés a) pontja a nyomozás elrendeléséig a következő célokból teszi lehetővé a titkos információgyűjtést: 1. bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja esetén annak megelőzése, 2. az előkészített vagy megkísérelt bűncselekmény felderítése és megszakítása, 3. az elkövetett bűncselekmény felderítése, 4. tárgyi bizonyítási eszköz, okirat beszerzése, valamint 5. az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében. A javaslat 2. § (1) bekezdés b) pontja szerint a nyomozás elrendelésétől a nyomozás befejezéséig a következő célokból lehet helye titkos információgyűjtésnek: 1. az előkészített vagy megkísérelt bűncselekmény felderítése és megszakítása, 2. az elkövetett bűncselekmény felderítése és bizonyítása, 3. az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében. A javaslat 2. § (1) bekezdés a) és b) pontok közötti különbség az, hogy míg a 2. § (1) bekezdés a) pontja a bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja esetén a megelőzésre, a 2. § (1) bekezdés b) pontja a bűncselekmény felderítésére és megszakítására vonatkozik.

b) pontjai majdnem azonos célokat fogalmaznak meg, vagyis a javaslat nem oldja fel a hatályos szabályozással kapcsolatban kifejtett azon problémát, hogy mi alapján és ki dönti el, hogy a bűncselekmény gyanúja esetén a javaslat 2. § (1) bekezdés a) vagy b) pontja alapján alkalmaznak titkos információgyűjtést, azaz ki és mi alapján dönt arról, hogy elrendelik-e a nyomozást az ügyben vagy sem. A javaslat jelen formájában ellentétes a Be. 6. §-ával, amely szerint a nyomozó hatóság bűncselekmény gyanúja esetén a nyomozást köteles elrendelni. Azaz a javaslat 2. § (1) bekezdésének a) pontjában felsorolt szinte valamennyi cél fennállása esetén [minthogy az legalább az egyszerű gyanú fennállását feltételezi] a nyomozást el kell rendelni, vagyis titkos információgyűjtésnek már csak a b) pont alapján lehet helye. Egyetlen cél, amely esetében a titkos információgyűjtés alkalmazásának a nyomozás elrendelése nélkül helye lehet a Be. 6. §-ával összhangban, az a bűncselekmény tervezett elkövetésének gyanúja esetén annak megelőzése.

A javaslat nem hoz megoldást a hiányzó külső kontrollra, az ügyész a javaslat szerint a büntetőeljárás megindítása előtt csak akkor szerez tudomást a titkos információgyűjtésről, ha az az ő engedélyéhez kötött. Külső engedélyhez nem kötött eszközöket, módszereket továbbra is szabadon alkalmazhat a nyomozó hatóság, annak eredményével továbbra is szabadon rendelkezhet. E tekintetben is célszerűbb lett volna a büntetőeljárásról szóló törvényben való szabályozás, amely ezt orvosolhatta volna. Az ügyésznek minden egyes titkos információgyűjtő tevékenységről és annak eredményéről tudomással kellene bírnia ahhoz, hogy a jogállami követelményeknek megfelelően az igazságszolgáltatás. Ehhez képest a javaslat 23. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a titkos információgyűjtés tényét, valamint az azzal beszerzett és rögzített adatot a titkos információgyűjtés alkalmazása során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel a) a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés esetében a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv illetékes tagja, a büntetőügyben eljáró bíróság és ügyész, b) az ügyési engedélyhez kötött titkos információgyűjtés esetében az a) pontban meghatározottakon kívül az engedélyező ügyész és hivatali felettese, c) a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés esetében az a) és b) pontban meghatározottakon kívül az engedélyező bíró, illetve a titkos információgyűjtés engedélyezésével kapcsolatos bírósági iratokat az engedélyező bíró ügyelosztást végző vezetője, valamint a megyei bíróság elnöke ismerheti meg. A 25. § (1) bekezdése szerint a titkos információgyűjtés tényéről, valamint az azzal beszerzett és rögzített adatokról a titkos információgyűjtés alkalmazása során, illetve azt követően mindaddig, amíg a titkos információgyűjtés

eredményét a büntetőeljárásban nem használják fel, törvényben meghatározott feladatai ellátása érdekében a) más titkos információgyűjtésre feljogosított szerv, b) a nemzetbiztonsági szolgálatok, c) a büntetőügyben eljáró bíróság és ügyész, d) a külön törvényben meghatározott, a szervezett bűnözés elleni fellépés céljából gyűjtött adatok gyűjtésének, felhasználásának és ellenőrzésének koordinációjáért felelős szerv részére adható tájékoztatás, illetve továbbítható titkos információgyűjtéssel szerzett adat. Azaz, ha nem rendelik el a nyomozást, nem indul büntetőeljárás, nincs „a büntetőügyben eljáró bíróság és ügyész”, előttük az eljárás és annak eredménye rejtve marad. Az engedélyhez nem kötött rendészeti felderítés során feltárt adatok ellenőrzésére sem a hatályos szabályok szerint, sem a javaslat szerint nincsenek garanciális előírások, csekély garanciát továbbra is csak a belső szabályzatok betartása jelenthet.

Az arányosság érvényesülésének hiánya

Fontos újítása a javaslatnak, hogy tartalmazza meddig, az eljárás mely szakaszáig alkalmazható a titkos információgyűjtés az előkészített vagy megkísérelt bűncselekmény felderítése és megszakítása; az elkövetett bűncselekmény felderítése és bizonyítása; az elkövető kilétének, tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében. A 2. § (1) bekezdés b) pontja szerint a nyomozás befejezéséig van mód milderre. A javaslat 2. § (1) bekezdés c), d), e) pontjai azonban már nem tartalmaznak időbeli határt, vagyis ezen pontokban nevesített célokból ezentúl is lehet titkos információgyűjtést folytatni akár a bírói szakban is, akár bírói engedélyhez kötött eszközöket is, ami a jelenlegi szabályozáshoz képest pluszjogosultságokat ad a hatóságok kezébe. Ezen szabályozás azért aggályos, mert a javaslat további, a titkos információgyűjtés eredményének felhasználására vonatkozó rendelkezéseiből az következik, vagy legalábbis úgy is értelmezhető, hogy a ca) pont alapján elrendelt titkos információgyűjtés során beszerzett adat a büntetőeljárásban felhasználható az elkövetővel szemben, vagyis ha nincs meg az elkövető és tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében titkos információgyűjtést rendeltek el, akkor akár a bírói szakban is folyhat titkos információgyűjtés, amelynek eredménye felhasználható a javaslat 26. és 29. §-a alapján.

A javaslat még egy általam problémának tartott rendelkezést tartalmaz az alkalmazhatóság időintervallumát illetően. A 16. § (1) bekezdés szerint a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv bírói engedéllyel magánlakást, illetve az érintett személy használatában lévő tárgyat titokban átkutathat (titkos kutatás), az észlelteket technikai eszközzel rögzít

heti, az ehhez szükséges technikai eszközök a magánlakásba bevihető és kivihető. A Javaslat 16. §-ában megfogalmazott valamennyi bírói engedélyhez kötött titkosszolgálati eszköz és módszer mind a nyomozás elrendelése előtt, mind a nyomozás elrendelése után alkalmazható, egyetlen kivétel ez alól a 16. § (2) bekezdése szerint a titkos kutatás, amely a nyomozás elrendelését követően már csak a Be. szerinti házkutatás kényszerintézkedés keretei között alkalmazható, ahogyan a hatályos szabályozás szerint is. A hatályos szabályok is lehetőséget nyújtanak arra, hogy a Rendőrség bírói engedéllyel, a nyomozás elrendelése előtt titkos házkutatást végezzen anélkül, hogy az érintett személyt konkrét bűncselekmény elkövetésével meggyanúsítanák és a nyomozást elrendelnék. Ez a beavatkozási lehetőség a szükségesség-arányosság követelményének véleményem szerint nem felel meg. Az Emberi Jogok Európai Bírósága az Ernst és társai kontra Belgium ügyben (2003.) megállapította az Egyezmény 8. cikkének megsértését, mivel – tekintettel arra, hogy a kérelmezőket nem vádolták semmilyen bűncselekmény elkövetésével – a házkutatások nem álltak arányban az elérni kívánt legitím céllal.³⁹ Tekintettel arra, hogy a magyar szabályozás szerint egyszerű gyanú a feltétele a nyomozás elrendelésének is, titkos házkutatásnak a büntetőeljárásban biztosított garanciák mellőzésével, nyomozáson kívüli eljárásban nem lehet helye, csakis a nyomozás elrendelését követően a Be. szabályai szerinti házkutatás lehet arányos beavatkozás a magánszférába. A Javaslat ezen rendelkezése álláspontom szerint sem az alkotmányos követelményeknek, sem a strasbourgi követelményeknek nem felel meg. E tekintetben is jobb lett volna a Be.-beli szabályozás, méghozzá oly módon, hogy titkos kutatásra kizárólag a nyomozás elrendelését követően a házkutatásra vonatkozó szabályok alkalmazásával kerülhetne sor.

Visszatérve a Javaslat 2. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott célból folytatott titkos információgyűjtésre, fontos megjegyezni, hogy a Javaslat az alkalmazással érintettek körét a hatályos szabályozáshoz képest kiszélesíti. A Javaslat 3. §-a taxatív felsorolja, hogy *kivel szemben alkalmazható és kivel szemben nem alkalmazható titkos információgyűjtés*.

A hatályos szabályok szerint a nyomozás elrendelését megelőzően alkalmazott titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályokat az Rtv. tartalmazza, amely nem rendelkezik abban a kérdésben, hogy kivel szemben alkalmazhatók ezen eszközök, módszerek. A Javaslat 3. § (1) beke-

dés a) pontja már rendelkezik arról, hogy a nyomozás elrendelését megelőzően alkalmazott titkos információgyűjtés kivel szemben alkalmazható. Ezek szerint a tervezett, előkészített, megkísérelt vagy elkövetett bűncselekményről feltehetően tudomással bíró, a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható, valamint az e személy hollétéről feltehetően tudomással bíró személlyel szemben lehet alkalmazni. Bár gyakorlatilag eddig is csak ezen személyekkel szemben alkalmazták ezen eszközöket, úgyhogy a Javaslat e téren nem hoz változást.

Arról, hogy a nyomozás elrendelését követően kivel szemben alkalmazható titkosszolgálati eszköz, a hatályos Be. 202. §-a rendelkezik. Titkos adatszertést elsősorban a gyanúsítottal, illetve azzal a személlyel szemben lehet alkalmazni, aki a bűncselekmény elkövetésével a nyomozás addigi adatai alapján gyanúsítható. Titkos adatszertés mással szemben akkor alkalmazható, ha az (1) bekezdésben megjelölt személlyel való bűnös kapcsolattartásra adat merült fel, vagy ilyen kapcsolat megalapozottan feltehető. A titkos adatszertésnek nem akadály, ha az kivülről személyt elkövetetlenül érint. A Javaslat 3. § (1) bekezdésének b) pontja szerint a nyomozás elrendelését követően csak a gyanúsítottal, valamint a bűncselekmény elkövetésével a nyomozás addigi adatai alapján gyanúsítható személlyel szemben alkalmazható titkos információgyűjtés, ami a hatályos szabályokhoz képest szűkíti az érintettek körét. Mindez azonban azt is jelenti, hogy a nyomozó hatóságoknak az lesz az érdekük, hogy a nyomozást minél később rendeljék el, hiszen onnantól a titkos megfigyelhető személyek köre szűkül. Azzal, azonban hogy a Javaslat külön [2. § (1) bekezdés a) alpont] pontban nevesíti a bűncselekmény elkövetése miatt körözött személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében való elrendelési célt, lehetővé válik a nyomozás elrendelését követően is a gyanúsított személyen kívüli személyekkel szemben titkos információgyűjtés alkalmazása, ami a jelenlegi szabályozáshoz képest bizonyos tekintetben bővíti a titkosan megfigyelhető személyek körét, eddig ugyanis csak a bűnös kapcsolattartóval szemben lehetett eljárni, a Javaslat szerint viszont bármely személlyel szemben, aki a körözött személlyel hollétéről feltehetően tudomással bír, kivéve azokat akik a tanúvalomást a Be. szerint megtagadhatják. Ez a mentesség azonban nem vonatkozik a hozzátartozóra. Ma csak akkor lehet a hozzátartozóval szemben titkos adatszertést alkalmazni, ha a gyanúsítottal való bűnös kapcsolattartása valószínűsíthető. A Javaslat szerint valamennyi hozzátartozóval szemben lehet titkos információgyűjtést alkalmazni a 2. § (1) bekezdés c) pontjában megfogalmazott célok érdekében. A Javaslat 3. § (1) bekezdés c) pontja szerint, ha a bűncselekmény elkövetése miatt körözött személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása,

³⁹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből: Ernst és társai kontra Belgium, 33400/96. számú kérelem, in: Fundamentum 3–4/2003., p. 180.

valamint a magát a szabadságvesztés végrehajtása alól kivonó személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében rendelik el a titkos információgyűjtést, az alkalmazható a körözött, illetve a körözött személy hollétéről feltehetően tudomással bíró személlyel szemben. Igaz, a hatályos szabályozás sem megfelelő, mivel a bűnös kapcsolattartás nem büntetőjogi kategória, határozottjogi tartalommal nincs kitöltve, ezáltal rendkívül tág értelmezést tesz lehetővé – állapította meg az AB 2/2007. (I. 24.) számú határozatának indokolásában –, azonban a Javaslát rendelkezései a hatóságok diszkrecionális jogkörét nemhogy nem szűkítik, inkább tágítják.

A Javaslát 3. § (2) és (3) bekezdése tartalmazza, hogy kivel szemben nem alkalmazható titkos információgyűjtés. Az eddigi szabályozáshoz képest újítás, hogy egyáltalán nem alkalmazható (kivéve ha az érintett ellen folyamatban lévő büntetőeljárással összefüggő bűncselekmény megalapozott gyanúja merül fel vele szemben) titkos információgyűjtés azzal szemben, aki lelkészi, illetve egyházi személyi titoktartási kötelezettségére figyelemmel büntetőügyben nem hallgatható ki. A hatályos szabályok szerint ezen személyt a védettség csak a nyomozás elrendelésétől kezdve és csak a bírói engedélyhez kötött eszközök tekintetében (azaz a titkos adatszerzés tekintetében) illeti meg.

A Javaslát a hatályos szabályokkal megegyezően az ügyvéddel szembeni titkos információgyűjtés alkalmazásával kapcsolatos korlátozást a nyomozás elrendelését követő időszakra szorítja. A Javaslát 3. § (3) bekezdése szerint a nyomozás elrendelését követően nem alkalmazható titkos információgyűjtés az érintett személy büntetőügyében az érintett személy védőjével szemben. Dr. Hankó Faragó Miklós és dr. Bárándy Gergely országgyűlési képviselők T/4192/1. számú módosító indítványukban kezdeményezték a fenti szabály oly módon történő módosítását, hogy a védővel szembeni titkos információgyűjtésre egyáltalán ne kerülhessen sor az érintett személy büntetőügyében, a nyomozás elrendelését megelőzően sem, vagyis a lelkészi és egyházi személyre vonatkozó szabályok vonatkozzanak a védőre is, mert a Javaslát jelenlegi rendelkezése az ügyvédi tevékenység tekintetében aggályokat vethet fel.

A Javaslát az eddigi szabályozáshoz képest szűkíti továbbá a nyomozás elrendelését követően védelmet élvező személyek körét, hiszen eddig a hozzátartozó, mint a tanúvallomás megtagadására jogosult személy védelmet élvezett a bírói engedélyhez kötött eszközök alkalmazása tekintetében, a Javaslát azonban ezt részben megszünteti. A hozzátartozóval szemben is alkalmazható titkos információgyűjtés, ha a bűncselekmény elkövetése miatt körözött személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása, valamint a magát a szabadságvesztés végrehajtása

alól kivonó személy tartózkodási helyének megállapítása, felkutatása, elfogása érdekében rendelik el a titkos információgyűjtést.

A nyomozó hatóságok jogosultságait a hatályos szabályokhoz képest tovább bővíti a Javaslát 6. §-a is, amely a *kérelemre történő titkos információgyűjtés* szabályait tartalmazza. Ez a Javaslát általam legkifogásolhatóbbnak tartott rendelkezése. A Javaslát 6. §-a szerint az életet, a testi épséget a vagyont veszélyeztető fenyegetés, zsarolás, valamint – ha a törvényi bűncselekmény előkészületét büntetni rendeli, vagy valamely jogellenes bűncselekményre való felhívás képez bűncselekményt – bűncselekményre való felhívás esetén a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv az előfizető vagy a felhasználó írásbeli kérelmére, a kérelemben foglalt időhatáron belül az előfizető vagy a felhasználó által igénybe vett elektronikus hírközlési szolgáltatás keretében, vagy elektronikus hírközlő hálózat, illetve számítógépes rendszerekben folytatott kommunikációt megfigyelheti, lehallgathatja, tárolhatja, vagy a küldeménybe, közlésbe azok megfigyelése érdekében más módon beavatkozhat, továbbá a közlést lebonyolító személyes adatait megismerheti és rögzítheti. Ha a kérelem erre irányul, a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv a kérelmező magánlakását, az általa használt egyéb helyiséget, illetve tárgyat a kérelemben foglalt időhatáron belül átkutathatja, technikai eszközökkel megfigyelheti és az észlelteket rögzítheti. Az ügyben keletkezett és rögzített érdektelen adatot három napon belül törölni kell.

A hatályos szabályozás szerint az életet, a testi épséget, a vagyont veszélyeztető fenyegetés, zsarolás, bűncselekményre való felbujtás esetén Rendőrség a felhasználó írásbeli kérelmére a használatában lévő készülékeken folytatott telefonbeszélgetés útján továbbított közlés tartalmát a kérelemben foglalt időhatáron belül megismerheti, azt technikai eszközzel rögzítheti. Az ügyben keletkezett és rögzített érdektelen információt haladéktalanul meg kell semmisíteni. [Rtv. 64. § (6) bek.]

A Javaslát az eszközök, illetve módszerek tekintetében bővíti az alkalmazási kört, szinte valamennyi bírói engedélyhez kötött titkoszolgáltatást eszköz, módszer alkalmazását lehetővé teszi. Bírói engedélyhez kötött titkoszolgáltatási eszközök és módszerek alkalmazásának sem minősülő (vagyon engedély nélkül, ráadásul akár szabálysértésnek sem minősülő) (vagyon veszélyeztető fenyegetés) jogellenes magatartás esetén is. Új jogosultság, a Javaslát értelmében a titkos információgyűjtésre feljogosított szervnek hogy a közlést lebonyolító személyes adatait megismerheti és rögzítheti. Valamennyi partner személyes adatait megismerheti, rögzítheti. Véleményem szerint ez az állampolgároknak az Alkotmányban biztosított alapvető jogait aránytalanul sérti. Új jogosultsága a titkos információgyűjtésre feljogosított szervnek, hogy a kérelmező magánlakását, az álta

la használt egyéb helyiséget, illetve tárgyat átkutathatja, technikai eszközzel megfigyelheti és az észlelteket rögzítheti. Kérdés, hogy mi minősül a kérelmező magánlakásának? A kérelmező tulajdonában álló lakás? A kérelmező tényleges használatában álló lakás? További probléma, hogy mindez szükségképpen érinti a kérelmezővel egy háztartásban élők személyiségi jogait is. A törvényjavaslat lehetőséget ad arra, hogy ezen, adott esetben teljesen tisztességes, törvénytisztelő személyek tudta és beleegyezése nélkül az otthonukat megfigyeljék és az ott történeteket rögzítsék. Ez szintén olyan aránytalan jogkorlátozás, amely jogállamban nem megengedhető. Szabálysértésnek vagy akár annak sem minősülő cselekménnyel kapcsolatos bűnüldözési célból ilyen mértékű korlátozása a legalapotöbber ember jogoknak nem megengedhető. A kérelmezői kört szintén tágítja a Javaslát, már nem csak a használó, hanem az előfizető kérelmére is lehetőség van titkos információgyűjtésre, ami rendkívül durva jogsértésekre ad lehetőséget, hiszen az előfizetőnek a telefon, internet tényleges használója tudta és beleegyezése nélkül van módja arra, hogy az adott készülékre lehallgatást, illetőleg az adott számítógépre megfigyelést kérjen. Ez jogállamban ugyancsak nem megengedhető szabályozás. Az alkalmazás időtartamát is szélesíti, ahogyan a Javaslát fogalmaz: a kérelemben foglalt időhatáron belül, vagyis akármeddig. A Javaslát a rögzített érdektelen adatok megsemmisítési határidejét is meghosszabbítja.

A hatályos szabályozás alkotmányosságával kapcsolatban is vannak aggályok, mert ugyan az Rtv. 64. § (6) bekezdése alapján folytatott telefonlehallgatás a használó beleegyezésével, sőt kérelmére történhet, a törvény „elfeledkezík” arról, hogy egy telefonbeszélgetésben legalább két személy vesz részt, ezért rögzítéséhez és bűntetőeljárásban való felhasználásához mindkettőjük beleegyezése vagy bírói engedély szükséges. Az Emberi Jogok Európai Bírósága az A. v. Franciaország-ügyben megállapította a jogsértést, annak ellenére, hogy a beszélgetést tartalmazó kazettát maga a telefonáló vette fel és adta át a rendőrségnek, tehát az egyik beszélgető fél hozzájárult a lehallgatáshoz. Lényegében tehát bűnüldözési érdekből, bírói engedély nélkül hallgathat le telefonokat a magyar rendőrség. Ez nemcsak az Egyezményvel, hanem a magyar Alkotmány szabályaival is ellentétes.⁴⁰

A telefonlehallgatás engedélyezése a legtöbb szerző szerint szükséges ugyan, de a személyiségi jogok védelme szempontjából igen problema-

⁴⁰ Finszter Erika: A telefonlehallgatás az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának tükrében, *Bellügyi Szemle* 1997/5., p. 25.

titkos. A lehallgatás ugyanahányáig kiterjed az ügyvel kapcsolatban nem álló beszélgetésekre is, és alkalmas a megfigyelt személy és a bűncselekménnyel kapcsolatban nem állók magánéletének kifürkészésére; az adott telefont nemcsak a megfigyelés alatt álló személy, hanem véltlen családtagjai, ismerősei is használhatják; a számat hívók is bekekerülnek a hatóság megfigyelés körébe.⁴¹ A kérelemre történő telefonlehallgatás esetén emu kockázata különösen nagy, álláspontom szerint az elérhető bűnüldözési érdek és az okozható jogsérelem bizonyosan nincs arányban egymással. A Javaslát üdvözleendő módosítása a hatályos Rtv.-hez képest, amé szerint bármely bűncselekményre való felbujtás esetén helye lehet a fen jogintézmény alkalmazásának, hogy csak abban az esetben teszi lehetővé az alkalmazást bűncselekményre való felhívás esetén, ha a törvény a bűncselekmény előkészületét büntetni rendeli, vagy valamely jogellenes cselekményre való felhívás képez bűncselekményt.

Kérdés továbbá, hogy a Javaslát 6. §-a alapján folytatott titkos információgyűjtés eredménye miként használható fel bűntetőeljárásban? A Javaslát 26. §-a a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eredményének bűntetőeljárásban történő felhasználása címszó alatt szabályozza a kérdést, és akként rendelkezik, hogy arról az ügyész határoz. Semmilyen korlátozás nem érvényesül tehát, hogy kivel szemben, milyen bűncselekmény bizonyítására használható fel az így beszerzett adat. A célhoz kötöttség elve miként érvényesül ez esetben? A bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazása olyan mértékű korlátozást jelent a személyiségi jogoknak, amely különleges garanciarendszert igényel. A Javaslát 6. §-a alapján ugyanezen eszközök és módszereken különleges garanciarendszer érvényesülése nélkül alkalmazhatók.

Összességében az egész jogintézményt alkotmányellenesnek, embe jogi egyezményekbe ütközőnek tartom. A fenyegetés, zsarolás sértettjei illetve a bűncselekményre való felhívás címzettje legyen feljelentést a nyomozó hatóságnál az adott cselekmény miatt és amennyiben indokolt, a általános szabályok szerint folytasson a nyomozó hatóság titkos információgyűjtést. Álláspontom szerint a Javaslát 6. §-a ellentétes a Javaslát 1 (3) bekezdésében megfogalmazott azon alapelvvel, hogy a titkos információgyűjtés csak végső eszközként alkalmazható és csakis akkor ha alkalmazása nem jár az azzal érintett vagy más személy alkotmányos alapjogainak – az elérendő bűnüldözési érdekhez képest – aránytalan korlátozásával.

⁴¹ H. Schwarz: *The Wire Tapping Problem Today*, in: R. D. Knudsen (ed.): *Criminological Controversies*, New York, 1968, p. 163.

A javaslat az adatkérés hatályos szabályozásának szigorím is lazít. A nyomozás elrendelése előtt a hatályos szabályok szerint az Rtv. 68. §-a alapján van mód adatkérésre. Eszerint a Rendőrség titkos információgyűjtésre felhatalmazott nyomozó szervének vezetője az ügyész jóváhagyásával a kétféle vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő, szándékos bűncselekmény felderítése érdekében az ügyvel összefüggő adatok szolgáltatását igényelheti az adóhatóságtól; a szolgáltatást nyújtó postai szolgáltatótól, elektronikus hírközlési szolgáltatótól; az egészségügyi és a hozzá kapcsolódó adatot kezelő szervtől; továbbá a banktitoknak, értékpapírtitoknak, pénztáritoknak és egyéb üzleti titoknak minősülő adatot kezelő szervtől. A nyomozó szerv az adatszolgáltatás teljesítésére határidőt jelölhet meg. Az adatszolgáltatás ingyenes és nem tagadható meg. Az így kapott információ csak a megjelölt célra használható fel.

A javaslat 9. § (1) bekezdése az adatkérés lehetőségét az eddighez képest kiszélesíti. Eszerint a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv a nyomozás elrendelése előtt szándékos bűncselekmény felderítése, valamint az elkövető kiletének, tartózkodási helyének megállapítása érdekében, e cél megjelölésével írásban adatszolgáltatást igényelhet a 8. § (1) bekezdésében felsorolt nyilvántartásokból, valamint a céginformációs szolgáltatástól. A 8. § (1) bekezdése taxatív felsorolja azokat a nyilvántartásokat, amelyekből adat igényelhető. Ezek a következők: *a*) polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartása, *b*) a személyi igazolvány nyilvántartás, *c*) az anyakönyvi nyilvántartás, *d*) az útiokmány-nyilvántartás (külföldre utazásban korlátozott személyekre vonatkozó nyilvántartás, útleveleire vonatkozó nyilvántartás), *e*) a társadalombiztosítási nyilvántartás, *f*) az adóhatóság által vezetett nyilvántartás, *g*) a közúti közlekedési nyilvántartások (az engedély-nyilvántartás, a járműnyilvántartás, a származás-ellenőrzési nyilvántartás, az okmánytár, a parkolási igazolvány nyilvántartás és az előzetes eredetiségvizsgálati nyilvántartás), *h*) a bűnügyi nyilvántartás (a büntettek, a kényszerintézkedés alatt állók, a büntetőeljárás alatt állók, az ujj- és tenyényomatok, a fényképek, valamint a DNS-profilok nyilvántartása), *i*) a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak nyilvántartásában, *j*) a központi idegenrendészeti nyilvántartás, *k*) a menekültügyi nyilvántartás, *l*) a határrendészeti nyilvántartás, *m*) a személyszállítást végző légitársaságoknak a légi közlekedésről szóló törvény alapján kezelt adatokat tartalmazó adatbázisa, *n*) az ügyészesség büntetőeljárási szakterületének ügyviteli nyilvántartása, *o*) a bíróságok által vezetett nyilvántartások (cégnyilvántartás, társadalmi szervezetek és alapítványok nyilvántartása, gondnokoltak névjegyzéke), *p*) a bírósági ügyviteli nyilvántartás, *q*) az ingatlan-nyilvántartás, *r*) az egyéni vállalkozói igazolvánnyal rendelkező vállalkozók nyilvántartása,

s) a közjegyzői zálogjogi nyilvántartás. A javaslat kivételesen lehetővé teszi az adatkérés ügyészi engedély nélkül is, halaszthatatlan intézkedésként, ha a kérelem a titkos információgyűjtés eredményességét veszélyeztetné. A hatályos szabályok szerint a halaszthatatlan intézkedésre szükség van az is, hogy az ügy kábítószerek-kereskedelmével, terrorizmussal, illegális fegyverkereskedéssel, pénzmosással vagy szervezett bűnözéssel függjön össze. Minthogy azonban ezen fogalmak tekintetében Alkotmánybíróság megállapította, hogy a normavilágosság követelményének nem felelnek meg, vélelmezhetően erre figyelemmel a javaslat már nem tartalmazza ezen fogalmakat, amely azonban azt is eredményezi, hogy szélesebb körben alkalmazható e jogintézmény. Az Alkotmánybíróság azon okból semmisítette meg az Rtv., és a Be. ezen és hasonló fogalmakat tartalmazó rendelkezéseit, mert túl széles körű mérlegelés jogot adtak a jogalkalmazó kezébe. Ezzel a lépéssel azonban, hogy a jogalkotó kivette a halaszthatatlan intézkedés alkalmazásának feltételrendszeréből ezeket, a jogalkotó diskrecionális jogköre nem csökkent, ellenkezőleg éppen hogy növekedett. Az is elképzelhető, hogy a jogalkotó célja pontosan ez volt, a javaslat indokolásából a módosítás oka nem tűnik ki.

A nyomozás elrendelését követően alkalmazott adatkérés hatályos szabályozása dogmatikailag furcsa, hiszen a Be. nem a titkos adatszolgáltatás szabályai között rendezi azt, mivel nem bírói engedélyhez kötött módosítás, azaz nem minősül titkos adatszérésnek, hanem bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésnek. A Be. 178. § (1) bekezdése azonban nem kötött titkos információgyűjtés megindítása után annak megvalósítására, hogy vannak-e bizonyítási eszközök, és ezek hol találhatók meg. Külön törvényben meghatározott bűnüldözési adatkézelési adatbázisok a megkeresésre (71. §) vonatkozó szabályok szerint bárkitől okiratok, adatok rendelkezésre bocsátását, valamint felvilágosítás adását, a feljogosított szervet, alapítványt, közalapítványt vagy társadalmi szervezetet, illetőleg a vizsgálatra jogosult szervtől vizsgálat tartását és kár megállapítását kérheti, a bűncselekmény helyszínét megtekinthető szaktanácsadókat vehet igénybe, és a megszerzett adatokat ellenőrizhető módon rögzítheti a bemutatásával személynél vagy tárgyról felvilágosítást kérhet. Ez a bemutatott személynél vagy tárgyról felvilágosítást kérhet. Ez a rendelkezés a javaslat szerint (minthogy annak hatályon kívül helyezéséről nem rendelkezik) továbbra is hatályban marad.

A hatályos Be. 178/A. §-ának (1) bekezdése szerint a nyomozás elrendelését követően az ügyész, illetőleg az ügyész jóváhagyásával a nyomozó

hatóság a megkeresésre vonatkozó szabályok szerint – ha ez az ügy jellege miatt szükséges – a gyanúsítottról (feljelentetről), illetőleg az elkövetéssel gyanúsítható személyről) a tényállás felderítése érdekében adatok szolgáltatását igényelheti az adóhatóságtól, az egészségügyi és a hozzá kapcsolódó adatot kezelő szervtől és egyéb üzleti titoknak minősülő adatot kezelő szervtől. A nyomozó hatóság a hírközlési szolgáltatást nyújtó szervezettől, a banktitoknak, értékpapírtitoknak, pénztártitoknak minősülő adatot kezelő szervtől, a közúti közlekedési nyilvántartásból, valamint az ingatlan-nyilvántartásból az ügyész jóváhagyása nélkül is igényelheti adatok szolgáltatását. Az adatszolgáltatás nem tagadható meg. Ez a rendelkezés azonban a Javaslat 35. § (5) bekezdésének d) pontja szerint az új törvény hatálybalépésével egyidejűleg hatályát veszti. A Javaslat szerint tehát a nyomozó hatóságok a nyomozás elrendelését követően csak a Be. 178. § (1) bekezdése alapján igényelhetnek adatszolgáltatást. Nem teljesen világos, hogy miért van több jogosultsága a nyomozó hatóságoknak a nyomozás elrendelését megelőzően? Erre a Javaslat indoklása sem tér ki, valamint arra sem, hogy miért marad a Be.-ben a nyomozás elrendelését követően alkalmazott ezen titkos információgyűjtő eszköz, miért nem kerül ezen szabályozás az új törvénybe?

A Javaslat nagymértékben szűkíti a nyomozó hatóságok adatgyűjtési jogkörét, amely álláspontom szerint lehetőséget ad az aránytalan jogkorlátozásra. Németországban nyilvántartási kutatás⁴² alkalmazására csak speciális előfeltételek fennállása esetén van lehetőség, amelyet indokol a rendkívül szigorú német adatvédelmi rendszer és a nyilvántartásban őrzött adatok hozzáférhetőségéhez fűződő egyéni és társadalmi érdek. A nyilvántartási kutatás alkalmazásának előfeltétele – hasonlóan a beépített emberek bevetéséhez – egy katalógusban felvett jelentős súlyú bűncselekmények gyanúja, amely egyrészt bizonyos bűncselekmény-csoportok szerint, másrészt elkövetési formák szerint differenciál (pl. bandaszerűség, üzletszerűség). Itt is létezik az ún. szubsidiaritási klauzula, amely szerint a nyilvántartási kutatás elrendelésére csak akkor van lehetőség, ha a nyomozás más módon kevésebb sikert ígér vagy jelentősen nehezebb lenne. Ezen titkos nyomozati eszközök elrendelése szintén alapvetően bírói hatáskörbe tartozik, de különösen sürgős esetben az ügyész is elrendelheti, aki köteles haldéktalanul beszerezni a bírói hozzájárulást.⁴³

⁴² P. Rieß: Neue Gesetze zur Bekämpfung der Organisierten Kriminalität. Neue Justiz 1992/11. p. 491.

⁴³ Soós István: Titkos állományú nyomozók és különleges eszközök, in: Belügyi Szemle 1997/5., p. 34.

Az utóbbi évtizedben a számítástechnika hatalmas fejlődése következtében az információátvitel és -feldolgozás új dimenziói váltak láthatóvá. Az elektronikus nyilvántartások (hitelkártya, adó, társadalombiztosítási kórházi stb.) gyorsan és naprakészen adnak felvilágosítást adott személy vagyoni viszonyairól, pénzfelhasználási szokásairól, egészségi állapotáról, vásárlási szokásairól stb. Mindezek ellenőrizhetővé, átláthatóvá tettek őt, s az információ birtokosának új hatalomgyakorlási módokat biztosítanak. Ma már az jelenti a hatalmat, hogy az elektronikus adatbázisok fölött kié a monopólium, ki férhet hozzájuk, ki, milyen terjedelemben engedélyezi a hozzáférést, a különböző adatbázisok összekapcsolását. Ez büntetőhatalom gyakorlására is kihat. Ezért az információbirtokos (titkos) ellenőrzése a hatalmi ágak egyensúlyának egyik alapkérdésévé, alkotmányos problémává vált.⁴⁴ Az elektronika, optika és akusztika mai technikai szintje mellett ugyanis a titkos információgyűjtés lehetővé teszi a „magánélet teljes szétzúzását”.⁴⁵

Azzal a megoldással, hogy külön törvény rendelkezik a bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről, már meglévő, a Be.-ben szereplő garanciák is megszűnnek. A hatályos szabályozásban meglévő egyik ellentmondás, hogy az Rtv. alapján végzett bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés végrehajtásáról nem kell olyan jelentést készíteni, amelyet a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználás során csatolni kéne a nyomozás irataihoz garanciális jelleggel, a beszerezett adatok hitelességének védelem általi ellenőrizhetősége végett. A Rtv. 63. § (3) bekezdése szerint az (1)–(2) bekezdés alapján tett intézkedések, az abban érintett természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek adatai nem hozhatók nyilvánosságra. Ezzel szemben a Be. tartalmaz ilyen jellegű garanciális előírásokat. A Be. 204. § (5) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a titkos adatszerezés végrehajtásáról jelentést kell készíteni, amely részletesen tartalmazza a titkos adatszerezés lefolyását, így különösen azt, hogy annak során milyen eszközök, illetőleg módszert, meddig és hol alkalmaztak, a titkos adatszerezés – a fedett nyomozó kivételével – mely természetes vagy jogi személy, illetőleg jogi személyiség nélküli szervezetet érintett, a titkos adatszerezés során milyen – a (4) bekezdés alapján meg nem semmisített – adatot, milyen módon, milyen forrásból hol és mikor szereztek meg. A jelentést úgy

⁴⁴ Farkas Ákos: Ki ellenőrzi az ellenőrt? A szervezet és a kábítószer-bűntetés elleni különleges nyomozási eszközök alkalmazásának problémái, in: Belügyi Szemle 2000/2., p. 63.

⁴⁵ G. Jauch: Kriminaltechnik – Hilfe oder Gefahr für den Bürger?, in: Der Sachbeweis Strafverfahren. Wiesbaden, 1979, S. 87.

kell elkészíteni, hogy abból a bíróság engedélyező végzésében foglaltak megtartása megállapítható legyen. A jelentésben ki kell térni arra is, hogy a titkos adatszerzés elérte-e célját, és ha nem akkor milyen akadályok voltak. A jelentést a titkos adatszerzést folytatott ügyészi szerv, illetőleg nyomozó hatóság vezetője írja alá. Ezt a jelentést az ügyész az „okiratosság” során csatolja a nyomozás irataihoz, ezzel azt nyilvánossá teszi.

Kérdés, hogy mi ennek a megkülönböztetésnek az oka? Az eszközök, illetve módszerek azonosak, a jogkorlátozás lehetséges nagysága azonos, így kérdés, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtésre miért vonatkoznak eltérő, lazább szabályok, mint a titkos adatszerzésre, úgy hogy a titkos információgyűjtés végrehajtása alatt a nyomozás során már meglévő ügyészi kontroll is hiányzik. Kérdéses továbbá, hogy a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredménye felhasználható-e így a büntetőeljárásban, beszerzésének törvényessége, az információ hiatlansága a jelenlegi szabályozás mellett miként ellenőrizhető?

A javaslat ezt az ellentmondást úgy szüntette meg, hogy a nyomozás elrendelését követően alkalmazott bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés (eddig titkos adatszerzés) végrehajtásáról sem kell olyan jelentést készíteni, amelyet a hatályos Be. előír, amelyet a nyomozás irataihoz csatolni kellene, a titkos információgyűjtés során beszerzett adat bizonyítékként történő felhasználása feltételeként. Ebben az esetben is elégséges puszta a titkos információgyűjtés eredményét tartalmazó iratot, vagy annak felhasználni kívánt kivonatát csatolni. A javaslat tehát egy eddig meglévő garanciális jellegű szabályt szüntetett meg.

Nyitva hagyott kérdések, normavilágosság hiánya

Problémás, hogy a feljelentés elutasításával, illetve a nyomozás megszüntetésének kilátásba helyezésével kapcsolatos szabályok melyik törvényben kerüljenek elhelyezésre? Jelenleg az Rtv. és a Be. is tartalmaz e kérdésben rendelkezéseket. Az Rtv. külön paragrafusban rendelkezik az együttműködő gyanúsítottal szembeni nyomozás megtagadásának és nyomozás megszüntetésének lehetőségéről (67. §), valamint a bünszervezethez beépült fedett nyomozóval szembeni feljelentés elutasításával és a fedett nyomozóval szembeni feljelentés elutasításának lehetőségéről (175. §), valamint az együttműködő gyanúsítottal és a fedett nyomozóval szemben a nyomozás megszüntetésének büntülődzési érdekből történő kilátásba helyezéséről (192. §).

A Be. 175. §-a szerint a bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész enge-

délyével a feljelentést elutasíthatja, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy felderítéséhez, bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy büntülődzési érdek jelentősebb mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik. A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetén az ügyész a feljelentést határozattal elutasítja, ha a bűncselekmény elkövetésével fedett nyomozó [178. § (2) bek.] gyanúsítható megalapozottan, aki a cselekményt szolgálati feladata teljesítése közben büntülődzési érdekből követte el, és a büntülődzési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik. A feljelentés nem utasítható el, ha az együttműködő gyanúsított illetőleg a fedett nyomozó más életének szándékos kioltásával járó bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható.

Amennyiben a fent nevezett elkövetőkkel szemben a feljelentést nem utasították el, és velük szemben büntetőeljárás indult, lehetőség van a nyomozás megszüntetésére. Erről a Be. 192. §-a rendelkezik. A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a nyomozást megszüntetheti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy büntülődzési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik. A bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személynek megalapozott gyanúja esetén az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható fedett nyomozó [178. § (2) bek.] a cselekményt szolgálati feladata teljesítése közben büntülődzési érdekből követte el, és a büntülődzési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik. A nyomozás nem szüntethető meg, ha az együttműködő gyanúsított, illetőleg a fedett nyomozó más életének szándékos kioltásával járó bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható.

Mind az Rtv., mind a Be. tartalmaz e tárgykörben szinte azonos rendelkezéseket. A két törvény szabályozása közötti különbség, hogy míg az Rtv. csak a bünszervezethez beépült fedett nyomozóval szemben tett feljelentés elutasítását teszi lehetővé, addig a Be. valamennyi fedett nyomozó esetében lehetővé teszi azt. Véleményem szerint az Rtv.-beli szabályozás fölösleges, hiszen a Be. szabályai magában foglalják az Rtv. szabályait. A javaslat – helyesen – hatályon kívül helyezi az Rtv. fent idézett rendelkezését, hiszen azt a Be. tartalmazza, azonban a Be. vonatkozó szabályozását érintetlenül hagyja, nem módosítja és nem helyezi hatályon kívül. Ennek elle-

nére a Javaslát 13. §-a tartalmaz rendelkezéseket ugyanezen tárgykörben (együttműködő gyanúsított). Eszerint a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv az ügyész engedélyével a feljelentés elutasításának, vagy a nyomozás megszüntetésének kilátásba helyezésével adatszolgáltatásban állapodhat meg a bűncselekmény elkövetőjével, ha a megállapodással elérhető büntildözési célhoz fűződő érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek. Az (1) bekezdés szerinti megállapodás létrejötte esetén a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv az elkövető által a sértettnek okozott kárt megtéríti, az ehhez szükséges fedőokiratot elkészítheti, illetve titoktartási megállapodás megkötését kezdeményezheti. Nem köthető megállapodás azzal a személlyel, akivel szemben olyan bűncselekmény miatt kellene nyomozást folytatni, amellyel más életét szándékosan kioltotta. A megállapodást fel kell bontani, ha a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv arról szerez tudomást, hogy az adatot szolgáltató személy ilyen bűncselekményt követett el.

A Javaslát módosítása abban áll, hogy az ügyész hozzájárulása helyett ügyészi engedélyt követel, a nyomozás megtagadásának kilátásba helyezése helyett a feljelentés elutasításának kilátásba helyezéséről szól, illetve az eddigi azon megfogalmazás, hogy nem köthető megállapodás azzal a személlyel, aki olyan bűncselekményt követett el, amellyel más életét szándékosan kioltotta, akként módosul, hogy nem köthető megállapodás azzal a személlyel, akivel szemben olyan bűncselekmény miatt kellene nyomozást folytatni, amellyel más életét szándékosan kioltotta. Új rendelkezésként tartalmazza a Javaslát, hogy a megállapodást fel kell bontani, ha a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv arról szerez tudomást, hogy az adatot szolgáltató személy ilyen bűncselekményt követett el.

Amennyiben azonban a Javaslát ebben a formában hatályba lép, két jogszabály fog rendezni egy kérdést (együttműködő gyanúsítottal szembeni feljelentés elutasítás, nyomozás megszüntetés) ráadásul eltérő tartalommal. A Be. vonatkozó rendelkezéseit összhangba kéne hozni a Javaslát rendelkezéseivel oly módon, hogy a Be. a feljelentés elutasításának és a nyomozás megszüntetésének eseteit rendező szakaszaiban azt kellene feltüntetni, hogy az együttműködő gyanúsítottal szembeni feljelentés elutasításra, illetve nyomozás megszüntetésre a büntildözési célú titkos információgyűjtésről szóló törvény szerint van mód. A Javaslát indokolása szerint a fedett nyomozó által elkövetett bűncselekmény miatti felelősségre vonás mellőzése nem a Javaslát, hanem a Be. szabályozási tárgykörébe tartozik és ezért a kérdést továbbra is a Be. rendezi. Véleményem szerint azonban e tekintetben is jobb lett volna a büntildözési célú titkos információgyűjtés Be.-beli szabályozása.

Kijelölt bíró vagy nyomozási bíró?

A Javaslát egyik hiányossága, hogy a hatályos jogszabályi rendelkezések ellentmondásosságát a kijelölt bíró és a nyomozási bíró személyét, hatáskörét illetően nem oldja meg. A hatályos Be. 203. § (1) bekezdése szerint a titkos adatszerzés engedélyezéséről a bíróság az ügyész indítványára a nyomozásról szóló IX. Fejezet VI. Címe, azaz a nyomozási bíró eljárására irányadó szabályok szerinti eljárásban határoz. A Be. 207. §-a akként rendelkezik, hogy a vádirat benyújtása előtt a bíróság feladatait első fokozati megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró (nyomozási bíró) látja el. A nyomozási bíró dönt a titkos adatszerzés engedélyezéséről [203. § (4) és (6) bek.], megszüntetéséről [205. § (3) bek.], valamint a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban bizonyítási eszközként történő felhasználásának lehetőségéről [206/A. § (6) bek.]. Az Rtv. 71. § (1) bekezdése szerint a különleges eszköz alkalmazását az engedélyt kérő nyomozó hatóság székhelye szerint illetékes helyi bíróságnak a megyei (fővárosi) bíróság elnöke által kijelölt bírāja (a továbbiakban: bíró) engedélyezi. Az Rtv. és a Be. tehát eltérő fogalmakat használ. Kérdés, hogy ezen különböző megnevezések azonos személyeket takarnak-e, vagy más személy foglalkozik a titkos információgyűjtés engedélyezésével (kijelölt bíró) és más a titkos adatszerzés engedélyezésével (nyomozási bíró). Mindez a törvényekből nem derül ki egyértelműen, de a gyakorlat azt mutatja, hogy két különböző személyről van szó. A Javaslát 18. § (1) bekezdése szerint a bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés alkalmazásának engedélyezéséről a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv székhelye szerint illetékes megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró (a továbbiakban: a bíró) a Be.-nek a nyomozási bíró eljárására vonatkozó szabályai szerint eljárásban határoz. Kérdés itt is, hogy a kijelölt bíró azonos-e a nyomozási bíróval? Ha igen, akkor célszerűbb lett volna, ha a Javaslát nyomozási bíróként említ kijelölt bíró helyett. Ha nem, akkor ellentétben a hatályos szabályozással és gyakorlattal, mind a nyomozás elrendelése előtt, mind pedig a nyomozás elrendelése után a kijelölt bíró engedélyezi a titkos információgyűjtést. A nyomozási bíró csak a nyomozás elrendelését követően engedélyezett titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználhatóságáról dönt a Javaslát szövege szerint. Ezzel azonban ellentétben áll, hogy a Javaslát 38. §-a a Be. 207. § (2) bekezdésének b) pontját akként módosítja, hogy „A nyomozási bíró dönt a titkos információgyűjtés engedélyezéséről, megszüntetéséről, valamint a titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban bizonyítási eszközként történő felhasználásának lehetőségéről a büntildözési célú titkos információgyűjtésről szóló törvény rendelkezései szerint”. Vagyis a Javaslát

18. §-ban említett kijelölt bíró a nyomozási bíró. Álláspontom szerint jobb lenne, ha a Javaslát 18. §-a a kijelölt bíró helyett a nyomozási bíró fogalmat használná. Mäskülönben e két jogszabály (Javaslát, Be.) szövegezése ellentmondásos maradna.

Ki és kinek terjeszti elö az engedélyezésre irányuló kérelmet, illetve indítványt?

A nyomozás elrendelését megelőzően történö kérelem tekintetében a Javaslát a hatályos szabályozást veszi át, annak megfogalmazását pontosítva. Az Rtv. 70. § (1) bekezdése szerint a különleges eszköz alkalmazása iránti kérelmet a Rendörség hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságának vezetője (a továbbiakban: nyomozó hatóság) terjeszti elö. Vagyis nincs konkrétan meghatározva a törvényben, hogy közvetlenül a döntésre jogosult bíróhoz, azonban a törvényhelyek értelmezéséböl ez következik. A Javaslát 18. § (2) bekezdése szerint a nyomozás elrendelését megelőzően a 16. § (1) bekezdése szerinti titkos információgyűjtés alkalmazásának engedélyezésére irányuló kérelmet a titkos információgyűjtésre feljogosított szerv külön jogszabályban meghatározott vezetője közvetlenül a bíróhoz terjeszti elö. Mindez egyértelmű, ellentétben a Javaslát 18. § (3) bekezdésével, amely a nyomozás elrendelése után irányadó. A Javaslát 18. § (3) bekezdése szerint a nyomozás elrendelését követően a 16. § (1) bekezdésének b)-d) pontjai szerinti titkos információgyűjtés alkalmazásának engedélyezésére irányuló indítványt a Be. szabályai szerint az ügyész terjeszti elö. Kérdés, hogy a Be. mely szabályai szerint terjeszti elö az ügyész a titkos információgyűjtés alkalmazásának engedélyezésére irányuló indítványt? A hatályos Be. 203. § (1) bekezdése rendelkezik e kérdésben, azonban a Javaslát 35. § (5) bekezdésének d) pontja szerint a Javaslát hatálybalépésével egyidejűleg a Be. említett szakasza hatályát veszti.

Problémás továbbá a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény rendelkezései alapján végzett titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történö felhasználhatóságának szabályozása. A Javaslát 30. § (3) bekezdése szerint a nem bünöldözési célú külsö engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredményének a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként történö felhasználásáról a nyomozás elrendelését követően a nyomozási bíró az ügyész indítványára határoz. Az indítványhoz csatolni kell a titkos információgyűjtés eredményét tartalmazó iratot, vagy annak felhasználni kívánt kivonatát. A Javaslát átveszi a hatályos Be. 206/A. § (6) bekezdésében foglalt rendelkezést, kiegészítve azzal, hogy az ügyésznek az indítványhoz csatolnia kell a titkos információgyűjtés eredményét tartal-

mazó iratot, vagy annak felhasználni kívánt kivonatát. Továbbra is kérdés azonban, hogy a nyomozási bíró mi alapján dönt az alkalmazhatóság kérdésében az engedélyezéssel kapcsolatos iratok ismerete nélkül? A jelenlegi szabályozás és a Javaslát szerint is a nyomozási bíró eljárása formális jellegű, garanciális jellege álláspontom szerint nincs.

V.

Merre tovább?

Álláspontom szerint a bünöldözési célú titkos információgyűjtésről szóló T/4192. számú törvényjavaslát bár több üdvözlendő újítást tartalmaz, összességében nem felel meg a jogállami követelményeknek. A „szükségesség-arányosság” tesztjén véleményem szerint több rendelkezése is megbukna, továbbá fontos kontrollmechanizmusok hiányoznak belöle.

A nyomozó hatóságok jogkörének jelentös növekedését, a külsö ellenörzés lehetőségeinek szükülését több európai ország példáján is szemlélítközünk, ahol a demokráciának és az ezzel együtt járó nyilvánosságának, az alkotmányos gondolkodásnak és a kontrollmechanizmusoknak komoly hagyományai vannak, amelyek végsö esetben gátat szabnak az említett arányeltolódás nemkívánatos következményeinek. Kelet- és Közép-Európában, így Magyarországon is ezek a hagyományok az utöbbi csaknem ötven évben hiányoztak, viszont a Nyugat-Európában már ismeretbönözési formák, szerveződések mindezekre tekintet nélkül törtek ránk. Az eredményes harc itt is speciális szolgálatok létrehozását, működésükhöz a jogszabályi feltételek, jogintézmények megteremtését igényli. Ezek ki-munkálásánál azonban – az eddigi tapasztalatok alapján úgy tünik – csökély, vagy hiányzik a politikai és jogalkotói érzékenység az ezekkel együtt felvetödö alkotmányos, gazdaságossági, célszerűségi, hatékonysági problémák végiggondolására. Talán azért, mert magának a gondolkodási mód-nak az alapjai hiányoznak. Mert úgy gondolják, hogy mindezek kizárólag a bünödzést érintik, és csak a felelösségre vonást és a közbiztonság megszer-lárdítását szolgálják. Pedig a történet a mindenkor rendöri hatalom ellenörzéséről is szól.⁴⁶ A rendöri tevékenység nyilvánosságának korlátai különösen fontosá teszik az ellenörző funkciók kiszélesítését és új formáinak

⁴⁶ Farkas Ákos: Ki ellenörzi az ellenörzt? A szervezett és a kábítószer-bünözés elleni különleges nyomozási eszközök alkalmazásának problémái, in: Belügyi Szemle 2000/2., p. 66.

keresését. A jogállam a rendőri munka parancsnoki ellenőrző rendszerének kiépítése mellett beiktatja az eljárást a rendőri szervezettől különálló felügyeleti szervek (ügyészség, bíróság) jogokat garantáló tevékenységét, és emellett széles körben biztosítja a védelemhez és a jogorvoslatához való jogot, megteremtí az ezek hatékony megvalósulásának feltételeit.⁴⁷

Ehhez nem elegendő az ellenőrző mechanizmusok intézményesítése, ki kell alakítani az állampolgárok számára a jogvédelem és a jogorvoslat megfelelő fórumait is. Új jogintézményeink kialakításánál azonban vigyáznunk kell, hogy ne csak formailag tegyünk eleget a jogállamiság követelményeinek, hanem humánus törvények uralmára alapozott, valóban demokratikus államéletet teremtsünk.⁴⁸

A kriminálpolitikának tisztáznia kellene, hogy egy demokratikus társadalomban a bűnüldözés titkos eszközei csak az igazságszolgáltatás előkészítését szolgálhatják, és semmi más. Ez azonban csak úgy garantálható, ha a felderítésnek ez a titkos szakasza teljes egészében az igazságszolgáltatás kontrollja alá kerül. Az előkészítő eljárásban erre az ügyész rendelkezési joga alkalmas, a tárgyalási szakaszban ezt a szerepet a bíróság tölti be. Olyan helyzet nem fordulhat elő, hogy a bíróság elől információkat lehet elzárni arra hivatkozással, hogy azok államtitkok. A bűnüldözéssel kapcsolatos minden egyedi ügyre vonatkozó adat titokgazdája csak az ügyész és a bíróság lehet. A tiszta képletek megteremtéséhez az is kell, hogy a nemzetbiztonsági felderítés határozottan különüljön el a bűnüldözéstől, bűncselekmény gyanúja esetén felderítést csak olyan rendvédelmi szerv végezhesen, amelynek van nyomozó hatósági jogköre. (Ez még az állam elleni bűncselekmények gyanúja esetén is kivételt nem tűző szabály lenne.) Ezen igényeknek csak az a kodifikációs technika képes megfelelni, amelyik a titkos felderítés minden garanciális szabályát a büntetőeljárás törvénybe foglalja, megszüntetve a titkos információgyűjtésnek azokat az intézményeit, amelyeket jelenleg a rendvédelmi szervezeti törvények tartalmaznak. A titkos felderítésnek ilyen szellemű átalakítása a társadalom védelmének ezt az eszköztárát nemcsak törvényessé, hanem a jelenleginél lényegesen hatékonyabbá is teheti. A most létező megoldások nem csupán a jogállami normákat sértik, hanem célszerűtlenek is.⁴⁹

⁴⁷ Kortész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – I. rész, in: Befejezhetetlen háború, szerk.: Finszter Géza, Bp. 2000., p. 15.

⁴⁸ Kortész Imre: Rendőrség, rendőrállam, jogállam – II. rész, in: Befejezhetetlen háború, szerk.: Finszter Géza, Bp. 2000., p. 31.

⁴⁹ Finszter Géza: Rendvédelemről szóló alkotmánybírósági határozatok elemzése, in: Kriminológiai Tanulmányok 44., szerk.: Dr. Virág György, Bp. 2007., p. 13–14.